

EAAS-i AASTARAAMAT 2019

Peeter Vihalemm, Maarja Lõhmus. Saateks

JUHAN PEEGEL 100

Juhan Peegel 100: ülevaade juubeli tähistamisest
Kuhu on jõudnud ja kuhu läheb Eesti ajakirjandus:
Marju Lauristin EAAS-i koosolekul 17. mail 2019

JULBELIKONVERENTS: Ettekandeid ja tervitusi
Halliki Harro-Loit, Epp Lauk. Ajakirjanduskultuur ja
akadeemiline ajakirjandusuuring
Roosmari Kurvits. Mida annab ajakirjanduse ajaloo
tundmine tänapäeval?

Rein Veidemann. Ajakirjandus ja kirjandus
Reet Kasik. Juhan Peegel keelehoidjana
Maarja Lõhmus. Ajakirjandusõpetuse algusest
Tartu Riiklikus Ülikoolis
Halliki Harro-Loit. Vaade tänasele ajakirjandusõppele
Marju Lauristin. Juhanist tänapäevani — mis on
sellest kõigest saanud?
Mari Tarandi, Hans. H. Luige, Krista Aru tervitus

VARASEM JA UUEM AJAKIRJANDUSE AJALUGU

Juhan Peegel. Suur maailm tuli üle tarekännise:
J. V. Jannseni 150. sünniaastapäevaks
Signe Ivask, Marii Kangur, Karoliina A. Hussar,
Sandra Saar. Ajakirjanikud muutustest Eesti
ajakirjanduses aastal 1989
Igor Rõtov. 30 aastat ajakirjanduses

AJAKIRJANDUS PROFESSIONAALSE ARUTLUSVÄLJANA

Ülevaade EAAS-i koosolekust 10. oktoobril 2019
Andres Kõnno. Aasta 2015 kui murdepunkt Eesti
majandusuudiste dünaamikas

AJAKIRJANDUSE OLUKORD AASTAL 2019

Ülevaade EAAS-i koosolekust 13. detsembril 2019
Andres Jõesaar. Elektroonilise meedia jälgimine
2014–2019

Mis on Eesti ajakirjanduses hästi: ülevaade
EAAS-i koosolekust 15. veebruaril 2019

MEEDIA OLUKORD JA ARENGUSUUNAD

Ragne Kõuts-Klemm, Halliki Harro-Loit.
Sissejuhatus 2019. aasta uuringule
Ragne Kõuts-Klemm. Rahvusvahelised hinnangud
Eesti meedia hetkeseisule
Ragne Kõuts-Klemm, Väino Koorberg.
Eesti meediaettevõtted
Ragne Kõuts-Klemm, Andres Jõesaar.
Infokanalite olulisus ja usaldusväärsus
Indrek Ibrus, Silja Lassur, Külli Tafel-Via.
Eesti meediamaastik kümne aasta pärast:
neli võimalikku arengutsenaariumi

AJAKIRJANDUSHARIDUS

Millist ajakirjandusõpetust Eesti vajab:
ülikoolid versus praktikud: ülevaade EAAS-i
koosolekust 10. aprillil 2019

ÜLEVAATED 2019 BAKALAUREUSETÖÖDEST

Anna Teele Orav. Tööaeg ja tööväliline aeg
uudistetoimetuste ajakirjanikel
Ott Pluum. Eesti spordiajakirjanike kogemus
edasi- ja tagasisidega
Katri Kuulpak. Postimehe kaalutluskohad
surmavisuaalide jäädvustamisel ja avaldamisel
Maria Johannes Kull. Arutelu kujundamine
uudisteportaalide arvamuskülgedel
tselluloositehase juhtumi näitel
Annaliisa Post. Valdo Pandi bibliograafia

VARIA

Peeter Vihalemm. Lõpetajad ja lõputööd ajakirjanduse
ja kommunikatsiooni erialal Tartu ülikoolis 2019
Barbi Pilyre. Tallinna ülikoolis 2019. aastal aja-
kirjanduse ja meedia alal kaitstud magistritööd

Eesti Akadeemilise Ajakirjanduse Seltsi aastaraamat 2019

EAAAS

EESTI AKADEEMILINE AJAKIRJANDUSE SELTS

**Eesti
Akadeemilise
Ajakirjanduse
Seltsi
aastaraamat**

2019

The logo for the Estonian Academic Journal Society (EAAS) is a stylized, handwritten-style representation of the letters 'EAAS' in a dark grey or black color.

EESTI AKADEEMILINE AJAKIRJANDUSE SELTS

Tartu 2020

Toimetajad:

Indrek Ude, Peeter Vihalemm, Maarja Lõhmus

Koostajad:

Peeter Vihalemm, Maarja Lõhmus

Keeletoimetaja: Katrin Kern

Küljendus: Karin Tohvri

Kaane kujundus: Andrus Peegel

EAAS-i aastaraamatu väljaandmist
toetavad Ekspress Grupp, Õhtuleht Kirjastus ja Äripäev AS

© Eesti Akadeemiline
Ajakirjanduse Selts 2020

ISSN 2288-0316

Trükk: AS Pakett
Trükiarv: 150

Sisukord

Peeter Vihalemm, Maarja Lõhmus. Saateks 9

Juhan Peegel 100

Juhan Peegel 100: ülevaade juubeli tähistamisest 12

Kuhu on jõudnud ja kuhu läheb Eesti ajakirjandus:
Marju Lauristin EAAS-i koosolekul 17. mail 2019.....15

JUUBELIKONVERENTS: ETTEKANDEID JA TERVITUSI

*Halliki Harro-Loit, Epp Lauk. Ajakirjanduskultuur ja
akadeemiline ajakirjandusuuring* 17

Roosmarii Kurvits. Mida annab ajakirjanduse ajaloo tundmine tänapäeval? 19

Rein Veidemann. Ajakirjandus ja kirjandus 21

Reet Kasik. Juhan Peegel keelehoidjana 25

*Maarja Lõhmus. Juhan Peegel: „Ma rääkisin teile nüüd riigivastast juttu, aga...“:
ajakirjandusõpetuse algusest Tartu Riiklikus Ülikoolis*.....27

Halliki Harro-Loit. Vaade tänasele ajakirjandusõppele.....30

Marju Lauristin. Juhanist tänapäevani — mis on sellest kõigest saanud?..... 32

Mari Tarandi tervitus 34

Hans. H. Luige tervitus..... 35

Krista Aru tervitus 36

Varasem ja uuem ajakirjanduse ajalugu

*Juhan Peegel. Suur maailm tuli üle tarekännise:
J. V. Jannseni 150. sünniaastapäevaks* 38

*Signe Ivask, Marii Kangur, Karoliina A. Hussar, Sandra Saar.
Ajakirjanikud muutustest Eesti ajakirjanduses aastal 1989*.....42

Igor Rõtov. 30 aastat ajakirjanduses 46

Ajakirjandus professionaalse arutlusväljana

Ajakirjandus kui professionaalne arutlusväli:
ülevaade EAAS-i koosolekust 10. oktoobril 2019 50

Andres Kõnno. Aasta 2015 kui murdepunkt Eesti majandusuudiste dünaamikas..... 55

Ajakirjanduse olukord aastal 2019

Aasta 2019 Eesti ajakirjanduses: ülevaade EAAS-i koosolekust 13. detsembril 2019.....	62
<i>Andres Jõesaar</i> . Elektroonilise meedia jälgimine 2014–2019	73
Mis on Eesti ajakirjanduses hästi: ülevaade EAAS-i koosolekust 15. veebruaril 2019	86

Meedia olukord ja arengusuunad (peatükke uuringuaruandest)

<i>Ragne Kõuts-Klemm, Halliki Harro-Loit</i> . Sissejuhatuseks 2019. aasta uuringule	94
<i>Ragne Kõuts-Klemm</i> . Rahvusvahelised hinnangud Eesti meedia hetkeseisule.....	97
<i>Ragne Kõuts-Klemm, Väino Koorberg</i> . Eesti meediaettevõtted	100
<i>Ragne Kõuts-Klemm, Andres Jõesaar</i> . Infokanalite olulisus ja usaldusväärsus.....	104
<i>Indrek Ibrus, Silja Lassur, Külliki Tafel-Viia</i> . Eesti meediamaaistik kümne aasta pärast: neli võimalikku arengustenaariumi.....	107

Ajakirjandusharidus

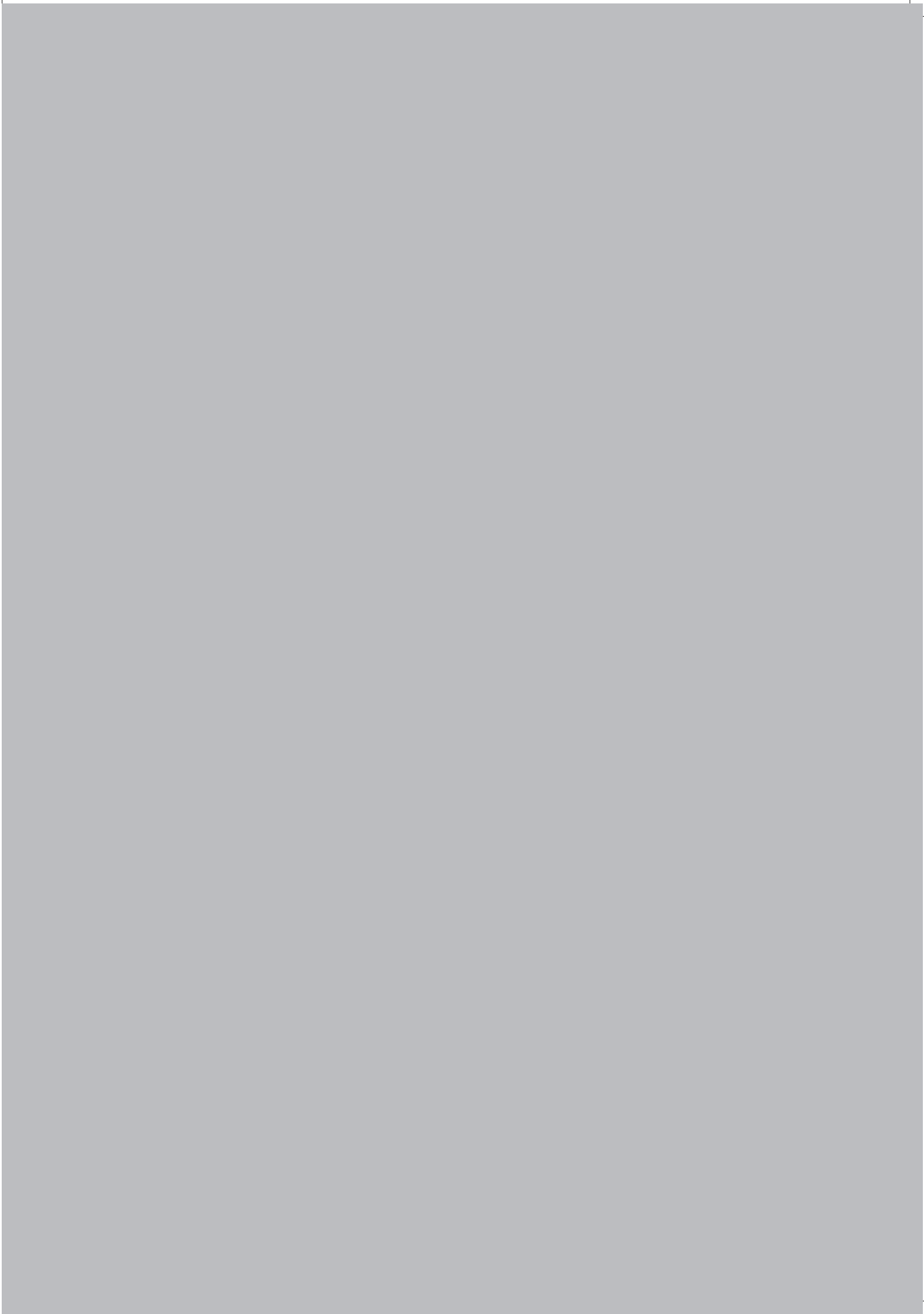
Millist ajakirjandusõpetust Eesti vajab: ülikoolid <i>versus</i> praktikud. Ülevaade EAAS-i koosolekust 10. aprillil 2019	118
--	-----

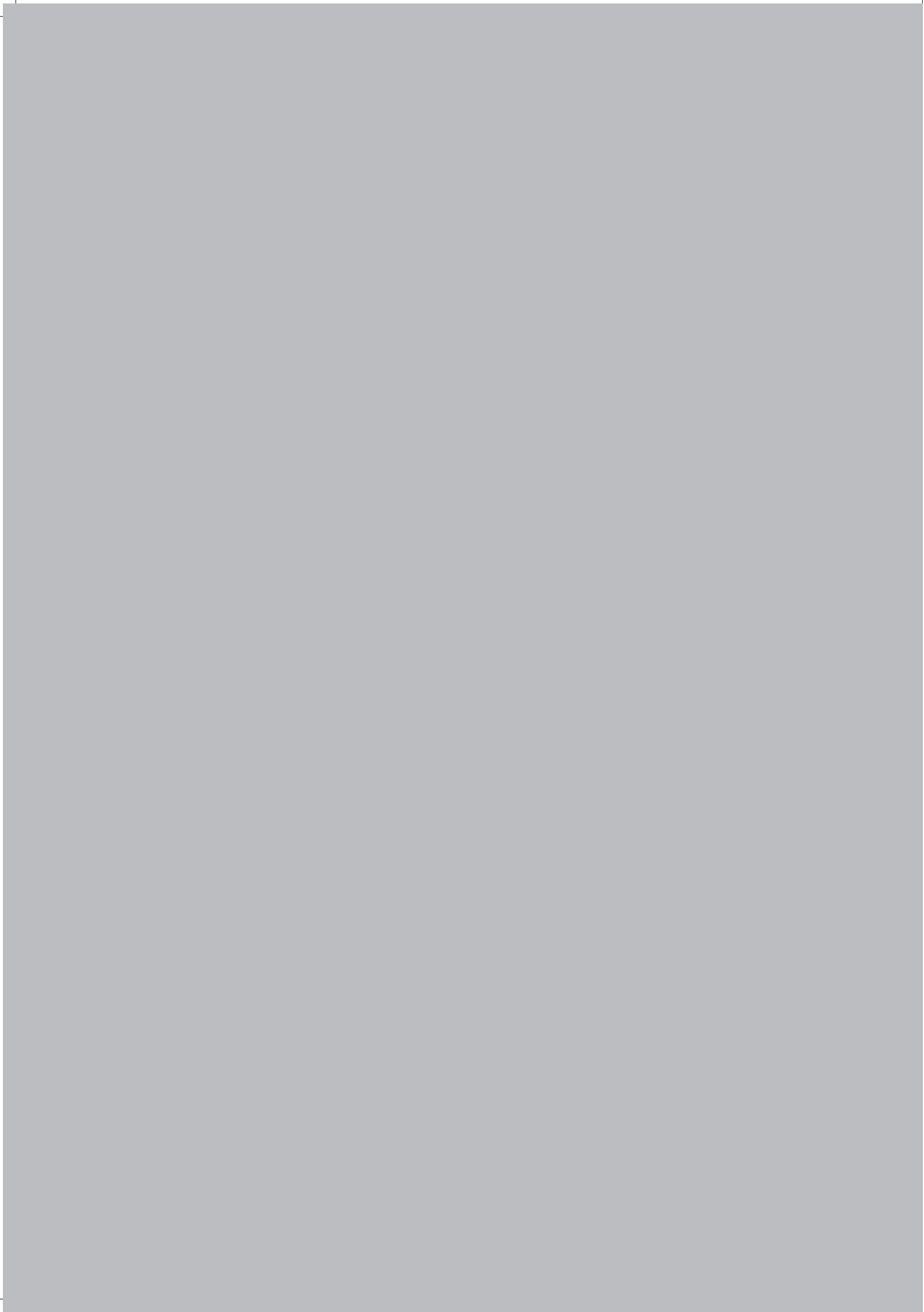
Ülevaated 2019. aasta bakalaureusetöödest

<i>Anna Teele Orav</i> . Tööaeg ja tööväliline aeg uudistetoimetuste ajakirjanikel	126
<i>Ott Pluum</i> . Eesti spordiajakirjanike kogemus edasi- ja tagasisidega	130
<i>Kadri Kuulpak</i> . Postimehe kaalutluskohad surmavisuaalide jäädvustamisel ja avaldamisel	134
<i>Maria Johanna Kull</i> . Arutelu kujundamine uudisteportaalide arvamuskülgedel tsellulloositehase juhtumi näitel	142
<i>Annaliisa Post</i> . Valdo Pandi bibliograafia.....	148

Varia

<i>Peeter Vihalemm</i> . Lõpetajad ja lõputööd ajakirjanduse ja kommunikatsiooni erialal Tartu Ülikoolis 2019. aastal	154
<i>Barbi Pilvre</i> . Tallinna Ülikoolis 2019. aastal ajakirjanduse ja meedia alal kaitstud magistritööd	157

Saateks

Käesolev Eesti Akadeemilise Ajakirjanduse Seltsi aastaraamat 2019 on järjekorras kümnes.

Aasta 2019 oli Eesti ajakirjanduses ja ka meie seltsis eriline. See oli Juhan Peegli aasta, mais oli tema 100. sünniaastapäev. Avaldame aastaraamatus ülevaate selle suursündmuse tähistamisest 17. mail Tartus, toome ära mitu juubelikonverentsi ettekannet ja tervitust.

Aastaraamatu elektrooniline versioon on kättesaadav seltsi veebilehel <https://sisu.ut.ee/eaas/väljanded>. Sealt avanevad lingid Juhan Peegli juubeli tähistamisele — konverentsi ja vilistlasõhtu salvestustele, samuti juubeli laialdasele kajastusele meedias.

Möödunud aasta erilisus oli ka selles, et see oli nagu pikema kulgemise kokkuvõtteaasta, seda nii ühiskonnas, ajakirjanduses kui ka selle analüüsis. See kajastub juba seltsi arutluskoosolekute temaatikas. Aastat alustasime koosolekuga „Mis on Eesti ajakirjanduses hästi?“, lõpetasime tagasivaatega ajakirjandusaastale 2019, aastaraamatus on toodud kokkuvõte mõlemast koosolekust.

Ajakirjandusaasta ülevaadetega alustas meie taasutatud selts kümme aastat tagasi, vahepealsetel aastatel me neid ei teinud, aga nüüdne aasta-arutelu

näitas, et selline kätt pulsil hoidev lähivaatlemine on väga vajalik, arutlejatel oli rohkelt tähelepanekuid, küsimusi ja analüüsitahet.

Aastaraamatus on avaldatud ka analüütilisi vaatlusi pikemate perioodide kohta meie ajakirjanduse arengus, nii viimase 30 aasta kui ka viimase viie aasta kohta, samuti võimalikest tulevikusuundadest — neli võimalikku arengutsenaariumit lähemaks kümneks aastaks. Viimati nimetatud olid osa kultuuriministeeriumi tellimisel tehtud Eesti meedia olukorra ja arengusuundade uuringu aruandest, millest meie aastaraamat avaldab teisigi peatükke.

Esiletõstmist väärrib ka kokkuvõte 10. aprillil 2019 toimunud arutluskoosolekust „Millist ajakirjandusõpetust Eesti vajab: ülikoolid *versus* praktikud“.

Seda, et aasta 2019 oli meie seltsile eriline, iseloomustab seegi, et käesolev aastaraamat kujunes mahukamaks kui varasemad. Ja võibolla ka sisukamaks.

Suur tänu Ekspress Grupile, Äripäevale ja Õhtuleht Kirjastusele, kelle toetus aastaraamatu väljandmise võimalikuks tegi.

Peeter Vihalemm, Maarja Lõhmus
8. mai 2020

JUHAN PEEGEL 100

Juhan Peegel 100

Juhan Peegel 100: ülevaade juubeli tähistamisest

Tartu Ülikool ilma Juhan Peeglita poleks nagu see ülikoolgi enam, see oleks kujuteldamatu.

Hando Runnel

Juhan Peegel pani aluse ajakirjanduse õpetamisele Tartu Ülikoolis. 19. mail 2019 täitus tema sünnist 100 aastat. Selle puhul toimus 17. mail Juhan Peegli juubelipäev, mille jooksul said Tartus kokku Juhan Peegli õpilased ja õpilaste õpilased ning teised, kelle elu on Juhan Peegel mõjutanud.

Kohtumised algasid Lossi 36 majas, kus toimus neli **aruteluringi**:

Ene Selarti eestvedamisel tegid tudengid ettekandeid teemal „Ajakirjanduse roll rahvusliku eneseteadvuse ja identiteedi kujunemisel, hoidmisel ja arendamisel (Postimehe/Edasi näitel)“;

Katrin Kern vedas aruteluringi ajakirjanduskeelest;

Eesti Akadeemilise Ajakirjanduse Seltsi ja Marju Lauristini eestvedamisel koguneti aruteluks „Kuhu on jõudnud ja kuhu läheb Eesti ajakirjandus? Ajakirjanduse eetilise ja poliitiline vastutus. Vabaduse ja vastutuse tasakaal. Milline on eestikeelse meedia ruumi tulevik?“;

Halliki Harro-Loidi ja Marten Juuriku eestvedamisel arutleti selle üle, millised on tänase ajakirjaniku töötingimused ja valikuvõimalused.

Pärast aruteluringe **avati ühiskonnateaduste instituudis kaks näitust**: tudengitööde näitus „Minu peegel / minu saladus“ ja fotonäitus „Peegli sajand“. Tudengitöid juhendas Vallo Nuust, fotonäituse panid kokku Roosmarii Kurvits ja Anu Pallas. Tudengitööde näitus „Minu peegel / minu saladus“ oli üles pandud Juhan Peegli nimelise auditooriumi ette. Näitusel sai näha kursuse „Loovkirjutamine“ lõputöid, mille raames räägivad tudengid oma peegeldusi ja saladusi. Fotonäitus „Peegli

sajand“ koosnes rohkem kui 200-st Juhan Peegli elu peegeldavast pildist. Näitus asus Lossi 36 õppehoone II korruse koridorides. „Minu peegel / minu saladus“ jäi avatuks kuni sügiseni, „Peegli sajand“ kuni aasta lõpuni.

Kell kolm algas aulas **juubelikonverents**. Konverentsi avasõnad lausus rektor Toomas Asser. Konverentsil esinesid ettekannetega

- Halliki Harro-Loit ja Epp Lauk, „Akadeemiline uurimistöö ja ajakirjanduskultuur“
- Roosmarii Kurvits, „Mida ajakirjandusajaloo tundmine tänapäeval annab?“
- Rein Veidemann, „Ajakirjandus ja kirjandus“
- Reet Kasik, „Juhan Peegel keelehoidjana: regilaulust ajakirjanduseni“
- Maarja Lõhmus, „Juhan Peegel ja ajakirjandusõpetuse algus: „Ma rääkisin teile nüüd riigivastast juttu, aga...““
- Halliki Harro-Loit, „Vaade ajakirjandusõppele“
- Marju Lauristin, „Juhanist tänapäevani — mis sellest kõigest on saanud?“

Samuti kuulutati konverentsil välja konkursi „Kuld-sulg 2019“ tulemused. Tervitustega esinesid Eesti Teaduste Akadeemia, Tartu linn, Eesti Kirjanike Liit, Emakeele Selts, Eesti Ajakirjanike Liit, Tartu Ülikooli humanitaarteaduste valdkond ja vilistlased. Konverents lõppes Tiit Hennoste ja Roosmarii Kurvitsa raamatu „Eesti ajakirjanduse 100 aastat“ tutvustusega.

Konverentsi salvestust saab järelvaadata <https://www.uttv.ee/naita?id=28511>; pildid leiab https://www.uttv.ee/fotod#id_galerii=12114.

„Peegel 100“ päev lõppes meeleoluka **Academia Peegeli**na vilistlasõhtuga Ülikooli kohvikus. Õhtu pilte saab näha <https://www.delfi.ee/news/paevauudised/eesti/fotod-eile-kogunes-tartus-ajakirjandusmaastiku-koorekiht-tahistamaks-juhan-pegli-100-aastapaeva?id=86250121>. Vilistlasõhtul toimus ka filmi „Meie vaimu Peegel“

esilinastus. Filmi panid kokku Aune Unt ja Mati Kark ning seda saab vaadata <http://peegel.ut.ee/peegelv7/node/1897>.

Juhan Peegli juubeli tähistamiseks toimusid **lisaks konverentsipäevale** veel mitu põnevat sündmust, valmisid tele- ja raadiosaated ning näitused.

- Raamat Juhan Peeglist „Meie Juhan“. Koostaja ja toimetaja Enno Tammer, kirjastaja Tammer-raamat
- Vahur Kersna saade „Juhan Peegel. Esimesed 100 aastat“ ETV ekraanil 18. mail kell 20:00
- Juhan Peegli loomingu järjejutt Vikerraadios 13. mail
- Näitus Oskar Lutsu majamuuseumis. Rohkem infot: <https://linnamuuseum.tartu.ee/tahistame-juhan-pegli-100-sunniaastapaeva/>

Juhan Peegel 100 meediakajastused

15. mai 2019, Tartu Postimees, Aime Jõgi „Juhan Peegli lapsed kirjutavad õpetajale kirju“.

16. mai 2019, Maaleht, Mati Narusk „Peegli ees“.

16. mai 2019, Maaleht, Mati Narusk „Sain endale hüüdnimeks „sajas taskupeegel““.

16. mai 2019, Õhtuleht, Mart Soidro „Juhan Peegli peale mõeldes“.

16. mai 2019, ERR, Krista Aru „Hea ja õige eest“.

17. mai 2019, Apollo raamatuportaali „Galerii: EV100 raamatusarjas esitleti Tiit Hennoste ja Roosmarii Kurvitsa teost „Eesti ajakirjanduse 100 aastat““.

17. mai 2019, ERR „Galerii ja videod: Juhan Peegel 100“.

17. mai 2019, ERR, Krista Aru „Kaks teerajajat ja õpetajat“.

17. mai 2019, ERR, Raivo Lott „Juhan Peeglist — austuse ja lugupidamise lugu“.

17. mai 2019, Meie Maa, Peeter Olesk „Juhan Peegel ja regivärss“.

17. mai 2019, „Reporter“: „Juhan Peegli 100. sünniaastapäeva pidustused Tartus“.

18. mai 2019, LP, Kristi Sarap „Juhan Peegel oma õpilastele: ajakirjanik võid olla, aga inimene pead olema“.

18. mai 2019, Meie Maa, Anneli Tarkmeel „Saare silk ei ununenud“.

18. mai 2019, Postimees, AK, Olev Remsu „Tänu-tunne“.

18. mai 2019, Postimees, AK, Rein Veidemann „Ajakirjandus ja kirjandus. Juhan Peegel 100!“.

18. mai 2019, Saarte Hääl „KÕNE IFFILE: Onu Juhan õpetas inimeseks olemist“.

18. mai 2019, Saarte Hääl, Enno Tammer „Juhan Peegel: „lühikese ja sisutu“ jutu mees“.

18. mai 2019, Saarte Hääl, juhtkiri „Jora, paar fakti, hurraa!“.

18. mai 2019, Tartu Postimees, Aime Jõgi „20. sajandi Eesti ajakirjanduse esimene raamat on lõpuks kaante vahel“.

18. mai 2019, Tartu Postimees, Aime Jõgi „Juhan Peegel: kui muud midagi ei aita, siis kõnele tõtt“.

18. mai 2019, Õhtuleht, „Peegel: poisid, kirjutage ikka niipalju tõtt ja fakti, kui vähegi saate“.

19. mai 2019, Maaleht, Valve Raudnask „Juhan Peegli tõeterad: ajakirjanik peab naljast aru saama, oskama emakeelt ja armastama oma riiki“.

19. mai 2019, Äripäev, Väinu Rozental „Mina ja Juhan Peegel ehk uduangerjate püügikeeld endiselt jõus“.

Kuhu on jõudnud ja kuhu läheb Eesti ajakirjandus?

Marju Lauristin EAAS-i koosolekul 17. mail 2019

Marju Lauristin: Vabadus ja vastutus¹

Oleme tulnud täna siia Juhani juurde² lootuses, et ta annab meile ka oma mõtted edasi. Aruteluteema on tõsine: kuhu on meie ajakirjandus jõudnud ja kuhu ta läheb? Mul on hea meel, et koos on palju neid inimesi, kes on seda teekonda pikalt kaasa teinud ja teevad seda ka edaspidi.

Ma arvan, et praegu on kõige olulisem seesama teema, mis oli ka Juhani kõige olulisem: vabaduse ja vastutuse vahekord. Juhani rõhutas kogu aeg: „Vabadus, jah vabadus, aga vabadus ilma vastutuseta ei ole midagi.“ Ma ütlen teistpidi juurde: ka vastutus ilma vabaduseta ei ole midagi. Milline on vabaduse ja vastutuse dilemma praegu? Kuhu me liigume sellel väljal, mille põhitelgedena võib esile tuua vabaduse ja vastutuse? Võiksime seda iseloomustada joonise abil, kus üleval on täielik vabadus ja all täielik mittevabadus; vasakul vastutus ja paremale vastutamatus, mis võib olla ka vastutus-tundetud (joonis 1).

VABADUS			
V a s t u t u s	B. Missioonitundlik ajakirjandus vabas ühiskonnas	C. Missioonitu ajakirjandus vabas ühiskonnas	V a s t u t a m a t u s
	A. Missioonitundlik ajakirjandus mittevabas ühiskonnas	D. Missioonitu ajakirjandus mittevabas ühiskonnas	
VABADUSE PUUDUMINE			

Joonis 1. Vabadus ja vastutus

Kui Juhani meile vabadusest ja vastutusest rääkis, siis me olime ju ruudus A — me ei olnud vabad, aga tahtsime vastutada. Ta kasvatas meid

vastutama ja seisma vabaduse eest. Seda võib ka nimetada missioonitundeks. Ajakirjanikud, kes niimoodi mõtlesid — aga Peegli akadeemiast tulidki ju just sellised! —, läksid tööle väga suure vastutusekoormaga.

Oli sagedane, et kui meie üliõpilased käisid suvel praktilisel ära ja tulid ülikooli tagasi, siis toimetustest kostis Juhani etteheitena järele: te õpetate seal ju välja ajakirjanikke sellise ajakirjanduse jaoks, mida ei ole olemas. Juhani vastas: aga see on selline ajakirjandus, milline ajakirjandus peaks olema. See vabaduse-vastutuse vastasseisu tunnetamine koondus ajakirjanduseetikale, mille aluseks oli ajakirjanike sisemine julgus, sisemine selgroog.

Juhani rääkis meile vastutusest kahes plaanis. Üks oli inimlik plaan. Juhani jaoks oli see enesestmõistetav, et ajakirjanik sa võib olla, aga inimene pead sa olema. See inimliku vastutuse eetika oli kirjas ka meie „Academia Journalistica aukodeksis“: inimene ei ole ajakirjanikule materjal. Vastutuse teine tasand, mis oli Juhani jaoks aga kõige olulisem, oli vastutus Eesti eest. Vastutus Eesti kultuuri, eesti keele hoidmise eest. Tema jaoks olime me kõik Eesti kultuuri ja eesti keele misjonärid, me kõik pidime selle vastutuse endale võtma. Ajakirjandus pidi olema see, mis võimaldas eesti inimestel eesti keeles arutada suuri asju, heas ja ilusas eesti keeles, täies teadmises oma ajaloost, täies teadmises oma minevikust, täies teadmises oma ühiskonna rasketest probleemidest. Täies usus, et see kultuur ja keel kestavad ja kannavad. Need olid kaks suurt alustala, millele vastutus tollases mittevabas ühiskonnas ehitus. Ajakirjandusel tuli anda tuge sisemiseks kultuuriliseks vastupanuks. Ajakirjandus oligi vaimne vastupanu.

Nüüd oleme skaala teises otsas, läbi käinud muutuste tee A-st B-sse ja sealt C-sse. 1980ndate lõpul ja 1990ndate algul oli aeg, kui vabadus tuli nagu

¹ Marju Lauristini ettekandele järgnenud arutelu salvestamine kahjuks ebaõnnestus. — *Toim.*

² Koosolek toimus, nagu enamasti kõik seltsi koosolekud, Juhani Peegli auditooriumis, kus on tema büst. — *Toim.*

vuhinal, aga samas ajakirjandus tundis end kõiges, mis toimub, väga vastutavana. Ajakirjandus oli vaba ja vastutav, kuigi ühiskond oli alles teel vabanemise poole. Ajakirjandus võttis kanda ja vedada vabanemise protsessi. See oli väga lühike periood, aga väga tugevate jälgedega.

Siis hakkas ajakirjandus liikuma paremale, kus vabadus muutus järjest enam turuvabaduseks ning eetiline vastutus ja vaimne vastupanu justkui kaotasid pinna jalge alt. Kui Juhani pool kodus käisime, siis ta pidevalt küsis murelikult: mis teil seal ajakirjanduses toimub?! Kuidas on see võimalik, mis toimub? Kuidas on võimalik niiviisi ajakirjandust teha, et vastutust ei ole? Muidugi ei käinud see kogu ajakirjanduse kohta, aga üldpildis liikus meie ajakirjandus paremale ja üles, ruutu C.

Milline on praeguste ja edaspidiste muutuste tendents Eesti ühiskonnas ja Eesti ajakirjanduses? Kas nihkume märkamatult C-st D-sse? Kas mittevabadus on peale tungimas ja vastutus veelgi vähenemas? Kas jälle võib kujuneda meile tuntud vaimse vastupanu olukord, aga täiesti teisel ajal, vabas ühiskonnas, kus me justkui valdavalt peaksime olema?

Viimase aja märgid näitavad, et ajakirjanikud on sellest ohust vägagi teadlikud. Ajakirjanikud on

valmis kaitsma nii väljendusvabadust kui ka infovabadust. Moraalset vastutust ühiskonnas toimuva eest, südamevalu ja südamepiina ning õigust seda välja öelda ei saa ajakirjanikelt keegi ära võtta. Nagu ka vastutust ajakirjanduse enda kvaliteedi eest. Selle eest, et ajakirjanduse väärkust ei vahetataks klikkide peenrahaks.

Ühiskonnas, kus ajakirjanduse vabadust ei saa piirata ükski võim, on ajakirjanikud ise need, kes panevad paika oma tegevuse eetilised raamid ja määravad nii oma vabaduste kui ka eetilise ja sotsiaalse vastutuse piirid. Vastamist vajavaid uusi küsimusi on siin palju.

Kas vaba ajakirjandus peaks vastutama selle eest, kuidas ta poliitikute sõnu meedias võimendab? Kas meedia peaks jagama vastutust inimõiguste ja vähemuste suhtes halvustava, vabaduse ja demokraatia suhtes negatiivse hoiaku levimise eest? Kuidas peaks vaba ajakirjandus täitma oma missiooni eesti keele ja kultuuri arengu kindlustamisel? Mida üldse tähendab tänapäeva maailmas inimeseks jäämine?

Nendele ja üha uutele küsimustele peame koos otsima vastuseid — ikka Juhani mõeldes.

JUUBELIKONVERENTS: ETTEKANDEID JA TERVITUSI

Ajakirjanduskultuur ja akadeemiline ajakirjandusuurimus

Halliki Harro-Loit, Epp Lauk

Ajakirjandus on valdavalt olevikuline — päevauudiste eluiga on enamasti lühike, kuid viis, mil moel ajakirjandus igapäevast elu konstrueerib, on mõjukas. Seetõttu on ajakirjanduskultuur rahva kultuuriloos oluline, kuigi mitte hõlpsasti äratuntav ja tunnetatav osa. Ajakirjanduskultuuri saab muuta paremini tajutavaks akadeemilise uurimistöö kaudu. Juhan Peegel alustas ajakirjanduse ajaloo uurimise ja mõtestamisega, esimene suur teemärk oli Juhan Peegli 1973. aastal kaitsitud doktoriväitekirja „Eesti ajakirjanduse algusperiood 1766–1857“. 1970. ja 1980. aastatel oli üks viis tunda uhkust oma rahva kultuuriloo üle mõeldes nii, nagu Juhan meid, ajakirjanduse üliõpilasi, toona mõtlema suunas: koos järjepideva ajakirjanduse ilmumisega astus eesti rahvas kultuurrahvaste sekka — juba 19. sajandil luges eesti talupoeg uudiseid!

Uurijate töö viljana on meil suhteliselt lai ülevaade Eesti ajakirjanduse arengust artiklikogumike, monograafiate ja üksikuurimuste kujul. Ajakirjanduslugu on uuritud kirjandusmuuseumis (Meelik Kahu), ajalooinstituudis (Ea Jansen), aga enim siiski Tartu Ülikoolis: kümme artiklikogumikku „Eesti ajakirjanduse ajaloo“, monograafiline „Eesti ajakirjanduse teed ja ristteed“, kogumik „Peatükke eesti ajakirjanduse ajaloo“, uurimused ajakirjanikest, ajakirjanike kogukonna professionaliseerumisest ja elukutse arengust (Epp Lauk), kolm köidet ajakirjanike elulugusid (toim Sulev Uus ja Anu Pallas); Anu Pallase ja Roosmarii Kurvitsa koostatud ajakirjanike biograafiline leksikon ja Kurvitsa doktoritöö ajalehtede küljenduse muutumisest. Tiiu Kreegipuu on kaitsnud doktoritöö nõukogudeaegsest

ajakirjanduse tsensuurist, Marek Miil ajakirjandusest ja nõukogude propagandast ning Halliki Harro eesti ajakirjanduse žanrimuutustest. Need on mõned näited tähtsamatest uurimissuundadest. Ajakirjanduse ja ajakirjanduse ajaloo teemadel on Tartu Ülikoolis ühtekokku kaitsitud kümme doktoriväitekirja.

Lisaks sellele on üliõpilased teinud palju lõputöid ajakirjanduse ajaloo kohta; veel on terve hulk uniikaalseid uurimusi, milles kirjeldatakse ajakirjanduse viimaste aastakümnete muutusi.

Ajakirjanduse ajalugu on kultuuri mõtestamiseks ja mäletamiseks oluline nii rahvuskeelsena kui ka rahvusvaheliselt. Tõsi, kultuuri- ja teaduspoliitilisest vaatevinklist näib, et mäletamine ei ole kiirete muutuste kontekstis populaarne tegevus. Tänu rohkem kui kuue kümnendi jooksul tehtud uurimustele on eesti ajakirjanduse ajaloovaldkond ja sellest õppimine siiski olemas ja ootel — kuni vajadus minevikust õppida taas tähtsaks muutub.

Ajakirjanduse kui kultuurinähtuse teine võimalus muutuda nähtavaks toimub rahvusvahelise võrdluse kaudu. Seegi võimalus on seotud akadeemilise uurimistööga ja on Eesti ajakirjanduse puhul saanud teoks tänu sellele, et Juhan Peegel suutis ajakirjanduse õpetamise ja uurimise Tartu Ülikoolis akadeemilisele tasandile tuua. Avaram rahvusvaheline ulatus sai siiski võimalikuks alles koos riikliku iseseisvusega ja piiride avanemisega 1990. aastate alguses. Juba 1993. aastal valmis Tartu, Riia ja Vilniuse teadlaste koostöös Baltimaade ajakirjanduse võrdlev arengulugu, kollektiivne monograafia „Towards a Civic Society: The Baltic Media's

Long Road to Freedom. Perspectives on History, Ethnicity and Journalism“, toimetajateks Svennik Høyer, Epp Lauk ja Peeter Vihalemm. See oli üldse esimene ingliskeelne uurimus ajakirjanduse arengust Eestis, Lätis ja Leedus, käsitledes ajavahemikku 17. sajandist kuni aastani 1993.

21. sajandil on olnud võimalus Eesti ajakirjanduse arengut ja hetkeseisu võrrelda teiste Euroopa maadega mitmekultuurilistes rahvusvahelistes projektides. Nelja rahvusvahelise uuringu (MediaAct, Mediadem, Media Pluralism Monitor, Worlds of Journalism Study; 2010–2016) tulemusena teame näiteks, kuidas Eesti ajakirjanduskultuur eristub teiste endiste sotsialismimaade omast. Seda mõjutavad poliitilised jõud vähem kui teistes Kesk- ja Ida-Euroopa riikides, ajakirjandus on poliitiliselt vaba, kuid märgatava majandussurve all; Eesti ajakirjanikud ja avalikkus usaldavad poliitilisi institutsioone ja poliitikuid enam-vähem samavõrd kui Saksamaa, Austria ja Hollandi ajakirjanikud.¹ Professionaalse eetika puhul on Eesti ajakirjanikud valmis küll reegleid järgima, kuid peavad oluliseks hinnata ka spetsiifilisi olukordi — selles osas on

sarnasus näiteks Kanada ajakirjanikega.² On selline võrdlus oluline? Jah, kahes mõttes. Esiteks on hea olla oma kultuuri üle uhke ja aeg-ajalt osata küsida, mida tuleb teha selleks, et head ajakirjanduskultuuri hoida, arendada ja ka ohte märgata.

Teisalt on oluline, et meie ajakirjanduskultuur on olnud rahvusvaheliselt nähtav positiivses mõttes. On meeldiv tõdeda, et meie uurijad ja doktorandid on osalenud 21. sajandil peaaegu kõikides rahvusvahelistes ajakirjanduse võrdlusuuringutes. Meie meedia- ja kommunikatsiooniharidus on QS University World Rankings edetabelis olnud seitse aastat parima 151–200 seas.

Ajakirjanduskultuur vajab peegeldamist, suunamist, kriitilist mõtestamist. Igapäevase ajakirjanduskultuuri abil taasloob ühiskond oma võimekust avalikuks aruteluks ja dialoogiks. Just võrdlevatele uuringutele ning ajakirjandusajaloo järjepidevuse ja katkestuste analüüsile toetudes võib öelda, et ajakirjanduskultuuri mõistmine ja kriitiline refleksioon on tähtsad tegurid ajakirjanduse kvaliteedi ja sellega seotud ühiskondliku arutlus kvaliteedi tagamisel.

¹ Thomas Hanitzsch, Folker Hanusch, Jyotika Ramaprasad, Arnold de Beer (*Toim*). *Worlds of Journalism: Journalistic Cultures Around the Globe*. New York: Columbia University Press, 2019, lk 253.

² *Ibid.*, lk 207.

Mida annab ajakirjanduse ajaloo tundmine tänapäeval?

Roosmarii Kurvits

Mida annab ajakirjanduse ajaloo tundmine?

Mida annab üldse ajaloo tundmine? See annab inimesele mälu, mis ulatub kaugemale tema enese elust, ja see annab teadmise oma rahva, kultuuri ja riigi mälestust. Mälu ei olnud oluline ainult nõukogude ajal. Mälu on üha olulisem ka nüüd, mil mälestus süveneb juba ohtliku määrani. Meil on ühiskonnana üha raskem üksteist mõista, sest mälu ühisosa on üha vähenenud.

Milleks eesti inimesele ajakirjanduse ajalugu?

Eesti inimesele annab ajakirjanduse ajaloo tundmine teada seda, et ajakirjandus ei ole mitte sõimlevate kommentaaride kogum, vaid osa eesti kultuurist. Ja see kultuur käib alla, kui ajakirjandust pidada sõimlevate kommentaaride kogumiks. Ajakirjanduse rolli eesti ajaloos ei ole võimalik üle tähtsustada. Ajakirjandus tegi eestlased rahvuseks ja tegi nad kultuurrahvaks. Ajakirjandus on märkamatu kultuuritegur, nagu kordas Juhan Peegel.

Eesti rahvuslik ärkamine algas Johann Voldemar Jannseni Perno Postimehhest ja Eesti Postimehhest ning Carl Robert Jakobsoni Sakalast. Eesti Vabariik algas ajalehtedest, keskses rollis sajandialguse Jaan Tõnissoni Postimees. Ajalehtede ümber loodi erakonnad, nende kaudu tehti poliitikat ja paljudest ajakirjanikest kasvasid poliitikud, kes vabariigi löid ja seda juhtima asusid. Ka viimane ärkamine 1980. aastate lõpus algas teadupärast raadio- ja teleaade-test, milles hakati otse kõnelema nii fosforiidi kaevandamise ohtudest kui ka eestlaste tagaplaanile surumisest Eestis.

Ajakirjanduse ajalugu on nagu see maakera, mille sees on üks teine, suurem maakera. Ta koosneb väga paljudest erinevatest asjadest. See ei ole ainult

ajalehtede ja nende omanike omavahelise võitluse ajalugu. Ajaleht on koht, kus saavad kokku kõige erinevamad žanrid uudisest humoreskini, dokumentaalfotost koomiksini. Siin saavad kokku kõige erinevamad tegelased, kõige erinevamad tunded ja meeleolud. Sügav traagika, mis saadab katastroofe; ülevus, mis saadab sportlaste suursaavutusi. Ja huumor, mis aitab meil elada.

Ajakirjanduse ajalugu ei ole ainult lehtede ideoloogilise võitluse ajalugu. See on näiteks ka karikatuuri ajalugu, veste ajalugu, uudisežanri ja arvamustekstide kirjutamise ajalugu, ajakirjanikutöö muutumise ajalugu. Ajakirjanduse lugu on seal töötanud inimeste lugu, kusjuures need inimesed on olnud paljuski anonüümsed (erinevalt näiteks eesti kirjanikest ja kunstnikest). See on neile inimestele näo ja teo andmise lugu. See on ka eesti kirja-keele ajalugu, kuna ajakirjanduses elab ja muutub oma tuumkujul oma aja kirjakeel.

Ühiskondade ja riikide elus vahelduvad paremad ja halvemad ajad. Ajakirjanduse ajalugu käib tihti mitte riigikorda mööda, vaid tsensuuri valjust mööda. Nii annab just ajakirjandus meile kõige täpsema pildi sellest, mis oli ühiskonnas lubatud ja keelatud.

Ajakirjandus on arhiivide kõrval ka ühiskonna laiemal ajaloo üks keskseid allikaid. Ajakirjanduse lugu vajab ka ajaloolane ja kirjandusloolane kasvõi selleks, et tunda oma aja ajakirjanduse konventsioone, žanrikasutust, käske ja keelde ning osata nende kaudu ajakirjandustekste lugeda ja mõista.

Ja lõppeks: ajakirjanduse ajalugu on ka selleks, et inimene ei unustaks, et maailm on (olnud) naljakas.

Milleks on ajakirjanduse ajalugu vaja ajakirjanikule?

Ajakirjanikule annavad teadmised ajakirjanduse ajaloost teada sellest, et ajakirjandus ei alanud

tema tööleasumisega. Annavad teadmise sellest, mida ja kuidas on tehtud enne teda. Ilma selle teadmiseta juhtub tihti, et ajalugu kordub farsina ka mikrotasandil.

Ajalugu tundes jääksid loodetavasti kirjutamata laused sellest, et Johann Voldemar Jannsen asutas päevalehe Perno Postimees. Ei asutanud, asutas nädalalehe. Või et nõukogudeaegsed ajakirjanikud ei kirjutanud uudisväärtuslikest sündmustest (nagu näiteks Nõukogude Eestist läände põgenemised) sellepärast, et nad ei osanud nende sündmuste uudisväärtuslikkust ära tunda. Oskasid küll, aga tsensuur poleks ühtki sellist uudislugu avaldada lasknud. Või ei nimetataks Juhan Peeglist rääkiva loo juures olevates fotoallkirjades teda järjekindlalt Lembit Peegliks. See on hoopis üks teine mees, eesti spordifotograafia *grand old man*. (Muuseas ripub viga ilma parandamata internetiloos juba kümme aastat.)

Miks rääkida seda kõike Juhan Peegli sünnipäeval?

Paul Valéry kirjutas aastal 1894 Leonardo da Vinci kohta: „Mis inimesest järele jääb, on unistused, mida me tema nimega seostame.“ Ka Juhan Peegil oli unistus: kirjutada üks korralik eesti ajakirjanduse ajalugu. Esimest korda ütles ta selle mõtte avalikult välja novembris 1966, kui tähistati eesti ajakirjanduse 200 aasta juubelit. Järgmistel aastatel tuli ta oma kirjutistes selle juurde ikka ja jälle tagasi ning üsna vastuokslikul moel. Kord ütles, et tööd käivad, kirjutatakse. Kord ütles, et tuleb ilmtingimata alustada kirjutamist. Ja aeg-ajalt tõsteti üles küsimus, et tervikkäsitlus ajakirjanduse ajaloost saab sündida ikka alles siis, kui on loodud ajakirjanduse ajaloo uurimiskeskus.

1987. aastal, perestroika alguses seletas Peegel vastuokslikkuse ära nii: hea, et me pole ajakirjanduse ajaloo ülevaadet seni kirjutanud — sant oleks seda nõukogulikku „igapidi katkutud ajalugu“ lugeda.

1994. aastal ilmus Juhan Peegli juhtimisel monograafia „Eesti ajakirjanduse teed ja ristteed“, mis andis ülevaate ajakirjandusest Eestis kuni 19. sajandi

lõpuni. Sellele pidid järgnema uuema aja köited, võrdluseks ja malliks Soome ajakirjanduse ajaloo värske kümneköiteline ülevaade, mis ilmus aastatel 1988–1992. Aga järgmisi köiteid ei tulnud. 2000. aastal ilmus Epp Laugu juhtimisel artiklikogumik „Peatükke Eesti ajakirjanduse ajaloost 1900–1940“. 2004. aastal ilmus Peeter Vihalemma juhtimisel artiklikogumik „Meediasüsteem ja meediakasutus Eesti 1965–2004“, millest aja kuludes on saanud samuti osa ajakirjanduse ajaloost. Lisaks mõned pikemad entsüklopeediaartiklid ja sissejuhatused, mõned eri meediumide ajalood.

Nii on eesti kultuuris olemas küll suured mitmeköitelised kirjandusajalood ja kunstiajalood, aga ajakirjanduse ajaloo kirjutamine on jäänud pooleli. Enamasti ei ole see jõudnud sõjaeelse vabariigi ega Nõukogude ajani, tänapäevast rääkimata, või on jõudnud ainult kildudena. Täna siin kolme tunni pärast esitletav „Eesti ajakirjanduse 100 aastat“¹ on esimene raamatu mõõtu ülevaade sellest ajast. Aga selle teksti maht on vaid umbes 130 lehekülge. Ajakirjanduse põhjalik tervikkäsitlus on senini kirjutamata.

Praegu, Johann Voldemar Jannseni kahesaja aasta juubeli ajal, Eesti Vabariigi saja aasta juubeli järel ja Juhan Peegli saja aasta juubeli eel võiksime mõelda, kuidas Peegli unistus teoks teha ja kirjutada suur eesti ajakirjanduse ajalugu. Eesti Vabariigi praeguse teaduspoliitika juures ei ole selleks raha saamine lihtne. Võib koguni öelda: see on peaaegu võimatu, sest täismöödu ajaloo kirjutamine eesti keeles on midagi muud kui 1.1 ajakirjadesse projektipõhiste artiklite kirjutamine. Aga seda tööd on vaja teha meie enese pärast.

Olen veendunud, et ajakirjandus vajab oma uurimiskeskust, kuhu saaks ka koguda kokku olemasolevad materjalid. See saaks koondada kõikvõimalikku ajakirjanduslikku memorabiiliat alates fotodest ja lõpetades dokumentidega, mälestustega ja muu apokriivaga. Seal võiks olla ka ajakirjanduse ajaloo veebikodu, kuhu kogutud materjal ja lühemad teemakäsitlused välja panna ning koondada ja pidevalt täiendada eesti ajakirjanduse kronoloogiat. Ja nii edasi ja edasi.

Lõpetangi üleskutsega: on aeg luua ajakirjanduse ajaloo uurimise keskus. Või lihtsalt Peegli keskus.

¹ Tiit Hennoste, Roosmari Kurvits. Eesti ajakirjanduse 100 aastat. Sari: EV 100. Tallinn: Post Factum, 2019.

Ajakirjandus ja kirjandus

Rein Veidemann

Kes iganes esitas esmakordselt tavatõdemuseks kujunenud teesi, et kirjandus on ühtlasi aja kirjandus, siis vähemalt eesti kirjandus- ja ajakirjandusloo kontekstis peab see paika. Juhan Peeglit võib käsitleda piltlikult öeldes sillana ühest loost teise, ajakirjandusest kirjandusse ja kirjandusest tagasi aega, mis juba ette öeldult, ilmutab end Juhan Peegli loomingus lahutamatus seoses inimeksistenti ja kohavaimuga. Tähelepanu väärrib juba Peegli esimene, tingimatust humaansusest kantud maksim, millega ta Tartu Ülikoolis oma ajakirjandusakadeemia kuulajaid kostitas: „Ajakirjanik sa võid olla, aga inimene sa pead olema.“ Peegli mõistes laieneb see kohustus kirjanikulegi: misantroopidest võib ju kirjutada, aga seejuures tuleb ise jääda inimeseks. Juhan Peegel end kirjanikuks ei pidanud, aga see ei muuda asja. Mainitud maksimi äsja ilmunud raamatus „101 eesti ajakirjanduspala“ (2019) meenutanud ajakirjandusuurijad Roosmari Kurvits ja Tiit Hennoste lisavad ühtlasi, et „Peegli ajakirjandusideaal oli valgustuslik ja aateline“, pärit 19. sajandi Jaan Tõnissoni koolist — ajakirjandus kui rahvuskultuuri oluline osa.¹

Ajakirjanduse rüpes tekkinud eesti kirjandusest kujunes aga samal ajal ning 20. sajandi esimesel ja viimasel kolmandikul eesti kultuuri südamik. Mitmed eesti kirjandusklassikud on oma loomingu- lise tee algul olnud tegevajakirjanikud: Juhan Liiv, Eduard Vilde, Eduard Bornhöhe, Anton H. Tamm- saare, Mait Metsanurk, kõnelemata Lydia Jannsen- Koidulast, kes isa-Jannseni kõrval kirjutas piltlikult öeldes kokku nii Perno Postimeest kui ka Eesti Postimeest. Muide, ajakirjandust ja kirjandust ühendab üks paradoksaalne omadus. Oleme harjunud ütlusega, et pole iganenumat asja kui eilne ajaleht. Ent teisalt, mida kaugemale see „eilne ajaleht“ ajas taandub, seda suuremat aktuaalsust aja- ning kultuuriloos ta ilmutab. Nõnda võib ajalehestki saada

ühe kultuuri meem — tsiteerimise, kordamise teel leviv, paljunev ja muteeruv infokogum. Samal ajal, suur osa kaasajal ilmuvast kirjandusest kaob unustushõlma, kui teos(ed) pole just kinnistunud kultuurikaanonis.

Juhan Peeglil piisas ühest ning ainsaks jäänud romaanist, 1978. aastal ajalehes Sirp ja Vasar joonealuse järjejutuna — traditsioon ulatub tagasi Jannseni Eesti Postimehe lisaleheni „Jututuba“ — ning seejärel, 1979. aastal raamatuna ilmunud fragmentariumist „Ma langesin esimesel sõjasuvel“, et kuuluda eesti kirjanduse kaanonisse. Seda on tunnistanud estofiilist soome kirjandusteadlane Pekka Lilja, kes on võrrelnud Peegli romaani Väino Linna „Tundmatu sõduriga“.² Eesti kirjanduse peavoolust eristuva ning tõelise kirjandussündmusena on käsitlenud Peegli romaani ka Cornelius Hasselblatt oma 2016. aastal ilmunud „Eesti kirjandusloos“. Romaani stiil on andnud Hasselblattile alust võrrelda Peeglit Heinrich Bölliga.³

Ent „Ma langesin esimesel sõjasuvel“ juurde naasen veel allpool. Enne seda romaanigi oli Peeglil kirjanikuna ette näidata teoseid, mis liigitusid ilmumisajal ja seda enam järelevaateski omaette kirjanduslooliseks lõimeks. Kõigepealt on nendeks Saaremaa-ainelised proosalaastud, millest mõned, „Käbalaev“ ja „Saare õlu“, olid kirjutatud juba sõja ajal 1944. Kirjanikuna debüteerib Peegel 1946. aasta Loomingus. Sellele järgneb pikk paus kuni 1964. aastani, mil esikteosena ilmub lühipalade kogumik „Saaremaa motiive“. 1970. aastal ilmavalgust näinud „Lühikesed lood“ ning sellele omakorda kuus aastat hiljem järgnenud novellikogu „Teed ja ristteed“ (1976) osutavad Peeglile kui varakult väljakujunenud käekirjaga autorile, kelle hoiakud ja kirjutamisviis läbivad põhi- olemuselt muutumatuna kogu ta ilukirjanduslikku loomingu.

Artikli lühendatud versioon on esmalt ilmunud ajalehe Postimees lisas „Arvamus ja kultuur“ 18. mail 2019.

¹ Roosmari Kurvits, Tiit Hennoste. 101 ajakirjanduspala. Tallinn: Varrak. 2019, lk 127.

² Pekka Lilja. Koos lahus: Uurimusi ja kriitikat eesti ja soome kirjandusest. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2017, lk-d 91–92.

³ Cornelius Hasselblatt. Eesti kirjanduse ajalugu. Tallinn–Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2016, lk 528.

Kollektiivteose „Eesti kirjanduse ajalugu“ V köite 2. raamatus (1991) Juhan Peeglit portreerinud kirjandusloolane Lehte Tavel loetleb niisuguste omadustena humaanset tundlikku probleeminägemist, elunähtuste eetilist väärtustamist, olustiku „saaremaiselt“ pastelset kujutamist, etnograafilist motiivistikku ning asjatundlikku detailivalikut.⁴ Keeleliselt viimistletud lakooniliste lausetega jutustust pingestavad sümbolkujunditeks arendatud looduslikud tähised, nagu näiteks iidne kodukask novellides „Väekargajad“ ja „Komissar“. Peegli inimesekujutus on läbinisti empaatiline, mistõttu esimese hooga ei oskagi eesti kirjanduses teist niisugust autorit nimetada, kes oma tegelastesse suhtub mõistvalt ja kaasatundvalt ning kõnetab lugejat intiimse usalduslikkusega. Erilist tähelepanu väärib Peegli esteetika lai diapason ning meeleolude vaheldusrikkus, ulatudes ülevast traagikasse, eeleegilisusest sooja huumorini. Eesti kirjandusklassikasse kuuluvad Juhan Peegli 18. sajandi lõpu – 19. sajandi keskpaiga rahvaraamatute humoristlikud stilisatsioonid. 1966. aastal ilmunud „Üks kaunis jutu ja õpetuse raamat“ matkib pealkirja ja vormiga 1782. aastal ilmunud Friedrich Gustav Arveliuse lastele mõeldud õpetlik-valgustuslikke lugusid. Aga üksnes matkib, sest juttudes endis tögatakse Peegli kaasaja olmelisi ilminguid. Omaette kuulsust pärlvivad Peegli variautori Heinrich David Rosenstrauchi sentimentalismi stilisatsioonidena kirjutatud „Kolm tahedat lugemist“ (1973).

Ülalmainitud kirjandusloolist lõimet, mida Peegli proosalaastud, lühilood ja novellid esindavad ning kuhu arvatakse kuuluvat ka näiteks Juhan Smuuli „Muhu monoloogid“ (1968), Aira Kaalu „Kodunurga laastud“ (I – 1966, II – 1970, III – 1978), Jüri Tuuliku „Tund enne väljasõitu“ (1966), „Vana loss: Abruka lood“ (1972), „Meretagune asi: Külajutud“ (1976) — märgakem, et ajalisel kuuluvad need 1960.–1970. aastatesse —, on 2001. aastal ilmunud „Eesti kirjandusloos“ nimetatud „regionaalkirjanduseks“.⁵ Kirjandusloolane Ülo Tont on hõlmanud Peegli miniatuure ja novellistikat „kodu-kohaproosa“ mõiste alla.⁶ Külaproosal on eesti kirjanduses iseenesest pikk juur, meenutades kasvõi Juhan Liivi „Kümnet lugu“ (1893), August Kitzbergi „Külajutte“ (1915–1921) või Anton H. Tammsaare

debüüti realistlike maaeluaineliste joonealustega ajalehes Postimees 1900. aastal ning tema jutustusi „Mäetaguse vanad“ (1901) ja „Vanad ja noored“ (1903).

Ent Peegli puhul on seotusel koha ja lähiümbrusega eksistentsiaalne tähendus. Juba mainitud Lehte Tavelgi on tõdenud, et Peegel, nagu ka Heino Kiik, töötab läbi inimese eksistentsi probleeme. Ühe kindla kohana koondab Saaremaa inimsaatusi. Olles otsekui gravitatsioonikese tema ümber kulgevatele erinevatele aegadele, manifesteerib koht püsivust ja järjepidevust. Peegli „kohal“ (Saaremaa ja Eesti) on sarnasust biosemiootika rajaja, Eestist, Läänemaalt pärit Jakob von Uexkülli poolt 20. sajandi algul käibelevale toodud „omailma“ („tajuilma“ ja „mõjuilma“) mõistega⁷ — olemise mõtestamine lähtub subjektiivsest tõelusest. Täpselt ja mõjusalt on selle sõnastanud füüsikust kirjanik Madis Kõiv oma mõtluste kogumikus „Luhta-minek“ ilmunud essees „*Genius loci*“:

Mina ise olen pigem koha-lik kui aja-lik, ma usun, et kohad ei ole suvaliste või konventsionaalsete piiridega eraldatud maaosad, ma usun kohtadesse kui vaimsetesse isenditesse ja kohavaimudesse kui ürgsetesse ja taandumatutesse, kelle üle ajavaimudel ei ole täit jõudu. Pigem arvan ma, et ajavaim on lõppude lõpuks ikkagi viidav kohavaimule, purskub kusagilt kohasügavusest ja hajub siis aja jooksul üle kohtade laiali.⁸

Sel taustal ei saa jätta tsiteerimata Peegli ühe lühiloo, 1964. aastal kirjutatud „Ootaja“ lõppu. Lugu ise räägib Sõrves elavast kaheksakümneaastasest Triinust, kelle elu on olnud ise nagu tükike Sõrve-maa saatusest. Triinu oli noor naine, kui meri võttis ta kalurist mehe Tiidreku. Triinu kasvatas üles nende ühised lapsed, poisi ja tüdruku. Viimase sõja ajal võeti poeg, kellel juba oma lapsed, poiss ja kaks tüdrukut — nii et Triinust oli saanud vanaema —, Nõukogude väkke. Triinu, tema tütar, minia ning pojälapsed ootasid Triinu poega Venemaalt tagasi. Aga enne kui vabastajad üle Salme silla jõudsid, ajasid sakslased sõrulased praamile ning viisid nad Saksamaale. Nagu teame, on Peeglitega ühest suguvõsast pärit Ülo Tuulik kirjutanud sellest sõrulaste tragöödiast dokumentaalromani „Sõja jalus“.

⁴ [Lehte Tavel]. Juhan Peegel. — Maie Kalda (*Toim*). Eesti kirjanduse ajalugu. V köide, 2. raamat. Tallinn: Eesti Raamat, 1991, lk-d 548–549.

⁵ Epp Annus, Luule Epner, Ants Järv, Sirje Olesk, Ele Süvalep, Mart Velsker. Eesti kirjanduslugu. Tallinn: Koolibri, 2001, lk 481.

⁶ Ülo Tont. Juhan Peegli kodukohaproosast. — Keel ja Kirjandus, 1994, nr 5, lk-d 279–281.

⁷ Jakob von Uexkülli. Omailmad. Tartu: Ilmamaa, 2012, lk 80.

⁸ Madis Kõiv. Luhta-minek. Tartu: Ilmamaa, 2005, lk 344.

Triinust lahutatud tütar ja minia jõuavad pärast vintsutusi Kanadasse, Triinu naaseb kodutallu, tema poeg on jäänud Velikije Luki alla ühishauda. Triinu võtab tühjaks jäänud tallu sugulased. Aastakümme hiljem saab Triinu ühel päeval kirja nii tütrelt kui ka minialt. Tütar on abiellunud võõramaalasega, peres on kaks last. Mõlemad on jõudnud oma eluga heale järjele. Kirjadel järgnevad pakid. Triinu rõõmustab selle üle, aga ootab lähedasi inimesi tagasi koju. Ühes, kevadisel ajal teele saadetud kirjas küsibki Triinu otsesõnu, kas tütar ja minia ei tuleks koju, püüdes veenda neid üksnes üheainsa lausega: „Sõrves on kevad ja kõik on siin nii kena.“ Kirjanik lisab aga autoritekstis, mida kõik see ainus lause endas sisaldab: jääst vabanenud Läänemeri, mis pahnal noolib Ohesaare panka, hiirekõrvul kaasik ja tume männimets, kus igal hommikul kukub kägu, ülaste ja sinililled tulv metsa all, varjus õitsevad käokingad, selge hommiku hingemattev vaade Kargi, Mõntu ja Viieristi mägedelt; kalameeste paadimootorite pobin, värske kala lõhn, kadakasuitsu paarg leasemelt, tahedad teerajad karjaaru kadakate vahel, valgepäiste laste huiked ning koduse Sõrve keele kõla. Aga tütar ja minia ei vasta kutsesele. Triinu jääb oma ootusega üksi. Ta ei mõista neid, kes ilma peal laiali, sest tema meelest saab olla ainult üks kodu ja kodumaa:

[---] kehv ja saatuse poolt pekstud Sõrvemaa, aga ikkagi oma — sündimise, töö ja vaeva, unistuste ja pettumuste läbi südame külge kasvanud. See on Triinu rikkus, sest niisugust maad neil seal ei ole. Ei saagi olla.⁹

Ja siin on nüüd ühtlasi koht naasta Juhan Peegli pea-teose „Ma langesin esimesel sõjasuvel“ juurde. See on ühe eesti noormehe surmajärgne — sest romaani algus on ühtlasi ka selle lõpp — pihtimuslikult jutustatud lugu viimase sõja esimestest kuudest, mil Punaarmee pidas taganemislahinguid. Minajutustaja, kelle armeeteenistus oli alanud Eesti Kaitseväes, arvati Eesti okupeerimise järel Nõukogude Liidu Punaarmee koosseisu ning saadeti pärast nn profülaktilist puhastamist (mille tegelikult sisuks oli Eesti ohvitseride valikuline vangistamine, hukkamine või küüditamine) Pihkva- ja Novgorodimaale

sakslaste vastu võitlema. Suurtükiväelasest reavõitleja Jaan Tamm, kelles peegeldub suur osa Juhan Peegli enda sõjakogemusest, jutustabki oma lühikese loo. Loo sellest, kuidas ta oli õppustel, kuidas tuli kohaneda Nõukogude armee kommetega; missugused olid esimesed lahinguristsed, kuidas ta ületas surmahirmu, kuni ajani, mil sõda muutus argipäevaks koos harjumustega („Täna me tapsime. Õige, lihtsalt tapsime. Suure hulga sakslasi.“)¹⁰ hetkeni, mil sõjast oli saanudki elu koos oma igapäevase kaaslaste, surmaga.

Palju enamaks kui lihtsalt üks sõjaromaan, mil-liseid samast ajast on kirjutanud ka Vladimir Beekman („Ja sada surma“, 1978) ja Paul Kuusberg („Enn Kalmu kaks mina“, 1960–1961), muudab Peegli fragmentaariumi just selle n-ö seestpoolt, „omailmaline“ paatosevaba kujutamiseviis. See on ühtlasi järelehüüd Eesti kadunud põlvkonnale, keda Peegli eakaaslased, 1919.–1920. sündinud mehed, endast kujutasid. Pettumus, fataalsus, leppimine mõtte-tusega — need tundmused saadavad enamikku tegelaskonnast. Peegli mälestusteraamatus „Otsides“ (2006) ütleb endine sõjamees veendunult, et 1939. aasta sügisel oleksid pidanud eestlased siiski hakkama sõdima venelastega. „Meie ettevalmistus ja moraal oli siis ikkagi midagi muud,“ meenutab Peegel. „Kaotused oleksid olnud küll suured, aga mehed oleksid teadnud, mille eest nad võitlevad.“¹¹

Seda oli tunnistanud Peegel juba 1989. aasta 27. novembril — kui Eesti alles liikus taasvabanemise poole — erakõneluses Ülo Tuulikuga. Mõlemad kirjanikud olid sel ajal Soomes, õieti Ahvenamaal Marianhaminas ühes hotellis arutamas koos soomlastest kolleegidega Läänemere suurte saarte ühisraamatu projekti. Ja seal oligi äsja 70. eluaasta piiri ületanud Peegel sugulasest kirjanikule öelnud, Ülo Tuuliku sõnul, otseku kokkuvõttena eriliselt sisukast ja edukast elamisest: „Ah, oleks pidanud elama hoopis teisiti... Oleks pidanud 39-ndamal, püss palges, olema idapiiril ning sinna jäämagi.“¹²

Nõnda võib romaanis „Ma langesin esimesel sõjasuvel“ näha ka omamoodi lunastustegu hinge vaevavale kahetsuskoormale. Teame ju hästi paljusid vanu sõjamehi endalt küsimas, mis õigusega mina elan, kui enamik kaaslastest pidi end ohverdama eimillegi eest. Eesti lugude sarjas 2009. aastal

⁹ Juhan Peegel. Valitud teosed. Tallinn: Eesti Raamat, 1983, lk-d 26–27.

¹⁰ Juhan Peegel. Valitud teosed. Tallinn: Eesti Raamat, 1983, lk 233.

¹¹ Juhan Peegel. Otsides: Meenutusi pikalt teelt. Vestluste põhjal koostanud Maarja Lõhmus. Tallinn: Tänapäev, 2006, lk-d 5–52.

¹² Ülo Tuulik. Peegeldus: Tänu- ja mälestuskõne Juhan Peeglile Tartu Ülikooli aulas 19. mail 2009. — Maarja Lõhmus, Sulev Uus, Peeter Vihalemm (*Toim*). Alguses oli Juhan: Meenutuslood õpetaja Juhan Peeglist. Tartu: Eesti Akadeemiline Ajakirjanduse Selts, 2012, lk 37.

avaldatud romaani kolmanda trüki sissejuhatuseks on akadeemik Jaan Undusk osutanud, et Pееgli raamatu esmailmudes 1979. aastal, Afganistani sõja hakul ja venestuslaine tõusul oli sel „ajalooliselt ilmutuslik“ tähendus. Teoses vihjati keelatud „eesti asjadele“ ja vene politrukkide rumalusele. „Autentseim kõigist ajaloolisist tõsiasi just oli noorte meeste ja loomade ühine hirm sõttamineku ees,“ rõhutab Undusk, „selle ees, kuidas miinikild elavast ilusast olendist nagu mikseris sodi teeb. Pееgli dissidentlus tulenevat tema ülesaamatust lihtsusest.“ „See on

raamat surmaminejaist. [---] See on raamat süütuse kokkupuutest surmaga,“ resümeerib Undusk oma kaastekstis.¹³

Jaan Unduski tõdemus annab Pееgli romaanile ühtlasi üleajalisuse kindlustuspoliisi, sest igal ajal leidub neid, keda tuuakse süütutena ohvriks mõtte- tuil sõjatandreil, nagu on ka neid, kes sinna lähevad gladiaatoritena, huulil tervitushüüd „*Ave Caesar, morituri te salutant*“. Ja kas nad siis mõtlevad, et elu ilma ohvrite ja kangelastetagi „on lühike nagu linnu tiivajalg õhus“? (J. Pееgel)

---

¹³ Jaan Undusk. Eesti lugu: Juhan Pееgel „Ma langesin esimesel sõjasuvel“. — Eesti Päevaleht, 3. aprill 2009.

Juhan Peegel keelehoidjana

Reet Kasik

Saja aasta eest Saaremaal sündinud Juhan Peeglil (1919–2007) oli õnne täita elus mitmesuguseid rolle: kirjanik, teadlane, ajakirjanike koolitaja. Kord oli neist esiplaanil üks, kord teine, keelehuvi aga ei kustunud kunagi. Ta oli aktiivne Emakeele Seltsi liige ning oli korduvalt valitud ka seltsi juhatusse. Oma sõnade järgi tuli ta pärast sõda 1946. aastal ülikooli kindla teadmisega õppida kirjandust. Ometi, kui kolmandal kursusel oli tarvis valida kitsam eriala, spetsialiseerus ta eesti keelele. Võibolla oli otseseks ajendiks tõesti juhuslikult leitud „Vanakandle“ Karksi rahvalaulude köide, kus ta tutvus esimest korda arhailise Mulgi murdega ja leidis endale alatiseks hingelähedase uurimisobjekti — vähemalt nii on ta ise kuskil hiljem meenutanud —, aga küllap oli talle esimese paari ülikooliaastaga selgeks saanud, milline oli tollane Stalini-aegne olukord kirjanduses ja kirjanduse õpetamises. Niisugune valdkond nagu eesti keel ja selle grammatika — see oli kirjandusega võrreldes neutraalne teadus ja mahtus nõukogude ülikooli, ilma et oleks pidanud ideoloogiliselt pingutama.

Igatahes oskas Peegel sel ajal leida vanema eesti keele, mis jäigi tema uurimiselaks. Ta hakkas juba üliõpilasena tegelema vanade rahvalaulude arhailise keelega. 1951. aastal valmis diplomitöö „Lõuna-Eesti rahvalaulude morfoloogiast“, 1954 järgnes kandidaadiväitekiri „Eesti vanade rahvalaulude keele morfoloogia“. Ilmusid ka esimesed artiklid. 1961. aastal võtab ta oma senised uurimused kokku monograafias „Eesti regivärsilise rahvalaulu keelest“. Uurides rahvalaulude keelt kui keeleajaloo allikat, jõuab ta järeldusele, et regivärsside keel on oma põhijoontes murdekeel. Murdelisuse kõrval on vana rahvalaulu kõige eripärasemaks jooneks üsna ulatuslik arhaisemide esinemine nii foneetikas, morfoloogias, süntaksis kui ka sõnavaras. Muistsed keelendid esinevad regivärssides ebaühtlaselt, millest on autor järeldanud, et vanade vormide sisuline funktsioon oli laulude üleskirjutamise ajal ilmselt

juba tuhmunud, neid hoidis alles vaid väljakujunenud traditsioon.

Regivärsside häälikuliste ja morfoloogiliste erijoonte registreerimisel ei jäänud Peeglil märkamata laulude rikkalik sõnavara, poeetilised sünonüümid ja regivärsi kujundimaailm. Järgnevatel aastakümnetel kujunes Juhan Peegel selle uurimissuuna viljakaks ainuesindajaks Eesti folkloristikas ja uue suuna rajajaks läänemeresoome keelte folkloori uurimisel. Pikaajalise töö rahvalaulude sünonüümika vallas võttis Peegel kokku sõnastikuga „Nimisõna poeetilised sünonüümid eesti regivärssides“, mis ilmus viie köitena Emakeele Seltsi toimetiste sarjas 1982–1991.

Struktuuri järgi peab Peegel rahvalaulude oluliseks tunnuseks tegijanimelisi sünonüüme. Need võivad olla päris sünonüümid, kuigi neid tavakeeles ei kasutata, nt ema kohta *kandja*, *hauduja*, *koorija*, mehe kohta *külvaja*, neiu kohta *helmekandja*, aga nende hulgas on rikkalikult ka ülekantud tähendusega tegijanimelisi, nt mõisa kohta *vallasõõja*, joodiku mehe kohta *kübarakaotaja*. Peale tegijanimede on palju ka muid ülekantud tähendusega liitsõnu, nt neiu on *ehatäht*, naisetanu on *hoolekroon*, vöö on *kehavits*, ja muidugi ka liitsõnalisi sünonüüme, nt naise, neiu või tütre kohta *kana* või *hani*, mehe kohta *kaabu*, lauliku kohta *kägu*.

Peegel tõdeb, et eesti regivärsside poeetilised sünonüümid on peamiselt kohapealne looming, eriti kerkib esile Kirde-Eesti, mille mõju ulatub rannamurde piirist kaugemale. Juhan Pegli rahvalaulude keelt käsitlevad uurimused sidusid teda tugevalt folkloristikaga, temast sai mõlema teadusala väljapaistev esindaja. Ta töödest leiab rahvalaulude lingvistilise ja folkloristliku vaatluse läbipõimumist, nende sünteesi.

Eesti rahvaluulepärimusi otsides sattus Juhan Peegel eesti ajakirjanduse algusaega, jäi selle külge kinni ning temast sai ka eesti ajakirjandusteaduse looja, professionaalsete ajakirjanike õpetaja ja koolkonna rajaja Tartu Ülikoolis.

Enne täielikult ajakirjanike koolitamisele pühendumist pidas Peegel eesti filoloogidele loenguid ajaloolisest grammatikast, rahvalaulude ja ilukirjanduse keelest, õpetas praktilist eesti keelt vene üliõpilastele ja juhendas eesti filoloogia üliõpilaste suvist murdepraktikat. Esimesele murdepraktikale siirdus ta koos üliõpilastega 1955. aastal Muhusse, 1958. aastal töötati Kärla kihelkonnas ja 1959. aastal Sõrves. Murdepraktikate ajal kasutas ta juhendajana aega oma kodukoha murdeainestiku kirjanemiseks ja murraku eripära kirjeldamiseks. Kahe suvega koostas ta Põide murraku üksikasjalise häälikulise ülevaate, mis oma põhjalikkuse ja vormistuse täpsuse poolest on üliõpilastele eeskujuks olnud aastaid. Tundub, et just üliõpilastega murret kogudes süvenes ta koduse murdekeele rikkusesse, nägi vajadust seda kirja panna ja päästa nõnda ajahõlma kaduvat keelt.

Kuigi Juhan Peegli keeleuurimuste tuumiku moodustab nn keelearheoloogia — rahvalaulukeele foneetika ja morfoloogia vaatlused ning regivärside poeetilise sünonüümika käsitlused —, pole ta keelemehepiik suunatud ainult minevikule.

Kui Juhan Peegel hakkas 1950. aastatel ülikoolis koolitama ajakirjanikke, siis pidas ta väga oluliseks keelekoolitust. 20 aastat oli ajakirjandus eesti filoloogia eriharuharu, aga kui 1976. aastal loodi eraldi vastuvõtuga ajakirjandusosakond, siis mahutas Juhan Peegel selle õppekavasse neli aastat keele- ja stiiliõpetust. Nõudlikult on ta ka ise arvukates kirjutistes analüüsinud kaasaja ilukirjanduse keelt, ajalehestiili, keelekultuuri ja kultuuritust jm. Ta märkas nõukogude ilukirjanduse sõnavara üksluisust ja hallust ning soovitas kirjanikel tundma õppida rahvakeelt, murde- ja argosõnavara. Juba esimesel kursusel oli ta võitnud Emakeele Seltsi keeleainese kogumise võistluse tööga „Kaardiväe Eesti Laskurkorpuse erikeelt“. Osaliselt oli ta sõdurislangi sõja ajal taskuraamatusse kirja pannud ja hiljem sõjakaaslastelt lisa kogunud. Tema töö oli uudne ja tol ajal kõige ulatuslikum ühe slangi kirjeldus. Sellele ainestikule toetudes avaldas ta 1976. aastal Keeles ja Kirjanduses artikli, mis oli tollal põhjanev mõttearendus argosõnade ja väljendite tekkepõhjustest üldse ja sõduriargoost eriti.

Peegli loomuses oli võime näha keeles mängulisust ning kasutada seda igapäevases vestluses ja oma kirjatöodes. Paljud soldatiargoo tabavad ja pilavad ütlused esinesid ta igapäevases kõnepruugis pidevalt, oskuslikult rakendas ta neid oma ilukirjanduslikes teostes karakteri loomisel ja tegelaskõnes, eriti sõjateemalises fragmentaariumis „Ma langessin esimesel sõjasuvel“ (1979). Juhan Peegli sõnaloomislust avaldus igasuguses suhtluses, selles väljendus tema suhtumine ümberringi toimivasse. Õppetooli kutsus ta ikka õppediivaniks, mis olevat palju sobivam temasuguste vanahärrade jaoks, emeriitprofessor oli tema keelepruugis eremiitprofessor, kaubandusökonomikast sai kaubanduskoomika, mööblipest otsis ta pensionäride hambavarnu jms.

Väga palju sellest, mida ta on keeleuurijana leidnud eesti rahvalauludest, murretest, varasemast trükisõnast, kajastub tema ilukirjandusliku loomingu sõnavaras ja stiilis ning juhib niiviisi meid eesti kultuuri lätete juurde. Ärkamisaja rahvaraamatute stiilis lugemismõnu pakuvad „Üks kaunis jutu- ja õpetuseraamat“ (1966) ning H. D. Rosenstrauchi nime all ilmunud „Kolm tahedat lugemist“ (1973). Aga ta on kirjutanud följetone ja vesteid ka stiilipuhtas nõukogude kantseliidis, nagu näiteks „kaasajastatud versioon“ Mihkel Veske tuntud luuletusest (siin näide selle algusest):

Kas tunned ala, mis Peipsi basseinist kulgeb Balti mere basseinini? Ja Kanatoote kõrgendiku haljasalalt siirdub helgele Soome lahele? Siin tervitavad metsamas-siivid nii palavalt siseveekogusid, haljassöödamaid. Siin sademete toimel teraviljakultuur juurdub ja päike on tihedas kontaktis kõrreliste ülaosaga.

Keele kohta on Juhan Peegel öelnud palju ilusat ja meeldejäävat. Näiteks nii:

See, et keel on iga päev igamehe käes ja suus, teeb keele tohutult universaalseks, aga ka väga individuaalseks, sest igaühel on mingi piiratud priius teda oma-tahtsi pruukida.

Juhan Peegel: „Ma rääkisin teile nüüd riigivastast juttu, aga...“

Ajakirjandusõpetuse algusest Tartu Riiklikus Ülikoolis

Maarja Lõhmus

Eelmisel nädalal (8. mail 2019 — *Toim.*) tähistasime Eesti Ajakirjanike Liidu 100. sünnipäeva, seal kohtasin meie esimeses lennus õppinud Voldemar Lindströmi, kellelt küsisin Juhan Peegli õpetuse kohta. Mida rääkis Juhan esimeses loengus?

Esimese loengu konspekt on mul olemas. Juhan hakkas rääkima, mis on fakt. Ajakirjandus on faktikirjandus. Kui ei ole fakti, siis igasugu väljamõeldisi ei maksa uskuda. Ajakirjandus saab olla usaldusväärne, kui faktid, mida ta kasutab, on usaldusväärsed, elulised. Juhani esimene loeng oli „Fakt ja selle tähendus meie elus“. Tolle aja ajakirjandus oli küll reglementeeritud kindlate reeglitega, kuid Juhani matk ajakirjanduse ajalukku kinnitas, et seda võib ka väga inimlikult ja targalt juhtida rada pidi, mis oli uus, tolles ajas isegi erakordne. Me alustasime 1766. aasta Lühhikesest õppetusest peale.

Selle väikese sissejuhatuse juures üllatas mind kõige rohkem mälu, kultuurimälu. Küsides aastal 2019 loengu kohta aastal 1954, kuuled vastuseks detaile 65 aastat tagasi toimunud loengust. Kuidagi on nii, et ajas kauged sündmused justkui ei ole meist kaugenenud, vaid on lähemale tulnud.

Aga ajakirjandus on pingeväli, olla võitlustander on ajakirjanduse omadus. Viimased 20 aastat on pikalt kestnud nii, et ajakirjanduses võitleb kultuurisfäär võimusefääriga või on võimusefäärile allutatud.

Ühes meie suures võrdlevas uurimuses¹ 20. sajandi Eesti, Soome ja Vene ajakirjanduse sisust nägime, kuidas Eesti ajakirjandus muutus 1940. aastal võrreldes senisega ja võrreldes Soomega. Eestis hakkas domineerima hinnangu andmine inimesele, sildistamine. Näiteks Soome Yleisradios oli asi vastupidi — Hella Wuolijoki Yle juhina (1945–1949) juurutas parlamendi tegevust käsitleva saate „Pikku-parlamentti“, leides sellega viisi, kuidas poliitilist keskkonda ühiskonnale, eriti kultuuritegelastele avalikuks arutamiseks avada. Eesti Raadios ja Eesti ajakirjanduses selliseid keskkondi ei loodud. Me näeme, kuidas 1940. aasta juunipöörde järel võttis Eesti ajakirjandus kiiresti suuna nõukogulikule hinnanguajakirjandusele, hülgas senise faktiajakirjanduse. Eesti, mis oli olnud maailmale avatud, muutus totalitaarsüsteemi osaks koos seda korraldava kontrollimehhanismiga. Mehhanismi aluseks ideoloogilistel ajatelgedel oli Eesti kultuuri ja mälu hävitamine mineviku suunal ja nn uue nõukogude inimese kasvatamine tuleviku suunal.

Kui 1954. aastal alustati Tartu Riiklikus Ülikoolis ajakirjandusõpetusega, oli möödunud kümme aastat sellest, kui 80 000 Eesti inimest põgenes läände, vaba eesti kultuur ja ajakirjandus siirdus eksiili,² raudne eesriie sadas alla.

Kuid ajakirjandusõpetuse aluspõhjaks ei olnud mitte poliitiline ideoloogia, vaid keel ja kultuur.

Eesti ühiskonda on enamasti iseloomustanud avalikkus, mida saame jagada poliitiliseks ja kultuuri-

¹ Vt nt Ragne Kõuts, Maarja Lõhmus. Vaade ajakirjanduse ja ühiskonna seosele: Eesti, Soome ja Venemaa lehesisu aastatel 1905–2005. — *Akadeemia*, 2013, nr 9, lk-d 1539–1563.

² Näiteks 1945. aastal hakkasid ilmuma Eesti Rada Augsburgis ja Stockholms-Tidningen Eestlastele (hilisem Eesti Päevaleht), Vaba Eesti Sõna alustas 1949. a New Yorgis.

liseks avalikkuseks. Olukorras, kus ei olnud vaba poliitilist mõttevahetust, poliitilist avalikkust, toimis kultuuriavalikkus, ehk küll kontrollitud. Kultuuritekstide kanda oli ka poliitiline tähenduslikkus. Sellest on räägitud kui ridade vahele kirjutamisest, topelttekstist, sümbolite ja metafooride kasutamisest. Aastad 1953 ja 1954 olid eesti ajakirjanduses murrangulised — ringhäälingusse tulid Lembit Lauri, Ivar Triikkel ja Valdo Pant, aga samuti Lennart Meri.

See oli ajakirjanduse päikseline pool, tahan siinkohal rääkida ka varjukülgedest, ühest nn Organist. Kõik ajakirjandusväljaanded ja -kanalid toimisid kui ühe või teise ideoloogilise institutsiooni häälekandjad, mille tekste kontrollis enne ilmumist lisaks väljaande parteilisele sisekontrollile veel ka Glavlit — NSV Liidu Ministrite Nõukogu juures asuv Trükistes Riiklike Saladuste Kaitse Peavalitsus.³ Näeme, et see nimetuski pole eestikeelne ei stiililt ega sisult, see on Eesti NSV ajastule iseloomulik märk.

Glavlit andis välja juhendit „Mittesalajaste väljaannete trükkimise ühtsed eeskirjad“. Sellises poliitilises paradigmas näeme, et ajakirjandust defineeriti kui avalikkuse mittesalajast osa, Eesti kogu avalikkust juhtiski tsensuuriloogika.

Väljavõtteid Glavliti juhendist.

Käesolevad polügraafia eeskirjad on kohustuslikud kõikidele asutustele ja organisatsioonidele, kel on mistahes tüüpi paljundusaparaat, mida kasutatakse mittesalajaste väljaannete valmistamiseks. Nad on kohustatud neid materjale hoolikalt kontrollima ja enne ladumisele või paljundamisele andmist kõrvaldama tekstist avaldamisele mittekuuluvad andmed.

Ajalehe trükiloo saamiseks esitatakse Peavalitsuse Organile ajalehe igast küljest kaks lõplikult korrigeeritud redaktsiooniliste parandusteta identset eksemplari, millele on alla kirjutatud peatoimetaja või teda asendav isik. Polügraafia ettevõtte võib hakata ajalehe tiraaži trükkima alles peale seda, kui antud numbrist on saadud Peavalitsuse Organi töötaja templi ja allkirjaga vormistatud küljed. Vajaduse korral esitab toimetuse Peavalitsuse Organi töötajale materjalid eelnevalt tutvumiseks, esialgsed tömmised ja veerud.

Ametlikes tekstides domineeris tsensuuriloogika ja ametlik-formaalne keel. Kui näiteks tiraaž keelati, siis öeldi selle kohta, et „valmis tiraaži väljastamine on tunnustatud ebaotstarbekohaseks“. Eufemism „ebaotstarbekohane“ tähendas, et kogu tiraaž tuli hävitada.

Rangelt tsenseeritud ajakirjandus ilmus ka 1960. ja 1970. aastatel. Kui me vaatame siitsamast auala aknast välja, näeme üle tänava endist Edasi toimetust ja Edasi toimetuse ajakirjanikud nägid oma akendest ülikooli peahoonet. Aga detsembris 1965 ei tohtinud siin üle tee asuv ajalehetoimetus kirjutada selle maja, TRÜ peahoone põlemisest, kuigi see paistis ajakirjanikele otse aknasse. Ajakirjanikud vaatasid kahjutuld ja küsisid üksteiselt: kas sa oled kuulnud, et peahoone põleb?

Aga oli ka näiteid, kui ajakirjandus jäi peale ja sai teha oma tööd. Heino Puhvel ja Juhan Peegel algatasid 1967. aastal Edasis diskussiooni „Iive. Iive. Iive“. Eesti demograafilise olukorra arutelu kestis mitu aastat ning sai väga laialdast tähelepanu ja vastukaja. Juhan kõneles, et selle teema ülesvõtmise järel kutsuti ta parteikomiteesse, kus talle pandi süüks, et ta sekkub Eesti rahva loomulikku demograafilisse protsessi.

Juhan Peegli alustatud ajakirjandusõpetus oli kui ajakirjandusliku idealismi õpetus. Juhanit iseloomustas see, et ta usaldas ajakirjanikke ja usaldas lugejaid. Eriti usaldas ta neid ajakirjanikke, kel oli endal kogemus võidelda avalikkuses. Ta pidas avalikkuses käivat võitlust ajakirjaniku üheks kutseoskuseks. Aga ta ei usaldanud ametnikke, vahel nimetas ta neid „kõlkapüksteks“. Ametnike juhendamise ja õpetamise peale ütles ta, et sama hästi võiks Maarjamõisa kirurg minna tänavale paluma, et kes täna tuleb appi ja õpetab, kuidas ma opereerima pean.

Ajakirjaniku kui avalikkuse suunaja töökogemus on spetsiifiline, see on nagu näitlejatöö: töö tekstiga, töö iseendaga, põhinedes tunnetusel. Märkasin esimeste õppekavade juures, et Juhan alustaski õpetust žanridest. Ta lasi üliõpilastel uurida huumorit, vestet ja följetoni kohe õppetöö algusest peale, kohe, kui hakkas 1954. aastal ajakirjandust õpetama. Ta näitas algusest peale kätte, kuidas on ajakirjandus see väli, kus kohtuvad formaalne ja mitteformaalne.

Ajakirjanduses püüdis Juhan esile tuua fakte. Tema loengute lõpus mõnikord öeldud lause „nüüd

³ Vene keeles Главное управление по охране государственных тайн в печати при Совете министров СССР. Teine nimetus on Kirjandus- ja Kirjastusasjade Peavalitsus. — *Toim.*

ma rääkisin teile riigivastast juttu“ tähendab, et ta esitas oma loengutes fakte, lõi sügavama kultuurilise aluse ka poliitikast rääkides.

Esimestes ajakirjandusõpetuse alustamise kava-des räägiti ka võimalusest tuua õppejõude sisse väljastpoolt Eestit. Olid läbirääkimised nendega, kes olid Moskvast ajakirjanduse eriala lõpetanud, aga millegipärast vaibusid need peagi. Eriharu avamisel ja õppekavade kinnitamisel sai Juhan Peegel olulist tuge Johannes Voldemar Veski ja Villem Altoalt.

Omaaegsed koosolekute protokollid mõjuvad praegu meile oma stiiliga — ajastu stiiliga. Protokollide sisu lugeda on raske, sest teemadeks oli, kuidas poliitika tuleb tuua ülikooli, kuidas Stalin on keeleteadlane, kuidas Stalini keeletöid teaduslikult arutada, kuidas tsiteerida.

Kokkuvõtteks. 1954. aasta tunnuseks on, et algas liikumine ülikooli ja ajakirjanduse vahel. See on oluline uus suhe. Ajakirjanduse ja teadmiste suhe viis kontaktideni, et võis tekkida muutus ajakirjanduses. Koos ajakirjanduse õpetusega hakkas siit ülikooli majast pääsema ajakirjandusse rohkem kultuuri ja teadust.

Ajakirjanikuks õppinute omavahelise sideme hoidmisel on oluline Juhan Peegli koolkonna märk, Academia Journalistica, hilisema Academia Peege-liana aukodeks. On väga oluline, et ajakirjanikuks

õppijad saaksid praegu jätkuvalt oma allkirja anda meie koodeksile, millega hoiame ja kanname edasi ajakirjanike meie-mõtteviisi. Seda olulist meie-järjepidevuse märki peame me hoidma ja jätkama.

Academia Journalistica aukodeks, 19. mail 1980

1. Ma ei unusta, et selle järgi, milline olen mina, otsustatakse, milline on Academia Journalistica.
2. Ma ei tee ajakirjandust endale ega ülemustele, vaid oma rahvale.
3. Ma kaitsen oma tegevusega avalikkust ja töde.
4. Ma ei propageeri neid väärtusi, mida ma ise õigeks ei pea.
5. Ma püüan enne avalikku sõnavõtmist jõuda asja juurteni.
6. Ma võitlen tardumuse vastu ajakirjanduses ja elus.
7. Ma ei pea ausaks millegi tegemist karjääri pärast.
8. Ma ei õienda ajakirjanduse kaudu isiklikke arveid ega taotle omakasut.
9. Ma suhtun oma loo kangelasse kui inimesse, mitte kui materjali.
10. Ma austan mitte ainult enda, vaid ka teiste õigust isiklikele arusaamadele.
11. Ma hindan nii enda kui ka teiste aega.
12. Ma aitan Academia Journalistica liikmeid.
13. Ma jään Academia Journalistica liikmeks ka pärast osakonna lõpetamist.

Vaade tänasele ajakirjandusõppele

Halliki Harro-Loit

Minu ettekanne on audiovisuaalne kollaaž, milles kasutan kolleegide, teiste õppejõudude videosinemisi. Kahjuks ei osale selles kaugeltki mitte kõik praegused ajakirjandusõppejõud.

Tänane ajakirjandusharidus on kogum väga mitmesugustest distsipliinidest ja oskustest ning spetsiifilisest mõtlemistreeningust. Ajakirjanikuks olemise tuum on moraalne tundlikkus, väärtusvalikute märkamine, oskus kaitsta oma autonoomiat. Väärtusvalikute märkamine ja väärtuskonfliktidele reageerimine on keerulisem, kui pealtnäha paistab. Sest moraalne tundlikkus on nagu konna keetmine tasasel tulel — väikesed minnalaskmised päev päeva järel, kuni praktikad, mida me varem ei pidanud õigeks, tunduvad aktsepteeritavad.

Marten Juurik, ajakirjanduseetika õppejõud

Ajakirjanduseetika õpetamise eesmärk on toetada tudengite moraalse arutlemisioskuse arengut. See tähendab oskust märgata eetilisi valikukohti ja oma valikuid põhjendada. Eeldus on, et need on õpitavad ja arendatavad oskused, mida saab harjutada ajakirjandusalaste eetiliste dilemmade lahendamise abil. See ei ole kõigile tudengitele ühtviisi kerge, nii nagu loomingulised ülesanded või ruumiline mõtlemine on mõnele tudengile lihtsam kui teisele. Teine eeldus on, et kursusel õpitavad oskused on olulised ja vajalikud ajakirjanikutöös. Tudengid soovivad sageli saada selgeid reegleid, mida tohib ja mida ei tohi, mis on õige ja mis vale. Tegelikult on keerulised eetilised küsimused aga sellised, et valmis lahendus ei ole. Siis tulebki tulevastel ajakirjanikel iseisvalt oma valik langetada. Minu huvi on, et need valikud ei oleks juhuslikud, vaid kaalutletud ja hästi põhjendatud. Samuti, et neid valikuid ei teeks teised ajakirjaniku eest, vaid ta mõtleks ja otsustaks ise.

Halliki Harro-Loit

Ajakirjandushariduse teine samm on ekspertsus. On olnud lõpmatult vaidlusi selle üle, kas ajakirjanikud peavad olema mingi eriala eksperdid või tuleks ajakirjandust õppida ja õpetada eraldi. Nüüd, kui interdistsiplinaarsus on üldlevinud, on lihtsam aru saada, et ajakirjanduslik ekspertsus põhineb distsipliinidevahelisel tõlkimisvõimekusel ja paljude distsipliinide osalusel selle võimekuse loomisel, alates väga erinevatest andmekogumise ja -analüüsi oskustest kuni laialdase funktsionaalse lugemis- oskuseni ning oskuseni luua pikki ja keerulisi, suuliseid ja kirjalikke tekste.

Urmas Loit, raadioajakirjanik

Mõni aasta tagasi keskustles rühm toimetajaid ja meediamajade juhte meie ajakirjandusõppe sisu üle. Nende üks rõhutus oli, et kõige olulisem ajakirjanikutöö oskus on koostöö ehk töö meeskonnas. Ja et ajakirjanik peab suutma töötada ja luua tegeliku pinget all. Väga õiged suunised, mis said osaks õppekavast rühmapraktika kujul. Oleme aastast 2006 käinud magistrantidega Lõuna-Eesti kohalikes raadiotes, aga ka Paides ja korra isegi Kuresaares, teinud seal kaks nädalat oma programmi. Mõnel aastal mitmes vahetuses ja isegi mitmes jaamas. Raadioprogramm töötab suures osas harjumusel ja kohaliku raadio programm on erakorralise sissetungimise suhtes paindlikum ning tegijate võimalikud eksimused vähem kriitilised.

See on olnud tõesti uutmoodi praktika, superviseeritud. Õppija ei näita ainult oma loomingut ja tehnilist võimekust, vaid õpib ennast tundma erinevates rollides, kogeb rühmatöö olemust ja saab seda rühmas reflekteerida. See pole olnud kerge teekond, on olnud suuri õnnestumisi, kuid kohati ka töötamist vastupanus — ja hulganisti õppimist õppejõududelegi. On olnud tööpinget, tähtaja survet, aga ka siirast rõõmu. Enamasti on tulnud tunne,

et tegime ära, ja tõdemus, et ka maal ja metsas on elu.

Miks just raadio, küsitakse. See on ju aegunud meedium. Raadio tegemistsükkel on lühike. Raadio kui pimemeedium on nõudlik, samas ei ole selle tegemine tehniliselt ressursimahukas. Olen klassikalise, tehniliselt hea raadio puhul ka hästi kuulatava ajakirjanduse usku. Raadio annab põhjastahes meediumis tegutsemiseks. Kes oskab raadios mistahes tehnilisel leviplatvormil luua heli, sõna ja vaikuse abil sõnumit, mida kuulaja jääb kuulama, suudab seda ka videos pildi abil võimendada ja koostada kirjutavas meedias lühikesi, lihtsaid ja selgeid lauseid.

Halliki Harro-Loit

Ajakirjandushariduse kolmas samm põhineb käitumiskindlusel. Mõistagi on see tähtaegadest kinnipidamine, teinekord isiklik ärakuulamine ja dialoogivalmidus, kolmas kord valmisolek kriitiks ja oma vigade tunnistamiseks. Kus mujal, kui mitte kõrgkoolis peaksid tudengid kogema ja hindama kuulamiskultuuri.

Ajakirjandushariduse neljas samm põhineb ajakirjanduse toimimise mõistmisel, olgu see ajakirjanduse ärioloogika, skandaalide füsioloogia või arusaam, mida kurja võib ühiskonnas teha sellega, et uudisvärtuslik on eeskätt konfliktne ja negatiivne. Mida kurja võib teha haibitud teemadega, mis võtavad ära tähelepanu avalikkuse jaoks olulistelt otsustelt. Ja mida head saab teha eneseanalüüsi abil.

Ajakirjanduse viies samm põhineb ajakirjandusliku kogukonna väärtustamisel. Ajakirjanikuks kasvatakse kaua. Kiirküpsetamine kulutab ja põletab, ajakirjandusel on vaja kasvamise aega ja kasvamise tuge. Kogenud ja tippvormis ajakirjanikku ei tule kergekäeliselt üle parda heita.

Ajakirjanduse kuues samm põhineb edasi- ja tagasisidel. Õpetuse käigus loome norme, kuid õpetus ei saa luua norme, mis ei aita iga päev toime tulla. Tagasiside loomiseks on vaja kuulata õppijaid ja ajakirjanikke, tunnetada ajakirjanduse tarbijaid.

Signe Ivask, trükiajakirjanduse õpetaja

Inimene on tõepoolest ikka ennekõike inimene, igatepidi. See tähendab, et enda eest tuleb hoolt kanda. Seda enam, kui inimene tegeleb info vahendamisega, lugude rääkimise, kuulamise ja reaalsusest pildi edasi andmisega. Neid tegevusi saab aga

ennekõike teha siis, kui inimene on heas vormis ja suudab vältida läbipõlemist. Seepärast tasub mõelda, mis on need võimalused, millega saab toimetustes riske maandada. Üks seni vähekasutatud võimalusi on edasiside, aga ka tagasiside. Mõlemad pakuvad vajalikku teavet selle kohta, mida tehakse, mida oodatakse, mida peab tegema ja kuidas. Edasi- ja tagasiside kommunikatsioon vajab teadmisi, võimekust ja ennekõike aega. Muidugi on vaja ka soovi ja tahet asjaga päriselt tegelda, sest kergesti see esialgu ei pruugi tulla, proovida aga tasub.

Halliki Harro-Loit

Selle sajandi esimesel kümnendil läks ajakirjandusharidusel väga hästi. Õppejõududeks ja uurijateks tuli põlvkond noori andekaid inimesi: Marju Himma, Marten Juurik, Signe Ivask, Brit Laak, Eleri Lõhmus, Viivika Eljand, Sten Hansson. Täna ma küll ei julgeks enam neile kõigile soovitada asuda pikale ja vaevalisele akadeemilisele teekonnale, sest me ei tea enam täpselt, kas ja mil viisil me saame tulevikus pakkuda kvaliteetset kõrgharidust. Säästurežiimil töötavas ülikoolis sööb konkurents vahel koostöö välja. Seda pole viisakas öelda, kuid erialade eelarvevaidlused meenutavad vahel šaakalite einelauda. Ajakirjandusharidus on teadagi väga väike šaakal.

Mul ei ole välja pakkuda head ärimudelit ei ajakirjandusele ega ajakirjandusharidusele. Peale selle kuue samba, mis võiks Eesti suhtluskultuuri paremaks teha, aidata kaasa kuulamis- ja arutelukultuurile, suurendada hoolimist.

Kadri Ugur, suhtlemisainete õpetaja

Ajakirjanikuks olemine eeldab erakordselt head eneseanalüüsi- ja suhtlemisuskust. Nagu kõik oskused, on ka need õpitavad. 1980ndate teisel poolel kasvamine ajakirjanikuks teadmise, et see pole mitte elukutse, vaid teadmus. Ja et ajakirjanikul pole sõpru ning parim ajakirjanik on surnud ajakirjanik. Ajakirjanikud on vedanud ühiskonna transformeerumist, on olnud lapsajakirjanike aeg, aga nüüd ma vaatan, kuidas mu õpilased maadlevad klikijahil või sisuturundusega. Ma tean, et nad tulevad oma tööga tehniliselt toime. Ent nad peavad toime tulema ka emotsionaalse pingega. Neil tuleb mõelda, kes nad inimestena on. Ma loodan, et me suudame oma õppekavas pakkuda piisavalt eneseregulatsiooni oskusi, et tööle asuv ajakirjanik suudaks leida künis- ja läbipõlemisele tervislikke alternatiive.

Juhanist tänapäevani — mis on sellest kõigest saanud?

Marju Lauristin

Ettekande pealkirjas püstitatud küsimuse puhul on mul kõrvus Juhani küsimus, mida ta kordas viimastel aastatel üsna sageli: „Kas sel kõigel on olnud ka mõtet?“ See oli raske küsimus, Juhan küsis seda ja ohkas. Me leidsime sõnu, millega teda julgustada: „On küll, Juhan, kindlasti on. Sa näed, meie õpilased tegutsevad selles ja teises ja kolmandas väljaandes, hoiavad seda mõtteviisi ja jätkavad neid väärtusi.“ Aga Juhan muutus üha troostitumaks. Mida vabamaks läks ajakirjandusväli, seda enam tekkis sinna ka neid, kelle jaoks see vabadus tähendas vabadust juhanlikust eetikast kui huvist tõeliste tõsiasjade vastu, ka huvist inimeste vastu. Juhan kogu aeg küsis, et kust nad küll tulevad ja kuidas see kõik saab nii olla.

Minagi olen mõnes eluvahes olnud sama küsimuse ees. Praegu õpetan ma ajakirjanikke ainult ühe aine raames, koos Sten Hanssoniga õpetame teise aasta bakalaureusetudengitele poliitilist kultuuri ja poliitilist kommunikatsiooni. Järjest enam veendun iga aastaga, kui vähe tegelikult tänapäeva noor inimene on enne, kui talt seda nõutakse, süvenenud sellesse, mida ajakirjandusväli endast kujutab. Hirmutav on mõelda, et needsamad noored lähevad aasta pärast väljaannetesse, kus nad hakkavad Eesti rahvast õpetama. Või satuvad ise olukorda, kus neid karmilt õpetatakse, millest tohib ja millest ei tohi rääkida. Juhani õpetus ja meie Academia Peegelianana püüdis omal ajal olla siin ülikoolis see kindel linn ja varjupaik, kus oli võimalik ennast karastada tegutsemiseks ajakirjandusmaailmas, mis oli tollal hoopis vaenulikumate jõudude kontrolli all.

Ootamatult tundub nüüd, et see kogemus muutub aktuaalseks ka tänapäeval. Seda me ka täna hommikupoolikul oma vestlusringis tõsiselt arutasime. Kui mõelda Juhani ühele põhilisele maksiimile, et

vabadust ei ole ilma vastutuseta, siis mida tähendab tänapäeval vastutus? Kelle ees ajakirjanik vastutab? Peatoimetaja ees, omaniku ees? Juhani järgi tähendab see vastutust inimeste ees ja eesti kultuuri saatuse pärast. Kust jookseb siin praegu piir ja joon? Vabadus ilma vastutuseta on sageli tee küünilisusele. Teisalt, kuidas saab olla vastutav, kui ei olda vaba? Ainult vaba inimene saab olla vastutav. Tänapäeva ajakirjanduse koht ja ajakirjaniku missioon tundub olevat üsna kõikuvatel alustel seetõttu, et ajakirjandus on suures meediamailmas jäänud suhteliselt üksildaseks. See, mida pakub massimeedia, on sageli väga kaugel sellest, mida nimetame ajakirjanduseks. Pigem on see meelelahutus ja müügitöö. Kus on üldse ajakirjanduse koht ja kodu? Kuhu ta jääb, mis tast saab, kas ta nälga sureb? Sellepärast on mõistetav Halliki¹ pessimistlik mõtisklus selle üle, kas tasub seda ametit enam võtta.

Ma pean ütleva, et tänane hommikupoolne arutelu süstis minusse küll tugevasti optimismi. Ma nägin, et meie ajakirjanike kogukond, kes on olnud Juhani õpilased või õpilaste õpilased, on tugevat meie-tunnet alles hoidnud. On hoitud alles arusaamist, et ajakirjanduses on olemas vääramatud väärtused, mis ei lähe kaotsi ka uues keskkonnas. Nende alusel saab edasi tegutseda, tuleb leida võib-olla hoopis teistsugused tegevuse vormid. Ajakirjanduslike väljendusvahendite spekter on praegu hoopis rikkalikum. Uusi võimalusi me alles õpime tundma — kuidas nende abil olla vastukaaluks triviaalsuse pealetungile ja küünilise võimuvõitluse mõjudele. Vanad vahendid ilmselt enam ei aita hästi.

Järjest vähem jääb neid tudengeid, kes küsimuse peale, kas loete paberlehti, kätt tõstavad. Margit Sutrop ütles, et tema filosoofialoengute tudengite

¹ Halliki Harro-Loit. — *Toim.*

hulgas on neid sajast üks. Kui me alustame Steniga poliitilise kommunikatsiooni loengutega, tõstab ka meie alal selle küsimuse peale kätt kolm kuni neli inimest viiekümnest. Kui küsime, kes on harjunud raamatuid lugema, ei ole neid harilikult palju rohkem. Kui Juhan meid õpetas ja meile tugevasti sisendas, et ajakirjandus ei ole mitte poliitika osa, vaid kultuuri osa, siis oli see toleaeelses maailmas kaitsevall. Vahepealsetel aegadel on toimunud muutus — ajakirjandus nihkus väga kiiresti ja rõõmsalt kõigepealt majandusväljale. Ajakirjandusvabadus oli kõigepealt müügivabadus, ka liikumise ja rännu vabadus, saamise vabadus. Sealt edasi läks tee poliitikaväljale, seda enam, et poliitikaväli ise muutus osaks müügi- ja konkurentsiväljast.

Tänaseid arutlusi kuulates on tunne, et nii nagu kõik asjad elus kipuvad käima ringi, peaks ajakirjandus meie abiga taas leidma tee kultuuriväljale. Aga nüüd juba hoopis teisel viisil, mitte osana kirjandusest, vaid iseseisva ja eneseteadliku kultuurinähtusena. Ajakirjanduslik tegelikkuse mõistmise ja mõtestamise oskus, see, milleni me hommikupoolisel arutlusel jõudsim, et ajakirjandus peab suutma Eestile Eestit näidata, see nõuab teistsuguseid, sageli kunstiga piirnevaid väljendusvahendeid.

Triviaalsus tungib peale, ükskõiksus sõna tähenduse vastu. Kui Juhan loeks praegusi lehelugude pealkirju, kuidas näiteks noored „trügivad ülikooli“, mida kohtame ju väga sageli, ohkaks ta sügavalt oma ohkamist ja ütleks, et kuidas küll sõnade tähendused on nii ära unustatud, et on täiesti ükskõik, mis sõnu sa suust välja ajad või mida paberile paned. Ma arvan, et vajalik on sõna juurde tagasitulek, metafooride juurde tagasitulek, kõikvõimalike kultuuriliste väljendusvahendite mitmekesisuse juurde tagasitulek koos tagasitulekuga eetika ja väärtuste juurde, kultuuritekstide juurde. Ma arvan, et me oleme hetkes, kus peame uuesti mõtlema oma tegevuse konteksti üle. See oli loomulik, et me tulime filoloogias ära sotsiaalteadustesse, sest meedia ja kommunikatsioon on ka rahvusvaheliselt osa ühiskonna mõtestamisest ja vajavad teadmisi ühiskonnast ja poliitikast. Kahju aga, et õppekava kokkusurutuse tõttu saame praegu neid teadmisi ebapiisavalt anda. Ma näen seda iga kord, kui tulen oma ainete tudengite juurde ja tunnen, kui vähe nad teavad ühiskonnast ja poliitikast, ajaloost ja

kultuurist seda, mis peaks neil selgeks saama juba gümnaasiumis.

Olles sotsiaalteaduste ringi ära teinud, on oluline tulla tagasi selle juurde, et kultuur on osa ühiskonnast ja et see on ühiskonna selgroog. Mitte nii, et kultuur on kultuurisfäär, see, millest kirjutavad Sirp ja Looming ja muud väljaanded, mida vähesed loevad. Nüüd, mil näeme, kuidas sõna põimub järjest enam pildilise eneseväljendusega, pildiga ja heliga, peaks terviklik enesemõistmise tee olema ka ajakirjandusele käepäraselt kasutatav. Selleks peaks tal olema väga tugev mõistmise ja mõtestamise vajadus ja oskus. Loodan, et me liigume sennapool. Ma näen ka, et noortel on selle vastu järjest suurem huvi. Kui vaatame laiemalt, mis toimub ühiskonnas, kui vaatame noori, kes tulevad võitlema kliima soojenemisega seotud täieliku mõistmatuse ja kuritegelike hoiakute vastu, siis näeme, et noorte valmisolek tegeleda tõsiste probleemidega on ühiskonnas tegelikult olemas.

Me oleme jõudnud ühiskonnana uude küpsusjärku. Mingis mõttes meenub olukord, kui meie põlvkond alustas 1960. aastatel vastupanu totalitaarsele survele ja lääne noorsugu oli jõudnud vastupanuni tarbimisühiskonnale. See, mis toimus Pariisis või Ameerikas 60ndatel, ei olnud ju sama, mis toimus tollal meil, kuigi väliselt oli tudengite aktiivsus samalaadne. Läänes oli see sõjajärgse põlvkonna mäss tarbimise ja turu ülemvõimu vastu. Nüüd on Eestis üles kasvanud esimene põlvkond, kes sündinud vanematest, kes on saanud täiskasvanuks vabas ühiskonnas ja turumajanduses. Need noored on omal nahal ära tundnud selle elu väärtustühikud ja lahendamata probleemid — nad otsivad siin oma kohta ja missiooni.

Ma arvan, et siin on Juhan meile abiks. Sest Juhan, kes oli oma elus läbi käinud väga suurtest kriisidest, olnud silmitsi põhjatu meelega ja mõttetusega, tõi meile kindluse ja usu, et sellele saab vastu panna, kui ollakse koos, kui ollakse kindlad, et on üks pind, mis ei vao — kultuuripind, mälu ja keele pind. Kui me sellel pinnal koos seisame, siis suudame ka mõtestada selles keeles seda, mis toimub meie ümber ühiskonnas, mis on muidugi palju rõõmsam sellest ühiskonnast, kust tuli Juhan. Aga kindlasti ka palju keerulisem. Nii et jääme oma meiesuse juurde, anname sellele meiesusele uusi tähendusi.

Mari Tarandi tervitus

60 aastat tagasi tuli minu teadvusse nimi ja inimene Juhan Peegel. Minust oli just saanud Tartu Ülikooli üliõpilane. 1950. aastate lõpp, te teate, mis aeg see oli. Sõjast 13 aastat, Stalini surmast viis aastat. Koju olid küll saanud inimesed vangilaagrist ja asumiselt, aga sellest ei räägitud. Ülikool oli ravinud oma haavad, mis olid saadud ajaloo keeristormides. Tuli edasi elada, töötada. Ajakirjandusõpet omaette vastuvõtuga ei olnud. Mina astusin ülikooli teadmisega, et hakkan õppima eesti keelt ja kirjandust. Õige pea selgus, et tuleb siiski valida mingi kitsam eriala. Võimalused olid kas eesti keel, kirjandus, rahvaluule, soome-ugri keeled, psühholoogia või ajakirjandus, noorim nendest õppesuundadest, viis aastat vana. Mina koos kooliõe ja sõbra Marju Lauristiniga valisin soome-ugri keeled, see tundus kuidagi eksootiline ja põnev. Asusime innukalt ungari keelt õppima, veetsime isegi mõned suvenädalad Valdai Karjalas murret kogumas. Aga sügisel oli selge, et midagi helendas, helkis ja tuikas sügaval hinges, mingi või keegi, kes vastupandamatult enda poole tõmbas. See oli Juhan Peegli isik. Me tahtsime tema õpilasteks saada ja ta võttis meid.

Mida me siis õppisime? See ei olnud kitsam eriala ja ei olnud tee, mille lõpus oli silt „Sa oled õppinud ajakirjanik“. See oli liikumine laial, avaral maastikul, kultuuri ja ajaloo maastikul, meie rahva, trükisõna, keele ja kirjanduse, meie rahvuse kujunemise maastikul, kõige selle sees, millest Juhan Peegel midagi teadis, millest huvitus, mida ise sel ajal uuris. Ta jagas seda kõike meiega, sest ta oli süvenenud meie juurte, meie rahva kultuurilise lapsepõlve sügavustesse. Ja kõike, mida ta leidis, jagas ta meiega. Kui sa oled 18-aastane ja sinu õppejõud on 40-aastane, siis minu silmis oli ta väga tark, palju näinud, väga aukartust äratav ja auväärne. Aga samas nii ligidale pääsetav, nii südamlük, nii hea. Ei ole suuremat õnne noorele inimesele, kes oma esimestel ülikooliaastatel satub niisuguse õppejõu vaimuringi, kes inimesena on igati eeskuju. Aga aastad möödusid ja tuli aeg, kus ma ei ütelnud „teie“ Juhan Peeglile, vaid sain öelda „sina“ ja „Juhan“, kui mingi kultuurisündmusega seoses tulin Tartusse raadiosaadet tegema. Kultuur oli Eestis neil aastail väga tähtis, ellujäämiseks vajalik asi. Juhan

Peegli kokku saades tundsin alati tema hoolivust, tema headust ja seda, et ta oma õpilasi alati meeles pidas. Ja kui kirjandusmuuseumis Kreutzwaldi päevade aegu jõulueelses meeolus Juhan Peegel piparkooke pakkus ja küsis „Kuidas läheb?“, siis tuli see soe tunne ikka ja jälle tagasi.

40 aastat tagasi, kui siin aulas olid Juhan Peegli 60. sünnipäeva puhul kadakad ja kivid, tahtsime meie, kaks tema õpilast raadiost, Helju Jüssi ja mina, teha oma õpetajale tema sünnipäevaks ilusa raadiosaate. See oli aeg, kus raadio oli natuke teistsugune, kus igat saadet vormiti kui erilist teost. Ja meie tahtsime seda teha suure hoole ja armastusega. Valisime eredaid löike Juhani romaanist, neid esitas näitleja, kujundasime seda Raimond Valgre džässimeloodiaga ja palusime kolme Juhani õpilast temast rääkida. Need kolm olid Endel Mallene, kes kuulus ajakirjanduse esimesse lendu, „minu poiste“ hulka, nagu Juhan nende kohta alati meile noorematele ütles. Teine oli noor, vastvalminud ajakirjanik, kolmas aastat Edasis töötav Mart Kadastik. Ja kolmas oli Marju Lauristin, kellest oli saanud Juhani kolleeg ja mõttekaaslane. Igaüks andis oma pildikese Juhani ja igaüks neist sai esitada ühe küsimuse, millele siis Juhan vastas. Endel Mallene küsis kirjanduskriitikuna, millal ilmub Juhani uus kirjandusteos. Ja Juhan vastas talle omaselt ausalt. Mart Kadastik küsis, kas professor on kunagi tõeliselt vihastanud, ja kui on, siis kelle või mille peale. Ma jätan teile mõistatada, mida Juhan vastas. Marju küsis, kas enesekriitiline ja tagasihoidlik Juhan saaks nimetada midagi oma elus tehtust, millega ta täielikult rahul on. Ja Juhan, seekord vist ilma oma tavapärase ohketa, vastas, et on rahul sellega, et ta on jõudnud kasvatada oma õpilastest oma töö jätkajad.

Avaldasin hiljuti austust Juhanile sellega, et palusin endale veel kord ette lugeda tema kirjutise, mis ilmus 1993. aastal ajakirjas Akadeemia ja kandis pealkirja „Minu ema keel“.¹ Seal rääkis ta oma ema kõige intiimsemast keelest ja meie kõikide ühisest emakeelest, mis on suur, sest ta on nii rikas. Meie, Juhan Peegli õpilased, peame seda keelt armastama, arendama ja kaitsma, mitmekülgselt ja loominguiliselt kasutama. Siis oleme Juhani väärilised. Aitäh, õpetaja.

¹ Tegelikult ilmus artikkel 1997. aastal. Vt Juhan Peegel. Minu ema keel: Jutujada ühe murraku üle ja ümber. — Akadeemia, 1997, nr 3, lk 490–497. — *Toim.*

Hans H. Luige tervitus

Tervitan professor Juhanit, tervitan Academia Peegelianat ja räägin teile paradoksides. Olin väga hämmastunud, vaata et solvunud, kui lugesin professor Veidemanni poolt juba tsiteeritud akadeemik Unduski esseed Juhan Peeglist, kus ta muuseas ütleb, et Juhan Peegel on pigem olnud meie ajakirjandusõpetuse ema. Mõtlesin, et ehmatav, solvav, aga õige, pagan. Sest üks ema ole ikka selline teele saatja, ja ta ei tahtnud, et ta poegi tapetakse. Kas tema saatis meid kommunistidega taplema? Ei, ta tahtis ikka, et kõik ellu jääksid ja lõpetaksid ülikooli, mitte ei läheks sinna, kus momendil Afganistanis sõditi. Teine mõte, mis selle peale tuleb — kui Juhan Peegel on ajakirjandusõppe emakuju, siis kes on isa ja mis soost ta on? Aga täna on Juhan Peegli päev, räägime täna temast.

Üks teine paradoks. Kui ma mõtlesin täna oma viie ülikooliaasta peale ja selle peale, et kuigi meile õpetati ka Marshall McLuhani teooriat, et tuleb suur meedia maailmaküla (see oli üks ettenägelik õpetlane), olime meie selle maailmaküla suhtes ära lõigatud, siin okastraadi taga. Ja inimesi, kes oleks elanud vabal maal, ei olnud nende hulgas, kellega olin pikemalt läbi käinud, rohkem kui professor Peegel, kes oli vabal Saaremaal, vabas Eestis ajakirjanikuna töötanud. Minu isa siin linnas ei olnud, ei olnud ma siin näinud ühtegi Rootsi Kuningriigi kodanikku — huviga kuulasime, mida Marju ja Peeter rääkisid, kuidas Rootsis oli, mis värvi Olaf Palme lips oli valimisdebatis, kas tänavatel liikus ka prostituute ja nii edasi. Kui kadunud Andrus Pork tuli Ameerikast õppimast, vaatasime kõik, kuidas teksad istuvad, kuidas ta räägib. Tal oli nagu vabaduse hõng juures. Aga ühtegi vabaduses elanud inimest meiega pikas kontaktis ei olnud. Filoloog, härra Hone, oli Tartus, aga temaga meil kontakti ei olnud. Juhan Peegel oli ainus vabaduses elanud inimene ja seda ta kiirgas. Praeguses Eesti Vabariigis on paradoks, et meil võib olla vaba ja demokraatlik riik, aga mõned toimetusesorganisatsioonid ei ole vabad, on mittevabasid inimesi nii toimetajate kui ka peatoimetajate hulgas. Mis on aga Academia Peegelianat, Juhan Peegli ja tema järglaste teene? Kogu ühiskond on võtnud vaadata ja hinnata ajakirjandusega toimuvat nende samade, siin õpetatud

põhimõtete järgi. Meil on väga palju toetajaid. See oli huvitav filosoofiline robinsonaad, mida tehti siin ruumis 238¹ ja mujal ajakirjanduse kateedris. Meile õpetati siin mingit struktuuri, millele vasteid väljaspool ei olnud — vaba ajakirjandust ja demokraatlikku riiki ei olnud. Ikkagi räägiti, kuidas ajakirjandus peaks olema võimule partneriks, kuigi tollasel võimul ei olnud mingit partnerit vaja. Aga see struktuur, idealistlik nähtus, oli midagi püsivat. Aitäh, professor Juhan, selle eest.

Nüüd tahan rääkida sellest kujutelmast, mida Juhan ütles meie tänase situatsiooni kohta ajakirjanduses ja ajakirjandusega. Kas ta ütles, et ärge laske end eksitada — mida te vastu klähvite, kui keegi teie peale klähvib. Või ütles, nagu on valinud oma tee CNN ja New York Times, et kui keegi kogu aeg rämetsab ja on võimupositsioonil, siis tuleb seda kogu aeg kajastada. Sa võid mõnda vaatajat sellega tüüdata, aga see on su kohus. Mida Juhan täpselt ütles? Kas ütles, et poisid, ärge vaielge, kes on õigem eestlane, nii nagu meil oli 40 aastat tagasi ühiselamus kombeks. Praegu on komme näidata üksteise peale ja panna küsimuse alla, kes on õige eurooplane. Või on seda ainult rääkija või ajakirjanik, keegi teine ei olegi. Mida Juhan ütles? See on suur küsimus. Lühidalt sain siin kohvipausi ajal rääkida professor Veidemanniga ja kohe läksime vaidlema. Oli tore.

Praegusel ajal on raske olla julge. Mis kommunistide ajal viga oli — aja natuke selg sirgu, haugu kellelegi vastu, ütle, et sulle see värk ei meeldi, ära selle ütlemise vormis liiale mine, ja oledki julge mees. Aga nüüd? Küsimus on ju paljuski selles, kas pealetükkivate platvormide ja meemide aeg võimaldab meil iseseisvust säilitada. Kas meie teeme või meiega tehakse? Kas meie tahame võtta neid teemasid ja neid võitlusi või meid tõmmatakse võitlustesse? Kas meie tegime seda, et arutlus läheb ühtäkki üle haukumiseks? Või teevad seda mingid platvormid meid väga hästi pommitades, nii et kõige austusväärsemadki inimesed, nagu näiteks teaduste doktor Lauri Vahtre, lähevad ühel hetkel teistega lihtsalt söimlema. Me oleme mõnikord objektid, mitte subjektid. See vahe on meil toimetustes, toimetajate ja kirjutajate omavahelises

¹ Väike auditoorium asus ülikooli peahoone parema tiiva teisel korrusel. — *Toim.*

läbikäimises pidevalt teemaks. Kuidas üldse toimida olukorras, kus tigatedel ja lollidelgi on hääl ja sõnaõigus?

Siin tuleb esile üks meie aja humaanne paradoks, mille lahendamisel vaatan jälle professor Juhanile silma. Ma mõtlen, kuidas tema nõukogude ajal, okupeeritud Eestis sai selle enda jaoks lahendatud, minu meelest ta sai. Paradoks on selles, kuidas armastada inimesi, eestlasi, ilma neid usaldamata. Kuidas armastada valijaskonda, kelle hulgas on ka tigated? Ja ka lollidel on valimisõigus ja sõnaõigus, lugege internetist. Kuidas suuta neid armastada?

Lõpetuseks. Võib-olla mõni teist on lugenud Tõnu Õnnepalu romaani „Inglise aed“. Toon mõnevõrra ehmatava tsitaadi. Õnnepalu kirjutab:

Ajalehtede ja demokraatia aeg saab läbi. Aeg, mis tuleb, on kirjas juba mujal, mitte enam lehes. Tõejärgne aeg ongi ajalehejärgne.

Ja parandab pärast:

Tegelikult ma ikka loen hommikuti lehti.

Raske võitlus, professor Juhan. See võitlus on meil praegu käsil, et tõe esiletoomise struktuur ja võimuga dialoogi pidamise struktuur ikka edasi kehtaks. Meil on veel püssirohtu kõvasti sarvedes, võitleme edasi. Aitäh, Juhan.

Krista Aru tervitus

Armas Juhan, sa armastasid meile ikka öelda, et pikk jutt, tühi jutt. Ma räägin lühidalt. Ajakirjandusosakonna esimese lennu ja meile järgnenud lendude koostöös sündis Academia Journalistica. See, et tänaseks on sellest saanud Academia Peegeliana, on väga tore. Asjad peavadki muutuma, sest aeg meie ümber muutub. Meile ei olnud Academia Journalistica mitte ainult sõnapaar. See oli meile elamise viis, kuhu mahtus õppimine, aga kuhu mahtusid ka kõik muud tegevused, mis noortele meeldisid. Kuid ennekõike oli see vaimne ühtekuuluvus, mis andis võimaluse riskida, proovida, eksida, katsetada. Me teadsime, et akadeemiat valvavad meie õppejõud. Nemad kinkisid meile keset seda närust aega vaimse vabaduse. Aitäh, Juhan,

et alustasid akadeemilist ajakirjandusõpet Tartu Ülikoolis. Aitäh selle eest, et sa suutsid tuua meile need õppejõud, kes ei olnud mitte ainult parimad oma valdkonna spetsialistid, vaid olid ka isiksused. Isiksus kasvatab vaimset vabadust ja seda kasvatati meie Academia Journalisticas.

Ma tahan kõikide vilistlaste ja osaliste poolt soovida, et akadeemiline ajakirjandusõpe jätkuks. Pole tähtis, millise valdkonna alla see kuulub, tähtis on see, et seda kannaks vaimne vabadus. Et see hoiaks, kaitseks ja viiks edasi Eesti kultuuri selles vaimus, mille andis Johann Voldemar Jannsen, mida tahtis ja viis ajakirjandusõppega edasi Juhan Peegel koos kõikide oma kaaslastega.

VARASEM JA UUEM AJAKIRJANDUSE AJALUGU

Suur maailm tuli üle tarekännise: J. V. Jannseni 150. sünniaastapäeva puhul

Juhan Peegel

Ajalehe kui kultuuriteguri osast oleme üldiselt väga vähe juttu teinud. Ometi on see — pealtnäha otsekui märkamatu — funktsioon tänapäevagi ajakirjandusel olemas. Mõned näited: tuli meie ellu uus nähtus, uus mõiste; esmakordselt tutvustas seda ja „ristis“ selle ära ajakirjandus. Mitte sõnaraamatu, vaid ajakirjanduse kaudu tulid meie keelde *kolhoos* ja *tehiskaaslane*, teame, mis on *hungveiping* ja *neonatsism*. Heisati uus riigilipp kusagil Aafrikas, ja lehes ilmub kirjeldus sellest maast, millest meil siiani, ausalt öeldes, küll suurt aimu ei olnud. Ilmub teatritsensioon: loeme meile tundmatust autorist ja tema huvitavast teosest, jätame meelde ja läheme ka ise vaatama. Sedasama juhtub, kui loeme kunstinäitusest või kui retsensioon ärgitab uut raamatut ostma. Kuidas sisustada kodu, mida selga või suhu panna — eks sedagi loeme tihtipeale ajalehest.

Tõsi küll, süvenenumaid teadmisi levitab raamat, kuid see pole nii operatiivne ning ka mitte nii üldleviv, sageli ka mitte kõigile nii arusaadav kui ajaleht. Ajalehe kui kultuuriteguri funktsioon oli minevikus kahtlemata tohutult suurem kui praegu. Esiteks juba seepärast, et ajalehe ja rahvaraamatu vahe polnud nii are kui tänapäeval, ja teiseks sellepärast, et lugeja haridustase oli seevõrra madal, et teda tuli uue informatsiooni pakkumisel kohe sealsamas tõsta selle informatsiooni tasemele, s.o sealsamas seletada, tõestada, tutvustada. Kui näiteks Masing oma Marahwa Näddala-Lehhes toob sõnumi rikkalikust heeringasaagist Norra vetes, siis ruttab ta sealsamas seletama, kus Norramaa asub,

milline ta on jne, sest paljas maa nimetus ei ütelnud enamikule lugejaile midagi.

Raske, kui mitte võimatu on meil praegu mõista ning õigesti hinnata varasema eesti ajakirjanduse kultuuriloovat osa. Igatahes on see väga suur. Kui „Eesti kirjanduse ajaloo“ siiani ilmunud köited ei pääse mööda ajakirjanduse ülevaateist ning üksikväljaannetegi käsitlustest, siis eks ole see üsnagi ilmekas tõend ülaltoodud väitele. Kuid ajakirjanduse osa kirjanduse arendamisel ning kirjanduskultuuri tõstmisel on vaid osa ajakirjanduse kultuurimissioonist.

Viimastel aastatel on ülikoolis diplomitöödena¹ valminud seeria uurimusi varasema eesti ajakirjanduse osast eesti talupojast lugeja geograafilise horisondi avardamisel. Geograafiliste teadmiste toomisel on ajakirjanduse kultuurimissioonis varem olnud ja on ka praegu üsna tähtis koht. Pelgas kohanimede mainiminegi seoses ühe või teise sündmusega hoiab värskena lugeja geograafilise mälu, seostab uut varem õpitu ja kuulduga. Kui praegu päev päeva kõrval teha väljalõikeid meie ajalehtedest geograafilise printsiibi alusel, kujuneks meil aasta lõpuks tüse kartoteek, kus paljudel eri maadel — olenevalt nendes toimunud sündmuste aktuaalsusest — oleks üsna paks pakk kaarte, mille kogumestik võiks puhtpoliitilise informatsiooni kõrval olla muuski suhtes üsna piltloov. Just see, teadmisi pakkuv osa oli varasemas ajakirjanduses arusaadavail põhjustel suurem.

Meile teadaolevail andmeil (K. Maaringu² uurimuse põhjal) on O. W. Masingu Marahwa Näddala-

Artikkel on ilmunud 1969. aasta Loomingus nr 5, lk-d 749–753.

¹ Kristi Maaring. O. W. Masingu „Marahwa Näddala-Lehhe“ geograafiline horisont. Diplomitöö. Tartu, 1968; Erla Malkov. „Tallorahwa postimehe“ geograafiline horisont. Diplomitöö. Tartu, 1969; Tiiu Pohla. Ajalehe „Missioni-Leht“ geograafiline horisont. Diplomitöö. Tartu, 1969. — *Toim.*

² K. Maaring, 1969. — *Toim.*

Leht oma kahes esimeses aastakäigus (1821–1822) toonud Euroopa maadest 41 lühiseletust ja 42 kirjeldust, üksikuid kohti on mainimisi nimetatud 1562 korral. Eestimaa kubermangust on neis aastakäikudes 4 lühiseletust ja 4 kirjeldust, Liwimaast 13 lühiseletust ja 30 kirjeldust, üle tuhande korra on mainimisi nimetatud nende kahe kubermangu eri paiku. Milline üldhariduslik tähtsus võis niisugusel teatmematerjalil olla talupojast lugejale, kes polnud veel käes hoidnud geograafiaõpikut — seda võime tagantjärele vaid umbkaudu hinnata.

J. V. Jannseni Perno Postimees ehk Näddali-leht (Jannseni toimetusel 1857–1863), mis sai eesti järjepideva ajakirjanduse loojaks, jätkas varasemaid traditsioone. Paari esimese aastakäiguga suutis see ajaleht anda väga rikkalikku materjali eeskätt Euroopa maadest, aga jõudis läbi käia ka kõik teised mandrid. Eesti lugejaile tõi Jannseni ajaleht lähemale eeskätt Põhja-Liivimaa, Eestimaa kubermangust (eriti selle ääremailt — saartelt ja Alutagusest) on avaldatud vähem sõnumeid ja kirjeldusi. Ligi-kaudu sadat erinevat hõimu, rahvust või rassi on „postipapa“ oma ajalehe kahes esimeses aastakäigus lühemalt või pikemalt käsitlenud.

Perno Postimehhe ajaks oli ilmunud juba geograafiaõpik, rahva haridustase oli pisut tõusnud, kuid geograafilised algteadmised olid muidugi veel rohkem kui napid. Jannsen kirjutab ise:

Kahjo, et meie rahwal weel maakaartid ei olle! Neid olleks Postimehhe luggejattel wägga tarwis. No küllab nad eddespidi ka wist tullewad. Suur kasso on jubba sest, kui need, kennel „Koli-ramato“ 5. jaggio [s. o. geograafiaõpik — J. P.] weel ei olle, ennestel sedda murretseksid ja Postimehhe sannumid luggedes käe pärast peaksid, sest seäl on Jeograhii ehk mailma-made õppetuse sees, kust luggeja iggast maast, kedda Postimees lühhidelt nimmetab, pitkemalt teadust woib sada. (PP 1857/58, nr 12.)

Hiljem, kui esimene eesti atlas („Ma-Kaardi-Ramat“) tõepoolest ilmus, teeb Jannsen sellele tungivalt propagandat (vt PP, 1857, nr 45).

Küllap toimetaja ise väga hästi teadis, et soov pole veel tegelikkus. Seepärast talitab ta nagu tõeline rahvaõpetaja: kui lehte tuleb mingist maast või maakohast sõnum esmakordselt, siis kaasneb sellega lühike seletus, kus kõnealune koht asub:

Persia kuningrikis, Asiama jaus, mis veel hea tük maad taggapool Kaldeamaad ja Pabiloni linna on, seäl läksid

hiljoti Persia Muhhamedi ussulistel ja Inglismeestel, kel seäl liggi kordes (Homniko-Indiamaal) suur tük sohhemaad on, kord jälle sarwed kokko. (PP, 1857, nr 1.)

Hina ehk Kina rikis, veel kaugemal Homniko-India-maa tagga, sakste teewee issamal, mis ka sures Asiama jaus, olli jubba talwe otsa sõa mürrinat kuulda. (PP 1857, nr 2.)

Mõnigi kord on kasutatud seletuseks joonealust ruumi. Nii on ühes sõnumis (1859, nr 1) juttu Milanost, mille kohta tuuakse joone all pikk kommentaar:

Mailand (italiakele Milano) Lombardia pealin, seisab pissukesse Olano-jõe äres, mis kanalide läbbi Titsiko- ja Adda-jõega ühhendud. Mailand on wägga illus ja suur lin, kus 180 000 innimest omma pead toitwad. Temma suurde ja illusa maiade seast on üks suur, üsna valgest marmoru kiwwist ehitud kirrik keige üllem...

Pärast atlase ilmumist viitab Jannsen tihtipeale, millisel atlase leheküljelt kõnesolevat maad või paikonda leida.

Rubriigiks, kus Jannsen oma lugejat käekõrvale võttes kogu eksootilise maailma läbi kõnnib, on „Sannumed pagganattest“. Tõsi küll, rubriigi eesmärgiks oli kaasaitamine misjonitöö elavdamisele, kuid objektiivselt võttes andis rubriik oma rohke geograafilise ning etnograafilise ainekuga lugejale kaugelt rohkemat kui kristlikku misjonivaimu.

Nii läbib Aafrikat tutvustav kirjutusteseeria neli esimest ajalehenumbrit. Kauge ning võõra tutvustamisel on Jannsen valinud didaktiliselt õige tee: tundmatu tehakse tuttavaks (ja sageli kombatavaks, füüsiliselt tajutavaks) lähedase ning juba tuntu kaudu. Nii alustab Jannsen oma Aafrika-kirjutusi järgmiselt:

Palla on se ma, nago rehhe tubba. Pohja poolt louna poole on ta omma tuhhat pennikoormat pitk ja ennam kui 100 miljoni innimesi ellawad seäl sees, kes süssimustad, kähhära juukstega... Ahwrikamaal on palju maid ja palju kelesid (arwatakse 159 kele murret seäl Negriddel ollewad) ja kellegi rahwa jurest ei olle weel trükkitud egga kirjutud kirja leida. (PP 1857, nr 1.)

Väga talumehelähedaselt algab jutt Suessi kanali kaevamisest:

Egiptussemaal seiswad rahwas labbidad kä ja tahtwad kaewama hakkata. Kas surno hauda? Ei mitte, kes surra tahhab? waid uut jõgge. (1858, nr 10.)

Tutvustavaid ülevaateid on Perno Postimees avaldanud ka Aasia, Ameerika ja Austraalia kohta. Tutvustuses on esitatud tavaliselt üldisi andmeid mandrite suuruse, rahvaarvu, kliima jms kohta. Lühidalt on toodud ka avastuslugusid:

Kui Lutterus 9 aastane pois olli, ei teadnud weel ükski innimenne ilmas, et nisuggune mailma jaggo ma peäl olli. Aastal 1492 leidis üks kulus laewa kipper, Kristohwer Kolumbus, sedda maad keige esmalt üllesse ... Et se ma keskelt nago kallapõis kitsas on, nimmetakse sepärrast Pohja- ja Louna Amerikamaad. Mitmesugused ma kohhad on siin: Pohjamaal kibbe külm, Lounamaal palla ilm, ja ikka keik üks Amerikama. (PP 1857, nr 6.)

Tolleaegse konarliku geograafiaõpikuga võrreldes pakub Jannsen palju meeldejäävamaid, paiguti otse elamuslikke pilte eksootilistest maadest ja rahvastest, mis tingimata lugejate kujutlusvõimet erutasid. Kujutlegem hetkeks, kuidas tahmases, hädiselt valgustatud rehetas tummvaikseile kuulajaile ette loeti imeväärseist Lõunamere saartest:

Sures lõuna-merres Amerika- ja Asiamah wahhel, üsna silmalt Hina- ja Kaliworniamah wahhe kohhas seiswad 13 weikest merresaart, näggo anned sures tikis. Wiis neist on paljad kaljud... Teiste kahheksa peäl ellawad innimessed... Wägga illusad on Sandwith-sared: punnased korallikaljud ümberringi. Tassakeste kohhi-sewad merre laened kallaste wasto. Haljad on allati nende asad, taewas sinnine ja selge ning tuled lahked, nago lapse hingeõhk. Mis näggo ja maggo süggise ja talwe on, sedda seält rahwas ei tunne, ei teagi nende nimme. Õied ja walmis willi on ühekorraga pu otsas. Igga suggu soja ma wilja võib seält leida. Seäl kaswab leiwapu ja temma kõrwas kokuspalmid ja pananid omma süllapitkuste lehtedega... (PP 1858, nr 12.)

Väärrib märkimist ka Jannseni hea tahe Vene impeeriumi valduste tutvustamisel, kuigi ta sellega päris süsteemipäraselt toime ei tule. Autorit ennast paneb hämmelduma Vene riigi vägev suurus:

Kui Wennerigi Asia jaggo kuleme, siis lähwad silmad kirjuks: sest Eiropa raiast kunni ommiko pole Kamtsatka rannani, kust Amerikama üle merre kaela jubba wasto paistab, ja üllewelt jeämerre rannast kunni alla Kaspia- ja Musta merrest sadik on üleültse 239 556 ruutpennikoormat maad. (1858, nr 25.)

Ka ligemat koduümbrust — Eesti- ja Liivimaa (maakondi, linnu, saari) — tutvustab Jannsen oma ajalehes üsnagi sihipäraselt.

Geograafiliste kommentaaride, kirjelduste ning piltide kõrval on Jannsen oma lugejale tutvustanud arvukalt rahvaid, nagu eelnevalt märkisime. Kui koostada loetelu Perno Postimehe kahes esimeses aastakäigus käsitletud või mainitud rahvastest-hõimudest (V. Kanni³ uurimuses ongi seda teatud), leiame selles kõikide Euroopa ja teiste mandrite suuremate rahvaste kõrval ka niisuguseid, keda nagu oodata ei oskakski. Praegu puuduvad küll veel põhjalikumad võrdlusandmed, kuid tundub, et paljude kaugete rahvaste „avastamise“ au näib kuuluvat Jannsenile. Niisugused võiksid ehk olla näiteks osseedid, irokeesid, kurdid, paljud neegrihõimud. Lisaksime siia juurde veel, et niihästi Perno Postimees kui ka Eesti Postimees omavad vaieldamatult suuri teeneid eesti algupärase, ideoloogiliselt suunalt demokraatliku reisikirjelduse viljelemisel. Olulisemates neist on geograafilis-etnograafilise teatmeosa kõrval rahvaste elu vaadeldud ühiskonnakriitiliselt, hukka mõistes koloniaalpoliitikat, orjast ning rõhumist. Jannsen ise ei ole rahvastest ning rahvusvahelistest suhetest kõneldes kaugeltki neutraalne. On ju üldiselt tuntud, et hea luterlasena ei pea ta lugu muu-usulistest rahvastest. Ta iseloomustab meelsasti rahvaid otseku üksikisikuid: prantslased on kergemeelsed, edevad ja mässuhimulised, itaallased lodevad päevavargad, türklased eesotsas oma sultaniga püstirumalad; paganad, kes kristlikku armuõpetust ei tunne, on vaesed pimedad loomad. Valged mehed, kes neid alistavad, osutavad Jannseni arvates neile teene, sest nad toovad kaasa ristiisku. Muidugi pole seesugune suhtumine õige ega õiglane.

Kuid samas tuleb meil teha üks mööndus: hea kristlasena taunib Jannsen rahvaste alistamisega kaasnevat metsikust, alandamist, orjastamist, sest sellega teotavad valged oma head kristlasemainet. Objektiivselt võttes pidi seesugune lugemisvara maamehele õige lähedane olema, sest parunipiits ja kupjakepp polnud sugugi unustatud. Juba teises kirjatükis Ameerika kohta ei saa Jannsen vaikida neegerorjadest:

Amerikas on mõnnesuggusi asjo, mis kidowäart on, agga nende pärrisorja piddamine teutab ka nende head asjad keik ärra (PP 1859, nr 40), sest kuskil

³ Virve Kann. J. V. Jannseni „Perno Postimehe“ geograafiline horisont 1857–1860. Diplomitöö. Tartu, 1966. — *Toim.*

paikus mailmas, kus ristirahwas ellawad, ei olle ni paljo pärrisorja kässi ahhelas, kui Amerika ühhen-dud „pririkides“ (!) (PP 1857, nr 6.)

Vihaga kirjeldab ta neegerorjade oksjoneid, karanud neegrite jälitamisi ning nende varjajate karistamist. Ta pooldab tuliselt Abraham Lincolni presidendiks valimist, sest too pidavat „innimessekauba wastane ollema“. Hiljem, kui puhkeb kodusõda, on ta kindlalt põhjariikide poolel.

Et „keik innimesed on ühhest lihhasst ja werrest, keikide peale paistab üks päike ja puhhub üks tuul“ (1860, nr 48), siis taunib Jannsen ka indiaanlaste tagakiusamist:

Indiani rahwa pärrast on ristirahwa wöllakiri Jumjala ees keige surem ja rängem. Õnne assemel on Eiropa rahwas neile räkimata õnnetust winud. Wäggewaldsel ja üllekohto kombel on nemmad nende maad käest ärrawõtnud, neid allati risunud ja tapnud, kunni neist üks käppo täis weel üllejänud, mis igga aastaga kahaneb. (1858, nr 6.)

Mitte teisiti ei talita „auwäärt ristiinnimesed“ mujalgi:

...ühhest Hollandimehhest Kapmaal rägitakse, kes omma pärrisorja samba külge siddus, tedda werriseks peksis, siis sambasse jättis ja läks hommikopalwet pidama, kus jures ta ni wagga ja usklik näitas ollewad: pärrast palwe teggemist läks ja peksis ta jälle; sest ta olli ähwardanud tedda ni kaua peksta, kui soe hing weel sees tuksub... (1859, nr 31.)

Nii astus koos võõraste ja imetabaste maadega suitsutareesse ka poliitika, üsna mõtlemapanewas konkreetsuses ja paralleelkiskuwis vormis, sest veel lugejate vanaisad olid samuti „auwäärt ristiinimeste“ poolt kaagisambais veriseks pekstud, Maltsveti liikumine ja Mahtra sündmused toimusid just sel ajal.

Meil on väga kasinad andmed selle kohta, kuidas tõlgendas tolleaegne lugeja lehes avaldatut, milline

suunav mõju oli kirjutustel. Peamisi allikaid selleks on toimetaja kirjavastuste rubriik, mis vääriks selt seisukohalt üksipulgi läbiuurimist.

Mõnedes mõistamisi antud vastustes on Jannsen sunnitud lugejaid manitsema ja hurjutama, kui asi näib puutuvat sotsiaalsetesse probleemidesse (näiteks Poola ülestõusu puhul), hoiatatakse „jampsimiste“ ning kuulujuttude eest. On omamoodi reaalne vastuolu Jannseni kristliku demokraatia ja sellest samast kristlikust moraalist johtuva võimudele allaheitlikkusele manitsemise vahel, mis kuningad ja keisrid kuulutas jumalast seatuiks ning kõikidesse „priirikidesse“ ja ülestõusudesse suhtumise aprioriselt halvustavaks. Nii või teisiti, selle vastuolu esimest komponenti peaksime siiski hindama. See on varasema eesti ajakirjanduse olulisi ideoloogilisi suundi üldse ning eeldatavasti siiski mitte ilma mõjuta lugejasse.

Vaatlesime eespool üsna lühidalt vaid üht olulist sisukomponenti Jannseni ajalehe varasemates aastakäikudes. Igal juhul peame positiivselt hindama toimetaja täiesti teadlikku, üsnagi süsteemikindlat taotlust lugejat välismaailmas orienteerumise võimeliseks teha. Edaspidi kahaneb geograafiliste kirjutuste osa ajalehes; Jannsen ise rõhutab, et ajaleht peab eeskätt „sündinud asjo“ käsitlema. Kuid esimene tugev alus oli vajalik, ilma selleta ei olnud lihtsalt võimalik toimetaja ning lugeja vaheline vastastikune mõistmine välissündmuste käsitlemisel. Arvan, et need, kes uurivad teaduse ajalugu, nõustuvad väitega, et populaarsete teadmiste levitamisel on meie varasema ajakirjanduse osa olnud kaugelt suurem, kui me seda oleme siiani üldiselt arvanud (arvestagem sedagi, et ajalehte säilitati ning loeti tollal veel aastaid pärast ilmumist kui raamatut!). Just ajalehe vahendusel tuli suur maailm üle suitsutare künnispaku ning aitas takupükstes rahval saada selleks, kes me praegu oleme. Võib-olla selles ongi J. V. Jannseni ja teiste varasemate ajakirjanike suurim teene.

Ajakirjanikud muutustest Eesti ajakirjanduses aastal 1989

Signe Ivask, Marii Kangur, Karoliina A. Hussar, Sandra Saar

2019. aasta suvel asus tööle rühm koosseisus Signe Ivask, Sandra Saar, Marii Kangur, Karoliina A. Hussar, Alar Suija ja Brit Laak, et koguda ajakirjanike mälestusi 1989. aasta tööst ja tegemistest. Kuna 30 aasta tagust aega on tõenäoliselt keeruline detailideni mäletada, laiendasime oma uuringu fookust ja soovisime esmajoones teada saada juhtumeid tööpõllult, mis ajakirjanikel laiemalt 1980ndatega seostusid.

Senised kirjeldused viitavad 1980ndatele kui vastuolulisele ajale: aset leidis palju muutusi, sealhulgas tsensuuri lõdvenemine, kuid teisalt näitasid võimud ikka oma jõudu, kord tugevamalt, siis nõrgemalt. Meid huvitas, kuidas ajakirjanikud sellisel umbmäärasel, aga väga põneval ajal tööd tegid, mida nad oma otsustusprotsessidest ja kaalutluskohtadest mäletavad.

Kogusime selle aja kohta kokku ja analüüsisime mitmekülgset materjali: nii videoklippe kui ka ajalehti, nii raadiosaateid kui ka raamatuid. Veetsime nädalaid raamatukogudes ja arhiivides. Viimaks läksime väljale ehk intervjuuerima ajakirjanikke ja õppejõudusid, kes töötasid 1980ndatel toimetustes või olid ajakirjandusõppega seotud.

Meie valim oli alguses üsna suur: nimekirja kuulus ligi 20 inimest, ent projekti tähtaega silmas pidades tegime esmalt (video)intervjuud üheksaga. Kuna projekt jätkub, plaanime neid juurde teha. Esmajoones võtsime eesmärgiks avaldada lugu nn *longread*'i ehk suure loo vormis, kuhu kuuluvad peale teksti veel videoklipid intervjuudest, väljavõtted ja fotod ajalehtedest ja -kirjadest, lisaks näited tsensuurist.¹

Eestis on Eesti Päevaleht / Delfi üks esinduslikumaid väljaandeid *longread*'i ehk suure loo vormi kasutajana, mistõttu leppisime kokku, et lugu ilmub nende keskkonnas ja nende abiga. Selle projekti

jaoks rahalist toetust otsides jõudsime riigikantselei abiga Ameerika Ühendriikide saatkonda Eestis, kes meie ettevõtmisele rõõmuga õla alla pani. See tähendas ühtlasi, et saime oma projekti tulemusena valminud artikli tõlkida vene ja inglise keelde ning levitada seda saatkonna abiga ka Ameerika Ühendriikide meedias.

Materjalist sünnib sel aastal audiovisuaalne intervjuude kogumik, mida saab kasutada eri õppeainetes (nt Eesti ajakirjanduse ajaloos).

Vaikselt, aga kindlalt hääbuv tsensuur

Esimene teema, mis meid uurimisel paelus, oli tsensuur ja tsensurid, reeglid ja tingimused, millega ajakirjanikud 1980ndatel pidid arvestama. Mil määral need 1989. aastal veel kehtisid? Ajakirjandusuuriija Roosmarii Kurvits rääkis, et muutused algasid koos Nõukogude Liidu viimase riigipea Mihhail Gorbatsõvi algatatud perestroikaga, millega kaasnes tasapisi avalikustamine ehk glasnost. Nõukogude Liidu ametliku tsensuuri- ja riigisaladuse kaitseorgan Glavlit (vene k Главное Управление по Охране Государственных Тайн в Печати) hakkas ajakirjandust enda mõju alt järk-järgult vabastama, esialgu ajakirja Täheke ning raadio- ja televisiooni spordiudised, järgnesid Keel ja Kirjandus ning Akadeemia.

Ka Enno Tammer meenutas kogumikus „Punatsensuur mälestustes, tegelikkuses, reeglites“² et Gorbatsõvi võimuletulekuga ilmnesid üleliidulised vabanemise ilmingud, tabuteemad varisesid alates 1986. aastast. Tammer lisas, et kui 1988. aastal sai Eesti kompartei juhiks Vaino Väljas, siis hajus partei roll ajakirjanduse kontrollimises olematuks.

Üheks kõnekaks näiteks saab pidada Mart Laari juhtumit: prokuratuur püüdis teda 1988. aasta novembri Vikerkaares ilmunud nõukogude võimu

¹ Vt <https://longread.delfi.ee/artiklid/aasta-mil-ajakirjanduslikud-piirid-nihkuvad-tundmatusse?id=88463463>.

² Enno Tammer (Koost). Punatsensuur: mälestustes, tegelikkuses, reeglites. Tallinn: Tammerraamat, 2014. — *Toim.*

repressioonidest ja ohvritest kõneleva artikli „Õuduste aeg“³ tõttu kriminaalkurjategijaks tembeldada, aga avalikkuse surve oli 1989. aastal juba nii tugev, et see ei õnnestunud ja süüdistus hajus.

See juhtum ilmestab, et Glavlit, mis ametlikult töötas 1990. aasta novembrikuuni⁴, oli oma mõjuvõimu kaotanud aastapäevad varem.

1986. aastast Edasi vastutava sekretärina ja seejärel tegevtoimetajana töötanud Vahur Kalmre meenutas, et toonase peatoimetaja Mart Kaski seifis olla küll olnud tsensuuriraamat, aga tema seda kunagi ei näinud. Edasil oli ka oma tsensor — juba väga väärikas eas härrasmees —, kellele peale pensionile siirdumist asemikku enam ei tulnud. Kalmre märkis, et kui veel 1980ndate keskel leutasid nad toimetuses kõikvõimalikke eufemisme. Kui näiteks „raudkotkad“ ja „soliidsetes supelkostüümides suvitajad“ põhjustasid Tallinnas Glavliti peamajas rahulolematust, siis mida aasta edasi, seda vabamaks olukord muutus. 1989. aastal oli võimalik teemadespekter juba väga lai.

Samas meenutas Roosmari Kurvits ühte artiklit, mille ta kirjutas ajakirjale Korvpall. Seal tõmbas tsensor veel 1989. aastal näiteks noorte korvpallurite sõjaväeosade nimed musta markeriga maha. Ja 22. septembril 1989 ilmunud esimene Eesti Ekspress trükiti raamatute trükikojas, sest Glavlitist ei saadud tsensori templit, mida läks vaja, et leht saaks valmida ajakirjandusmaja trükikojas.

Vastuoluline enesetsensuur

Põnev teema, mis intervjuudest läbi käis, oli enesetsensuur. Kui esiti võinuks ehk arvata, et tsensuuri vastu töötati suure hoolega, siis tegelikult tuli mitmel juhul esile tõsiasi, et ennast ja enda tegevust jälgiti kriitiliselt. Kohati isegi liiga.

Ajakirjandusõppejõud Sulev Uus rääkis, et kui ajakirjanik sattus kord pahandustesse, siis rohkem ta naljalt seda kogeda ei soovinud, seda enam, et mitmekordsetele rikkumistele reageeriti üha karmimalt. See aga tähendas, et ajakirjanik oli selles suhtes, mida ja kuidas ta kajastab, väga ettevaatlik. Samas tõmbas Uus paralleele Juhan Peegli õpetusega: ajakirjanik ja toimetus peavad vastutama selle eest, mida nad rahvale pakuvad, seega pisuke enesetsensuur ei tee paha.

Pikaajaline raadioajakirjanik Erki Berends kasutas tsensuuri kirjeldamiseks pisut teistsugust sõnastust: sisemine ja välimine tsensuur. Üks sõltus teisest — sisemiselt langetas ajakirjanik otsuseid, millest ta lugusid teeb, väljast seadis talle raamid partei keskkomitee, kes jälgis hoolikalt, mida ajakirjanikud teevad. Berends tõi välja väga huvitava juhtumi, mis oli seotud nii sisemise kui ka välimise tsensuuriga. Ta lasti väga varakult, suisa praktikandina otse-eetrisse, mis oli väga suur au, aga ka väga suur vastutus. Ühtlasi asetas see noore ajakirjaniku väga keerulisse olukorda: ta pidi jälgima, et ei tekitaks usalduse andjatele pahandusi, see tähendab, et tsenseeris ennast väliseid reegleid ja nõudmisi silmas pidades.

Mis siis ikkagi motiveeris ajakirjanikke sel perioodil piire kompama? Berendsi sõnul andis enim julgust juurde tunne, et rahvas oli ajakirjanike seljaga. „Selline rahva toetus oli ikka täiesti tuntav, et mitte ainult kirjad ja kõned, aga inimesed tänavalt tulid juurde ja patsutasid õlale ja ütlesid, et õiget asja teete, tehke edasi,“ kirjeldas Berends. Ühise eesmärgi tajumine edasiviiva jõuna jooksis mõttena läbi peaaegu kõigist intervjuudest.

Fosforiidisõda tagant tõuganud Juhan Aare nentis, et rahva toetus oli ajakirjanike jaoks äärmiselt oluline, eriti siis, kui eetrisse oli paiskumas midagi toona erakordset ja seni lubamatut. Ta rääkis, et kuni 1986. aasta suveni ei saanud Eesti meedias käsitleda looduskaitse temaatikat objektiivselt ja läbipaistvalt. Kuid Mihhail Gorbatšovi algatusel võeti 1986. aasta juunis vastu otsus, et ajakirjanikud võivad kirjutada loodusteemadest nii, nagu olukord on. Kohe tegi Eesti Televisiooni juhtkond Aarele pakkumise alustada saatesarjaga, mis keskendus keskkonnakaitsele. Sarja nimeks sai „Panda“, mis jõudis televaatajateni kolmapäeva õhtuti kell 19.30 otsesaatena.⁵ Kuna Aare oli kuulnud Eestisse kavandatavatest fosforiidikae-vandustest, siis teadis ta, et see teema tuleb ette võtta.

Kõigepealt pöördus ta teadlaste poole ja ühe puhul sai ta aru, et mehe jutt küll tõele ei vasta: „Kui ma olin sellest aru saanud, rääkides ka mõne teise teadlasega, otsustasin Moskvasse komandeerin-gusse minna ja küsida otse Nõukogude Liidu väetise-tööstuse ministri ministri endalt, kuidas seis on ja kas projekteeritakse midagi või mitte.“ Nii läkski Aare 1987. aasta veebruaris Moskvasse, kus ta sai jutule ministri sekretäriaga.

³ Vikerkaar, 1988, nr 11, lk-d 76–78. — *Toim.*

⁴ Vt Roosmari Kurvits, Tiit Hennoste. 101 ajakirjanduspala. Sari 101 Eesti. Tallinn: Varrak, 2019. — *Toim.*

⁵ Avasaade oli Eesti Televisiooni eetris 27. oktoobril 1986. 11. veebruaril 1987 käsitleti saates esmakordselt fosforiidi temaatikat, millest sai alguse nn fosforiidisõda. — *Toim.*

Minister ise intervjuud ei andnud, aga volitas väetisetootjate juhi Juri Jampoli enda eest sel teemal rääkima. Intervjuu kestis seitse minutit ja toimus Jampoli kabinetis, mille seinal oli suur Nõukogude Liidu kaart, kuhu oli ära märgitud fosforiidi leiukohad. Selle intervjuu ajal ladus Jampol lauale kogu info, mis tol ajal oli Aare sõnul väga suure strateegilise väärtusega. Ta rääkis, et kaevandusi projekteeritakse ja on täpselt teada, millal kaevandused tööle hakkavad, mis võimsusega ja kui palju raha kulutatakse. „See, mida akadeemik mulle rääkis, osutus tõesti jamaks, sest Moskvas olid kõik plaanid tehtud ja kellelgi polnud mingisugust kahtlust, et aastaks 2000 saavutatakse tööstuslik võimsus,“ lausus Aare.

Ajakirjanik sai aru, kui hea materjal talle kätte jooksis, ja tegi ka natuke teatrit ega näidanud välja, et tema neile kaevandustele hirmsasti vastu oleks, vaid küsis neutraalseid küsimusi. Jampol tundis huvi, millal intervjuu eetrisse läheb, ja kuigi Aarel oli plaanis see intervjuu kohe järgmisel päeval eetrisse lasta, ei saanud ta Jampolile seda öelda, sest muidu oleks tähtis riigiametnik aru saanud, et midagi on siin kahtlast. Südame värisedes viis ta filmilindi ilmutada ja hoidis hinge kinni, kas kõik on ikka tehniliselt korras. Kui selgus, et oli, tuli läbida järgmine etapp — Glavlit. Aare rääkis Glavlitile, et tal on materjal Moskvast kõrge riigiametniku käest, ja see oli trump, mis ta päästis.

Õhtul kell pool kaheksa läkski kogu intervjuu täispikkuses otsesaatena eetrisse.⁶ Pärast saadet helistas saate režissöörile Mai Uusile koju Lenart Meri, kes oli saadet vaadanud, ja küsis, kas ta ikka kuulis õigesti ja mismoodi see intervjuu sündis. Eesti toonane valitsusjuht Bruno Saul süüdistas Aaret valeinfo levitamises — võimud jäid endale kindlaks, et midagi sellist, nagu intervjuus räägiti, ei ole planeeritud.

Juhan Aare tunnistas, et mingil määral tundis ta alguses hirmu ka, aga rahva toetus oli nii tugev, et kogu ohutunne kadus. Inimesed helistasid ja saatsid tohutut koguses kirju, tänaval astuti ligi ning patsutati ja tänati tehtud töö eest. Sellises olukorras ei saanud inimesi alt vedada, nad lootsid ajakirjanike peale.

Nõudlus uue järele

1980ndate lõpus, eriti aga just 1989. aastal vallandus uute lehtede asutamise plahvatus, rääkisid nii Tartu Ülikooli kauaaegne ajakirjandusõppejõud Sulev Uus

kui ka ajakirjandusuuriija Roosmarii Kurvits. Paarinädalase vahega alustasid sügisel ilmumist Eesti Ekspress ja Äripäev, kuid sel aastal leidsid koha ajalehekioskites veel teisedki väljaanded, mille eksisteerimist varasematel aastatel ei kujutanud keegi ette. Teiste seas jõudsid lugejateni esimest korda Nelli Teataja, Esmaspäev, Pilk ja Eesti Akadeemilise Orientaalseltsi kuuleht Sõnumitooja. Kurvits rääkis, et nende populaarsusele aitas kindlasti kaasa see, mis oli tolle aja ajakirjandusväljaannetele hästi iseloomulik: sealt leidis teemasid, millest varem ei räägitud: „Kamasutra“, tulnukad, seni rääkimata lood ajaloost.

Värviline, lühikeste ja löövate lugudega Eesti Ekspress ja majandusteemasid kajastav roosal paberil Äripäev said menukaks hetkega. Ekspressi turule toonud Hans H. Luige hinnangul oli tal toona Eesti parim toimetaja ja edu tõi teistmoodi olek: „Me olime uuenduse või perestroika paabulinnud, terase tulevikuaime ja eksimatu poliitilise instinktiga. Kommunistidest peatoimetajate lehed olid hästi hallid.“

Pikalt Äripäeva juhtinud Igor Rõtov rääkis, et see oli ka suuresti õnn, et Äripäeva asutajad 1989. aastal selle momendi ära tabasid, mil aeg oli sellise väljaande jaoks küps. Ta lisas, et kui seni ei olnud inimestel väga palju raha, siis sel ajal tekkisid esimesed ettevõtted ja hakati teenima, mis tõi ka huvi majanduse vastu.

Kujutlusvõime ja leidlikkus korvasid tehnika piiratuse

Äripäeva esimesed, Rootsisis kujundatud ja trükitud ning laevaga Eestisse toodud numbrid torkasid kohe silma: roosad leheküljed, värviline ja selge trükk ning suured pildid. Ometi oli lehe sünniga omajagu jantimist. Väljaande esimene peatoimetaja Hallar Lind meenutas Tartu Ülikooli ajakirjandusüliõpilase Anvar Samosti 1992. aasta kursusetöös „Äripäev kui uus nähtus Eesti ajakirjanduses“, et üks probleem oli seotud Eestis trükkimiseks ettevalmistatud filmide kehva kvaliteediga, mis paraku selgus alles Rootsisis. Sellele vaatamata sai leht küll valmis, aga üks takistus oli veel — päris niisama üle piiri sellist materjali tuua ei saanud. Vene tollis pidi peatoimetaja tõestama, et tal pole kaasas midagi, mis sisaldab Nõukogude Liidu vastast agitatsiooni ja propagandat, sest see paragrahv kehtis veel. 1990. aastal kolis trükkimine ja kujundamine Eestisse, kuid see tõi võrreldes esimeste

⁶ Intervjuu Üleliidulise Mäekeemiatoorme Koondise (Sojuzgorhimprom) ülema Juri Jampoliga avaldati 25. veebruari „Pandas“. — *Toim.*

numbritega kaasa märkimisväärse kvaliteedilanguse, nentis Samost oma kursusetöös.

Hans H. Luik meenutas, kuidas nad kogu toimetusega Olümpia hotelli numbritoas ühe Intel 286 protsessoriga arvuti järel ootasid: „Laadisime kujundust, pilte, tegime korrektuuri, aga oskamatusetõttu kadus mõni tekst ära. Ootasime nagu künnipõllul, kui hobune on hiline ja peab puhkama.“

Erki Berends rääkis, et 1989. aasta oli Eesti ajakirjanduse jaoks väikestviisi tehnikarevolutsiooni periood. Kuigi peamised töövahendid olid jätkuvalt pastakas ja märkmik, sekka mõni välismaalt toodud diktofon või eelajaloolist mõõtu arvuti, tekkis siis telefaks, mis tõi ülejäänud maailma oluliselt lähemale. Näiteks sai selle abil saata fotosid ühest riigist teise.

Edasi toimetus sai aga Rootsist suure hulga kirjutusmasinaid. „Iga meie ajakirjanik, kes käis Uppsala ajalehe juures külas, tuli sealt masinaga koju — need olid ikka defitsiitsed asjad!“ meenutab Vahur Kalmre.

Roosmarii Kurvits märkis seda, et 1989. aasta oli väga vastuoluline: infot, ideid ja teemasid, mida kajastada, oli palju, aga kuna Nõukogude Liit oli majanduslikult kokku kukkumas, siis näiteks ajalehepaberit ja trükkvärvi ei olnud saada, polnud bensiini, et ajakirjanikud saaksid komandeeringusse sõita.

Läänemeedia vaimustas ja vaimustus

1989. aasta paiku tekkis rohkem võimalusi liiduväliste väljaannetega suhtlemiseks. Siis Edasis tegevtoimetajana töötanud Vahur Kalmre kirjeldas, kuidas 1988–1989 tekkisid Edasil esimesed kontaktid lehtedega Soomes (nt Turun Sanomat ja Aamulehti) ja Rootsist (nt Uppsala Nya Tidning), mis andsid Edasi toimetusele ideid nii lehe sisu kui ka vormi osas. 1989. aastal tudeng olnud Igor Rõtov meenutas, kuidas noorte ajakirjanike ühiseks eesmärgiks kujunes tuua Eestisse selline kõrgetasemeline ajakirjandus, mida mujal maailmas juba tehti. „[Priit] Pullerits ja [Tiit] Hennoste oskasid lääne standardeid meie noorele seltskonnale väga hästi edasi anda,“ ütles Rõtov.

Vaimustus ei jäänud ühepoolseks. Samal ajal kui Eesti ajakirjanduse uus põlvkond vaatas inspiratsiooni ammutamiseks läände ning püüdis seal toimuvat jäljendada, leidis mitu lääne ajakirjanikku, kes olid Balti riikide kolleegide peale kadedad.

Erki Berendsi sõnul tekkis selline kerge ametialane kadedus sellest, et taasiseseisvumisperioodil

ei toimunud suured muutused ja sündmused Eestis mitte kuude ja aastate jooksul, vaid päevade ja kohati lausa tundidega. Ajavahemikku 1987–1991 kirjeldas Berends kui aastaid, kus juba puhtalt adrenaliini pärast võinuks igal hommikul tööle minna ja öösel koju naasta.

Pikaaegne raadioajakirjanik ütles, et mõistab nüüd välisajakirjanikke, kes toona Eestisse satustid ning siit enam ära minna ei tahtnud. Mõni pikendaski komandeeringut, kuna siin toimus iga päev midagi uut ja põnevat. „Me oleme ise jõudnud täpselt samasugusesse igavasse aega, kus teinekord tuleb asju lihtsalt välja mõelda, et midagi huvitavat oleks,“ võrdles Berends tollast ja tänast ajakirjandust. „Ma arvan, et see [taasiseseisvumisperiood] on ühe ajakirjaniku unistuste aeg — olla selliste sündmuste tunnistajaks ja anda seda kõike edasi.“

Toonaste ajakirjanike sõnul ei pidanud nad 1989. aastal teemasid otsima, pigem oli probleem selles, et kõik lood ei mahtunud lehte ära. Esimese Eesti Ekspressi ilmumist meenutades (22. september 1989) kirjeldas Hans H. Luik, kuidas numbrisse oli keeruline lugusid valida. Neid oli lihtsalt palju rohkem kui planeeritud lehekülgi.

Vahur Kalmre meenutas omakorda, kuidas välisautorite suur soov kirjutada jättis toimetusele aega rahulikult hingata ja mõelda. Taasiseseisvumisperioodil avaldati Kalmre sõnul tänapäevaga võrreldes oluliselt rohkem välisautoreid, kes toona kirjutasi analüütilisi lugusid nii Eesti majandusest, poliitilisest tulevikust kui ka näiteks sellest, kuidas taastada olümpiakomiteed. „Praegu on välisautorid praktiliselt ju ainult arvamusküljel ja kultuurikülgedel,“ nentis ta. Suur välisautorite hulk andis seega toimetuse ajakirjanikele rohkem aega ja vabadust. Kalmre meenutas, kuidas ideid käidi mõnikord arutamas õllerestoranis Humal, kus sündisid tema sõnul Edasi „kõige kõvemad ideed“.

Kokkuvõtlikult saab öelda, et ajakirjanikud ja toimetused olid 1980ndatel väga leidlikud ning strateegilised mõtlema, kuidas aja eripäradega toime tulla. Kajastama pidi ka selliseid asju, mis ei pruukinud võimudele meeldida, selleks tuli aga strateegia kaalutletult läbi mõelda. Osa ajakirjanikke on siiani üllatunud, et nende kriitilised lood avaldati.

Sarnaseid teemasid uurime järgmistes intervjuudes edasigi, aga pöörame nüüd ka rohkem tähelepanu ajakirjandusharidusele, et lisada uuringule veel üks põnev alateema.

30 aastat ajakirjanduses

Igor Rõtov

Kui ma kolmkümmend aastat tagasi kirjutasin suures päevalehes poliitikateemalise kommentaari, siis sain olla üsna kindel, et minu tutvusringkonnas teadsid selle sisu kõik. Keegi kiitis takka ja keegi laitis maha, aga ühine informatsioon oli automaatselt tagatud. Noore ajakirjaniku ajas see muidugi edevusest puhevile, kuid tekitas ka äratundmise, et kui teed oma tööd hästi, tõuseb sellest kasu suurele hulga inimestele.

Uus tormiline algus

30 aastat tagasi olime harjunud, et igas korralikus kodus tuli hommikul postkasti vähemalt üks päevaleht ja muud perioodikat veel lisaks. Õhtuti vaatasime kohustuslikus korras „Aktuaalset kaamerat“. Kuigi ajad olid toona segased, olime kõik ühte viisi võrdselt teavitatud. Kuigi seisukohad olid ka siis seinast seinast, elasime ühtses infoväljas ja teadsime üsna sarnaselt, mis on mis ja kes on kes. On ütlematagi selge, et toonase ühise informatsiooni kujundajana oli ajakirjandusel roll tohutu.

1989. aasta septembris alustas Hans H. Luige eestvõttel Eesti Ekspress ja kuu aega hiljem asutas Põhja-Euroopa suurim meediakontsern Bonnier Äripäeva. Ehkki kaks täiesti eripalgelist väljaannet, ühendas neid selge soov pakkuda lugejatele sellist sisu, mis läheks neile korda ja mille eest ollakse valmis maksma. Kuigi algus oli ülimalt raske ja tormiline — elasime ju ikka veel Nõukogude Liidus —, mõjus Ekspressi ja Äripäeva tulek kui viitsütik jõulisele vaba ajakirjanduse plahvatusle. Taasiseseisvumise alguseks oli ajakirjandus juba olemas.

Erinevalt teistest postsovetlikke riikidest väljus Eesti trükimeedia kiirelt riigi kontrolli alt ning saavutas majandusliku iseseisvuse, seda nii üleriigilisel tasandil kui ka maakonnalehtede puhul. Õli valas tulle Postimees, kes Mart Kadastiku eestvõttel ja algul Heldur Tõnissoni (Jaan Tõnissoni poeg), hiljem

Norra meediahiu Schibstedi toel tõi Tartu päevalehe Tallinna. Järgnes kümmekond aastat varakapitalistlikku halastamatut konkurentsivõitlust, kuniks meediaturg selle sajandi alguseks väljakujunenud piirid võttis. Investorite seas oli väiksemaid ja suuri kaotajaid ning nii mõnigi meediajuht sai endale hallid juuksed ja teinekord ka sule sappa.

Oligarhid jäid kõrvale

Selle konkurentsivõitluse suurim võitja oli Hans H. Luik, keda kannustas soov teha head raha, tootes ja müües head ajakirjandust, mis tal ka õnnestus. Eesti meediamaastik oli kogu Ida-Euroopas unikaalne paik, kus erastamissaginas ei pääsenud omanikeriingi oligarhe, kes on omandanud meedia edevusest või halvemal juhul oma muudele äridele konkurentsieelise või, veel hullem, poliitilise mõjuvõimu saavutamiseks.

Kogu selles saginas olid aga võitjateks need noored, kes olid valinud endale ajakirjaniku elukutse. Toonaste igapäevaaskelduste saginas me seda muidugi ei mõistnud, kuid täna, distantsilt vaadates, saame sellest aru.

Kui üldistades küsida, mis oli see kriitiline edukfaktor, mis tegi Eestist Ida-Euroopa tšempioni majanduskasvu kiiruses, siis mis muu see on, kui vaba ja tugev ajakirjandus.

Vaba turg tegi imet, sõna- ja ettevõtlusvabadus ning terve plejaadi noorte ja andekate ajakirjanike esilekerkimine viis selleni, et olime uue sajandi alguseks jõudnud meediavabaduse indeksites juba maailma tippu. See muidugi ei takistanud ja ei takista ka praegu nii mõnelgi arvamusiidril ajakirjandust saramast, vahel asja eest, enamasti aga mitte. Tugeva ajakirjanduse puhul on konstruktiivne konfrontatsioon poliitikute ja eliidiga laiemalt elujõulisuse tunnus. Väga sageli on ajakirjanduse halvustamise taga varjatud katse vähendada talle ebasobiva

informatsiooni mõju. Kui mõni võimukandja hakkab aga toimetust ülevoolavalt kiitma, siis peaks see muutma ajakirjaniku valvsaks ja panema küsima, kas äkki pole valvekoerast saanud sülekoer.

Rootslased hakkasid malli võtma

Napi kümne aastaga tegi Eesti ajakirjandus tasa selle vahe, mis meil arenenud maailmaga poole sajan-diga oli tekkinud. Ma ise tajusin seda väga selgelt, kui äkki ühel päeval olid Rootsi kolleegid meie kontor ja võtsid malli, kuidas ühte edu toonud töökorraldusliku lahendust enda juures rakendada. Sinnamaani olime ikka meie sedasama Stockhol-mis teinud.

Järgnevatel aastatel elasid Äripäev ja Eesti aja-kirjandus samas rütmis arenenud maailmaga. Nägime ära trükiajakirjanduse kuldaja 2000date alguses. Tegime sarnaselt muu maailmaga vale-arvestuse ja testisime edutult ärimudelit, kus sisu on tasuta ja kogu tulu tuleb reklaamist. Tulemusena saime küll hiiglasliku auditooriumi, aga kahaneva käibe. Keegi meist ei osanud ette näha, et Google ja Facebook reklaamiturul nii jõuliselt meie mängu-maale tungivad. Muutsime ärimudelit ja pöörasime digitaalse sisu tasuliseks. Paraku ei olnud inimesed kuigi aldis selle eest maksma. Ei salga, et hetkeks käis peast läbi mõte, mis nüüd saab. Õnneks vaid hetkeks. Saime aru, et meil tuleb ennast lugejale veelgi rohkem tõestada.

Kui 1990ndatel piisas sellest, et rääkisid lugejale, mis juhtus, siis täna tahab ta teada, miks juhtus, kui-das see teda puudutab ja mis edasi saab. Äripäeva jaoks oli murrang 2016. aasta, tellijate üldarv hakkas uuesti kasvama ja kasv on jätkunud tänaseni kiire-nevas tempos. Meile tähendas see, et saime uuesti vabamalt investeerida, tugevdada toimetust. The Economist juhtis ühes oma toimetuse artiklis tähe-lepanu sellele, et meediatööstus on ainuke teabe-majanduse valdkond, mis on seni digitaliseerimisest valdavalt kaotanud, kuid lõpetas optimistlikult, et kohe on algamas aeg, mil ka meedia oskab digi-taalses keskkonnas toimetada ja teeb kaotatu kuh-jaga tasa.

Radikaliseerumine mõjutab meediat

Meedia on otseselt mõjutatud globaalsetest mure-dest ja viimastel aastatel ei vaata Eesti lugeja seda enam kõrvalt, vaid tajub, et see toimub tema ümber ja mõjutab igapäeva elu, olgu see Putini radikali-seerumine Ukrainas, Trumpi valimine USA-s või Brexit. Paradoksaalsel moel on see meediale kasuks tulnud. Näiteks Wall Street Journal teatas digitaal-sete tellijate hüppelisest tõusust pärast Trumpi presidendiks valimist ja Financial Times koges seda-sama seoses Brexitiga.

Mul on hüpotees, et midagi samasugust juhtus Eestis ka pärast EKRE valitsusesse saamist. Inimesed pole rumalad ja ootamatute ärevate sündmuste korral tullakse oma Facebooki seinalt peavoolu-meediasse selgust saama. Viimase all pean ma sil-mas väljaannet, mida sisustavad professionaalsed ajakirjanikud, kus fakte esitatakse kontrollitult ja objektiivselt, kus sõltutakse ainult lugeja huvist ja mille omanikku kannustab selge tahe pakkuda audi-tooriumile parimat toodet.

Nii nagu ka 30 aastat tagasi, tajub ajakirjanik täna samasuguse selgusega, et tema hästi kirjutatud artikkel läheb korda paljudele ja muudab inimeste elu paremaks. Me oleme palju paremas seisus kui 30 aastat tagasi. Eestis on sadakond maailmatase-mel professionaalset ajakirjanikku, kes on valmis vajadusel pistma pea tulle, on ausad ja kartmatud, säilitavad külma rahu, kui trollid neid Facebookis ründavad, ja ei paindu, kui meediaomanik peaks neid survestama. Kummardus neile, see on üliväärtuslik ressurss meile kõigile ja olen uhke, et paljud neist töötavad Äripäeva toimetuses.

Kuigi paberlehte enam kaugeltki igas kodus ei käi, siis olen täitsa kindel, et õige pea saabub aeg, kus iga haritud inimese mobiiltelefoni on alla laa-ditud äpid talle meelepärase kodumaise ajakirjan-dusliku sisuga, mis aitab ümbritsevat lahti seletada, üksteist paremini mõista ja ühist edulugu edasi luua.

AJAKIRJANDUS
PROFESSIONAALSE ARUTLUSVÄLJANA

Ajakirjandus kui professionaalne arutlusväli

Ülevaade EAAS-i koosolekust 10. oktoobril 2019

Maarja Lõhmus. Sissejuhatavalt arutlusväljast

Arutlusväli on kõige lihtsamalt öeldes meenutuskond, kus toimuv arutelu võib mõjutada praktikat. Ja vastupidi — selle arutluse kaudu kujunevad tõlgendused, praktiline tegevus saab tõlgendused ja muutub tähenduslikuks. Ka on võimalik, et ühiskondlike nähtuste ja kogemuste mõtestamise kaudu arutlusväljal võib kellegi mõtte saada ühiskonna mõtteks või ühiskonna mõtteviisi kujundajaks.

Kuivõrd haarab professionaalne arutlusväli ühiskonna ja ajakirjanduse tulist kokkupuutepunkti, kus sõna saab teoks ja tegu saab mõtte, konteksti? Pean ütleva, et mõtlen selle üle tihti — kui ajakirjandustekstide vastuolulisi rolle märkan ja kui kogen, kui palju võib ühise arutlusega korda saata.

Igal ajastul on oma tulised arutelupunktid. Mulle on olnud õpetlik jälgida George Gerbneri ja Elihu Katzi uuringuid, mis toovad aruteluväljale lisamõõtme, tõeotsingu mida üks või teine tekst või programm avalikkuses teeb, mis on tema mõju, funktsioon või ka disfunktsioon ühiskonnale.

Probleemide avalik sõnastamine on üks peamisi asju, mida professionaalne ajakirjandusväli pakub, üks ajakirjanduse peamisi ühiskondlikke funktsioone.

Võime jälgida, kuidas sovetiühiskonnas Glavlit'i ajal, kui ühiskonna analüüsid olid enamasti keelatud, õnnestus kirjanikel-ajakirjanikel avalikkuses algatada eksistentsiaalne teema Eesti demograafia vestlusring „Iive. Iive. Iive.“ 18. aprillil 1967 ilmunud ajalehe Edasi vestlusring oli murrang, vastandus ametlikule ideoloogiale ning kujundas aruteluruumi aastateks. Ka sündivus tõsis. Arutelu algatasid Heino Puhvel, Juhan Peegel ja Evald Tooms.¹ Sotsioloog Jüri Kõre on hinnanud vestlusringi avalikkuse väljamurdmiseks vaikusel.² Teine sama teema avaliku arutluse oluline väljammure on olnud Lennart Merelt loomeliitude pleenumi kõnes „Kas eestlastel on lootust?“³ Sovetiaja ja tsensuuri lõppedes on teema käsitlus küll vaba, aga samas näeme 2000date alguseks kujunenud markantset vastasseisu kodanikualgatuse ja poliitikute vahel (vt näiteks Peeter Ernitsa reportaaži Aino Järvesoo algatatud arutelult⁴). Sellisena

¹ Silvia Vissak. Mentor ja ehkupealne. — Sulev Uus, Maarja Lõhmus, Peeter Vihalem. (Koost) Ma lõpetan selle jama ära: Ajakaaslaste meenutuslood Juhan Peeglist. Tartu: EAAS, 2014, lk-d 51–67. Silvia Vissak kirjeldab suure arutamise algushetke Edasis: „Oleks vaid teadnud, milline tähtsus saab olema sellel päeval ja selle päeva pealtnäha tavalisel argisel sündmusel Eesti rahva elu loole, oleks selle päeva kuldse raaminud. Paraku pole tänaseks alles kedagi asjaosalistestki, et meelde tuletada. [...] Nad olid sel kolmekesi: toimetaja Evald Tooms, dotsent Juhan Peegel ja külaline, kirjanik Heino Puhvel. Marutõsised. Nagu mingid vandeseltslased, kes nad tegelikult olidki. „Võtke ja lugege läbi! Kui vaja, siis paar korda. Kujundage arvamus. Tunni aja pärast kohtume siinsamas.“ Lugesime. Ühe korra. Teise. Kolmandagi. Nii ränka südamevalu Eestimaa ja eesti rahva püsijäämise pärast polnud seni veel keegi meie kätte andnud. „Kas teeme ära?“ — „Teeme ära.““

² Jüri Kõre. Iive. Iive. Iive. 42 aastat hiljem. — Postimees, 13.11.2009. <https://tartu.postimees.ee/187660/juri-kore-live-iive-iive-42-aastat-hiljem>

³ Lennart Meri. Kas eestlastel on lootust? — Eesti NSV Loominguliste Liitude juhatuste ühispleenum. Tallinn: Eesti Raamat, 1988, lk-d 164–170.

⁴ Peeter Ernits. Ülekuulamine viimase eestlase asjus. — Postimees, 17.9.2002. <https://www.postimees.ee/1965307/ulekuulamine-viimase-eestlase-asjus>. Eesti demograafia küsimuses on olnud tõsine arutaja ja tegutseja Aino Järvesoo, aga teema kontekst oli hakanud lagunema ega kandnud arutelu välja, ajastule oli iseloomulik arutelukriis. Kriisi iseloomustab omakorda hästi Rein Langi repliik: „Uuemal ajal on inimestel tekkinud teisi võimalusi peale laste soetamise ja kasvatamise.“ Sellest avalikust arutamisest teeb Ernits reportaažliku ülevaate, kus ajakirjaniku loo lõpp on kui uue arutlusteema algus: „Kui aruandmine läbi, suundub seltskond furšetilauda. „Kuidas oli?“ astun Aino Järvesoo kõrvale. Too krimpstab nägu: „Ma palusin rääkida, milline on erakondade programm rahva hääbumise peatamiseks, nemad aga rääkisid ei tea mida. Teemast täiesti mööda.““

on käinud demograafia arutus nagu üks pikk kaar ja see jätkub.

Tänapäeval on oluliseks probleemiks see, kui võrd saavad ajakirjanduses sõna need, keda on avalikkuses vähe märganud. Ehk mäletate 30. novembril 2017 Vikerraadio saates kõlanud peapiiskop Urmas Viilma nimekirja nendest, kes ei pääse avalikkusesse, nn Eesti mõjutute TOP 50.⁵ See väärrib meeldetuletamist.

Peapiiskopi visandatud nimekirjas olid järgmised rahvarühmad (suvalises järjekorras):

- 1) laenuvõlglastest kodukaotajad;
- 2) sundüürnikud;
- 3) oma kodus vägivalda ja muud lähisuhtevägivalda pidevalt kogevad naised;
- 4) ebainimlikult pikkades ravi- ja operatsioonijärjekordades ootavad patsiendid;
- 5) nädalate kaupa Soome ja Eesti vahet pendeldavad perearstid, ehitajad, bussi- ja taksojuhid;
- 6) suurpered;
- 7) mehed, kes pole lahutuse järel näinud aastaid oma lapsi;
- 8) oma Soome läinud vanemate asemel Eestisse väiksemaid õdesid ja vendi kasvatama jäetud varateismelised;
- 9) suurtootjatele alla vanduvad väiketaluinikud,
- 10) alkohoolikud ja nende pered;
- 11) narkomaanid ja nende lähedased;
- 12) kodutud ja nende kamraadid;
- 13) mängusõltlased ja nende lähikondlased;
- 14) oma laste toitmiseks ihuvõlusid müüma sunnitud naised;
- 15) inimkaubanduse võrku langenud ja kupeldamise ohvriks langenud noored naised;
- 16) ostlemissoõltlased;
- 17) virtuaalmaailma tehissügavikku uppunud ja pärismaailmas pärisuhted kaotanud vabana sündinute põlvkond;
- 18) haiged, kelle ravikulused haigekassa ei kanna;
- 19) oma kodus sunnitud koduarestis viibivad vanurid, kelle pensioniraha kulutavad oma huvides nende lapsed ja lapselapsed;
- 20) omapäi ja vanemliku hoolitsuseta jäetud, tänavatel ja kaubanduskeskustes sihitult hulkuvad lapsed ja noorukid;
- 21) lõpuks nimetutesse haudadesse maetud saavad omasteta isikud;
- 22) tühjadesse kolkaküladesse unustatud üksikud vanurid, kellel on ID-kaart, kuid lähikonnas puuduvad pangaautomaat, apteek, postkontor ja kauplus;
- 23) töötud kõrgema haridusega spetsialistid;
- 24) kiiresti kasvavaid ning tervislikke kõhutäisi vajavaid lapsi kasvatavad töötud üksikvanemad;
- 25) ravimitest ja kõrvalisest abist sõltuvad üksikud pensionärid;
- 26) raske puudega ja pidevat tuge vajavat last kasvatavad vanemad;
- 27) tülpinud ja kalgistunud südamega norme järgivad ametnikud ja bürokraadid;
- 28) füüsilise puude tõttu üksildusse suletud, kuid töövõimelised inimesed;
- 29) umbkeelsed eakad;
- 30) „puuk-üürnike“ ohvriks langenud heausksed omanikud;
- 31) oma vanemate lahutuse järel ennast süüdistavad ja suhete klaarimisel vastastikuse väljapressimise vahendiks muudetud lapsed;
- 32) pikaajalisest vangistusest vabanenud lähedasteta ja suhtevõrgustikuta inimesed;
- 33) koduse vägivaldsest eest põgenenud lastega naised;
- 34) pedofiilide ohvrid ja perepea tegudest mitteteadlikuna temaga koos elanud abikaasad ja lapsed;
- 35) pankrotistunud ettevõtjad;
- 36) kõrgelt kukkunud poliitikud;
- 37) tuhandeid lauljaid ja tantsijaid suure peo jaoks treenivad ning Eesti näo ja identiteedi eest oma hinge ära kinkivad vabatahtlikud koori- ja tantsujuhid;
- 38) noorelt erru siirdunud ning tervise ja pereelu spordile ohverdanud tippsportlased;
- 39) puudulikust riigikeele oskusest tingitult tööturul madala konkurentsivõimega venekeelsed Eesti noored;
- 40) alarahastuse tõttu kammitsetud teadlased;
- 41) oma lapse haiguse või õnnetuse läbi kaotanud vanemad;
- 42) Eesti keskmist palka püüdvad, kuid koormusest nõrkevad suurkoolide õpetajad;
- 43) suurvaldade külaelu hääbumise kiuste Läti kaupmeestega konkureerivad maapoodnikud;
- 44) ennast nähtamatuna tundvad ja oma ihu lõikuvad ja torkivad, kuid armastust, mõistmist ja tähelepanu igatsevad teismelised;
- 45) alakoormusega leppinud ja õpetajate riiklikust miinimumpalgast unistavad maakoolide õpetajad;

⁵ Urmet Kook. EELK peapiiskop koostas Eesti Mõjutute TOP 50. — <https://www.err.ee/645840/eelk-peapiiskop-koostas-estti-mojutute-top50>.

- 46) oma elatise ja eneseteostuse kartulimardikale, lehemädanikule, seagripile, pestitsiididele või kehvale ilmale kaotanud talupidajad;
- 47) elamisväärse palga nimel ülipikki vahetusi tegevad õed ja muu meditsiinipersonal;
- 48) suitsidaalsete kinnisideedeni jõudnud, valusaid tööalaseid läbikukkumisi ja suhete purunemisi kogunud abikaasad ja isad;
- 49) ennast välise surve või kiirustamise tõttu lapse kaotamise otsuses süüdistavad naised;
- 50) viimsete mohikaanlastena tühjenevaid külasid trotsivad, ise varsti muinsusteks muutuvad, miinimumpalka teenivad, iga hinna eest kirikuuksi viimase külaelaniku jaoks lahti hoidvad ning neid uksi Soome sõpruskoguduste annetuste eest restaureerivad ustavad maavaimulikud.

Võiksime arutada, kui palju on see nimekiri praeguseks muutunud.

Marti Aavik. Postimehe arvamusevälja kujundamine toimetustööna

Mina ei ole õppinud ajakirjandust, õppisin ajalugu ja siis vana mehena psühholoogiat. Aastal 2008 koputasin Postimehe uksele. Ise mõtlesin, et olla seal paar aastat on huvitav kogemus, aga see keskkond hakkas mulle väga meeldima. Ilmselt mu loomusega sobib tegelda mõõduka süvenemisastmega paljude teemadega korraga. Olin üle kümne aasta arvamustoimetaja, 2019. aasta suveni, praegu abistan Eesti Teaduste Akadeemias Tarmo Soomeret akadeemia asjade tegemisel.

Nägin arvamustoimetajana oma tööd rahvuslikule infovahetusele kaasaaitamises. Mõelda võiks erinevate elusolendite ajumahu erinevuste peale. On üks karihiire liik, ajumassiga 0,25 grammi, ja suuremad elukad nagu aafrika elevantid ja kašlotid, kel aju 10 kg juures, inimene on seal vahepeal oma 1,3 kiloga. Vaatamata aju suuruste erinevusele oleme liigina keskeltläbi nutikamad kui teised loomad. Asi on pakkimises: kui tihedalt neuronid on kokku pakitud ja kui palju on nendel omavahelisi ühendusi. See tähendab, et me peame tõepoolest omavahel rääkima! Miks on ühed nutikamad ja teised vähem nutikad? Küsimus on selles, kui hästi ja kiiresti saame kätte info, mis meil vaja on.

Mina vaatasin kümme aastat tagasi, et ajalehtedes ilmub järjest võrdlemisi rumalaid jutte, aga see, mis on maailma tippteadmine, seda kuigi tihti

ei leia. Kuidas saada kirjutisi parimatelt inimestelt nendelt, kel on mingi vahetu teadmine ja kellel on akadeemiline kontakt oma valdkonna tegevusega üle maailma, kes aga on väga hõivatud? Toimetajal tuleb neile peale pressida. Kui seda teha, siis hakkad kuulma argumente, et kirjutaks küll, aga mida minu kolleeg kohvinurgas pärast sellest arvab? Väga raske on saada kõike kirja erialase täpsuse mõttes. Seepärast on üks asi, mida korduvalt rääkisin ja räägin, et unustage ära see kolleeg kohvinurgas, sest ajakirjanduses räägid suure auditooriumiga, kes ei pane kõiki nüansse tähele, aga kellele on oluline saada praegu sinu sõnum selle kohta, mis on maailmas oluline ja Eesti rahva jaoks oluline.

Meie ajakirjandusel on suur ülesanne mitte niivõrd muretseda, et kõik ei saa sõna, vaid et kõige targemad ja paremad meie hulgast oma teadmiste, kogemuste ja ideede mõttes saaksid sõna, tõuseksid esile. Kuid see ei juhtu iseenesest.

Mul on nüüd olnud aega rääkida kõigi arvamustoimetustega, mul on neist hea ülevaade. Pilt on kurb. Seal vaatatakse vastu hoiak, et ma olen saanud kätte oma unistuste töökohta, nüüd ma istun ja ootan, et keegi kirjutaks meie lehte.

Proaktiivset tegevust ei ole, see on suur probleem. Sel viisil me seda professionaalset arutlusvälja ei saavuta. Need, kellel on midagi öelda ja maailmast Eestisse kanda, peaksid olemagi need, kes ajakirjanduses sõna võtavad. Kuidagi peaksime saavutama, et targad inimesed ei kardaks nii hirmsasti seda, mis kohvinurgas arvatakse.

Marju Lauristin: Missugune siis arvamustoimetaja peaks olema?

Marti Aavik: Muidugi selline, nagu mina olin (naer). Tuleb suhelda. Äriettevõttes on kaks momenti, mis raha sisse toovad: üks on müük ja teine on ost. Mõlemas otsas käivad läbirääkimised. Mina tegelesin Postimehes vahetpidamata läbirääkimistega. Kõige labasemalt öeldes manipuleerimisega, sest sa pead leidma igäühe jaoks konksu, miks on vaja, et tema kirjutaks. Kui keegi on hea kamraad, räägin talle, et nüüd on vaja kirjutada, tee ära. Ta saab suurepäraselt aru, aga räägib, et kohe tulevad juhendamised, siis tulevad kaitsmised, suvel sõidan perega ära, sügisel on vaja keskenduda ainetele, enne jõulu teen ära. Aga ajakirjanduses on teine tempo, mõne päeva pärast see teema ei huvita võibolla enam mitte kedagi, sa ei jõua niimoodi mitte kuskile. Nii et ajafaktori mudimine on tohutult suur töö.

Maarja Lõhmus: Kes toimetuses kõneainet, *agenda setting*'ut määrab? Kust teemad tulevad?

Marti Aavik: Mu kogemus Postimehest on, et koosolekud on kaunis mõttetud. Kui sinna läksin, siis hommikul Merit Kopli tegi lehe ülevaate nagu dirigent, andis hääle kätte. Kadastik pani talle hiljem Samosti kõrvale ja dirigeerimine hakkas käima külakorda. Tulemuseks oli, et hommikukoosolekud ja järgnevad koosolekud muutusid prantsuse õukonnaks, osakonnajuhatajate kiht oli pugemises väga osav, igapäev käis silmanurgast piidlemine, milline lihas nüüd ülemuse näos tõmbleb. Ideid seal enam ei tulnud. Seal toimus nende inimeste ja osakonnajuhatajate materdamine, keda parasjagu kohal ei olnud. Neil oli lehes ikka midagi halvasti. Tulemus oli, et kollektiivset agenda seadmist enam ei olnud. Taipasin kiiresti, et teiste kritiseerimisega kuhugi ei jõua ja pole mõtet toimetuse sees teha ajakirjanduskriitikat. Vaja on panustada positiivselt.

Ma ei tea, kuidas praegu on. Mul on kahtlus, et sisulist agenda seadmist ei ole. Minu hinnang on, et tegemist on klassikalise ärahirnutatud organisatsiooniga. Mis juhtub organisatsioonis, kus inimesed on hirmul ja tegelevad pugemisega? Juhtub see, et kui ideed olekski olemas, ei tule need esile ega jõua kuhugi. Millegipärast arvan, et sama lugu on ka teistes lehtedes.

Koosoleku järgmiseks osaks oli Andres Kõnno ettekanne majandusteema käsitlemisest Eesti ajakirjanduses 2019 ja 2014–2017. Selle põhjal koostas ta käesoleva aastaraamatu jaoks artikli „Aasta 2015 kui murdepunkt Eesti majandusuudiste dünaamikas“, mis ilmub siinse koosoleku ülevaate järel.

Arutelu pärast Andres Kõnno ettekannet

Marju Lauristin: Kui toimetaja saab need arvud, mida sa oma ettekandes töid, milline võiks olla tema reaktsioon nendele? Mismoodi ideaalne professionaalne avaliku ruumi kujundaja võiks nende tabelite peale reageerida?

Andres Kõnno: Mulle ei meeldi väljend professionaalne avaliku ruumi kujundaja. Arutlusväli peaks olema kõigi jaoks. Kes õieti on need professionaalsed arutlejad, kui ollakse ajakirjanikud, poliitikud või tavainimesed kus siin see profession on? Pigem tuleks rääkida ekspertsusest, mis meil on arvamuseväljal. Ei ole elukutselisi arvajaid, vaid on erineva kvaliteediga arvajad.

Marju Lauristin: Aga toimetaja on professionaalne avaliku ruumi kujundaja. Ta annab sõna ja jagab leheruumi, minuteid radios. Ta on professionaalne avaliku ruumi kujundaja, sõltumata sellest, kas ta ise nii arvab.

Andres Kõnno: Kui vaatame kõneisikuid, neid, kes avalikkuses räägivad, siis nad on tihti need, kes tahavad rääkida, kes tahavad pildil olla. Toimetaja ülesanne peaks minu meelest olema leida neid, kes väärivad pildil olemist, mitte neid, kes tahavad pildil olla see on oluline vahe.

Marju Lauristin: Tuleme peapiiskop Viilma nimekirja juurde tagasi. Õnneks on mitu rühma sellest siiski sõna saanud. On sellised rühmad, kes on esil, ja teised, kes ei ole. EKRE fenomen ongi selles, et tema liikmete ja toetajate hulgas on palju inimesi rühmadest, kellele ei jätku tähelepanu, kes on tähelepanu alt välja jäänud.

Küsimus saalist: Mis teemad domineerivad meie avalikkuses?

Peeter Vihalemm: Päevasündmuse kajastavates meediakanalites domineerib enamasti poliitika. Ajakirjandus on ikkagi poliitiline kanal. On olemas statistikat eri maade kajastamisest Eesti suuremates lehtedes.⁶ Maade kajastamine näitab poliitilist tähendust. Poliitilised sündmused panevad tähelepanu tõusma või langema.

Andres Kõnno: Meediaorganisatsioonide andmehaldus on nõrk, näiteks kliikide monitooringu andmetega võiks tänapäeval olulisi asju teha, aga pole huvi ega oskusi analüüsiga tegelda.

Marju Lauristin: Meie ettevõtjad üldiselt ei näe, kuidas uuringutest ja tagasisidest võiks kasu olla. Teine küsimus kui algoritmid hakkavad tegema ajakirjandust, milleks siis enam on vaja toimetajat? Ma arvan aga, et toimetajat on siis veel rohkem vaja. Inimese roll on ujuda vastuvoolu algoritmitavas keskkonnas.

Mari-Liisa Parder. Võitlus Põlva sünnitusosakonna sulgemise vastu

Mina olen see inimene, kes seisab Põlva sünnitusosakonna kaitsel. Asi algas 15. märtsil 2018, eile (10. oktoobril 2019 *Toim.*) sai 575 päeva, mil oleme tegutsenud. Lugu algas pressiteatega, mis teavitas Põlva ja Valga sünnitushaigla sulgemisest.

Selle peale Põlva plahvatas. Ma ei oska seda kuidagi teisiti kirjeldada. Facebooki loodi kohe surve-

⁶ Vt Peeter Vihalemm. Eesti päevalehtede tähelepanu teistele maadele: Täienduseks ja taustaks arutelule EAAS-i koosolekul 21.03.2014. — Indrek Ude, Peeter Vihalemm. (Toim) Eesti Akadeemilise Ajakirjanduse Seltsi aastaraamat 2014. Tartu: EEAS, 2015, lk-d 75–77.

grupp, kuhu kogunes kiiresti 2000 inimest. Sain tutvavaks Põlva aktiivsete inimestega, keda ma varem ei teadnud. Praegu on liikumise „Põlva sünnitusosakonna kaitseks“ tuumiktiim kuus inimest, lisaks 25 inimest, kes mõtlevad iga päev või iga nädal kaasa.

Valisime strateegiaks, et keskendume faktidele. Küsimine vaid faktide kohta mis see fakt tähendab ja kust see pärineb. Mida rohkem me küsisime, seda segasemaks lugu läks. Algne selgitus oli, et tegemist on kvaliteediprobleemidega — ravi kvaliteet ja jätkusuutlikkus on Põlva ja Valga haiglas kahtlased, seetõttu tuleb need kinni panna. Küsisime Põlva haiglast, küsisime Haigekassast, mis kvaliteediga lahti on. Kus on vead? Mis on puudu? Meie pärimiste peale tekkis olukord, et kui andsime avalikkusele teada, et põhjuseks peetakse ravi kehva kvaliteeti, siis saime vastuse, et tegelikult on probleemiks hoopis jätkusuutlikkus. Seejärel hakkasime esitama küsimusi jätkusuutlikkuse kohta. Seepeale öeldi, et tegelikult on probleemiks hoopis raha. Siis küsisime, kui suur hulk raha puudu on mis asjad on puudu? Tegelikult olevat ikka kvaliteediga probleem. Niimoodi me tiirutasime.

Kolmanda tiiru peal olime täiesti sassis, ei saanud enam millestki aru. See arupärimine oli kestnud poolteist kuud, olime saatnud teabenõuded igale poole laiali ja suhtlesime eri instantsidega. Mida rohkem vastuseid saime, seda segasemaks lugu läks ja jäigi 2018. aasta kevadel segaseks.

Meediakajastust analüüsid nägin, et 15. märtsist maini 2018 olime iga päev pildil. Juunis 2018 lõppes asi sellega, et Valga suleti ja Põlvale anti aasta pikendust. Põlva haigla kuulub 51% Tartu Ülikooli kliinikumile, 49% Põlva vallale. Valitsus eraldas lisaraha.

Aktiveerusime uuesti 2019. aasta kevadel, vahepeal sai TÜ Kliinikum uue juhatuse, mistõttu Põlva haigla kliinikumipoolsed liikmed vahetati välja. Seejärel hakkasid toimuma jälle kummalsed asjad. Me saime teate, et haigla juhatuse volitused hakkavad lõppema. Haigla senine juht Koit Jostov kandideeris uuesti, aga konkurss kuulutati sellele vaatamata läbikukkunuks, põhjusi avalikkusele ei selgitatud. Jätkati sihtotsingutega, leiti vähese juhtimiskogemusega Margot Bergmann haiglat juhtima. Siis soovisime temaga kohtuda, aga see kohtumine venis. Saime uue juhiga kokku 4. juulil. Ta ütles, et midagi pole teha, augustikuus

ootab sünnitusosakonda ees tööpaus, kuna puudub pediaater (senine oli juunis saanud koondamisteate). Osakonna töö katkeski 1. augustil.

Püüdsime uue pediaatri otsinguid kiirendada, leidsime inimese, kes alustas tööd 19. augustil. Ometi jäi sünnitusosakond ka pärast seda suletuks. Saatsime küsimuse haiglasse, vastust ei tulnud. Kirjutasime kurja arvamuse, mis avaldati Eesti Päevalehes 21. augustil 2019. Samal päeval tuli pressiteade Põlva sünnitusosakonna taasavamisest alates 22. augustist.

Septembri lõpus toimus haigla nõukogu kohtumine, kus võeti vastu seisukoht, et kaardistatakse võimalused osakonna jätkamiseks. Kolm päeva tagasi (8. oktoobril *Toim.*) sai sünnitus- ja günekoloogiaosakonna juhataja kohalt lahti günekoloog Sirje Kõiv, n-ö poolte kokkuleppel. Oleme leidnud juristi, kes on aktiveerunud tema kaitsmisele. Haigla nõukogu peaks uuesti kogunema novembri lõpus. Meil mäsü käib. (12. novembril otsustas Põlva haigla nõukogu, et sünnitusosakond suletakse alates 1. jaanuarist 2020, samast ajast alustas haigla juures tööd rasedaid ja sünnitanuid nõustav ämmaemanduskeskus. *Toim.*)

Küsimus saalist: Mida te vajate?

Mari-Liisa Parder: Kuna me ei tea endiselt, kust vastuseis on õigupoolest tulnud, kes on selle taga ja kellele me oma argumente esitame, siis vajame eeskätt oma tegevusele toetust. Ka vahendajat ja kõrvalpilku.

Nooremteadur minus on ahastuses, et olukord ei ole täpselt kaardistatud, meil ei ole kindlaid andmeid. Meil on suur hulk arvamusi, aga ei ole fakte. Mul ei ole analüüsi, millest ma saaksin lähtuda.

Marju Lauristin: Jälgides seda protsessi, on mul tunne, et siin on tegemist palju suurema teemaga. Kes teab Ulrich Becki „Riskihiskonda“⁷, see näeb, et siin võtavad suured kontsernid endale avaliku võimu funktsiooni asju otsustada. Kuna kontsern dikteerib riigile ja dikteerib kohalikule omavalitsusele, siis siin olukorras ei aita midagi muud kui ajakirjandus, suur ajakirjandus. See on teema, mis on poliitikutele äärmiselt ebamugav, sest nad on sunnitud tunnistama oma abitust. Eesti puhul, kus on väga väike ühiskond, väga väike majandus ja väga väike meedia, aga tulevad järjest suuremad kontsernid, ka rahvusvahelised, on see väga oluline teema.

⁷ Ulrich Beck. Riskihiskond: teel uue modernsuse poole. Tlk Andres Luure; intervjuu autoriga: Indrek Ibrus. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2005. — *Toim.*

Aasta 2015 kui murdepunkt Eesti majandusuudiste dünaamikas

Andres Kõnno

2019. aasta oktoobris EAAS-i koosolekul peetud ettekandes majandusuudistest Eesti ajakirjanduses perioodil 2014–2017 käsitleti ka 2019. a septembri majandusuudiste allikalist ja žanrulist hetkeseisu, aga käesolev tekst keskendub siiski aastate 2014–2017 kajastuste analüüsist lähtuvatele tähelepanekule, mis lubab teha üldistusi Eesti ajakirjanduses viimastel aastatel toimunud muutuste kohta.¹

Vaadeldud perioodil klassifitseerusid olulisteks majandusteemadeks (vt joonis 1) järgmiste valdkondade meediakajastused: pangandus, maksundus, aktsiisid, ettevõtluskeskkond, majanduspoliitika, majanduskasv, tööhõive ja tööturg, tööstus, turism, EAS, investeerimine, kinnisvara, inflatsioon, hinnatõus, välisinvesteeringud, välismajanduskeskkond, euroala majandusuudised, eksport ja import.

Osaliselt on tegemist kattuvate valdkondadega, näiteks inflatsioon ja hinnatõus. Samas on ka nende mõistete puhul tegemist piisavalt erinevate kategooriatega, et need eraldi välja tuua (mõiste „inflatsioon“ kuulub enamasti majandusanalüütikute sõnavarasse, hinnatõusust räägitakse rohkem ajalehtede tarbijarubriikides). Soovi korral liigituvad inflatsioon, eksport ja import nii ettevõtluskeskkonna kui ka majanduspoliitika kategooriatesse, samas ei ole import ja eksport neid valdkondi kajastavate tekstide vältimatud koostisosad — majanduspoliitikast rääkides ei pea tingimata rääkima impordist või inflatsioonist. Ja vahel võivad nimetatud valdkonnad (import, eksport ja inflatsioon) esineda isegi iseseisvate peateemadena. Eespool loetletud märksõnadest jäid graafikust välja import ja välismajanduskeskkond, sest nende osakaal vaadeldud kajastuste kogumahust moodustas alla 1%.

Kõige olulisem järeldus, mis ilmneb jooniselt 1, on nende valdkondade subjektiivne lähedus ja kaugus nn tavalise uudistetarbija jaoks. Silmatorkavalt parima kajastuse on saanud need valdkonnad, mille vahetu mõju inimeste igapäevaelule on kõige suurem, mis tähendab, et neid on võimalik teha lihtsale meediatarbijale arusaadavaks praktiliste, skaalal kasulik-kahjulik toimivate näidete kaudu.

Eesti ajakirjanduse majanduskäsitlused võib jagada kaheks: umbes 3/4 kajastustest kujutab endast majanduskeskkonda kirjeldavaid uudised. Seejuures annavad tooni avaliku sektori initsiatiividest lähtuvad protsessid ja sündmused. Üldjuhul eelistab ajakirjandus kajastada küsimusi, mis on inimestele kergesti arusaadavad ja lähtuvad nn rohujuuretasandi perspektiivist.

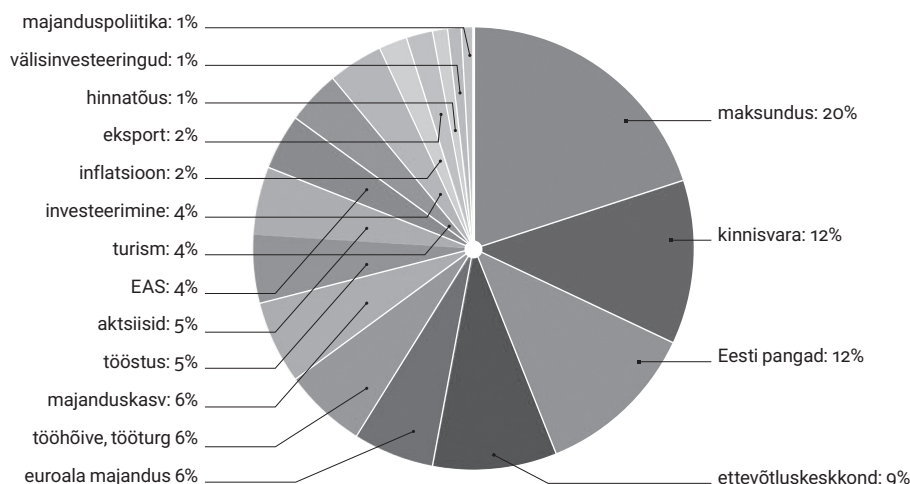
Ülejäänud neljandikku nimetame analüütiliseks neljandikuks. Sellesse kuuluvad eri majandusküsimusi lahkavad kommentaarid, alates tööturust ja lõpetades välisinvesteeringutega. Need kajastused ilmuvad väga stabiilselt ja nende ilmutumissagedus ei sõltu poliitilistest protsessidest.

Domineeriv majandusuudiste valdkond on **maksundus**, mis kõnetab igapäevaste rahakoti kaudu. Siia liigituvad Maksu- ja Tolliameti tegevus, töajamaksude ja topeltmaksustamise küsimused; samuti maksupoliitilised debaadid, teated riigieelarve tulude laekumisest, maksukaasused jms. Koondvaates on seda väga palju.

Kinnisvara rubriiki liigituvad kõikvõimalikud kinnisvara, halduse, hinnakujundamise, investeerimisvõimaluste ja uusarendustega (mh ka linna-keskkonnaga seotud arendused) seonduvad lood. Märksõnadest toome siin välja kinnisvaraarenduse

Artikli aluseks on 2019. aasta oktoobris EAAS-i koosolekul peetud ettekanne majandusuudistest Eesti ajakirjanduses perioodil 2014–2017.

¹ Kõik kasutatud andmed pärinevad Balti Meediamonitooringu Grupi (Baltic Media Monitoring Group – BMMG) serverist Station.ee (vt lähemalt monitooring.ee/uus/station). Monitooring hõlmab kõiki Eesti *online*-meediakanaleid.

Joonis 1. Majandusuuudiste valdkonnad protsentides 2014–2017 mai (N = 467 427 lugu)

ja -arendajad, kinnisvaralaenu, kinnisvarahalduse, kinnisvaraholduse ning kinnisvarainvesteeringud.

Lõviosa **pangandusuuudiste** kajastustest käsitleb pangateenuseid (internetipangandus, teenuste kättesaadavus jne), intressimäärade muutusi ja majanduskommentaare. Need lood selgitavad inimestele selles keskkonnas toimuvaid muutusi.

Ettevõtluskeskkonna kategoorias kajastuvad ennekõike riigitasandi initsiatiivid ja regulatsioon: ettevõtluse areng, ettevõtlusinkubaatorid, ettevõtlusministri tegevus ja ettevõtlusharidusega seonduv. Nendes lugudes arutletakse enamasti ettevõtluse kitsaskohtade üle nii linnas kui ka maal. Samuti liigituvad siia poliitikate ja meetmete mõjuga seonduvad lood: haldusreform, seadusandlus, omavalitsuste võimalused jt.

Tööstus oli lisaks otseselt tööstusega seonduvale defineeritud ka tööstusomandi kaitse, tööstus 4.0 ning tööstuse digitaliseerimise teemade kaudu.

Turism oli lisaks selle nimetuse tavakasutusele määratletud ka siseturismi, maaturismi ja turismiatraktsioonidega ning Eesti Turismifirmade Liidu nimetamise kaudu.

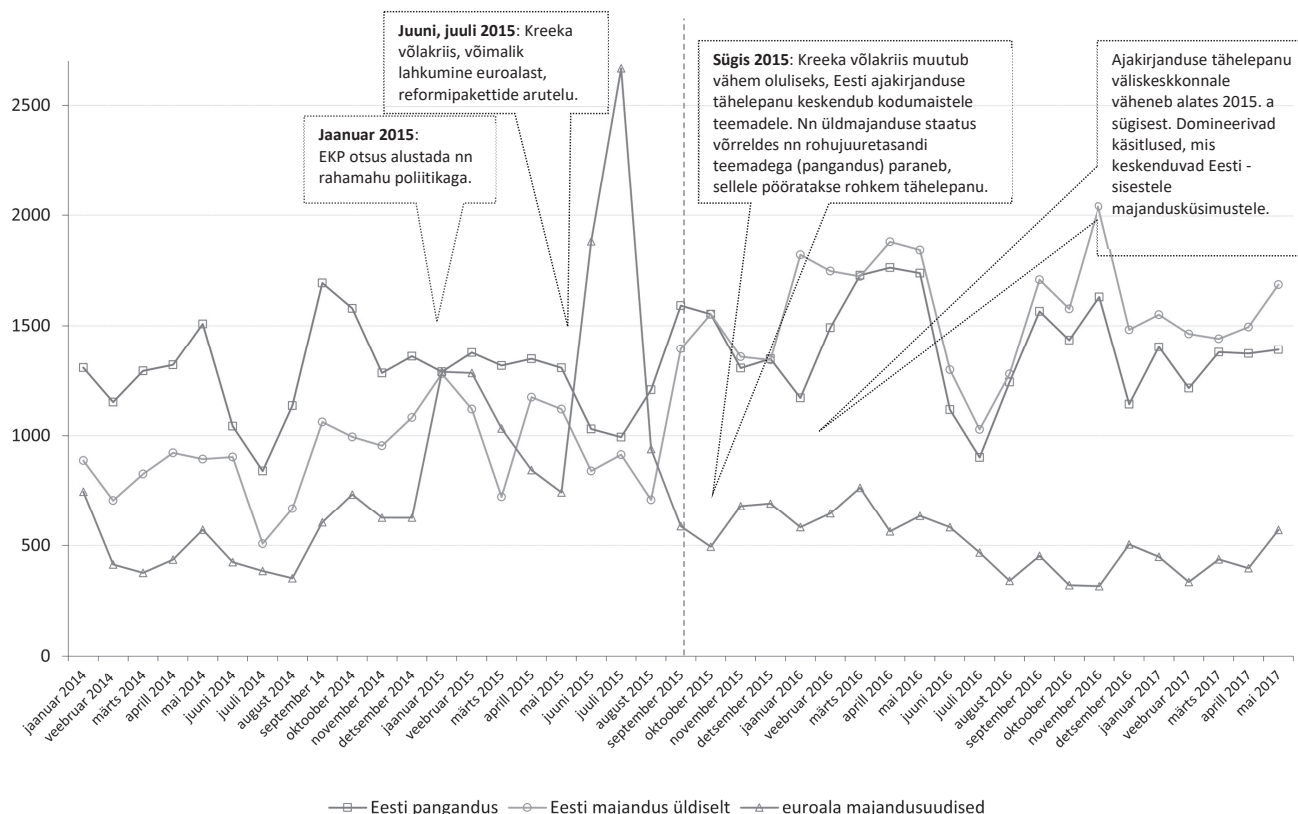
Majandusteemade analüütilise neljandiku tinglik piir, mis muudab kajastuse üldauditooriumi jaoks ebaatraktiivseks, läheb meie graafikul 6% juurest. See tähendab, et kui majanduskasv, tööturg ja tööhõive võiksid lugejat veel kõnetada, siis tööstus, aktsiisid (samuti maksupoliitika küsimused), meetmed majanduse elavdamiseks (EAS-i tegevus, turism, idufirmandus, ettevõtluskeskkonna teemalised kommentaarid), väliskeskond ja välisinvesteeringud, import ja eksport ning inflatsioon ja hinnatõus on „keskmise lugeja“ tähelepanu köitmise

seisukohalt täiesti ebaotstarbekad fookused. Need on olemuselt keerulisemad ja rohkem kaasamõtlemist nõudvad valdkonnad kui varem viidatud neli suurt ja Eesti siseturgu kirjeldavat valdkonda. Näiteks majanduskasv ja tööhõive eeldavad lugejalt teatavat võimet ühiskonnateemade üle laiemal tasandil kaasa mõelda. Isegi kui need mõisted esinevad uudistes, on tegemist kontseptuaalsete kategooriatega. Nimetatud kaheksa majandusanalüüsi valdkonna osakaal viidatud majandusteemade nimekirjas (vt joonis 1) oli eraldivõetuna kõikidel juhtudel 6% ja väiksem.

Järeldus nn rohujuuretasandi majandusuuudiste olulisusest viib meid tõdemuseni: **mida väiksem on kajastatud teema vahetu mõju inimese igapäevaelule, seda suurem on selle n-ö analüütiline kaal.** See tähendab, et keerulisemaid protsesse kirjeldavad artiklid eeldavad süvenemist, mistõttu saavad ka tagasihoidlikuma tähelepanu osaliseks.

Joonisel 1 esitatud koondvaade on iseenesest kõnekas, kolm ja pool aastat on aga piisavalt pikk aeg eeldamaks, et ajakirjanduse pakutava agenda pingeridades on selle jooksul toimunud muutusi. Joonistel 2, 3 ja 4 on kujutatud seitsme olulisema valdkonna kajastamine detailsemalt, kuude kaupa. Need on: 1) Eesti pangad, 2) euroala majanduskeskkond, 3) maksundus, 4) kinnisvara, 5) ettevõtluskeskkond, 6) tööhõive ja tööturg ning 7) majanduskasv.

Võrdluses teiste Eesti ajakirjanduses hõlmatud eluvaldkondadega on kõikidel juhtudel tegemist väga hea kajastatusega. Isegi majanduskasvu ja tööhõive valdkonnad, kus avaldati kuus keskmiselt vastavalt ca 135 ja 400 lugu, on võrreldavad ühe

Joonis 2. Eesti majandusuudised, Eesti pangad, euroala majandusuudised 2014–2017 mai

keskmise ministereeriumi tegevuse igakuise kajastusega: näiteks kultuuriministereeriumi kajastatakse kuus ca 350 artiklis, rahandusministereeriumi ja justiitsministereeriumi ca 500, Haigekassa on tavapäraselt esindatud ca 1500 looga. See pilt, mis meile oluliste majandusteemade graafikult vastu vaatab (majandusuudised kombinatsioonis avalikust sektoriga), hõlmab meediat ca 2/3. Muidugi, „päriselu“ on alati palju keerulisem — tihti on ka majandusküsimused segatud erinevate sotsiaalsete ja kultuuriliste teemadega. Ja see, kas alati on tegemist majandusega või liigitub artikkel (näiteks) sotsiaalpoliitilise teema alla, on pigem tõlgendamise küsimus.

Joonisel 2 lisime taustsüsteemi kirjeldamiseks Eesti pankade tegevust käsitletud uudistele ja euroala majandusuudistele ka **üldiste Eesti majandusuudiste andmekõvera**. Nn üldised majandusuudised katavad kõiki majanduskeskkonda ja selle muutusi kajastanud uudiseid ja kommentaare, samuti majanduskeskkonda reguleeriva õigusloomega seotud fakte ning eri majandussektorite kohta avaldatud fakte ja statistikat.

Ennekõike on see vajalik, mõistmaks seda üldist raamistikku, milles meie eristatud olulised ja vähem

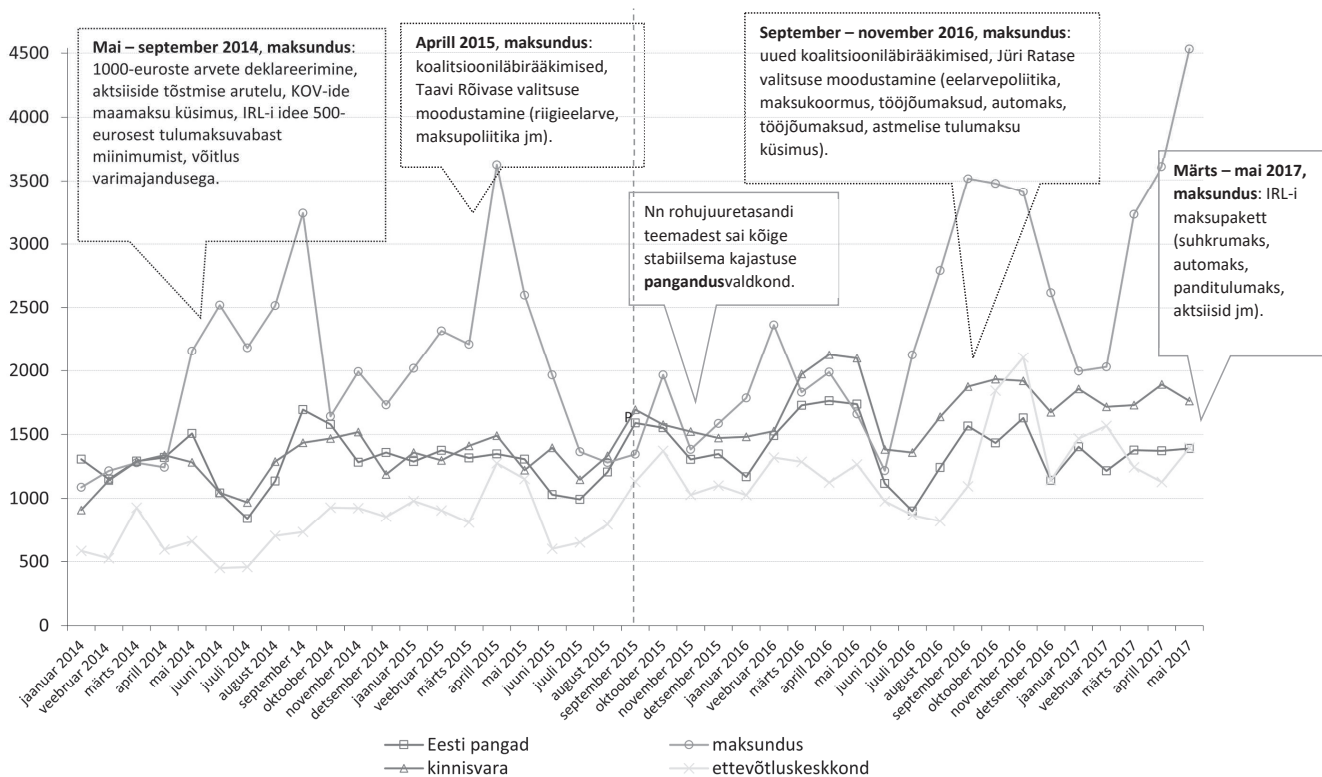
olulised valdkonnad paiknevad. Siinkohal on meie kolme ja poole aasta võrdluse oluline järeldus, et **alates oktoobrist 2015 muutus nn üldiste majandusuudiste kajastamine vähemalt sama oluliseks kui Eestis tegutsevate pankade tegevuse kajastamine**. Erinevalt pankade tegevusest ei kvalifitseeru „üldine majandus“ rohujuuretasandi teemana. Majanduse üldised küsimused on olemuselt reflektiivsed, nende mõistmine ja nendes orienteerumine eeldab üldjuhul kursisolekut ühiskonna aktuaalsete probleemidega. Koondvaates tähendab see väikest, aga siiski tähenduslikku nihet majandusteemade käsitlemise analüütilisuse suurenemisele.

Joonisel 3 on Eesti pangandusuudiste kõrvale asetatud **maksundust, kinnisvara ja ettevõtluskeskkonda** kirjeldavate uudiste andmekõvera.

Joonis 4 kirjeldab kahe vähem tähtsa ja analüütilisema valdkonna, **tööhõive ja majanduskasvu** uudiste esinemissagedust.

Nende graafikute lähemal vaatlusel saab välja tuua seitse olulisemat tähelepanekut.

Viidatud seitsmest valdkonnast on kõige sarnasemad ja stabiilsemad **Eesti pankade tegevust ja kinnisvara** kajastavad andmekõvera, mis on ka arusaadav, kuivõrd osaliselt on tegemist kattuvate

Joonis 3. Pangad, maksundus, kinnisvara, ettevõtluskeskkond

teemadega — ennekõike seoses laenuintresside võimaliku tõusuga ning aruteluga uue kinnisvarabuumi võimalikkuse üle.

Alates 2015. aasta septembrist on majandusuudised Eesti ajakirjanduses keskendunud järjest rohkem Eesti siseprobleemidele, mida iseloomustavad vähenenud tähelepanu euroala majandusuudistele (vt joonis 2) ning tähelepanu suurenemine tööhõiveprobleemidele, ettevõtluskeskkonnale ja majanduskasvu küsimusele (vt joonis 3 ja 4).

Seega võib olulise suundumusena välja tuua analüütiliste valdkondade osakaalu suurenemise aastatel 2015–2017. Selle tendentsi põhjusi on mitu, esile võib tuua Kreeka võlakriisi, Euroopa Keskpannga võlakirjaemissioone, pagulaskriisi ning 2015. aastal toimunud Riigikogu valimistele järgnenud koalitsiooniläbirääkimisi, mis tõstsid avalikkuse huvisfääri palju majandus- ja maksupoliitilisi küsimusi.

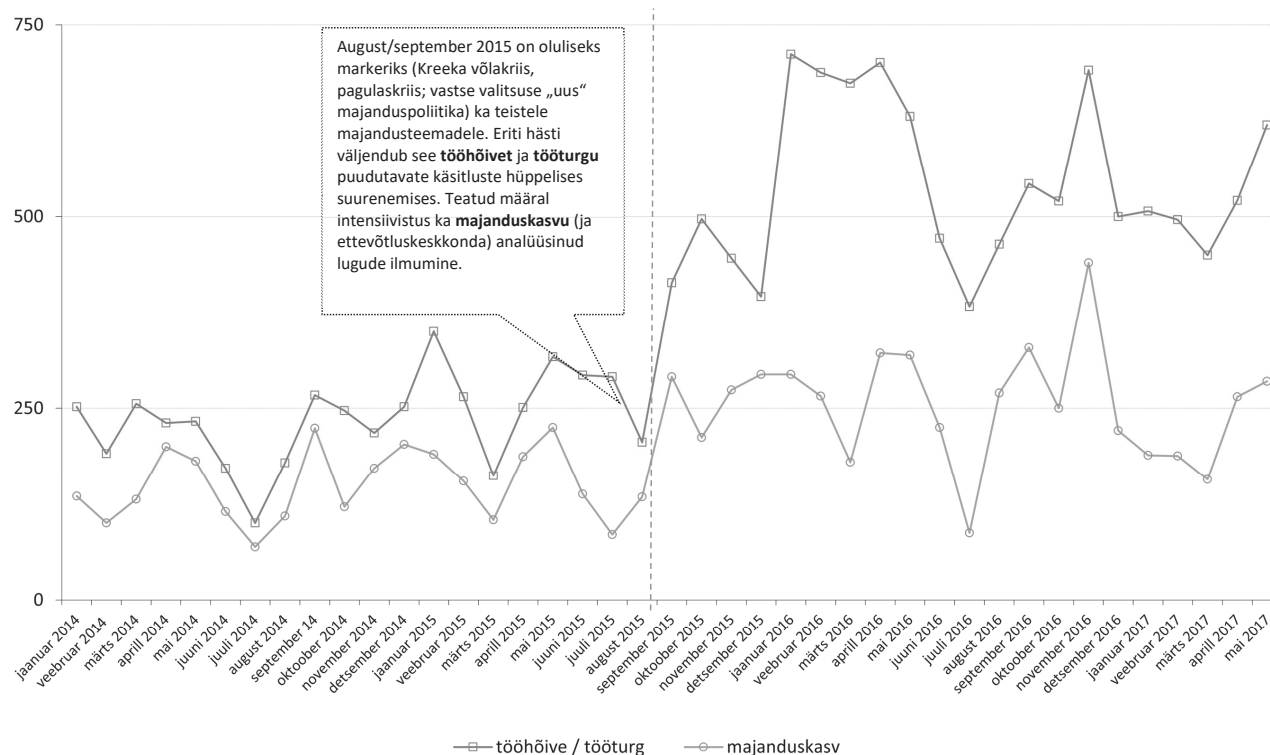
Vaadeldud perioodi kõige olulisem majandusvaldkond oli maksundus, järgnevad üsna võrdse osakaaluga kinnisvara ja pangandus, veidi tagasihoidlikumas mahus kajastatakse ettevõtluskeskkonnaga seonduvat. Ettevõtluskeskkonna alla liigitasime artiklid, milles käsitleti riiklikke meetmeid ettevõtete majandustegevuse elavdamiseks:

ettevõtlusinkubaatorid, ettevõtlusministri tegevus, ettevõtlusharidus, EAS-i meetmed (viimatinimetatu on joonisel 2 ka eraldi välja toodud). Iseenesest on ettevõtluskeskkonna (vastused küsimusele „Kuidas kiirendada majanduskasvu?“) 9% suurune osakaal meie põhiteemade pirukas üllatav, kui võrd olemuselt on tegemist nn analüütilise valdkonnaga.

Kõige kõikumavam on **maksundust** kajastanud uudiste andmeköver. Perioodil 2014–2017 mai kõikus lugude arv kuus 1000 ja 4500 vahel, mis ühest küljest näitab selle valdkonna olulisust ühiskonnale, teisalt selle suhtelist perifeersust n-ö normaalolukorras. Viimaste aastate tagasivaates on maksukorralduslikud küsimused olnud peaaegu kõikide riigieelarvete seotud debattide tulipunktis.

Maksundusele osutatud tähelepanu poolest eristuvad neli perioodi (vt joonis 3).

Kõigepealt vahemik **mai–september 2014:** 1000-euroste arvete deklareerimine, kütuseaktsiisid, KOV-ide õigus kehtestada maamaks, maksuameti tegevus võitluses varimajandusega, käibemaksu laekumise pidurdumine, alkoholiaktsiisi tõusu ja tööjõumaksud arutelu, IRL-i idee 500-eurosest maksuvabast miinimumist.

Joonis 4. Tööhõive ja majanduskasv

Aprillis 2015 kulmineerusid koalitsiooniläbirääkimised ja sündis selle riigikogu esimene valitsuskalitsioon. Aprilli lõpul jõudis valitsuskalitsioon riigieelarve ülejäägi asjus kokkuleppele. Sellele eelnenud läbirääkimistel käsitleti võimalikke maksumuudatusi (kütuseaktsiis, tubaka ja e-sigarettide aktsiisid jne), mis kajastusid ka koalitsioonileppes.

September–november 2016 oli tunnistajaks uutele koalitsiooniläbirääkimistele, s.t ka erinevatele maksupoliitika muutmise plaanidele (hirm maksukoormuse suurendamise ees, töjõumaksude küsimus, alkoholiaktsiisid, automaksu debatt, astmelise tulumaksu küsimus).

Perioodil **märts–mai 2017** ilmnes viimaste aastate enneolematu tähelepanu maksundusele (vastavalt 3234, 3605 ja 4533 lugu kuus). Mäletatavasti muutus maksundus sel perioodil jälle poliitiliseks küsimuseks, seda ennekõike IRL-i eneseotsingute tõttu ja vajadusest jätta avalikkusele jõulisemat muljet (teemaks nn maksupakett riigi tulude suurendamiseks: suhkrumaks, automaks, panditulmaks, pakendiaktsiisid jne).

Eelneva loetelu järelendus on, et **maksundus muutub ajakirjanduses oluliseks ja tundlikuks küsimuseks niipea, kui poliitikud alustavad selleteemalist arutelu**. Poliitikute ja ekspertide jaoks on kõige lihtsam viis avalikkuse tähelepanu köita

esinemine maksundusteemaliste kommentaaride ja sõnavõttudega. Seda illustreerib hästi joonisel 3 esitatud andmekõver, mis kätkeb kolme maksuteemalist debatti. Need on 2014. aasta 1000-euroste arvete deklareerimise teema jt maksuiniitsiatiivid ning koalitsiooniläbirääkimised aastatel 2015 ja 2016. Vahepealsete kuude keskmine, ca 1000 lugu kuus on küll palju, kuid see on täidetud väga erinevate maksuteemaliste uudistega. Siin ei ole mõistlik ühte valdkonda teisest eraldi esile tõsta.

Ülejäänud teemade (tööhõive ja tööturg, majanduskasv, ettevõtluskeskkond ja euroala majandusuudised) puhul on oluline marker periood august-september 2015 (tähistatud punktiirjoonega kõigil kolmel aegrida kirjeldaval graafikul). Kõigil kolmel juhul (eriti seoses tööhõive ja tööturu uudistega) järgnes augustikuule märgatav tõus kajastuste sageduses. Sellele eelnes vahetult juulis euroala majandusuudiste arvu tipp. Siis olid kõne all Kreeka võlakriis, Kreeka võimalik lahkumine euroalast, reformipakettide arutelu (sh ka Eesti roll Kreeka abistamisel) ja pool aastat varem, 2005. aasta jaanuaris tegi Euroopa Keskpang otsuse alustada nn rahamahu poliitikaga.

Selle murdepunkti juures on oluline märkida, et Kreeka võlakriisi kajastas Eesti ajakirjandus küll intensiivselt (samuti EKP rahamahu-poliitikat),

kuid järgnevatel kuudel kahanes huvi välismajandusega seotud muutuste vastu oluliselt.

Alates 2015. aasta keskpaigast on märkimisväärselt suurenenud ka tööhõive ja tööturuga seonduva kajastamine. Selle teema tõstis fookusesse turu ettekirjutatud kiirenev palgatõus ning ettevõtjate ja poliitikute raskused sellega toimetulemisel. Need aspektid olid jätkuvalt fookuses ka 2020. aasta kevadtalvel.

Perioodile 2015. septembrist tänaseni on iseloomulik Eesti ajakirjanduse suurenenud valmisolek kajastada ennekõike Eesti enda majandusküsimusi. Sellel on mitu põhjust. Sisepoliitilistest aspektidest tuleb välja tuua eelkõige arutelu teemal, **kuidas kiirendada majanduskasvu.** Taavi Rõivase teise valitsuse agendas olid tähtsal kohal ettevõtluskeskkonnaga seotud küsimuste lahendamine ja mõned maksupoliitilised initsiatiivid. Nende küsimuste tähtsust toetasid analüütikud ja arvamused nõrka majanduskasvu lahkavates kommentaarides, mille taustaks olid analüütikute ootused, et EKP võlakirjaprogramm lõpuks ka soovitud mõju avaldab. Inflatsiooni kiirenemine 2016. aasta lõpus ja 2017. kevadel tõi sellele murele teatavat kergendust. Siinkohal tuleb aga nentida, et ajakirjandus ei otsinudki vastust küsimusele, kas inflatsiooni kiirenemine ilmnes EKP initsiatiivi tõttu või hoopis 2017. aasta alguses kütuseaktsiisi tõstmise tõttu.

2015. aasta Eesti ajakirjandust jääb ilmestama kevadel lahvatanud **pagulaskriisiga** seotud välisuudiste osakaalu märgatav tõus. Pagulastemaatika maht ületas kõiki teisi eluvaldkondi umbes poole aasta vältel — 500–1000 lugu nädalas. Kui niisugune tihedus kestaks nädala või paar, võiks rääkida lihtsalt ühest sensatsioonilisest episoodist ja üldvaates ei muutuks eriti midagi, kuid pagulastemaatika maht oli perioodil juuni 2015 – mai 2016 vähemalt 2000 lugu kuus. Tipphetkel augustis 2015 tõusis maht *ca* 5000 looni kuus, langetes järgnevatel kuudel tasemele *ca* 3500 lugu.

Majandusküsimustega seoses saab siin välja tuua kvalifitseeritud tööjõu puuduse ning üldise arutelu teemal, millist tööjõudu Eesti vajab. Keda siia tööle lubada ja milliste kriteeriumite alusel peaks valikuid tegema? Lisaks olid jutuks ka tööandjate ettepanekud, milliseid muudatusi peaks seadustes töörande hõlbustamiseks tegema, ning avalikkuse (ja poliitikute) pigem tagasihoidlik reaktsioon nendele kommentaaridele. Tuleb siiski tõdeda, et kogu pagulasdiskursusest moodustasid majandusküsimused vaid umbes 5%.

Kreeka võlakriisi ja EKP võlakirjaprogrammi taustal võib eeldada, et **nii majanduslik kui ka sotsiaalne ebakindlus väliskeskkonnas on kindlasti üks tegur, mis sunnib ajakirjandust/avalikkust keskenduma intensiivsemalt ka enda kodustele probleemidele.**

Erinevalt seitsmest „olulisest“ valdkonnast (maksundus, kinnisvara, Eesti pangad, ettevõtluskeskkond, euroala majandusuudised, tööhõive ja tööturg ning majanduskasv) oli **väiksema kajastuse saanud valdkondade esindatus väga stabiilne.** Kuigi majanduspoliitika, välisinvesteeringud, impordi- ja ekspordinäitajate analüüs jm jäävad inimeste vahetust ja subjektiivsest kontekstist pigem kaugele, on siiski tegemist püsitemadega, millel on kindel koht nii ajakirjanduses kui ka inimeste mõtlemises.

Siin on oluline mainida, et *online*-ajakirjandus ei eelda süvenemist — seda peab saama tarbida kiirelt ja meelelahutuslikult, mis tähendab, et analüütiline žanr ei sobitu *online*-formaadi tehnoloogiast tuleneva tarbimiskäitumisega. Analüüs on ennekõike trükiajakirjanduse pärusmaa. Sellepärast on analüütiliste lugude proportsionaalne esindatus *online*-ajastul tagasihoidlik. Kuid ka sellisel kujul on nende teemade osakaal ikkagi märkimisväärne — 3–6% kajastuste koguhulgast annab mahu *ca* 100–500 lugu kuus, ja see on ühe tavalise avaliku institutsiooni igakuise kajastamise normaalne maht.

AJAKIRJANDUSE OLUKORD
AASTAL 2019

Aasta 2019 Eesti ajakirjanduses

Ülevaade EAAS-i koosolekust 13. detsembril 2019

Maarja Lõhmus: Kui kümme aastat tagasi hakkasime oma ajakirjandusseltsi taastama,¹ siis oli üks eesmärk, et peame hakkama paremini nägema tervikpilti — mis aasta jooksul ajakirjanduses muutub ning kuidas aastate jooksul ajakirjandus tervikuna muutub. Otsustasime, et hakkame tegema igal aastal ajakirjandusaasta ülevaateid. Tegimegi seltsi taastamise algul aastaülevaateid, aga vahepealsetel aastatel ei teinud, tulid teised teemad. Nüüd plaanime aastaülevaadetega jätkata, näeme üldvaate vajalikkust. Alustame kohalike lehtedega.

Hans Väre. Kohalik ajakirjandus Sakala näitel

Kohalikke lehti näen ma lähemalt kui enamik teisi inimesi. Kõige lähemalt näen Sakalat, samuti Postimehe grupi teisi väljaandeid, silmanurgast ka sõltumatuid väljaandeid.

Eelmisel aastal (2018), kui Sakala sai 140 aastat vanaks, vaatasin ajalugu — kust Sakala on tulnud ja kuhu oleme jõudnud. Tuvastasin neli kõrgperioodi. Esimene kõrgperiood oli siis, kui C. R. Jakobson Sakala asutas. Kunagi hiljem ei ole Sakala tähtsus Eestis olnud suurem, kui oli toona. Siis võib välja tuua kuldaja 1980. aastate lõpul, kui meil oli tiraaz suurem kui kunagi varem. Kolmandaks võib välja tuua 2000. aastate alguse, kui raha tuli uksest ja aknast sisse. Neljas kõrgaeg on praegu. Meil ei ole mitte kunagi olnud nii palju lugejaid, kui on praegu. Selliseid nädalaid, kus meil nädalas on üle 100 000 unikaalse kasutaja, on päris palju, keskmine lugemine on 80 000 inimese juures. Võrreldes Viljandi maakonna elanike arvuga — 46 000 inimest — on seda kaks korda rohkem.

Teisalt on hästi ka Sakala katvusega, mis hõlmab viimase uuringu järgi ca 80% Viljandi maakonna elanikkonnast. Selles mõttes läheb meil hästi ja ka teistel kohalikel lehtedel läheb hästi — neid paiku, kus mõni üleeestiline leht oleks maakonnas loetavuselt esikohal, on suhteliselt vähe. Inimesed hindavad kohalikkust.

Mis meil halvasti on? Halvasti on see, et maakonnas jääb rahvast vähemaks. Kogu aeg räägitakse, et on vaja midagi eksportida. See 100 000 lugejat, mis meil mõnel heal nädalal on, ongi mingis mõttes eksport. Meid loevad inimesed Helsingist, Londonist ja Melbourne'ist. Aga suurem osa lugejaskonnast on muidugi kohalik. Mida väiksem on kohalik turg, seda raskem on hakkama saada.

Teine probleem on sama, mis kogu maailmas — kuidas viia oma lugejat üle paberilt internetti? Kuidas viia reklaamiraha paberilt üle internetti? Oleme selles teinud edusamme, 30% tellijatest, kel ligipääs veebile, on Sakala veebi aktiivsed kasutajad. Enamik me sisust on lukus, s.t ligi pääsevad need, kes sisu eest maksavad.

Kuid selleks, et lugejaid paberlehelte internetti üle viia, tuleb veel kindlasti pingutada. Kuidas kunstniku tehtud lehe esikaant kanda üle internetti? Nuputame. Ega päris üks ühele ei saa üle kanda, üks asi töötab paremini ühes, teine teises kohas — uued proovikivid. Kuhu areneb veebireklaam? Kui palju me suudame endale meelitada?

Facebook on üle maailma suur murelaps väljannetele, selle ärimudel on tulusam kui meil. Nad panevad protsentuaalselt vähem raha sisse kui meie ja nad ei maksa makse. Millal tuleb digimaks? Juba viis aastat ootame selle olukorra lahendust, et makstada õiglaselt Google'it ja Facebooki.

¹ EAAS on asutatud Juhan Peegli eestvõttel juunis 1990, tegutses 1996. aastani, taasasutati veebruaris 2010. — *Toim.*

Muret teeb see, et inimesed on otsa saamas mitte ainult lugejate poolelt, vaid ka tegijate poolelt. Noorte kirjaoskus jätab soovida, loo jutustamise oskus ja sellest teksti tegemise oskus. Sellega peab kõvasti tööd tegema. Kui Tallinnas veel on ajakirjanike hulgas konkurents, siis maakonnas tuleb selle nimel pingutada. Palgast rääkides — kui noored hakkavad ajakirjanikuks õppima koos suhtekorraldajatega samas kohas, saavad neist lõpuks paljuski palga tõttu rohkem suhtekorraldajad kui ajakirjanikud.

Teine probleem — kui leidubki neid, kes ikkagi tahavad ajakirjandust teha, siis noor inimene ei taha maakonnas elada. Viljandis veel, meil on teatrilinn, aga näiteks Valgas ei ole teatrit. On linnasid, kuhu noor inimene algul tuleb, aga mõne aja pärast tunneb, et tal pole midagi teha, ja läheb mõne aasta pärast ära.

Sisulisest poolest — maakonnalehtedes tehakse väga head ajakirjandust, on väga andekaid ajakirjanikke, kes vägevate asjadega hakkama saavad. Muidugi tehakse ka väga halba, aga väga halba on üleriigilistes lehtedes ka.

Uuriv ajakirjandus on maakonnas vaeslapse osas. Võibolla on osaliselt süüdi see, et meie elu on parem kui suurtes linnades. Äkki on asi ka piirkondades? Kui ma vaatan, kui äge tegevus käib Ida-Virumaal, siis Põhjarannikus on ilmselt üsna lõbus töö. Meil Viljandimaal on selles mõttes igav. Ma ise armastan oletada, et võibolla sellepärast, et Sakala on olnud aastakümneid tugev leht ja ka väiksemate asjade kallal norinud, silma peal hoidnud ja oma neljanda võimu kohust täitnud. Äkki me oleme suutnud teha nii, et asjad on rohkem jonksus kui mõnes teises kohas? Teisalt jälle mõtlen, et äkki me magame midagi maha, lihtsalt ei leia olulist üles. Ma arvan, et uuriv ajakirjandus on see, millega iga kohalik leht, ükskõik kui väike, peaks jõudumööda tegelema. Tean hästi, et selleks on vaja eraldi ressursi leida. Sakala on üks suuremaid maakonnalehti nii eelarve, koosseisu kui ka leviku mõttes. Ikkagi, kui üks inimene on puhkusel ja kaks inimest jäävad haigeiks ning lehe maht on täpselt sama, mis ta on alati, siis on väga raske sinna ressursi leida. Kõik ajakirjanikud ei ole võimelised üldajalehtedes uurivat ajakirjandust tegema.

On väga andekaid noori, praktikant Kirke Kataariina Siimso kirjutab väga põhjaliku loo korgijoogi levikust ööklubides, tõi kolm näidet, kuidas noori naisi on ära kasutatud.² Samal ajal tõi ta välja ka selle, kuidas meil süsteem lonkab — kuidas ei usuta seda tüdrukut, kes helistab, ja kui usutakse, siis süsteem on nii aeglane, et proove ei jõutagi võtta ja otsida seda perverti, kes korgijooki andis.

Meil on ühine platvorm Postimehega, me ka maksame selle eest. Kindlasti tuleb see odavam kui arendada mingit oma platvormi. Seda on näha sellest, kuidas on tulnud Põhjarannik Postimehe platvormile. Nad kasutavad ära meie ühist platvormi ja Postimees saab kasu, et on jälle üks piirkond kaetud ja saab reklaami levitada ja teha head ajakirjandust.

Maarja Lõhmus: Kui sa ise võrdled Sakalat teiste maakonnalehtedega pärast haldusreformi? Võrdle Pärnu Postimehega, Vooremaaga? Mis on kvaliteedikriteerium?

Hans Väre: Oma grupi lehed on paberil toimetuses olemas. Loen Lääne Elu, Põhjarannikut. Loomulikult on Sakala maailma parim maakonnaleht — mulkide seas (naer saalis). Kui vaatame ajakirjanduspreemiaid — oleme nominentide hulgas, ka võitjate hulgas.

Tuleb teha huvitavaid lugusid. Aga mis need on, seda ei oska sageli enne öelda, kui lehes näed, et on huvitav. Uudisväärtused on enamasti samad. Konfliktus — paljud meenutavad Sakala lugu, et politsei otsib Viljandis asfaldile värviga tehtud roosa täpi tegijat.³ Politsei palus avaldada, saime küll aru, et see on seotud mingi teise looga. Avaldasime ära, aga konfliktus tekkis sellest, et mis jamaga tegeleb Eesti politsei. Näiteks uudis, et Türil tougati meest⁴ — see sai üle 100 000 lugeja kätte. Paar rida veebis, pealkiri ja pilt. Paberlehes seda ei olekski avaldatud.

Küsimus saalist: Kas pärast haldusreformi hakkas kohalikkus olema teistmoodi? Või on kohalikkus ikka seesama kohalikkus?

Hans Väre: Haldusreformiga tuli see, et meil pole enam maakonda kui haldusüksust. Aga see tõttu on maakonnalehte veelgi rohkem vaja, sest leht on, mis maakonda koos hoiab. Me üritame siin oma positsiooni tugevdada. Andsime teist aastat välja Viljandi ettevõitlusauhinda, koos Viljandi

² Kirke Kataariina Siimso. Korgijoogi needus. Ohvrid ei tunne midagi, ei mäleta midagi ega saa sageli abi. — Sakala, 27.07.2019. <https://sakala.postimees.ee/6739635/korgijoogi-needus-ohvrid-ei-tunne-midagi-ei-maleta-midagi-ega-saa-sageli-abi>. — *Toim.*

³ Marko Suurmägi. Roosa täpi müsteerium. — Sakala, 28.11.2013. <https://sakala.postimees.ee/2612308/roosa-tapi-musteerium>. — *Toim.*

⁴ Selle kohta vt nt <https://jarvateataja.postimees.ee/2587314/turil-tougati-meest> ja <https://elu.ohtuleht.ee/858102/top-100-turil-tougati-meest-need-on-eesi-koige-absurdsemad-uudised-ja-pealkirjad>. — *Toim.*

arenduskeskusega. Katsume selliste ettevõtmistega maakonda koos hoida.

Silvia Paluoja: Sakala puhul — ma ise olen Pärnu Postimehes töötav mulk — on hea see konservatiivsus, et te ei eksperimenteerigi põhistruktuuriga. Juhtkiri on ikka juhtkiri ja konservatiivsus paistab heas mõttes välja. Meil on lugeja täielikult segaduses, ei tea enam, kus on mis.

Hans Väre: Seda on meile ka ette heidetud — Sakala on nagu kivimüür, kõik on paigas ja läbi sellest ei murra. Juhtkirja me ära ei jäta. Kas juhtkirjal on mõtet? Kas see peab olema anonüümne või isikustatud, nagu on Ekspressil? Mis see põhjus peaks olema, et meie peaksime seda, oma stiili muutma?

Silvia Paluoja: Meil asendavad juhtkirja koodnik X ja koodnik Y, kes virisevad ühe või teise nähtuse üle, mõne inimese või Pärnu linnavalitsuse kallal. See ei ole ka õige, sest peaks olema koht toimetuse enda arvamusele.

Hans Väre: Arvamuskülg kidub maakonnalehtedes. Mõned maakonnalehed on jätnud selle ära, ei olevat materjali. Inimesed kommenteerivad väga varmselt Facebookis, aga nad ei taha avaldada oma nime ajalehes. Me oleme selle vastu Sakalas väga kõvasti sõdinud, meil ei ole lubatud anonüümsus. Mida rohkem on anonüümsust, seda kiiremini kaotab leht usaldusväarsust. Meile on jäänud usaldusväarsus, midagi rohkem meil pole alles jäänud, infomonopoli pole alles jäänud.

Margus Haav õpetab Viljandi kolledžis meedia põhiasju, hoiab silmad lahti, kes võiks olla potentsiaalne ärksa vaimuga kirjutaja. Kultuurikorraldajad peaksid olema huvitatud, kuidas jõuda võimalikult paljude inimesteni. Aga on probleem, et nad internetist välja ei lähe, nad ei näe elu väljaspool sotsiaalmeediat.

Marju Lauristin: Siin me jõuamegi interneti ja päris eluni. Kõlas ka niisugune lause, et meie põhisih on kolida paberlehest *online*'i. Kui me kujutaks näiteks ette, et Ugala teatri direktor ütleb: minu siht on Ugala teater viia Youtube'i — saaks inimesele lähemale. Teatrisaal on kallid ja tülikas, saab teha Youtube'is. Siin me kõik saame aru, et need on kaks eri kanalit. Kui teater läheb Youtube'i, siis ta tegelikult lakkab olemast. Mis siis on tegeliku elu, paberlehe ja *online*'i vahet? Mis see tegelik elu ikkagi on?

Ma arvan, et meil on olnud kohaliku elu ja kohaliku ajakirjanduse eriline roll selles, et see on nagu niitjuurestik, mis seob meid tegeliku eluga, mis pumpab elumahla ka muusse ajakirjandusse.

Seetõttu, et ta on lähedal inimesele. Kultuur ei ole ju netis. Kultuur, mida noored inimesed peaksid korraldama, on rahvamajades ja kohalikus elus. Kultuurikorraldus on kahepoolne liikumine. Selle tegijad saavad võimaluse tuua need noored, kes ongi ainult netis, lähemale elule. Tehke silmad lahti, põnevamad asjad toimuvad seal ja seal. Ja see annab teistpidi ajakirjandusele materjali, annab lehele laiemat sisu. Ma arvan, et selles on üks ajalehe klassikaline roll.

Praeguses olukorras, kus on tõesti palju *online*'i, peaksime mõtlema, mis on ajakirjanduse uus roll kultuuris ja elus. Te ütlete, et jagate preemiaid ettevõtjatele, et maakondlikkust suurendada. Tundub, et siin me tuleme tagasi mingite asjade juurde, mis olid olemas kuskil enne ja vahepeal kadusid ära. Meil on vajadus selle järele, et me saaksime ajakirjanduse kaudu uuesti tajuda, mis toimub tegelikus elus. Ka seda, mis on laiemale avalikkusele nähtamatu, mis toimub kohtadel. Ja teiselt poolt on vaja, et me annaksime ajakirjanduse kaudu olulist motivatsiooni, et asjad juhtuksid. Vanasti me rääkisime sellest, et ajakirjandus on ka korraldaja. Väär on arvata, et see on väga nõukogulik asi. Kui vaatame 19. sajandit, siis ajakirjandus ju korraldas eesti rahva ärkamist, laulupidusid ja kõike muud. Ajakirjanduse kaudu Eesti korraldamine ju käiski. Siin me tuleme praegu uuel ringil tagasi ajakirjanduse funktsioonide juurde, mis olid Sakalal siis, kui see oli veel kuulus Jakobsoni Sakala.

Ajakirjandusel lasuvad ülesanded Eesti identiteedi, Eesti elutunnetuse hoidmisel, mida me *online*'ile kuidagi üle anda ei saa, sest see ei anna seda juurde, vaid vastupidi, võtab ära.

Hans Väre: Aga Postimees pani oma esikülje päisesse „Eesti rahva, keele ja kultuuri säilimise eest“.

Marju Lauristin: Ega see loosung iseenesest seda juurde ei anna — kui seda ka sada korda panna.

Hans Väre: Aga Postimees sai selle loosungi eest kõvasti kritiseerida.

Marju Lauristin: See ongi õige, et sai kritiseerida, ega loosung ei ole see, mis kannab identiteeti. Loosung ainult võõrandab.

Hans Väre: Minu meelest ajakirjanduse kohus on seista eesti rahva, keele ja kultuuri säilimise eest.

Marju Lauristin: Küsimus on, kuidas?

Hans Väre: Toon näite — Sakalal on kaks tekstitoimetajat ja kaks korrektorit. Ma arvan, et protsentuaalselt oleme sellega kõige kõvema keeletoimetamisega leht Eestis. See on ütlemata oluline, et

inimene näeb korrektset eesti keelt. See ongi, kuidas peaks üks leht seisma eesti rahva, keele ja kultuuri säilimise eest.

Online'i asjandus on teistmoodi. See on minutimeedia või tunnimedia, igal juhul on tsüklil tunduvalt kiirem, kui me oleme harjunud. *Online*'is on korraliku keele hoidmine raskem. Meil on see reegel, et ka *online*-lugusid enne toimetamist ei avalda. Välja arvatud pommuudised, mille paneme üles ja siis hakkame vigu parandama. Meil Sakalas on põhimõte, et kõik vead parandame ära. Ükskõik, kas keegi nõuab seda või ei nõua, me parandame ära ja näitame seda esiküljel, et on parandatud. Aga ega teistes lehtedes eriti seda parandamist ei näe.

Maarja Lõhmus: Mis on see funktsioon, mis saaks kanda kohalikkust ja kohalikku identiteeti, nii et leht tuleks kultuurinähtuseks tagasi, nagu Sakala on seda olnud?

Hans Väre: Mina ei tõmba sellist vahet paberil lehe ja interneti vahele. Paberil võib trükkida iga-sugu saasta ja internetis võib avaldada saasta. Vahe on sisus. Küsimus on selles, kas me tahame kolida internetti? Ja mida me tahame kolida internetti? Sisu me ei taha kolida internetti. Sisu on internetis täiel määral saada isegi rohkem kui paberil. Mida me tahame kolida internetti, on lugeja.

Marju Lauristin: Aga miks peaks lugeja kolima?

Hans Väre: Sellepärast, et paari aasta pärast ütleb Eesti Post, et meie ei kannu enam laupäeviti lehti. Ja nii on, meie ei saa sinna midagi teha. Ja ega sellega asi ei piirdu.

Marju Lauristin: See on teine küsimus.

Hans Väre: Kõige lihtsam oleks, et teeme ainult paberil, aga see ei toimi enam. Sest ühel hetkel Eesti Post ütleb, et nemad enam ei kannu. Kannavad näiteks kolmel päeval nädalas.

Marju Lauristin: See on juba riigi küsimus.

Hans Väre: Minu arvates on ajaleht sõltumatu ainult siis, kui ta end sõltumatult majandab. Siin on eri variante, kuidas raha teenida. Kes iganes omanik on, me sõltumegi sellest, mida Eesti Post teeb — kas kojukanne käib. Peame olema valmis, et maailm muutub. Võibki juhtuda nii, et paberleht tuleb 15 aasta pärast reedel ja ülejäänud ajal saab inimene kiired uudised kätte netist. See ei tähenda, et peaksime ajakirjanduse sisu alla laskma.

Helle Tiikmaa: Rääkisid ühes laagris 12. klassi õpilastele ajakirjandusinfost ja küsisid, mida nemad ajakirjandusena kasutavad. Nad ütlesid, et tahaksid rohkem paberlehte.

Roosmarii Kurvits: See on seepärast, et nemad ise ei maksa lehe eest.

Hans Väre: Kui räägime lokaalsusest ja globaalsusest, siis Eesti lapsed on väga targad, neil on suurepärase inglise keel, nad loevad välismaiseid väljaandeid.

Marju Lauristin: Siin tuleme jälle sisu juurde. Ta ei hakka otsima mulgi asju välismaisest väljandest. Ta ei hakka seal otsima seda, kuidas tema välja paistab oma sõprade keskel, ta vaatab ikka omaenda Facebooki. Siin on jälle küsimus kohalikkust sisust, sellest, kui kohalik on kohalik.

Jah, *online*'is on kõik võrdselt kättesaadav, aga küsimus on selles, mis paneb inimesi sellest huvituma? Me teame hästi, et huvituma paneb ühelt poolt see, mis toob klikke, on skandaalne ja põnev. Aga teiselt poolt jääb inimene ikka inimeseks, ta tahab teada, kas teda laigitakse ja kas tema tegevust märgatakse. Ja kust mujalt ta ikka saab seda teada kui kohalikkust lehest, sest keegi teine sellest ei räägi.

Hans Väre: Aga võib-olla kohalik leht ka ei märka, sest kuskilt läheb see uudise kriteerium. Väga kohalikuks ei saa minna. Seda me näeme, kui meil on suurest üritusest pildigalerii, mille väärtus ei ole midagi muud kui see, et sa näed ennast ja teisi piltide peal. Need võtavad ikka paar-kolm tuhat klikki ära.

Roosmarii Kurvits: Ma arvan, et pikas perspektiivis on nii, et ajakirjandus teeb kaare. Nii nagu ta algas nädalalehest, kus ajakiri ja ajaleht ei olnud väga selgesti eristatud, oli pikemaid tekste jm. Arvan, et nüüd tullakse sellesse algusesse kaarega tagasi.

Hans Väre: Me oleme teinud kaare ka selles mõttes, et ajakirjanduse väljaandmine algaastatel oli ka kahjumlik. Jakobsonil olid suured võlad, kui ta suri (kurblik naerumühin saalis).

Marju Lauristin: Kaarega tagasi küll, aga on oluline, kust see kaar läbi käib. Kui meil on nädala jooksul võimalik näha iga-sugu asju tükikaupa, siis nädala lõpul ma saan nendest suure pildi. See luuakse juba tihendatult ja filtreeritult, praht väljas ja vesi väljas. Ma näen seda, mida asjad ühtekokku tähendavad. See on tegelikult uus väärtus, mis on inimese jaoks väga vajalik. Me tuleme tagasi, aga me tuleme tagasi sellelt pinnalt, et inimesed on vahepeal saanud juurde väga palju uusi infoallikaid, kuid neil endil on uudiste jaoks aega hoopis vähem. See on uus olukord.

Mis puutub netis lugemisse, siis klikkimine on looduse säästmisele väga kahjulik. Paberilt luge-

mine on ökoloogiliselt säästlikum looduse suhtes. Aga peale selle on klikkimine ka ajakulu mõttes äärmiselt ebaratsionaalne. Ma võtan paberlehe kätte ja näen korraga kõike. Aga lahtiklikkimise protsess võtab niipalju aega, et pole mingit tahtmist selliselt lugeda.

Roosmarii Kurvits: See näitab, et netileht on algusjärgus, seda on olnud üle 20 aasta, aga ikka on algusjärgus.

Marju Lauristin: Kui tahta, et sisuline lugeja koliks *online*'i, siis see peab olema kasutajasõbralik. Eesti Posti küsimus on ajakirjanduse ellujäämise küsimus.

Maarja Lõhmus: Kuidas haldusreform mõjutas maakonnalehti, mis sellega muutus?

Hans Väre: Meil ei muutunud midagi, aga eks me näeme muutusi pikema aja jooksul. Maakondade sees tekkisid tugevamad omavalitsused, mis mikroskoopilisel tasandil mõjutavad sisu — meil ei ole enam mitte 15 artiklit sellest, milline on kõigi omavalitsuste uus eelarve, vaid on neli, sest omavalitsusi on jäänud ainult neli. Ja teisalt ma ei tea, kas ja kuidas hakatakse oma munitsipaalmeediat arendama. Kui nüüd on rohkem raha, rohkem inimesi ja rohkem pinda, siis kuskil arvatavasti tekiwad sellised mõtted.

Aga on maakondi, kus muutused ja probleemid on tõsised. Pärnumaa ja Läänemaa piirid on muutunud, esimene maakonnaleht Koit on kinni pandud. Selle taga ei ole piiride muutumine, vaid see, et kui su turg on nii väike, siis on väga raske. Valgamaalane oli oma toimetuleku piiri peal, sellepärast Lõuna-Eesti Postimees tehtigi. Ei tea, kas lugejad saavad seal oma kohaliku info kätte.

Urmas Paidre: Nad võtsid üle kõige tummisema ajakirjaniku, Mati Määritsa. Mis puutub kohaliku lehe identiteedi küsimust, siis Tallinnast vaadates tundub kõik lihtne. Aga Valga linnal ja Põlval pole mingeid ühiseid probleeme. Võru ja Põlvaga on võimalik veel ühist identiteeti luua, aga Valgaga üldse mitte. Kõik on „võõraid“ asju täis. Varje Sootak ütles eelmine kord, et ta ei tunne enam Valga lehte ära, see pole see. Igaühele on tükikene, aga see kõik on kaugel ja võõras. See pole ei liha ega kala. Ühendused on kunstlikud. Sunnismaine on näiteks Otepää seos Valgaga. Tõrva näiteks vaatab pigem Viljandi suunas, Viljandiga on suhestus hoopis lähedasem kui Valga või Põlvaga. Nii et kohaliku lehe lähedusega pärast haldusreformi on Lõuna-Eestis keeruline.

Marju Lauristin. Postimees ja Eesti Päevaleht aastal 2019

Vaatasin ühe hooga üle viimase kahe nädala, novembri lõpu ja detsembri alguse lehed, loen neid ka iga päev, nii paberil kui *online*'is. Peale selle on mul võimalus rääkida oma aine „Avaliku kommunikatsiooni kriitika“ jaoks tehtud tudengitöödest. Magistrantide ülesanne oli teha konkreetse probleemi ümber käiva arutlusprotsessi analüüs. Analüüsi teemad olid ajakirjandusvabadus ja Postimees, EKRE ja valitsus, kliima, pensionireform, teadusrahastus. Jälgiti, kuidas agenda kujunes, kuidas ajakirjanikud käitusid. Põhikanalid olid Postimees ja Päevaleht. Arutelu hindamise kriteeriumid olid järgmised: kuivõrd ajakirjandus midagi teeb ja kuivõrd see aitab kaasa, et lugejad saavad teemast paremini aru kui enne ning saavad kujundada oma seisukohti? Kuivõrd esineb dialoogilisust, kuivõrd ammendav on osalejaterring ja esindatud kõik peamised huvipooled? Kuivõrd on ajakirjandus kallutatud või ei ole, kas on aetud ka mingit lobiasja? Kuivõrd erinevad on Postimees ja EPL, kas nad pakuvad erinevaid vaateid?

Peale peatoimetaja Peeter Helme lahkumist Postimehest⁵ on juhtunud see, mis on juhtunud parteidega — kõik räägivad kõigest ning ei ole aru saada, mis korra järgi. Ilmselt on Postimees praegu teadlikult võtnud suuna, et tasandada seda muljet, et ta on olnud liiga kontrollitud — püüab õgvendada kallutatuse momente. Apteegireformi puhul on Postimees tugevalt võtnud kriitilise hoiaku, põllumajandusministri skandaalides demonstreerinud oma sõltumatust.

Lugejate hoiakuid saab muuta, kui teha väga selge ja märgiline pööre käsitluses. Leidsin Postimehes mitu teksti, kus märgilised muutused on märgatavad.

Mis puutub Eesti Päevalehte, siis see on üldise arvamuse kohaselt kaldu vasakpoolsusse. Siiski on seal tegelikult ka teistsuguseid tekste. Apteegireformi teemas on näiteks äärmusliberaalseid seisukohti.

Praeguse seisuga ei saa ütelda, et vaadeldavad lehed esindaksid maailmavaateliselt erinevaid platvorme, pigem on mõlemas nii üht kui ka teist. Kui on nii väike maa ja väike ajakirjandus, ei ole võimalik, et igal parteil oleks oma ajaleht, pigem peabki päevalehtedes olema nii üht kui ka teist.

⁵ Peeter Helme teatas ametist lahkumisest 29. oktoobril 2019. — *Toim.*

Probleemiks on see, et teatud vaatenurkasid ja huvipooli ei ole lehtedes näha, kuigi teema seda eeldaks. Pensionireformi puhul ei kõlanud ajakirjanduses peaaegu üldse maksumaksjate hääl. Seletus, et võibolla nad ei tahagi sõna võtta, ei ole siin veenev — ajakirjanik kui *watchdog* peaks eriti tahtma nende häält esile tuua.

Teadusrahastuse teema puhul jäi segaseks, miks peab seda suurendama ja miks muutma eri valdkondade rahastuse proportsioone.

Ajakirjanikud ei problematiseeri küsimusi, ei tee selgeks põhilisi valikuvõimalusi, alternatiivide ühiskondlikku tähendust. Analüüside kokkuvõtteks tulime järeldusele, et ajakirjanduse klassikaline hariv roll ei olnud ühegi teema käsitlemisel piisav, inimesed ei saanud ajakirjanduse kaudu asjades suuremat selgust. Võib öelda, et ajakirjanduse hariduslik roll muutub üha olulisemaks, sest vaieldakse palju, aga mille üle vaieldakse, see pole sagedasti selge.

Ajalehtede maailmavaateline pilt jääb üsnagi segaseks, ei ole selgeid väärtusi. Samas mõjub juhtkiri sageli kui varikabineti istung. Juhtkiri on muutunud otseseks suunaandjaks, aga kuhu õieti poliitikat suunata ja miks, see jääb sageli ebaselgeks. Kui võimalikud huvipooled pole nähtavad, kui väli ei ole läbipaistev, siis jääb segaseks, millist seisukohta toimetus väljendab.

Oma lugemise põhjal ütlen, et minu meelest leiab praegu nii ühes kui ka teises lehes väga sisukaid, huvitavaid, omapäraselt sõnastatud materjale. Häda on, et materjalide juurde juhatamine, dialoogilisus, edasi arendamine on nõrk. Sisuturundus on kujunenud sõimusõnaks. Aga ajakirjandus peaks rohkem tegema sisuturundust oma sisule, et head materjalid pääseksid esile.

Ajakirjaniku roll on klassikaliselt vahendaja roll. Toimetaja abil on võimalik kutsuda väitlejaid lavale, ajakirjaniku kui lavastaja roll muutub järjest olulisemaks. Paberleht kui tervik on lavastus.

Kui vaadata praegust Postimeest, siis see on läinud väga ebaühtlaseks. Eesti Päevalehelt oleme oodanud, et see on vastukaal, esindab teist vaatenurka. Ja seda ta ka teeb. Aga see, kuidas EPL ennast esitab, jätab soovida. Vormiliselt iseloomustab teda närvilisus. Leht on hakanud lähenema *online*’ile. Esikaas sobib pigem tootelehele kui kvaliteetlehele.

Tundub, et Postimehel on sõltumatusesega seotud segadus, Päevalehel ajakirjandusliku identiteediga seotud segadus. EPL on delfistunud, maht on

jäänud väiksemaks ja paistab välja, et ei ole lavastajakätt ja ei ole ka kujundajakätt.

Üks vaidlusküsimus on Postimehe puhul olnud kurikuulus „Meie Eesti“, see implantatsioon, kus anti tervelt kaks külge mitu korda nädalas ajakirjandusliku toimetamise alt üle akadeemilistele toimetajatele. Ajakirjanduslik ja akadeemiline toimetamine on erinevad. Iga ekspert korraldab asju oma näo järgi. Mina ise osalen klastris, mida korraldab Martin Ehala, mis arendab haridusvisiooni. Ehala noppis sellest välja ühe konkreetse nurga, teisi asju ta ei ole üldse käsitlenudki. Tekitati täiesti teine paatos, kui see oli visiooni loojatel, teine õhkkond. Kui ühe eksperdi käes on toimetamise õigus, siis teistel on sinna raske pääseda. Toimetaja peaks olema lavastaja ja orkestreerija positsioonil — siin on viiul ja siin on pasunad ja trummid. Mulle väga meeldib, et Postimees on valinud eksperdid toimetajaks. Aga sinna juurde oleks vaja ajakirjanikku, neutraalset toimetajat, kes tervikut orkestreeriks.

Arutelu sisukus, arutelu jätkamine Eestile oluliste teemade üle peaks käima kõigis väljaannetes. Kui vaatame, mis toimub Sirbis, siis ta on võtnud endale mitu olulist rolli, aga sel pole mingit laiemat arutamisingi.

Kui me vaatame, mis toimub Eesti avalikkuses, siis meie väiksel ajakirjandusväljal on kujunenud väiksemad piiratud alad, aedikud ümber, üle mille hääled ei ulatu. Nii on erinevad avalikkused lehelugejatele, televaatajatele, kultuuriinimestele. Kui miski peaks sellest kõigest üle ulatuma, siis on see suur päevaleht. Näen suure päevalehe rolli selles, et ta ühendab erinevate avalikkuste segmente ja tekitab suure avalikkuse. Kui veel saab, kui on veel võimalik! Tänapäeval on suur päevaleht koos oma *online*’iga selles palju võimekam kui televisioon.

Helle Tiikmaa: Eesti televisioonid

Tänase arutelu eel esitati mulle rodu küsimusi: kas teleajakirjandus on tasemel, millest on puudus, millele sisu keskendub? See pani mõtlema, kus on praegu teleajakirjanduse kodu.

Meenutan, et kunagi oli meil kodudes üks telekas ja kõik, mis sealt tuli, oli fakt ja keegi ei kahelnud. Kõik oli imelihtne. Eestis oli üks Eesti Televisioon. Siis läks keerulisemaks, televisioone oli juba kaks ja kolm.

Praegusel ajal me ei räägi enam ainult Eesti telekanalitest. Mul jookseb Eesti kanal toanurgas küll, aga valikus on ka National Geographic, BBC, Foxi

Tabel 1. Kümme vaadatavamat saadet novembris 2019, ETV (vaatajaid saate minuti kohta)

Koht	Saade/seriaal/film	Vaatajaid reaalajas (tuh)	Koos järelvaatamisega (tuh)	% elanikkonnast üle 4 a
1.	„Pealtnägija“	186	231	19,2
2.	„Õnne 13“	144	171	14,2
3.	„Lahutus Eesti moodi“	128	166	13,8
4.	„Hommik Anuga“	121	151	12,6
5.	„Eesti laul 2020 start“	117	144	12,0
6.	„Aktuaalne kaamera“	134	142	11,8
7.	„Ringvaade“	117	128	10,7
8.	„Ehh, uhhuduur“	100	127	10,6
9.	„Johannese lähetamine“	106	123	10,2
10.	Mängufilm „Vera“	99	122	10,2

Allikas: Kantar Emor

kanalid ja paljud teised. Me räägime juba väga keerulisest valikust. Ja kui varem arvasime, et võime lihtsalt uskuda seda, mida näeme, siis nüüd see enam mõnigi kord nii ei ole. Seega, kui räägime telemaastikust, siis mis see täpselt on, millest me räägime?

Vaadatavuse järgi on kolm peamist telekanalit eestlaste jaoks ETV, TV3 ja Kanal 2. Novembris 2019 oli nende osakaal eestlaste keskmise vaatamisaja järgi Kantar Emori andmetel vastavalt 22,8%, 12,0% ja 11,2%. Mitte-eestlaste peamised telekanalid olid samal ajal PBK (15,5%), RTR Planeta (12,4%) ja NTV Mir (9,3%).⁶

Teisalt iseloomustab telemaastikku see, mida kuskilt vaadatakse — millised saated on millises kanalis kõige vaadatavamad. Kui vaatate ETV saadete vaadatavuse pingerida (tabel 1), siis esimese kümne hulgas ei ole peale „Pealtnägija“ ühtki saadet, mille ülesanne on lahata ühiskonna põhimõtetelisi probleeme. On magasinid, oma eesmärgiga teemasaadete „Johannes lähetamine“, uudistesaadete „Aktuaalne kaamera“. Kui võtta vaadatuimate hulgast välja uudised ja sport, siis tõusevad mõned arutelusaated, mis muidu esikümnesse ei mahu, siiski esile — „Esimene stuudio“, „Suud puhtaks“. Spetsiifilisemad saated nagu näiteks „Plekktrum“ jäävad siiski vaadatavustabelites tahapoole.

Teistest olulisematest kanalitest (tabelid 2 ja 3): Kanal 2 parima vaadatavusega saade „Kuu-uurija“ müüb hästi skandaalidega, „Reporter+“ on pingereas seitsmes. TV3 puhul pole esikümnes ühtegi tõesti ajakirjanduslikku saadet.

Seejuures tuleb pöörata tähelepanu ka järelvaatamisele, mis, nagu tabelitest näeme, lisab

mitukümmend tuhat vaatajat (igapäevaste saadete puhul vähem, kümmekond tuhat). Andmed hõlmavad järelvaatamist seitsme päeva jooksul.

Seega — kus on teleajakirjanduse kodu? Eestlaste jaoks ikka Eesti Televisioonis. Tõstan esile ERR-i missiooni, sest ERR on ainukene, kel on ülesanne vaatajate ootusi täita. Ringhäälinguseaduse kohaselt loob ERR programme, toodab ja vahendab saateid ning korraldab teisi tegevusi, mis ükshaaval või kogumis

- toetavad eesti keele ja kultuuri arengut;
- väärtustavad Eesti riigi ja eesti rahvuse kestmise tagatise ning osutavad asjaoludele, mis võivad ohustada Eesti riigi ja eesti rahvuse püsivust;
- aitavad kaasa Eesti ühiskonna sotsiaalse sidususe kasvule;
- aitavad kaasa Eesti majandusliku heaolu ja konkurentsivõime kasvule;
- aitavad kaasa demokraatliku riigikorralduse edendamisele;
- selgitavad looduskeskkonna säästliku kasutamise ja jätkusuutliku arendamise vajadust;
- väärtustavad perekonnal põhinevat ühiskonnamudelit;
- aitavad kaasa Eesti ajaloo ja kultuuri audiovisuaalsele jäädvustamisele;
- tagavad igapäevase vabaks eneseteostuseks vajaliku informatsiooni saamise.

Tore, et eesmärgid on olemas. Aga kas eesmärgid on täidetud või mitte, selle üle peab vaidlema. Samas, eratelevisiooni eesmärk pole midagi muud kui teha

⁶ Vt <https://www.kantaremor.ee/pressiteated/teleauditooriumi-ulevaade-novembrikuus-2019/>. Need telekanalid on vaatajate jaoks kõige olulisemad ka teiste indikaatorite alusel — vt Andres Jõesaare artiklit käesolevas aastaraamatus. — *Toim.*

Tabel 2. 10 vaadatavat saadet novembris 2019, Kanal 2 (vaatajaid saate minuti kohta)

Koht	Saade/seriaal/film	Vaatajaid reaalajas (tuh)	Koos järelvaatamisega (tuh) % elanikkonnast üle 4 a	
1.	„Kuu-uurija“	113	143	11,9
2.	„Pilvede all“	95	132	11,0
3.	„Roaldi retked“	89	115	9,5
4.	„Kodutunne“	90	114	9,4
5.	„Kuldvillak“	85	108	9,0
6.	„Žiguliga idablokis“	78	101	8,4
7.	„Reporter+“	78	85	7,1
8.	Mängufilm „Kiired ja vihased“	64	80	6,7
9.	„Arva, kus!?“	63	76	6,3
10.	„Krimi“	61	70	5,8

Allikas: Kantar Emor

Tabel 3. 10 vaadatavat saadet novembris 2019, TV3 (vaatajaid saate minuti kohta)

Koht	Saade/seriaal/film	Vaatajaid reaalajas (tuh)	Koos järelvaatamisega (tuh) % elanikkonnast üle 4 a	
1.	„Su nägu kõlab varsti tuttavalt“	151	189	15,8
2.	Mängufilm „Üksinda kodus“	84	123	10,2
3.	„Kättemaksukontor“	74	122	10,2
4.	„Eesti selgeltnägijate tuleproov“	84	118	9,8
5.	„Suletud uste taga“ (12. osa)	81	107	8,9
6.	„Kaks kanget“ live	77	96	8,0
7.	„Joel Ostrati suur õhtusöök“	78	95	7,9
8.	„Sotid selgeks“	79	94	7,8
9.	Suletud uste taga“ (11. osa)	58	80	6,6
10.	Mängufilm „Jääaeg“	58	75	6,2

Allikas: Kantar Emor

raha. See kajastub ka selles, mis on kõige populaarsemad saated ja mis seal üldse programmis on.

Raha on telemaailmas tõsiselt puudu. Seda ka ETV puhul, mida näitab seegi, et Eesti eri piirkondade kohta ei ole saateid.

Marju Lauristin: See on sidususe ja mitte-sidususe teema, praegu on üks teravamaid küsimusi piirkondlikud ebavõrdsused ja piirkondlik ebasisidus. Seepärast on Eesti sidustamine või tervik-Eesti kujundi loomine praegu väga tõsine küsimus. Kui on raha, et teha „Johannese lähetaamine“ üle terve Euroopa, siis võiks teha ka „Johannese lähendamise“ läbi Eesti, see ei võta nii palju raha kui sõita ühest Euroopa riigist teise, pealegi saab siin ka mootorrattaga sõita.

Küsimus saalist: Aga miks ei saa sõita läbi Eesti?

Vastus saalist: Seda on tehtud mõnedki korrad ETV ajaloos.

Helle Tiikmaa: Seda on tehtud mitut moodi, koos laulmistega ja muude variantidega.

Marju Lauristin: See teema, et Eestit tunda, see on eraldi küsimus. Laulda on tore — Ivo Linna käis kõik kohad läbi ja lauldi koos, see on tore. Aga see ei kajasta seda, mis seal elus tegelikult toimub, kuidas elatakse. Seda me sealt ikkagi ei saa.

Helle Tiikmaa: Mis veel on puudu lisaks sidususele, millest Marju räägib, on pildilised poliitika-saated. Mõni poliitik räägib huvitavat juttu. Aga ta räägib vaid juttu. Televisioon on see, mis pilti näitab, see ei ole pilti näitav raadio — see on minu jaoks alati probleem.

Kolmandaks, millest puudu on, on lõpetatud debatt, lõpetatud arutelud. Ühel konverentsil oli sellest juttu, et arutelu on see, mis teemat edasi viib — kõnelen arutelusaadetest. Näiteks „Suud puhtaks“ on just see, mida pealkiri ütleb: räägime

suud puhtaks ja mitte kuhugi ei jõua. Teiste arutlustega on sama lugu, nad võivad anda küll info-killud, aga arutlusega lõpuni minekut ei kohta, seda on keeruline saavutada. Aega on alati vähe. Programm on piiratud, see ei ole lõputu nagu internet.

Veel üks asi, mis minu jaoks on ajakirjanduses probleemiks — kui ajakirjandust hakatakse tegema kui tõe kuulutajat. Kui on ootus või meediatöötajate endi soov olla tõekuulutaja, tõeallikas, aga mitte tõeotsija, tõe väljaselgitamise poole püüdleja.

Marju Lauristin: Johannes rääkis Rumeenia talumeestega, istus ja jõi õlut. Ma kujutan ette, et meil võiks olla ajakirjanik, kes niimoodi käiks ja arutaks rahvaga Pärnu-Jaagupis, Lihulas ja mujal, see oleks iseendast amüstantne viis aru saada, mis-moodi Eesti välja näeb ja kuidas inimesed tunnevad, mis Eesti elus toimub.

Maarja Lõhmus: Jõuame ringiga tagasi 1950ndate lõppu, kui Valdo Pant käis Eesti külades, uuris, kuidas elatakse; käidi saunas. Olulised teemad on ülimalt lihtsad ja elulised.

Marju Lauristin: Sama asi on poliitikaga. Meil ilmiski ei esine inimesed mujalt kui koalitsioonist ja opositsioonist. Aga võiks nii olla, et ka tädi Maali ütleks midagi või et ta viidaks telekaamera ees kokku poliitikuga ja kõneleks, nagu näiteks BBC teeb — seda inimlikku tasandit tahaks. BBC-s on näiteks alamkoja liige ja teisalt valija Newcastle'ist ekraanil ja räägivad. See on ju erakordselt põnev. Aga meil ei julge keegi kokku viia riigikogu liiget ja tema reaalselt valijat.

See on vana teema: mis on saatejuhi kunst? Mida peab saatejuht oskama? Üks põhiline professionaalne oskus on see, et ta tõepoolest ei ole mitte ainult saate juht, vaid on ka vestluse juht. Vestlusjuht mitte meelelahutuslikul viisil, vaid ka poliitika-saate vestlusjuht.

Poliitikasaate vestlusjuht on raske olla. Urmas Vaino teeb seda. Näeme, et see on ka rohkem *performance*, sest see on raske. Aga see on, mida inimesed väga vaataksid.

Salme Rannu: Väikestel kommertskanalitel on eesmärk teenida raha. See on keeruline teema. Kanal 2 näide tõestas, et päris ilma ajakirjanduseta ei ole võimalik eesmärki täita. Näiteks „Reporter“ liigub palju Eestis ringi, räägib inimestega, küsib päris keerulisi küsimusi. See on Kanal 2 pikaajaline alustala, see on ajakirjandus. Seda teeb suurepäraselt Ivar Vigla.

Praegusel hetkel on sisu väga väheks jäänud,

praegu tehakse pigem *online*-ajakirjandust, väikeste ampsudega, suund ongi ampsude poole.

Marju Lauristin: Mulle väga meeldib, et meilt on läinud tööle uudishimulikke noori. Uudishimu on see, mis tekitab ajakirjandust. Kui ikka ei ole uudishimu elu vastu, siis ei ole ka ajakirjandust. Huvi ja uudishimu tekitab selle, et ajakirjanikud topivad oma nina igale poole, neil on endal põnev ja siis on vaatajal ka põnev.

Maarja Lõhmus. Raadiost

Ajakasutus raadios tundub natuke laristav. Vikerraadios ja teistes raadiotes tahaks väga näha kunstipärast professionaalset tihedust, aga mina seda ei näe. Mis on selle põhjuseks, et tihedust pole?

Ma ei tea, kas tänapäeval on Vikerraadios üldse teemaks see, kui palju on raadios erinevaid žanre ja millistes nendest žanridest peaks oma programmi tegema. Milliseid žanre oodatakse? Kuidas ühes päevas tagada žanride, vormide ja rütmide vahelduslikkus?

Raadio žanririkkus võib olla väga avar, nagu juba 1960ndatel Valdo Pant žanritabeleid ja kirjeldusi esitas. Valdo Pant võrdles žanriskaalat redeliga. See redel on pikk ja tihedalt pulki täis, aga meie kasutame siin Eesti Raadios ainult kolme redelipulka. Raadios kõnelemine on see, mis veab mõtet. Teine pool on muusika. Sõna ja muusika kokkusobitamine ning rütmi tekitamine on hästi tähtis struktureerimine. Ma kujutan ette, kui palju annab raadiotele juurde mitmekesine žanrilisus, žanririkkus. See nõuab reaalses elus ringi käimist, arvuti tagant ära tulemist, Eesti kaardi pidevat aktualiseerimist kohalike sündmuste ja reporteritöödega.

Kohalikkus peaks tähendama kohalikke aktiivseid, sädeinimesi, kes peaksid olema pidevalt pildil. Nende kaudu saaksid inimesed ka suurtes asjades kaasa rääkida. Raadio on kanal, mis ühendaks Eestit. Mis võimalused oleksid sellist raadiot teha?

Janek Luts: Võtaks universumi sülle ja kallistaks.

Maarja Lõhmus: Võtaks Eesti sülle ja kallistaks, raadioga, raadiopidamine ei vaja palju tehnikat.

Mis rajasõltuvusest jätkub meil sovetiaja mudel? Inimestega arutamine oli sovetiajal pärsitud, praegu võiks see oh kuidas öitseda. Mille taha see jääb? Anna Põllu uuringust, ERR-i töötajate küsitlusest selgus, et raadioinimesed näevad end ise teejuhtidena. Kui nad on teejuhid, siis selleks peavad nad olema väga informeeritud ja hea tunnetusega, laia silmaringiga teejuhid.

Janek Luts: Lühidalt kuulamisharjumustest. Kasvab striimimiskuulamine. Raadiokuulamise tõus algab pühapäeviti kell 8. Järjest kasvab inimeste arv, kes ei kuula lineaarselt, kasutavad järelkuulamise võimalust. Saadet „Sildam ja Samost“ kuulab otseeetris ca 59 000 inimest, see on jutusaadetest kõige kuulatavam. „Keskpäevatunnil“ on ca 20 000 kuulajat. Kui võrrelda päevalehtede tiraažidega, siis tuleb öelda, et raadio on see, mis loob Eesti uudisruumi.

Marju Lauristin: See on inforikkuse ja mitmekesisuse küsimus — raadio võimekus produtseerida erinevaid kordumatuid uudiseid on tohutult suurem.

Janek Luts: Üle interneti raadiokuulamine kasvab pidevalt, ca 2–5% aastas. Võib öelda, et kaks jaama panevad raadioturu kinni: Sky+ muusika poolel ja Vikerraadio sõna poolel.

Helle Tiikmaa: Üht peab meeles pidama — vaatamise ja kuulamise harjumuste juures on määrav saadete raamistik. Valik, mida inimesed teevad, sõltub olemasolevast saadete valikust.

Maarja Lõhmus. Nädalalõpu arutlusaadete (hilisem täiendus koosolekule)

Lühidalt arutlusaadetest raadios laupäeva keskpäeval („Rahva teenrid“ Vikerraadios ja „Keskpäevatund“ Kuku) ning pühapäeval („Olukorrast riigis“ Raadio 2-s, „Sildam ja Samost“ Vikerraadios).

Aastalõpusaadete 2019 olid muidugi hoopis teised avalikud tekstid kui 2019. aasta alguse saadete — poliitiline väli, valitsus ja riigikogu olid oluliselt muutunud, jutusaadetes domineerisid poliitika päevateemad ja otsesed mahlakad tsitaadid, otsene kommenteerimismaterjal. 2020. aastal on jutusaadetele lisandunud Tre Raadio pühapäevane „Räägime asjast“, kus poliitilisi seisukohti väljendavad ministrid Mart Helme ja Martin Helme. See on pakunud peavooluraadiote nädalalõpujuttudele lisaks värvikaid resonantse, ka skandaale.

Jutusaadetest kõige majanduskesksem on Kuku „Keskpäevatund“, kus protsessidele pannakse tihti hinnalipik külge, *à la* „Paldiski miljarditehas osutus mulliks“, või soovitakse anda olukorrale kujundlikum hinnang, *à la* „Mart Helme tembutamine“ või „Lõputu tsirkus apteegireformi ümber“. Saadet struktureerivad Eesti poliitilist tegutsemist mõnitavad „tallyman-banana-day-o“-kõllid, millele

järgnebki iganädalane ports resoneerivat elulist ainekust tegutsejatele-ülelelele ning kommertsreklaam lisaklausliga „Kuku raadios välja öeldud seisukohad ei pea ühtima Kuku raadio seisukohadega“. Saatesse põimitakse teemakohaseid laulakesi, nagu näiteks aspiriini-kodeiini-suprastiini apteekrilauluke.

Jutusaadete klassika on „Rahva teenrid“, mida 4. aprillil 1998 alustasid Mart Ummelas ja Neeme Brus, kel oli vajadus nii lõppevat nädalat suurde pilti sobitada ja kontekstualiseerida kui ka vastuseta jäänud küsimusi aktualiseerida. „Rahva teenrid“ on 22 aasta jooksul oma vormi formaadilt vähe muutunud, ent sisuformaadi muutused on märgatavad.

Esimeste saadete puhul oli kildude mosaiigiks kokkupanek õhuline ja kujutlusterohke, millega käisid kaasas vihjed, nagu „vandenõuteoreetikud arvaksid“. Rikas viitekontekst loetud raamatutele, autoritele ja oma kogemustele kasvatas saate kui terviku mõtlemishaaret. Suhtlust iseloomustas respekt ja huvi kaasvestlejate mõttemaailma vastu. Aastakümnetega on see arutluste õhkkonnast välja lastud, käsitlus on muutunud pealispindsemaks, kitsamaks, isegi normatiivsemaks ja ettearvatavaks hoiakutelt ning sildistamistelt.

„Rahva teenrite“ allikate valik on kahanenud. Torkab silma, et enam ei kasutata riigikogu komisjonides käigusolevate seaduseelnõude eelarutelude materjale, veel varjul oleva avalikule väljale toomist, eelistataksegi jutupunkte, mis on avalikus agendas juba olemas. Saatest on kadunud proaktiivne meelelaad.

Puhtformaalne arhiivikategooria on aastakümneid püsinud sama — „infotainment ja muu“, 2019. aastal olid märksõnadeks ka „Eesti poliitika“, „iskud“, „skandaalid“, „sport“, „valimised“.⁷

Ringhäälingusaadete reitingutes on arutlusaadete „Sildam ja Samost“ ning „Rahva teenrid“ suure kuulatavusega, mõlema kuulatavust kasvatavad ka kaks kordusaadet programmis ja järelkuulamine ERR-i portaalis.

22.12.2019 kõnelesid Samost ja Sildam, et siseminister Helme on aeg lahkuda: „Meil on algsuusseisus üks võimekas minister Martin Helme, kel on seitsme kuu järel saavutusi. Järgmisel aastal leiab erakond võimaluse, kuidas siseminister viia auväärsele kohale Riigikogus.“⁸ See on ka näide vestlejate kujundlikust vestlusstiilist.

⁷ Vt „Rahva teenrid“ ERR-i arhiivis: <https://arhiiv.err.ee/seeria/rahva-teenrid/infotainment/69/date-asc/koik>.

⁸ Vt <https://vikerraadio.err.ee/1011957/samost-ja-sildam>.

Samosti ja Sildami saate plussiks on mitmekesine viitekontekst, nad loovad varasemate ühiskondlike perioodidega mälu ja kogemuse seoseid ning selles mõttes on „Samost ja Sildam“ pigem omaaegse „Rahva teenrite“ formaadi järjepidevuse kandja. Ka vestlejad ise rõhutavad seda ühendavat põhitunnust, et ajakirjanduse ülesanne on seosed üles otsida. Sildam: „Seoste leidmine on keeruline, sest keegi ei soovi sulle neid näidata.“ Samost: „Ajakirjandus ei ole olnud nii tähelepanelik kui vaja, ei ole seletanud lahti tausta ja sisu.“⁹

Saade „Olukorrast riigis“ oli Raadio 2 kavas 22. detsembril 2019 Andres Karnau ja Marju Himma juhtida. Silma jääb saatejuhtide eriline aktiivsus poliitikaarindel. Karnau andmeil lahkub Helme kohe siseministri kohalt, saade jätkub Helmele lahkumisvajadust sisendava tekstiga, ilma analüüsita ja küllaltki sildistavalt. Karnau ja Himma tööine vestlus on üsna pindmine. Paar korda, kui Karnau hakkab pikemalt arutama ja taustainfot ning varjatumaid seoseid esitama, katkestab Himma sellised „eksirännakud“ ja kutsub kõneleja korrale, justkui oleks saade pigem plaani täitmine kui vaba vestlus.

Huvitav on 22. detsembri 2019 raadiopäeva tervikpilt, kus sõnasaadetes nõudsid Mart Helme valitsusest lahkumist lisaks Karneule ja Himmale ka Samost ja Sildam, suutes oma arvamused pöörata „faktiks“,

mida omakorda tsiteerisid Delfi, Postimees ja ERR-i oma veeb.¹⁰ 22. detsembri meediapildi omanäoline indikaator oli see, et Boris Johnsoni saabumine Tapale ei pälvinud ringhäälingus arutelu. Kas informeerituse nappus või pigem soovimatus edastada positiivseid sõnumeid ongi muide üldiselt iseloomulik 2019. aasta jutusaadetele.

Arutlussaadete seis kirjeldades võib välja tuua, et arutlusväli on jäänud kitsaks ning domineerib ideologiseeritud ärapanemismeeleolu, arutlejad on oma poliitiliste agendadega liiga ettearvatavad ning ei tee piisavalt eeltööd uudislikkuse ja informeeritud arutelu tagamiseks. Arutlusvälja viitekontekst vajab olulist laiendamist ning analüütilisemat suhet nii allikatesse, teemadesse kui ka kaasvestlejatesse selleks, et üle saada arutelu mosaiiksusest. Ja muidugi ei kuulu avaõigusliku ringhäälingu arutlusse sildistamislembus, selmet lahti mõtestada ja sisuliselt uurida neid fenomene, mille külge on tahtmine mingit silti kleepida.

Nagu on üks raadioõpetuse kümnest põhireeglist: sa ei saa kõnelda inimestele, et midagi on „ilus“ ja „tore“, sest nendel sõnadel ei ole kuulaja jaoks tähendust. Need on tühjad tähistajad, mille sisu tuleb arutlustes detailide ja kontekstide esitamisega kuulajale avada, alles siis jõuame sisulise raadioajakirjanduse juurde.

⁹ 17.01.2020. saates 2019. aasta kokkuvõtteks.

¹⁰ Andrus Karnau: „Väidetavalt on nüüd valitsuse püsijäämise hind see, et Mart Helme taandub õige pea siseministri positsioonilt ja lahkub erakonna esimehena riigikogusse.“ Vt <https://poliitika.postimees.ee/6856668/politikasaated-helme-voib-peagi-siseministri-kohalt-lahkuda>; <https://www.delfi.ee/news/paevauudised/eesti/politikasaated-helme-voib-peagi-siseministri-kohalt-lahkuda?id=88459045>; <https://www.err.ee/1016825/politikasaated-helme-voib-peagi-siseministri-kohalt-lahkuda>.

Elektroonilise meedia jälgimine 2014–2019

Andres Jõesaar

Sissejuhatus

Käesolev ülevaade keskendub Eesti ringhäälingu- ja maastiku kahe keelepõhise — eestikeelse ja venekeelse — kogukonna infoväljade dünaamikale ning peamiste uudisteallikate olulisuse ja usaldusväärsuse analüüsile. Vaatlusalune periood 2014–2019 on piisavalt pikk, et analüüsida selle ajavahemiku olulisi suundumusi auditooriumi meediatarbimises ja meediale antud hinnangutes.

Avaõigusliku meedia roll faktipõhise analüütikuna ning informatsiooni korrastajana võrguühiskonna infopaljuses on taas üks meediapoliitika võtmeküsimusi.¹ Käesolev artikkel analüüsib ka avaõigusliku ringhäälingu rolli kahe infovälja ühendajana.

Artikkel põhineb peamiselt TNS Emori / Kantar Emori aastatel 2014 (november – detsember), 2017 (jaanuar) ja 2019 (jaanuar) CATI meetodil läbi viidud esindusliku valimiga (n=1000) küsitluste andmetel. Lisaks on kasutatud Saar Polli 2014. a juulikuise uuringu andmeid (n=1000), Eesti Statistikaameti statistikat aastatest 2014–2018 ja TNS Emori / Kantar Emori teleauditooriumi monitooringu andmeid aastatest 2014–2019 ja Turu-uuringute AS-i uuringute andmeid.

Meedias toimuvate trendide paremaks võrdlemiseks on peamised tegevuste ja aktiivsuse näitajad valitud nädalapõhiselt: telekanalite nädalane katvus (*weekly reach*), jälgimise ja kasutuse sagedused (nt „vähemalt mitu korda nädalas“) jms. Andmete paremaks võrdlemiseks on vaatluse all Eesti elanikkond vanuses 15–74 eluaastat. Keeletunnuse puhul on eri

uuringutes kasutatud kahte kriteeriumit — rahvus ja kodune keel. Uuringu põhifookusest lähtuvalt on analüüsist väljas kriteeriumidele „muu rahvus“ ja „muu keel“ vastanute andmed. Nende väljajätmine ei mõjuta vastuste leidmist uurimisküsimusele ning ka meediamastiku üldist kirjeldust, sest kõigi vastanute hulgas on „muu“-tunnustele vastanuid alla kahe protsendi.

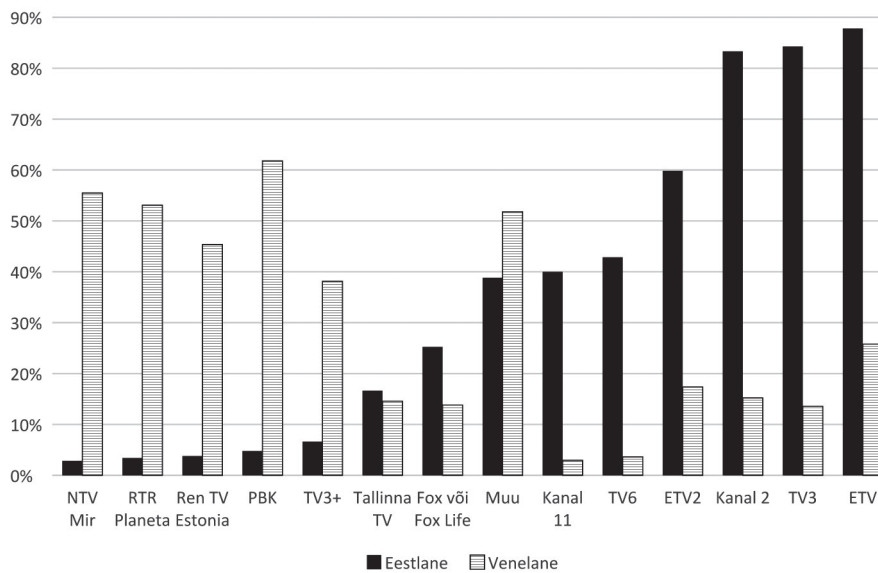
Meediakasutus

Meediakasutuse ja meedia rolli analüüsid said Eestis uue tugeva aktsendi pärast 2014. aasta vapustavaid sündmusi Krimmis ja Ida-Ukrainas. SaarPolli 2014. a uuring² tõi selgelt esile fakti, et kahe keelekogukonna erinev meediatarbimine korreleerub nende liikmete hinnangutega Ukrainas toimunud sündmustele. 2016. a USA presidendivalimised ja Brexit teravdasid veelgi küsimust meedia rollist ühiskonnas toimuvate protsesside peegeldaja ja mõjutajana. Kui varasematel aegadel oli traditsioonilistel meediakanalitel ühiskonnas kindel neljanda võimu positsioon, siis sotsiaalmeedia populaarsuse kasv ja seal leviv info (sh väärinfo) on seadnud küsimuse alla kogu traditsioonilise meedia olulisuse. Nn peavoolumeedial tuleb lisaks sotsiaalmeediale järjest enam konkureerida ka populaarsust koguvate alternatiivsete meediakanalitega. Uudiste leidmine ja järjest lisanduvate uudisteallikate vahel navigeerimine infost küllastunud meediaruumis püstitab nii uudiste loojatele ja edastajatele kui

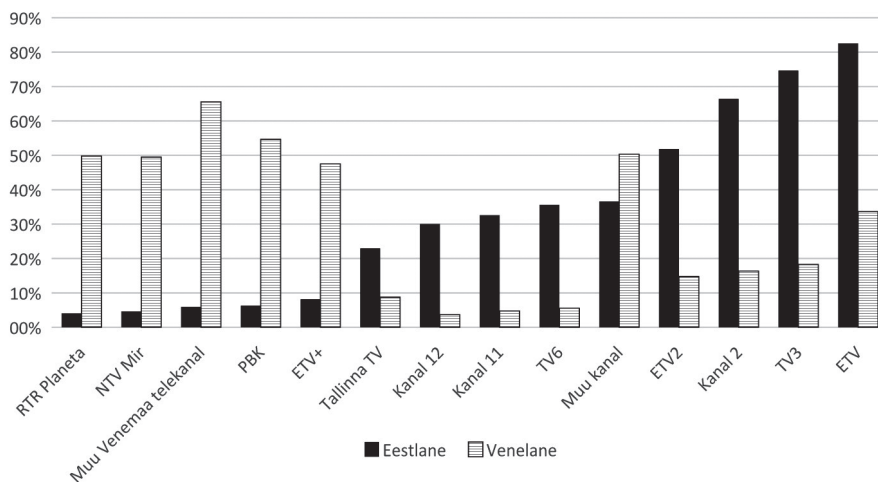
¹ Karen Donders, Tim Raats. From Public Service Media Organisations to De-Centralised Public Service for the Media Sector: A Comparative Analysis of Opportunities and Disadvantages. — Javnost — The Public: Journal of the European Institute for Communication and Culture, 2015, Vol. 22, nr 2, lk-d 145–163; Gregory Ferrell Lowe, Hilde Van den Bulck, Karen Donders (Toim). Public Service Media in the Networked Society: RIPE@2017. Gothenburg: Nordicom, University of Gothenburg, 2018; Bennett Lance, Steven Livingston. The Disinformation Order: Disruptive Communication and the Decline of Democratic Institutions. — European Journal of Communication, 2018, Vol. 33, nr 2, lk-d 122–139.

² Saar Poll. Current Events and Different Sources of Information. Tallinn: Saar Poll, 2014.

http://oef.org.ee/fileadmin/user_upload/Current_events_and_different_sources_of_information_ED_1_.pdf

Joonis 1. Telekanalite vaadatavus 2014: iga päev või mitu korda nädalas vaatamist märkinute %

Joonis 2. Telekanalite vaadatavus 2019: iga päev või mitu korda nädalas vaatamist märkinute %

ka uudiste jälgijatele uusi probleeme. Eesti elanikkonna meediatarbimise mõtestamist alustan analüüsiga, kuidas on traditsiooniliste meediaplattformide jälgimine muutunud viimasel kümnendil

Telekanalite vaatamine

2019. aasta lõpu seisuga on MAVISE andmebaasi³ andmetel Eestis eri platvormidel nähtavad 355 telekanalit ning nõudevideo teenust pakub 68 välismaist ja 8 kodumaist meediateenuste edastajat. 355-st telekanalist on 66 välismaist suunatud otseselt Eesti turule ning neist 15 on eesti- ja 41 venekeelsed. Ülejäänud 268-st Eestis nähtavast kanalist on 100 vene- ning 75 ingliskeelsed, ülejäänud muudes keeltes.

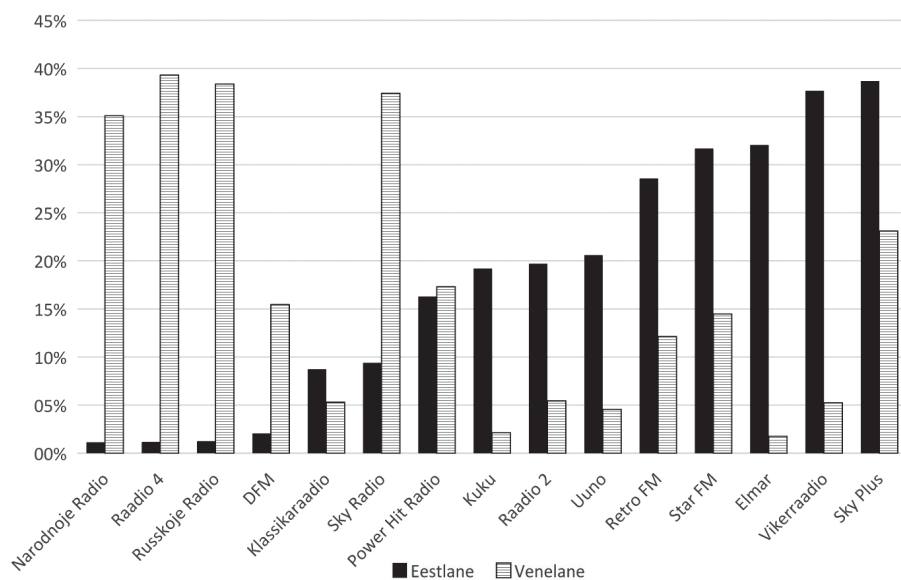
Eestis nähtavate telekanalite loetellu kuuluvad veel ka kolm Eesti Rahvusringhäälingu teleprog-

rammi ning 18 eratelekanalit, millele Tehnilise Järelevalve Amet (TJA) on välja andnud meediateenuste osutamise tegevusloa. Kaheksateistkümnest tegevusloaga telekanalist pole ükski nähtav vabalevis. Kümnendi algusest on teleteenuse tegevuslubade arv kasvanud 11-lt 18-le, kuid vabalevi kanalite arv on vähenenud üheksalt kolmele ja need kõik on ERR-i programmid. Samas on Eesti telejaamade saatetundide kogumaht kasvanud 2011. a 73 881 tunnilt 137 825-le aastal 2017.⁴

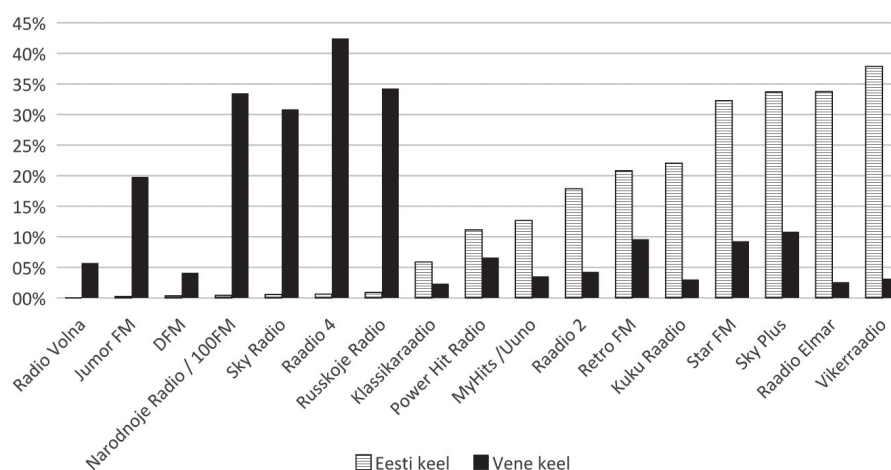
Üldises meediakasutuses on televisioon säilitanud oma liidripositsiooni. See on jätkuvalt populaarseim meediaplattform nii meediumile pühendatud aja (*share*) kui ka elanikkonna nädalase katvuse järgi (*weekly reach*). Jälgitavate telekanalite üldine pilt on viimasel viiel aastal püsitud suhteliselt stabiilne (joonised 1 ja 2). Eestikeelse

³ TV And On-Demand Audiovisual Services in Estonia. Database on TV and On-Demand Audiovisual Services and Companies in Europe. — MAVISE: European Audiovisual Observatory. <http://mavise.obs.coe.int/country?id=11>.

⁴ KU13. Televisioon. — Eesti Statistikaamet. <http://andmebaas.stat.ee/Index.aspx?lang=et&DataSetCode=AK011#>.

Joonis 3. Raadio kuulamine rahvusrühmades 2014: iga päev või mitu korda nädalas

Joonis 4. Raadio kuulamine rahvusrühmades 2019: iga päev või mitu korda nädalas

vaatajaskonna seas on populaarseimad Eesti telekanalid eesotsas avaõigusliku ETV-ga, kuid Eesti erakanalite osakaal televisiooni vaatamisele pühendatud ajast ning ka kanalite katvusest on vähenenud.

Andmed näitavad, et viie aasta jooksul on venekeelse auditoriumi vaatamiseelistustes toimunud märgatav muutus. Vähenenud on RTR-i, NTV ja Pervõi Baltiiski Kanali (PBK) vaadatavus, kuid siiski jälgib venekeelne vaataja endiselt peamiselt venekeelseid telekanaleid. 2019. a tulemuste võrdluses 2014. a tulemustega on suurimaks muutuseks ETV+-i lisandumine venekeelsete vaatajate eelistustesse. 2019. a andmete alusel on ETV nädalane katvus (*weekly reach*) võrdne Venemaa peamiste telekanalitega. Küll aga jääb ETV+ neist maha veel summaarse vaatamisaja (*share of viewing*) poolest.

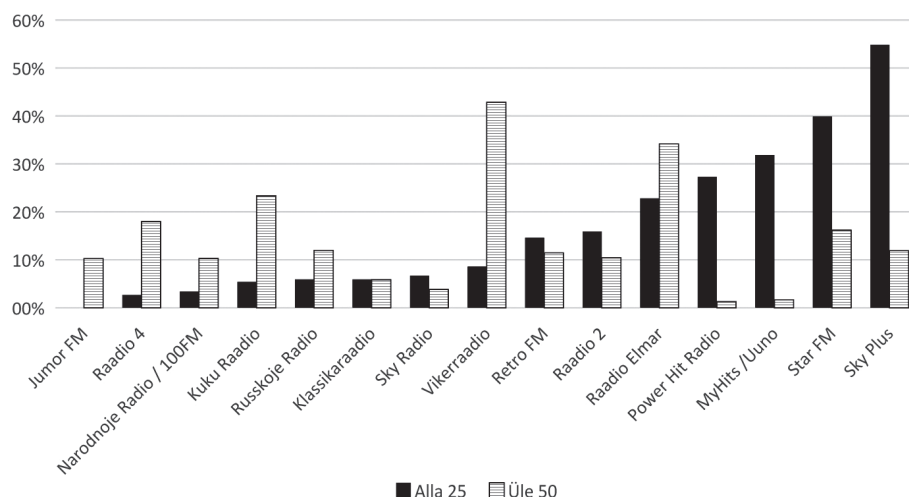
Tähelepanek 1. Venekeelsesse (tele)infovälja on lisandunud ETV+.

Raadiokanalite kuulamine

Erinevalt telemaastikust puudub läbi õhu levivatel raadiojaamadel välismaine konkurents. 2019. a. alguse seisuga kehtis Eestis 30 TJA välja antud raadioteenuse osutamise luba — üks rahvusvaheline, 12 üleriigilist ja 17 regionaalset. Neile eraraadiotele lisanduvad Eesti raadiomaastikul veel neli ERR-i üleriigilist ja üks regionaalne raadioprogramm. Võrreldes 2014. aastaga on raadiolubade arv kasvanud ühe võrra.

2014. a. ja 2019. a. andmetest on näha, et ka raadiote kuulajaskond on tugevalt keelepõhine (joonised 3 ja 4). 2014. a olid mõlemas kogukonnas avaõiguslike raadiojaamade (eestikeelne Vikerraadio ja venekeelne Raadio 4) kõrval populaarsed ka erajaamad (eestikeelne Sky Plus ja venekeelsed Russkoje Radio, Sky Radio ja Narodnoje Radio).

2019. aasta uuringu järgi on eraraadiote kuulamine vähenenud ja mõlemas kogukonnas on kuulatavaimad avaõiguslikud ERR-i raadiojaamad —

Joonis 5. Raadio kuulamine vanuserühmades 15–25 ja 50–74 eluaastat 2019: iga päev või mitu korda nädalas

eestlaste seas on populaarseim Vikerraadio ja venekeelse auditoriumi seas Raadio 4.

Analoogselt meedia üldise tarbimise trendidega on vanusegruppides raadiojaamade eelistustes suured erinevused. Nooremad kuulajad eelistavad popmuusikat mängivaid eraraadioid. Vanemate kuulajate jaoks on populaarsemad suurema sõnasaadete mahuga raadiojaamad: Vikerraadio, Raadio Kuku ja Raadio 4 ning eesti levimusikat mängiv Elmar.

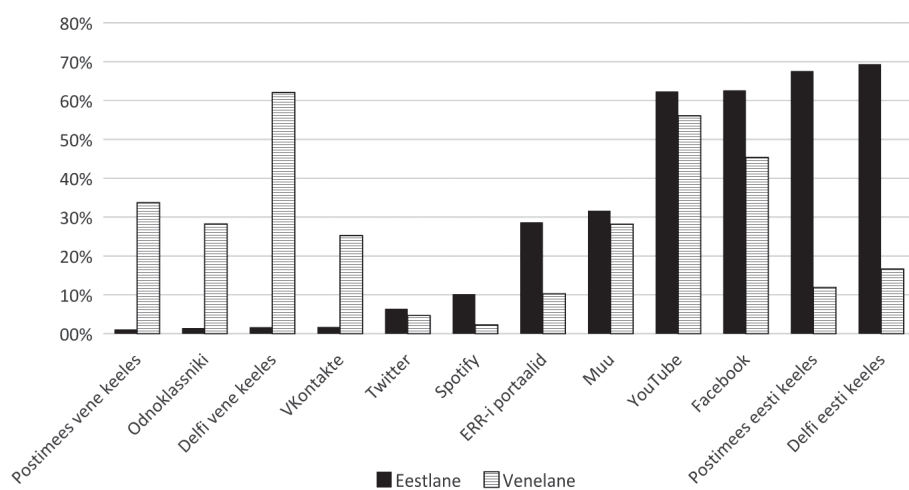
Tähelepanek 2. Noored raadiokuulajad eelistavad popmuusikat sõnale.

Interneti kasutamine 2019

Meediakasutuse muutuse üheks oluliseks mõjutajaks on internetikasutuse tõus. Viimase kümnenendi jooksul on interneti kasutajate arv Eesti

elanikkonnas kasvanud 77%-lt 92%-ni.⁵ Seda põhjustavad tehnoloogia areng, pakutava sisu atraktiivsus, positiivne kasutajakogemus ja lihtne ligipääsetavus. Vähemalt korra nädalas külastab internetti 99% noortest vanuses 16–24 eluaastat ja nutiseadmed on üle 2/3-l elanikkonnast vanuses 16+.⁶ 2018. aastal oli internetiühendus 90%-l Eesti majapidamistest.⁷

Üldine internetikasutus on võrreldes 2014. aastaga kasvanud 84%-lt 90%-ni. Noortest kasutab internetti ligi 100%, vanuse tõustes internetikasutus langeb, kuid ka üle 65-aastastest külastab tänapäeval internetti üle 60%.⁸ Üldine kasutusaktiivsus on eesti- ja venekeelsetel kasutajatel sarnane. Analoogselt teleri vaatamisega on ka internetis külastatavate keskkondade eelistused tugevalt seotud keelega.

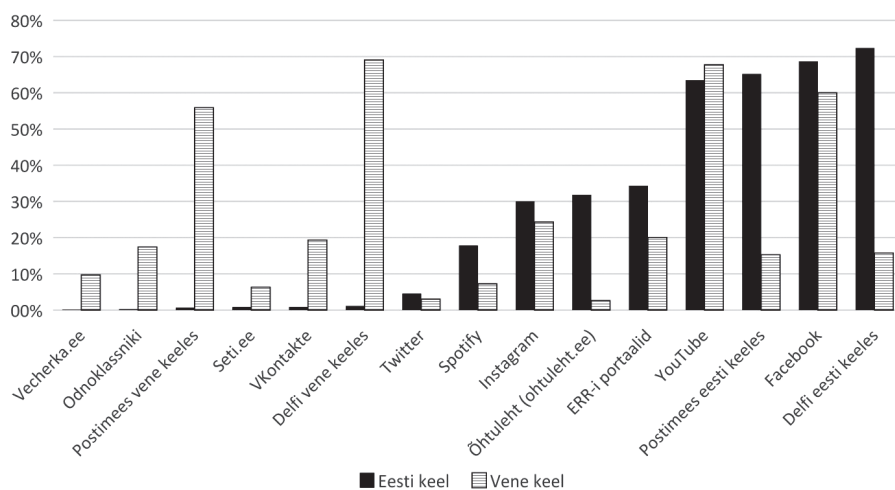
Joonis 6. Internetikeskkondade külastatavus 2014: iga päev või mitu korda nädalas

⁵ Internet use by individuals aged 16 to 74. — Eurostat. <https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.o?tab=table&init=1&language=en&pcode=tin00028&plugin=1>

⁶ Market Insight. Devices and Connectivity, November 2018. — Media Intelligence Service. EBU. https://www.ebu.ch/files/live/sites/ebu/files/Publications/MIS/members_only/market_insights/EBU-MIS-Devices_and_Connectivity_2018.pdf

⁷ Level of internet access — households. — Eurostat. <https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.o?tab=table&init=1&language=en&pcode=tin00134&plugin=1>

⁸ Eesti Statistika. — IT32: 16–74-aastased arvuti- ja internetikasutajad isikute rühma järgi. <http://andmebaas.stat.ee/?lang=et>

Joonis 7. Internetikeskkondade külastatavus 2019: iga päev või mitu korda nädalas

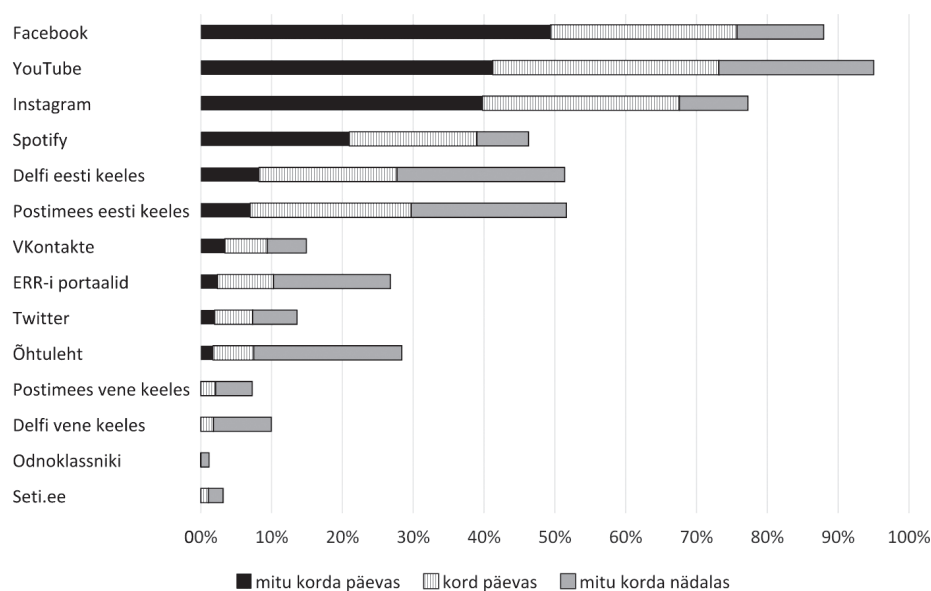
Viimasel viiel aastal ei ole veebimaastikul esile kerkinud uusi suuri tegijaid. Nii nagu 2014. aastal (joonis 6) on ka viis aastat hiljem Eesti uudisteportaalidest suurimad delfi.ee ja postimees.ee; sotsiaalmeediakeskkondadest on endiselt liidrid Facebook ja YouTube.

2019. aastal on interneti keskkondade kasutuse üldpilt jäänud suhteliselt samaks (joonis 7). Venekeelse elanikkonna seas on populaarsust kasvatanud venekeelne rus.postimees.ee ja ERR-i portaalid ning sotsiaalvõrgustikud Facebook ja YouTube. Vkontakte ja Odnoklassniki on aga oma positsiooni kaotanud.

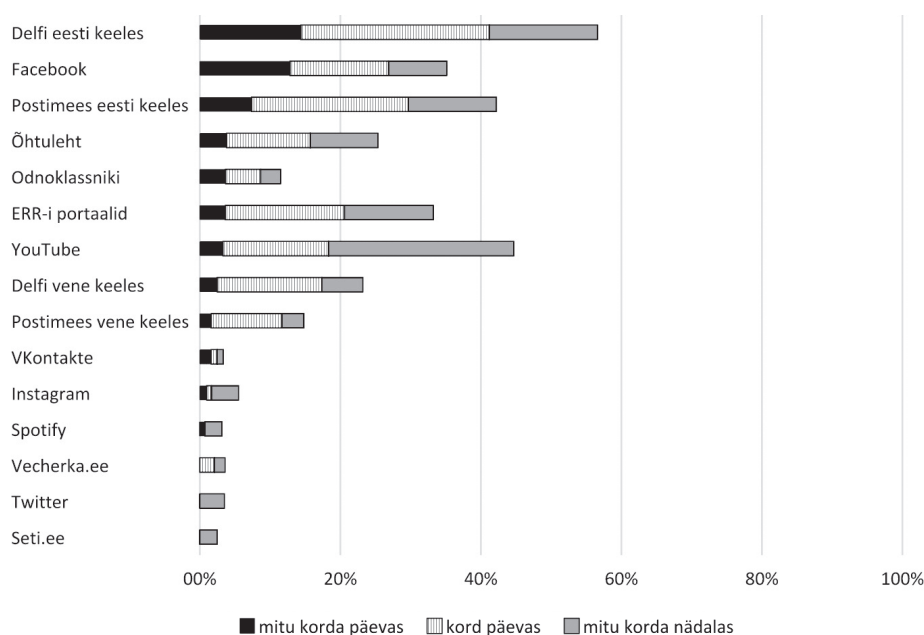
Internetikeskkondade kasutamise intensiivsuse analüüs näitab, et kummaski kogukonnas külastatakse kõige sagedamini Facebooki ja populaarseimate keskkondade esiviisikud sisaldavad samu portaaile.

Kui veel kümme aastat tagasi oli interneti aktiivne kasutus pigem noorema põlvkonna tunnus, siis tänaseks külastab internetti ka üle 2/3 vanematest inimestest. Siiski on eri internetikeskkondade külastuse intensiivsus vanemates vanusrühmades võrreldes noorematega ligi poole võrra väiksem.

Facebook ja YouTube on populaarsed kõigis vanuserühmades. Keskkondade esiviisikus on vanematel inimestel veel delfi.ee, postimees.ee ja ERR-i portaal. Noorema põlvkonna seas on aga Instagram ja Spotify vähemalt kord päevas kasutajate arvu poolest postimees.ee-st ja delfi.ee-st eespool. ERR-i portaali iganädalaste kasutajate arv nooremas vanuserühmas on 27% ja kõige vanemas vanuserühmas 33%. Tulenevalt vanuserühmade internetikasutuse intensiivsuse erinevustest tähendavad need iseenesest suhteliselt võrdsed arvud esimesel juhul ERR-i portaali üsna tagasihoidlikku positsiooni ja

Joonis 8. Internetikeskkondade kasutamise sagedus vanuserühmas 15–24 aastal 2019

Joonis 9. Internetikeskkondade kasutamise sagedus vanuserühmas 65–74 aastal 2019

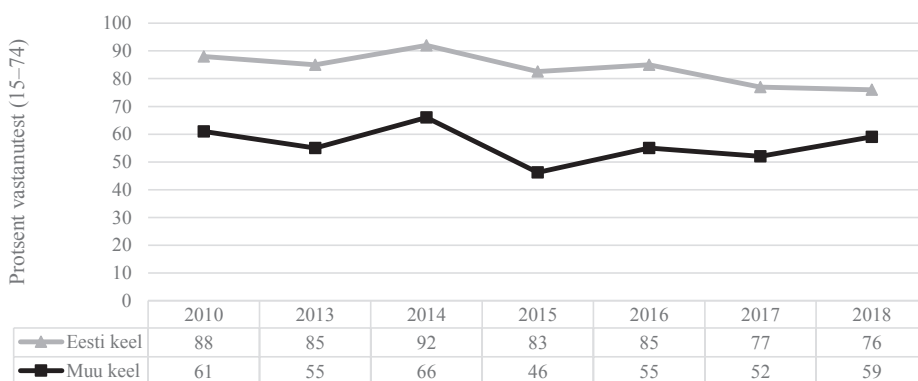
teisel juhul kuulumist viie populaarseima keskkonna hulka.

Kui telemaastikul on venekeelse auditooriumi seas tugev positsioon Venemaa riiklikel telekanalitel ja PBK-l, siis Eesti venekeelse elanikkonna lemmikute hulgas puuduvad otseselt Venemaa keskvoimu esindavad portaalid. See aga ei tähenda, et Venemaa ametlik ideoloogia ei jõuaks läbi internetiportaalide Eestisse. Millises ulatuses edastatakse ideoloogiat sotsiaalvõrgustikes ja kui palju Venemaa poliitikat toetavaid sõnumeid imbub populaarsetesse Eesti venekeelsetesse internetikeskkondadesse, vajab eraldi kontentanalüüsi.

Tähelepanek 3. Nooremates vanusegruppides jääb ERR-i portaal külastatavuselt sotsiaalmeedia platvormidele, delfi.ee-le ja postimees.ee-le märgatavalt alla; vanemate inimeste seas on vahe väiksem.

Meediainstitutsioonide usaldusväärsus

Eurobaromeetri 2019. aastal 28 riigis läbiviidud uuringu andmetel usaldavad eurooplased meediaplattformidest kõige enam raadiot (57%), millele järgnevad televisioon (49%) ja trükiajakirjandus (51%). Küsitud allikatest peeti kõige vähem usaldusväärseks sotsiaalvõrgustikke ja suhtlusrakendusi (20%). Riikide võrdluses esines siiski märkimisväärsed erinevusi. Riikidevahelises võrdluses olid Eesti elanike hinnangud uudisteplatvormide usaldusväärsusele Euroopa keskmisest tasemest kõrgemal. Eestimaalastest usaldas raadiot 62%, televisiooni 61%, trükiajakirjandust 50% ning sotsiaalmeedia- ja suhtlusrakendusi 23%. Need andmed on üsna heas kooskõlas teiste meediaplattformide usaldusväärsuse uuringute tulemustega. Ka neis on näha, et traditsioonilisi platvormi, mille sisu on enamasti allutatud ka tugevamale riiklikule regulatsioonile või mis

Joonis 10. ERR-i usaldusväärsus 2010–2018: vastuse „usaldab täiesti“ või „pigem usaldab“ %

Allikas: Autori arvutused
Turu-uuringute AS-i (v.a 2014) ja TNS Emori (2014) andmete põhjal.

	Täiesti usaldusväärne	Pigem usaldusväärne	Pigem mitte usaldusväärne	Täiesti ebausaldusväärne	Ei oska öelda
Kodune keel: eesti keel					
Sõbrad, tuttavad, kooli- ja töökaaslased	20%	64%	9%	1%	6%
Ajakirjad	5%	49%	17%	1%	28%
Paberajalehed	12%	60%	8%	1%	21%
Sotsiaalvõrgustikud	2%	24%	41%	9%	24%
Veebiportaalid	3%	57%	23%	1%	15%
Raadio	15%	69%	7%	1%	8%
Televisioon	14%	70%	10%	1%	5%
Kodune keel: vene keel					
Sõbrad, tuttavad, kooli- ja töökaaslased	16%	63%	11%	1%	10%
Ajakirjad	1%	28%	13%	5%	53%
Paberajalehed	2%	42%	11%	3%	42%
Sotsiaalvõrgustikud	1%	27%	34%	10%	29%
Veebiportaalid	3%	50%	23%	4%	20%
Raadio	4%	54%	15%	3%	24%
Televisioon	3%	51%	23%	5%	18%

Tabel 1. Meediaplatformide usaldusväärus 2019

rakendavad toimivat eneseregulatsiooni, usaldatakse rohkem. Oluliselt nõrgemini reguleeritud uue meedia platvorme ja rakendusi usaldatakse vähem.

Eurobaromeetri uuringust natuke detailsemalt võimaldavad Eesti avaõigusliku ja eraringhäälingu ning trükiajakirjanduse usaldusväärse trende eraldi vaadelda Turu-uuringute AS-i regulaarsed institutsioonide usaldusväärse uuringud.

Andmetest on näha, et eestlased usaldavad ERR-i muid keeli kõnelejatest palju rohkem (joonis 10).

Venekeelses kogukonnas langes 2015. aastal ERR-i usaldusväärus märkimisväärselt. Võib oletada, et selle muutuse põhjuseks on rahulolematuse Venemaaga seotud sündmuste kajastamisega. Seda oletust toetavad ka venekeelsetes fookusgruppides 2015. a läbiviidud intervjuud, mis näitasid, et auditoriumi negatiivse suhtumise põhjuseks oli ERR-i ja Venemaa uudisteallikate uudiste vastuolulisus. ERR-i usaldusväärse tõusu aastatel 2016–2018 põhjustas suure tõenäosusega ETV+-i avamine ja tegevus.

2019. a uuringus küsiti detailsemat hinnangut eri meediaplatformide usaldusväärse kohta. Selgus, et keeletunnuse põhjal selles vallas erilisi erinevusi ei esine. Traditsioonilised meediaplatformid — televisioon, raadio, ajalehed — on mõlemas kogukonnas endiselt usaldusväärsed. Ning nagu teistestki uuringutest on teada, usaldatakse sotsiaalvõrgustikke traditsioonilistest kanalitest oluliselt

vähem. Mõlema kogukonna liikmete kõige suurem usaldus kuulub aga sõpradele ja tuttavatele (tabel 1).

Meediaplatformide usaldusväärsele antud hinnangud on eri vanusegruppides suhteliselt sarnased. Suurimad erinevused on taas seotud meediaplatformide kasutusaktiivsusega. Noored kasutajad usaldavad portaalide ja sotsiaalvõrgustike vanematest inimestest natukene rohkem ning vanemad peavad kõige usaldusväärsemaks meediaplatformiks televisiooni.

Vanusegruppide hinnangute mõningasest erinevusest olenemata saab üldistavalt tõdeda, et kõigi vastanute arvates on sotsiaalmeedia võrgustikud kõige vähem usaldusväärsed ja sõprade-tuttavate usaldusväärse on ka raadio ja televisiooni usaldusväärsest suurem. Samuti on näha, et internetti vähem kasutavate vanemaaliste grupi hinnang veebiportaalide usaldusväärsele on nooremate inimeste omast märgatavalt väiksem.

Järgmiseks sammuks on liikuda meediaplatformide üldise usalduse analüüsilt uudiste jälgimise analüüsi juurde.

Tähelepanek 4. Avaõigusliku ringhäälingu usaldusväärse on erameedia omast jätkuvalt märgatavalt suurem.

Tähelepanek 5. ERR-i usaldusväärse venekeelse elanikkonna seas kasvab.

Tähelepanek 6. Traditsioonilised meediaplatformid on usaldusväärsemad kui veeb ja sotsiaalvõrgustikud.

	Aasta	Mitu korda päevas	Kord päevas	Mõni kord nädalas	Mõni kord kuus või harvemini	Ei jälgi üldse
Arvuti (süle/tahvel/laua)	2019	21%	34%	19%	9%	17%
	2017	35%	26%	19%	3%	18%
Nutitelefon	2019	27%	23%	14%	7%	29%
	2017	32%	14%	10%	4%	41%
Raadio	2019	36%	28%	21%	8%	7%
	2017	37%	26%	18%	6%	14%
Televiisor	2019	16%	49%	23%	7%	6%
	2017	28%	44%	15%	7%	6%

Tabel 2. Uudiste jälgimine platvormiti aastatel 2017 ja 2019

	Vanusegrupp	Mitu korda päevas	Kord päevas	Mõni kord nädalas	Mõni kord kuus või harvemini	Ei jälgi üldse
Arvuti (süle/tahvel/laua)	Alla 25	18%	26%	26%	12%	19%
	Üle 50	19%	39%	17%	8%	17%
Nutitelefon	Alla 25	42%	26%	17%	8%	6%
	Üle 50	13%	17%	11%	8%	51%
Raadio	Alla 25	19%	22%	36%	15%	8%
	Üle 50	41%	31%	16%	6%	7%
Televiisor	Alla 25	9%	19%	42%	25%	7%
	Üle 50	24%	61%	14%	2%	1%

Tabel 3. Uudiste jälgimine vanuserühmades 2019

Uudiste jälgimine Platvormide kasutamise muutus

Uuringud näitavad, et päevasündmustega kursis olek ja uudiste jälgimine on oluline osa inimeste igapäevategevustest. 2014. aasta Saar Polli uuringu andmetel jälgis vähemalt kord päevas uudiseid 81% eestlastest ja 77% mitte-eestlastest. 2019. a küsitluse tulemuste põhjal jälgis vähemalt korra päevas uudiseid 90% kõigist vastanutest.

Kui Saar Polli uuringus küsiti uudiste jälgimist üldiselt, siis aastatel 2017 ja 2019 uuriti täpsemalt uudiste jälgimist platvormiti. Nende kahe võrreldud aasta jooksul on uudiste jälgimise intensiivsus mõnevõrra vähenenud — ja vähenenud on mitu korda päevas uudiseid jälgivate inimeste osakaal (tabel 2). Raske on öelda, kas tegemist on vastureaktsiooniga info üleküllusele ja/või ei peeta 24/7 uudisvoos olemist enam nii oluliseks või on huvi langemisel mingi muu põhjus.

Uudiste jälgimine korreleerub igati loogiliselt meediaplatformide üldise kasutusega. Ka siin on näha selge sõltuvus kasutaja vanusest. Vanusegruppide eelistuste paremaks eristamiseks on võrreldud

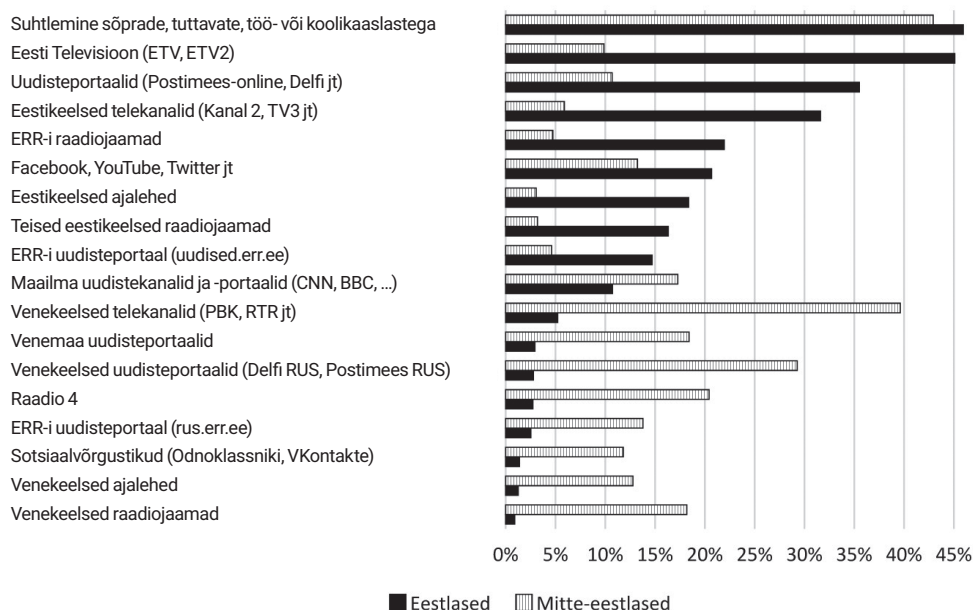
15–24-aastaseid ja 50–74-aastaseid inimesi. Gruppide võrdlus (tabel 3) näitab, et nooremad jälgivad uudiseid peamiselt nutitelefoni, vanemad inimesed eelistavad uudiseid jälgida televiisori ja raadio vahendusel. Noored jälgivad televiisorist uudiseid sama vähe kui vanemad inimesed nutitelefoni. Samas on neid noori, kes üldse televiisorit ei jälgi, tunduvalt vähem kui neid üle viiekümne aasta vanuseid, kes uudiseid nutitelefoni üldse ei jälgi.

Neid, kes arvutist uudiseid üldse ei jälgi, on mõlemas vanusegrupis enam-vähem võrdne hulk. Meediaplatformide (s.t kasutatavate tehnoloogiate) jälgimise ja usalduse erisused ei põhine keele tunnusel, vaid on domineerivalt seotud kasutajate eaga. Sellest tõdemusest edasi liikudes analüüsime järgnevalt kahe kogukonna meediatarbimise erinevusi konkreetsete meediakanalite ja uudiste allikate vaates.

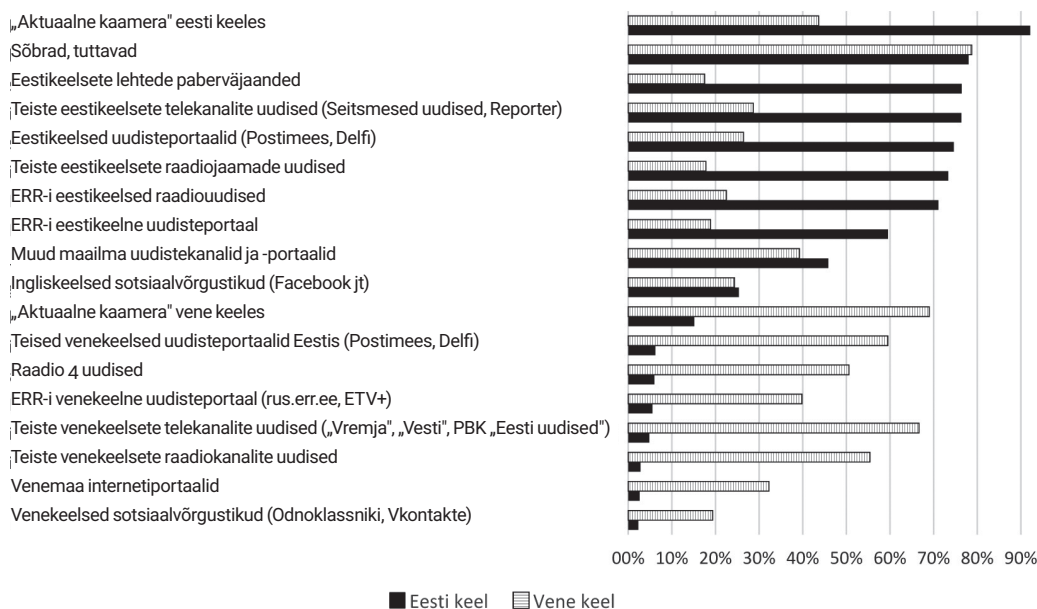
Uudisallikate olulisus ja usaldusväärsus

Andres Jõesaar⁹ on reljeefselt välja toonud kahe kogukonna vahelise oluliste uudisallikate erinevuse. Saar Polli 2014. aasta uuringu andmete detailsem analüüs kinnitab, et 2014. a suvel olid venekeelse

⁹ Andres Jõesaar. One Country, Two Polarised Audiences: Estonia and the Deficiency of the Audiovisual Media Services Directive. — Media and Communication, 2015, Vol. 3, nr 4, lk-d 45–51.

Joonis 11. Päevakajaliste sündmuste infoallikate olulisus 2014. a: vastuste „väga oluline“ %

Joonis 12. Hinnang uudisallikate usaldusväärsusele 2017. a: täiesti või pigem usaldusväärsed

kogukonna jaoks kõige olulisemad päevasündmuste kohta informatsiooni saamise uudisteallikad Venemaa telekanalid ja eestikeelsele auditooriumile avaõigusliku ringhäälingu telekanalid. Mõlema kogukonna ühine tunnus oli fakt, et kõige olulisem päevauudistega kursis olemise allikas oli suhtlemine sõprade-tuttavate-töökaaslastega. Siiski olid kogukondade infoväljad üsna erinevad (joonis 11).

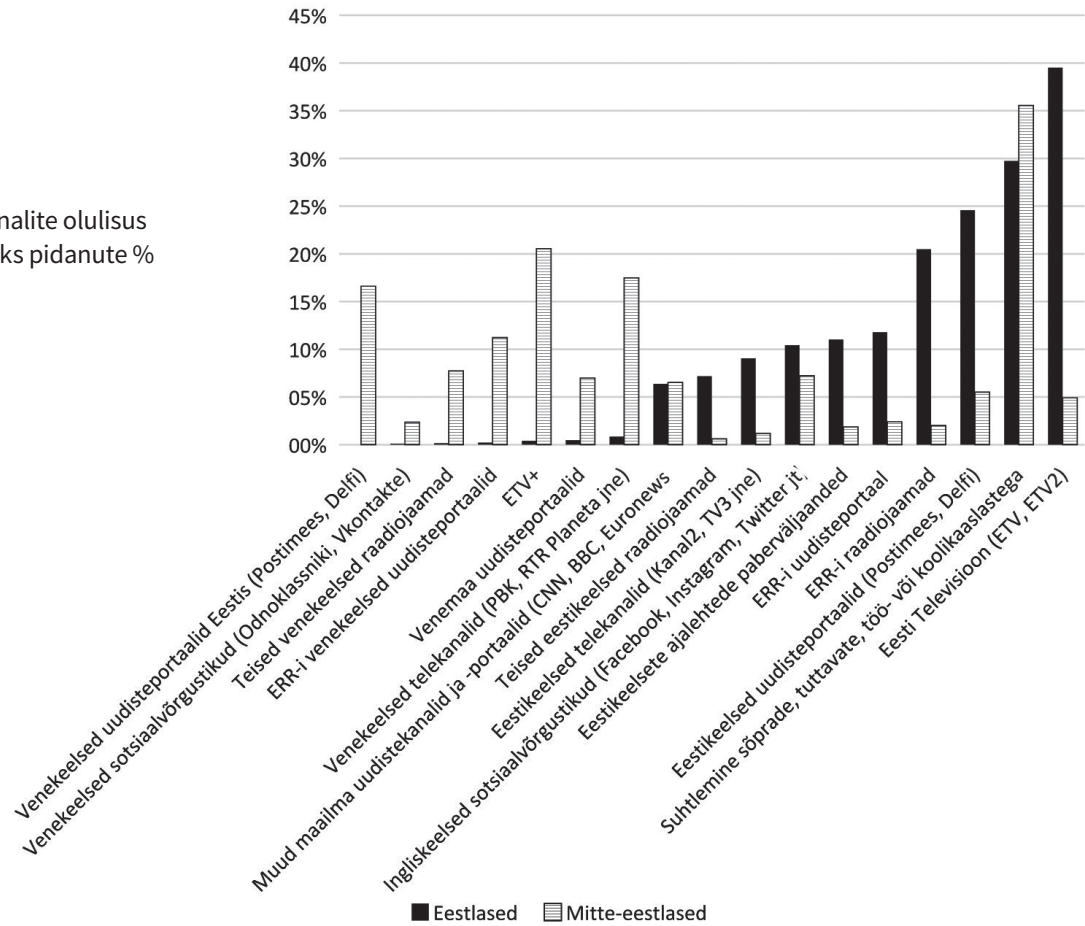
Kolm aastat hilisem uuring näitas infoallikate olulisuses mõningaid muutusi. Uue kriteeriumina sisaldas 2017. a küsitlus ka küsimust, milles paluti anda hinnang uudisteallikate usaldusväärsusele (joonis 12).

Vastajate jaoks, kelle kodune keel on eesti keel, on ülekaalukalt kõige usaldusväärsem uudistekanal ETV eestikeelne „Aktuaalne kaamera“.

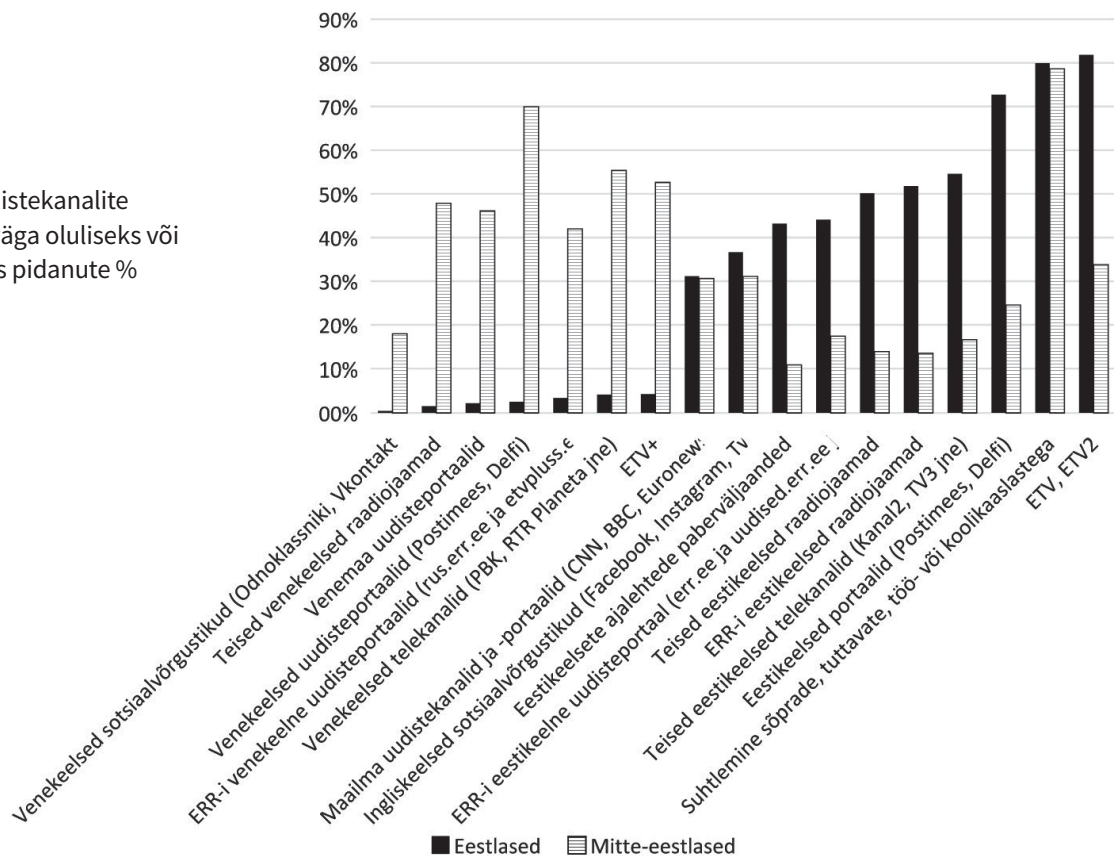
Eestikeelsed vastajad pidasid peaaegu kõiki eestikeelseid uudisteallikaid täiesti või pigem usaldusväärseteks, seda ka juhul, kui ise neid kanaleid ei jälgitud. Kanalite mitte-usaldajate arv jäi enamasti alla 10%, v.a eestikeelsete eratelekanalite uudistesaadete puhul, mida ei usaldanud 15% vastanutest.

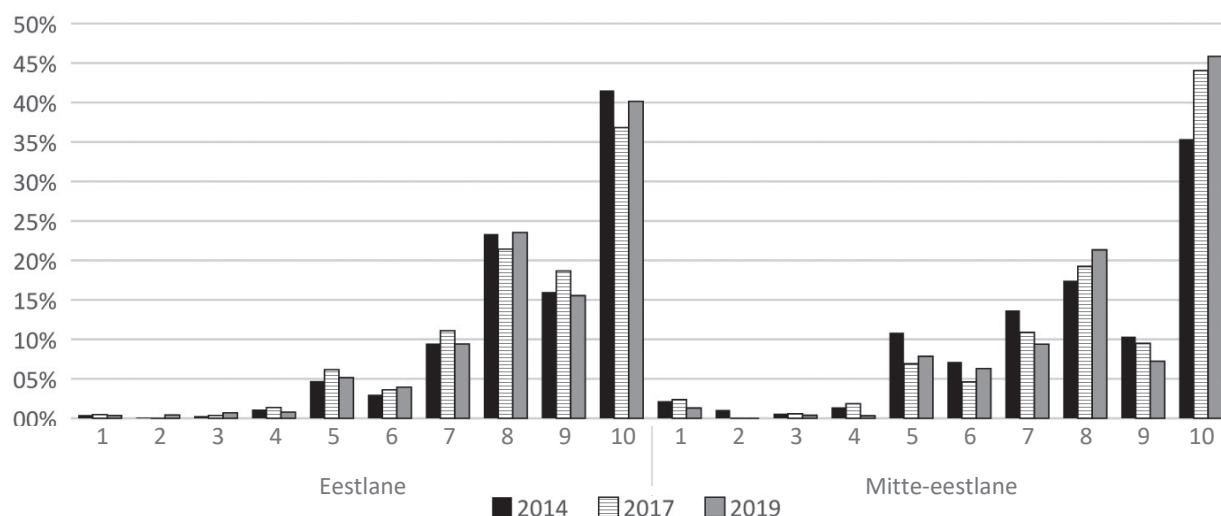
Oluliseks tuleb pidada fakti, et protsentuaalselt on koduse vene keelega vastajatele ühtviisi kõrgelt usaldusväärsed nii ETV+-i venekeelne „Aktuaalne kaamera“ kui ka Venemaa telekanalite uudistesaadet

Joonis 13. Infokanalite olulisus 2019: väga oluliseks pidanute %

Joonis 14. Uudistekanalite olulisus 2019: väga oluliseks või pigem oluliseks pidanute %

Joonis 15. ERR-i olulisus Eesti ühiskonnale: autori arvutused TNS EMOR-i ja Kantar EMOR-i andmete põhjal

„Vremja“ ja „Vesti“ ning PBK „Eesti uudised“. Mõlemas kogukonnas on olulisel kohal uudisteportaalid delfi.ee ja postimees.ee ning kõige usaldusväärsemateks uudisteallikateks on sõbrad, tuttavad ja töökaaslased.

Infokanalite olulisusele 2019. aastal antud hinnang on suhteliselt sarnane 2014. a tulemustega, kuid viie aastaga on toimunud ka mõni oluline muutus (joonis 13).

Kõige suuremaks positiivseks muutuseks on ETV+ -i tõusmine venekeelse auditooriumi kõige olulisemaks infokanaliks. Enam kui viiendik venekeelsest kogukonnast peab ETV+ -i kõige olulisemaks infoallikaks sõprade, tuttavate ja töökaaslastega suhtlemise järel. Viis aastat tagasi esikohal olnud Venemaa telekanalid on oma tähtsust kõige olulisema infokanalina kaotanud. Tugevasti on oma positsiooni kaotanud ka venekeelsed sotsiaalvõrgustikud Odnoklassniki ja Vkontakte.

Pilt muutub siiski üsna märgatavalt, kui arvesse võtta ka hinnang „pigem oluline“ (joonis 14).

Sellisel juhul on infokanalite seas olulisemad venekeelsed portaalid rus.delfi.ee ja rus.postimees.ee ning ka Venemaa telekanalid tõusevad ETV+ -i kõrvale (joonis 14).

Toodud andmete alusel saab väita, et eestikeelse kogukonna meediarepertuaar on kitsam kui venekeelse kogukonna oma. Eestlaste olulisimad infoallikad on kodumaised meediakanalid, venekeelse auditooriumi valikutes on lisaks kodumaistele kanalitele ka Venemaa infoallikad.

Tähelepanek 7. Eestikeelse ja venekeelse kogukonna infoväljad on jätkuvalt üsna erinevad.

Tähelepanek 8. ETV+ on tõusnud venekeelse kogukonna jaoks oluliseks uudistekanaliks, kuid jääb veel mõnevõrra alla portaalidele rus.delfi.ee ja rus.postimees.ee ning Venemaa telekanalitele.

Tähelepanek 9. ETV on koos „Aktuaalse kaameraga“ eestlaste jaoks kõige olulisem infoallikas.

Tähelepanek 10. Sõbrad, tuttavad ja töökaaslased on mõlema kogukonna jaoks väga olulised infoallikad.

Avaõigusliku ringhäälingu positsioon

Kolmel aastal paluti inimestel kümnepalliskaalal hinnata, kui oluline on Eesti Rahvusringhääling nende arvates Eesti ühiskonnale. 2014., 2017. ja 2019. aasta uuringute andmed näitavad, et Eesti elanikud peavad avaõiguslikku ringhäälingut Eestile väga oluliseks institutsiooniks (joonis 15). Need andmed haakuvad hästi ka eespool käsitletud usaldusväärseuse hinnangutega institutsioonidele. Kui 8–10 palli andnud eestlaste arv on olnud suhteliselt stabiilne, siis kahe viimase uuringu andmed näitavad, et mitte-eestlaste hinnang on muutunud märgatavalt positiivsemaks. 2019. a uuringu andmetel pidas üle 45% mitte-eestlastest rahvusringhäälingut Eesti riigi jaoks väga oluliseks.

Kui nende andmete tõlgendamisel rakendada Frederick Reichheldi „Net Promoter Score“ (NPS) teooriat,¹⁰ siis võib öelda, et ERR on mõlema kogukonna hinnangul hästi toimiv ja kindla tulevikupers-

¹⁰ Frederick Reichheld. The One Number You Need to Grow. — Harvard Business Review, December 2003. <https://hbr.org/2003/12/the-one-number-you-need-to-grow>.

Aasta	Eestlane	Mitte-eestlane
2014	47,9%	22,5%
2017	43,5%	37,2%
2019	44,3%	36,9%

Tabel 4. ERR-i Net Promoter Score — ERR-i olulisus Eesti riigi jaoks: oluliseks pidajate %

pektiiviga institutsioon. Samas on näha, et 2014. a oli mitte-eestlaste hinnang ERR-ile ligi poole võrra tagasihoidlikum kui eestlaste oma. Viis aastat hiljem oli see vahe tunduvalt väiksem (tabel 4).

Eelneva arutelu puhul on tegemist indiviidi hinnanguga laiemas, ühiskonna toimimise tasandi kontekstis. Tõdemus, et individid peavad mingit institutsiooni ühiskonna toimimiseks oluliseks, on kindlasti positiivne, kuid samas ei selgu sellest, kui tugevalt individ ise selle organisatsiooni olemasoluga suhestub — kui oluline on see just talle endale. Selle aspekti väljaselgitamiseks esitati veel ka teine küsimus „Palun hinnake kümnepallisel skaalal, kui oluline on Eesti Rahvusringhääling Teile isiklikult“.

Isiklikku suhet puudutavale küsimusele antud vastustest selgub, et ERR enam nii oluline ei ole (joonis 16). Ning kui taas rakendada NPS-i, siis selle alusel on ERR eestlaste jaoks veel ikkagi tugeva väärtusega institutsioon, kuid mitte-eestlaste jaoks

Aasta	Eestlane	Mitte-eestlane
2014	28,1%	-20,2%
2017	20,5%	-6,6%
2019	25,4%	-6,9%

Tabel 5. Net Net Promoter Score — „Kui oluline on ERR Teile isiklikult“: oluliseks pidajate %.

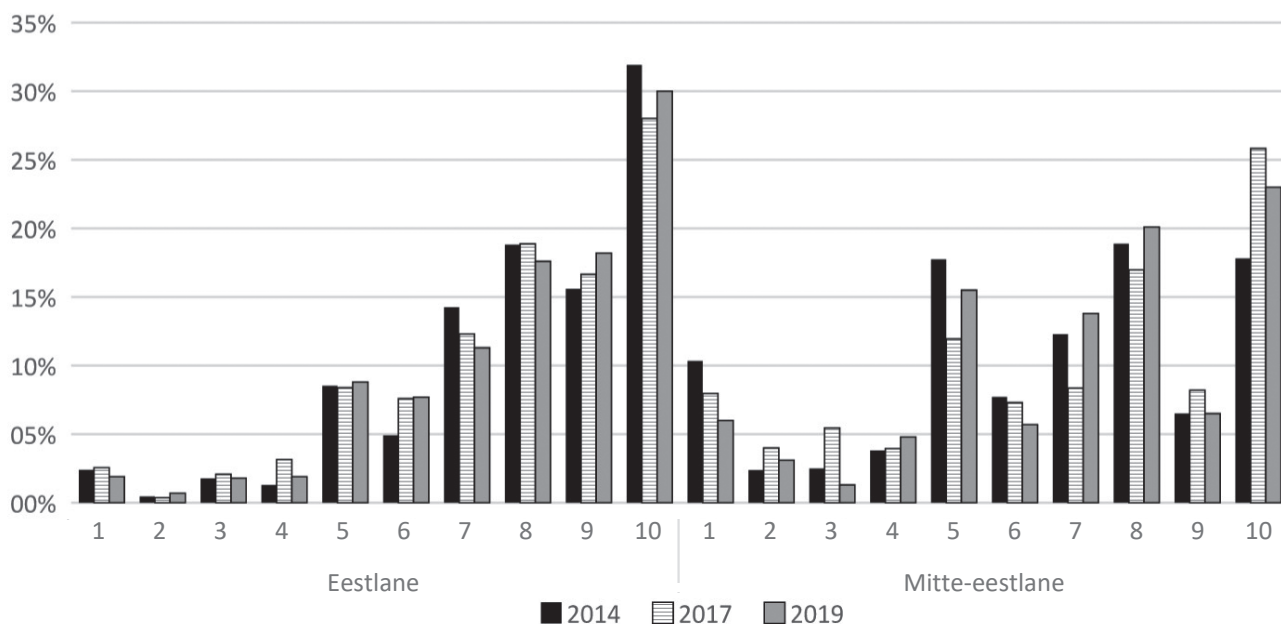
ERR seda ei ole. Samas on näha, et mitte-eestlaste 2014. a vastuste tugev negatiivne tulem on järgnevate aastate jooksul muutunud positiivsemaks, kuid tõus on peatunud (tabel 5). Olukorra parandamine eeldab venekeelse kogukonna paremat kõnetamist ja auditooriumi efektiivsemat kaasamist.

Nende kahe küsimuse analüüsi kokkuvõtteks saab öelda, et eestlaste hinnangute alusel on ERR endiselt väga oluline nii ühiskonna kui ka isiklikul tasandil. Mitte-eestlased peavad ERR-i riigi jaoks oluliseks, kuid hoolimata viimaste aastate positiivsest muutusest on olulisus inimeste endi jaoks veel tagasihoidlik.

Tähelepanek 11. ERR-i peetakse Eesti ühiskonna jaoks oluliseks institutsiooniks, kuid side indiviidi tasandil on mõnevõrra nõrgem.

Tähelepanek 12. Venekeelse kogukonna liikmete isiklik side ERR-iga on märgatavalt nõrgem kui eestlastel.

Joonis 16. Vastuste jaotus küsimusele „Palun hinnake kümnepallisel skaalal, kui oluline on Eesti Rahvusringhääling Teile isiklikult“ (%).

Kokkuvõte

Analüüside kokkuvõtteks saab öelda, et

- *online*-meedia kasutus kasvab ning hõlmab järjest vanemaid vanusegruppe;
- televisioon on endiselt väga kõrge jälgitavusega meedium;
- üldiselt on raadio ja televisiooni usaldusväärsus infoallikana kõrge, kuid väikeses langustrendis;
- hoolimata sotsiaalmeedia laialdasest kasutusest (eriti nooremates vanusegruppides) on selle meediumi usaldusväärsus madal;
- kõige olulisemaks ja usaldusväärsemaks infoallikaks peetakse sõpru, tuttavaid, töökaaslast;
- avaõigusliku ringhäälingu usaldusväärsus ja olulisus infoallikana on erameediast oluliselt kõrgem, kuid eestlaste hulgas on ERR-i usaldusväärsus kerges languses ja venekeelse elanikkonna seas (pärast ETV+-i avamist) märgatavalt tõusnud;
- venekeelse kogukonna meediarepertuaar on eestikeelse kogukonna omast avaram;
- Venemaa suurimate telekanalite populaarsus on mõnevõrra vähenenud, kuid nad on jätkuvalt olulised infoallikad;
- ETV+-i igapäevaste venekeelsete vaatajate hulk on aasta-aastalt kasvanud ning on 2019. a alguseks jõudnud juba 40%-ni venekeelsest elanikkonnast. See tähendab, et järjest suurem osa venekeelsest kogukonnast on hõlmatud avaõigusliku meedia infovälja;
- siiski on venekeelsete portaalide delfi.ee ja postimees.ee olulisus infoallikana venekeelse kogukonna jaoks kõrgem kui avaõiguslikul ETV+-l ja Raadio 4-l;
- ERR-i portaalide kasutajaskond küll kasvab, kuid ERR-i portaali olulisusel kodanike infoallikana on veel kasvuruumi;
- ERR-i tervikuna peetakse mõlemas keelekogukonnas Eesti ühiskonna jaoks väga oluliseks institutsiooniks (märgatavamalt oluliseks kui erameediat);
- ERR-i olulisus indiviidi enda jaoks on eestlaste hulgas samuti kõrge, venekeelsete inimeste hinnangutes on toimunud oluline muutus paremuse poole.

Mis on Eesti ajakirjanduses hästi?

Ülevaade EAAS-i koosolekust 15. veebruaril 2019

Sulev Valner:

Kui juhatuses arutasime seltsi koosolekute võimalikke teemasid, siis märkasime, et meil on enamik koosolekuid olnud meediakriitilised, mis muidugi üldisemalt ongi meie arutelude, akadeemilise seltsi mõte. Kui vaadata sotsiaalmeedias levivat meediakriitikat, siis on selles nii õigustatud pahameelt kui ka mingitest erihuvidest lähtuvat kriitikat. Sageli kohtame seisukohta, et ma küll ühtki kanalit ei kuula ega loe, aga ma tean, et nad kõik valetavad. See on paljude hoiak. Võibolla peaksime vahetevahel vaatama, kui palju suudame tuvastada seda, mis on meie ajakirjanduses hästi.

Ise olen ma olnud ajakirjanik alates 1987. aastast, kui sai Harju Ellu tööle mindud. Praegu saan vaadata kõrvaltvaataja pilguga. Eks inimeste meediapildid on erinevad, pakkumist on palju. Võibolla just seetõttu ongi hea kuulata erinevaid arvamusi ja analüüse. Tänapäevaste esinejate kildudest saame kokku terviklikuma tunnetuse. Kõigepealt saame küsida Ene Pajulalt, kuidas Mammile tundub: mis Eesti ajakirjanduses on hästi?

Ene Pajula. Eesti ajakirjanduses on kõik hästi seni, kuni Mamma ilmuda saab

Sellega pean esiteks silmas seda, et kuulda võetakse ka vanemaid inimesi, ja teiseks, et ei panda pahaks Mamma otsekohesust, et ta räägib, mida mõtleb. Küll viisakalt, aga maksmata liigset lõivu poliitkorrektsusele.

Vanusel on, muide, hulka eeliseid. Noorena kahtled endas kogu aeg, ja kuigi pole kerge üle saada nõukogude ajast sisse juurdunud enesetsensuurist, pole vanal inimesel enam midagi karta — ei seda, et solvab kedagi, kellest sõltub tema edasine karjäär,

eega seda, et tekitab endale mõne vihase konkurendi, või et tema vaated ei meeldi ja keegi teda ei loe. Mis seal siis ikka! Pension laekub endiselt iga kuu kindlal kuupäeval.

Aga nüüd, kui talle ja tema lugudele on toetust avaldanud nii paljud inimesed, siis on ta kindel, et on olnud õigel teel. Igatahes saab ta kirjutada asjadest nii, nagu ta tööpoolest tunneb ja arvab. Nõukogude ajal poleks see olnud võimalik.

Selleks et rääkida millestki, mis on hästi, on Mamma päris hea valik, sest tema on põhimõtteliselt programmeeritud nii, et igas halvas on ikka oma rosin sees ja tema näeb kõigepealt seda. Muidugi on sellises maailmapildis ka omad ohud, sest kui kõik on niigi hästi, siis pole tarvis midagi parandada — mis võib omakorda arengut pärssida. Aga kui ta lähemalt vaatama hakkab, küllap ta siis näeb ära ka rosinat kõrvale või lausa sisse peitunud piprate-rad. Üldiselt tundub, et Eesti ühiskond ongi praegu pooleks. Üks pool leiab, et elul pole häda midagi, on isegi parem kui kunagi varem, ja teine pool leiab, et see siin on üks mädasoo ja hädaorg. Ajakirjandus peaks ühendama, aga kuidas? Sellele küsimusele mul praegu vastust pole.

Selleks et rääkida millestki, mis on hästi, peab olema võrdlusalus. Kuna mina olen nii vana, siis võin väga hästi võtta võrdlusaluseks nõukogude ajakirjanduse. Ja kui sellega võrrelda, siis on kõik väga hästi. Alustades kvantiteedist. Mäletan Juhan Peegli loengut, kui ta rääkis meile, et sõjaeelses Eestis oli umbes 37 ajakirja.¹ See arv tundus rabavalt suur. Meil tuli minu meelest 1970ndate algul 12 ajakirja. Ei oska öelda, palju meil ajakirju praegu on, aga usun küll, et neid võib olla topelt sõjaeelsest, igatahes katavad need kõiki huvirühmi.² Mis puutub raadiosse või TV-sse, siis oli meil üks eestikeelne

¹ Ilmselt pidas Juhan Peegel silmas üld- ja huvialase suunitlusega ajakirju, erialajakirjadega kokku ilmus Eestis 1935. a 211 ajakirja. Vt Krista Aru. Eesti Vabariigi ajakirjad. — Eesti ajakirjanduse ajaloo VI. Tartu: Tartu Ülikool, 1991. — *Toim.*

² Tartu Ülikooli ajakirjandusosakonna andmetel ilmus 1970. a Eestis 17 üld- ja huvialase suunitlusega ajakirja, 2004. a 64, koos erialajakirjadega 969. Vt Peeter Vihalemm (*Toim.*). Meediasüsteem ja meediakasutus Eestis 1965–2004. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2004, lk-d 301, 321–325. — *Toim.*

TV-kanal ja pärast Vikerraadio tulekut kaks raadiokanalit. Eks vaadati ka Soomet, kes sai, ja filme Kesktelevisioonist, aga neid ei vaadanud kõik. Muidugi oli selles halvas ka midagi head — kõik olid kogu aeg ühel ja samal lainel (kui seda heaks arvata).

Nüüd kvaliteedist. Ei pea vist ütlemagi, et tsensuuri enam ei ole. Eks oli tollase tsensuurigagi nii ja naa. Muidugi oli asju, millest rääkimine oli välistatud — näiteks et Haapsalus on päris suur sõjaväeosa või kui palju väetisi Maardu keemikombinaadis toodeti. Salpeeter nimelt oli väetis ning ühtlasi püssirohu koostisosa. Ja muidugi ei saanud kiita kapitalismi või rääkida partei- ja riigitegelastest anekdoote. Siinkohal meenub mulle see, kui saime mingil hetkel teada, et Soome president Urho Kaleva Kekkonen kogus enda kohta käivaid anekdoote — see tundus nii uskumatu! Kuigi tösi on see, et anekdoote ei räägita kellestki ega millestki, mis pole oluline. Kui oled anekdoodi sisse pandud, siis oled tehtud mees. Kuigi jah, Nõukogudemaal koguti anekdoote vaid selleks, et teada saada, kes on allikas ja kes neid levitab, et nad siis vangi panna. Õnneks NSVL-i viimasel kolmekümnel aastal asjad nii karmiks enam ei läinud. Siiski sai paljudest olulistest asjadest rääkida läbi lilled või ridade vahelt, aga see eeldas ajakirjanikelt suuremat loomingulisust, kui lauaga lapiti lüües.

Suures osas pole ajakirjanduse tollane ja praegune kvaliteet siiski üldse võrreldav. Arvan, et tänane uuriv ajakirjandus on päris heal tasemel — midagi püüti teha ka nõukogude ajal, kuid teemad olid piiratud n-ö majavalitsuste tasemega. Praegused arvamustoimetused teevad head tööd ja arvamust avaldataksegi elu kõigi ilmingute kohta. Eks arvamust võis avaldada ka vene ajal, aga see arvamus pidi muidugi olema juhtivate parteikontorite arvamusega kooskõlas. Enesetsensuur oli tugev, kui vähegi ellu jääda tahtsid.

Mis vene ajast kõige positiivsemana meeles, on see, et pöörati hästi suurt tähelepanu heale eesti keelele — jälgiti, et poleks kantseliiti ega vene toorlaene. Arvan, et keeleteimetajad teevad head tööd ka praegu, mis puutub paberväljaannetesse. Netist olen küll lugenud täiesti küündimatuid tekste, aga kuna ma teen seda harva, siis see nii väga ei sega.

Millega võime eesti ajakirjanduses rahul olla? Kõige elementaarsem on see, et põhimõtteliselt on kõik teemad lubatud. Selle kohta on tore anekdoot vanast ajast — kohtusid president Reagan ja NLKP päälük Brežnev. President Reagan ütles, et vaata,

ameeriklased võivad iga kell Valge Maja ees Ameerika valitsuse vastu protestida. Ja Brežnev ütles, et otse loomulikult, ka nõukogude inimesed võivad iga kell Kremli ees Ameerika valitsuse vastu protestida. Nüüd me mitte üksnes ei või kaasa mõelda ja oma valitsust kritiseerida, vaid lausa peame seda tegema, kui meile tundub, et asjad lähevad metsa.

Lugemist-kuulamist-vaatamist on igale maitsele. Ja kuigi nii mõnelegi erakondlasele, ja mitte ainult neile, tundub, et ajakirjanduseski on kallutatud jõud, siis mina seda küll märganud ei ole. Ma ei tea ühtki väljaannet, kes väldiks mõnda autorit ideoloogilistel kaalutlustel. Vähemalt praegu veel mitte. Tegelikult arvan, et toimetused võiksidki olla avalikult mõne maailmavaate või erakonna pooldajad, miks mitte, aga siis tõesti avalikult. Äripäev on vist olnudki? Aga üldiselt antakse sõna enam-vähem kõigile, kes just vägivallale üles ei kutsu.

Mille üle võiksime uhked olla? Ma ei tea, kas otse uhkustada, aga meil on palju häid ajakirjanikke. Tösi, millegipärast ei ole selliseid, nagu kunagi olid Valdo Pant, Rein Karemäe, Mati Talvik, Urmas Ott, Lembit Lauri, Ivar Trikkel, kes teiste kohal lausa kõrgusid. Ja ma ei oska öelda, kas asi on selles, et isiksusi on vähem või on tase ühtlustunud.

Mis on see, mida mina eesti ajakirjandusest loen, kuulan, vaatan, huviga ootan? Vaatan ETV-d ja kuulan Vikerraadiot. Olen varane ärkaja, alustan „Terevisioonist“, jätkan Vikerraadio keskpäevasaadetega, mida kuulan kõigi oma koduste toimetuste taustaks, aga ka kirjatööde tegemise ajal. Nädalavahetusel on minu menüüs „Hommik Anuga“, raadiost „Mnemoturniir“ ja laste mälumäng, mida juhivad Ivo Linna.

Loen Postimeest, Sirpi, Eesti Ekspressi ... Arvajatelt loen hea meelega Mihkel Mutti, Raul Rebast, üldiselt enam-vähem kõiki arvamusalugusid, mis kõnealustes ajalehtedes ilmuvad. Väga on meeldinud ka Artemi Troitski ja teised välismaalased, keda aeg-ajalt nende lehtede veergudel kohtab ja keda võiks rohkem olla. Kõrvalpilk võib ilmselgelt olla terasem kui meie endi oma.

Minu päevarutiini kuulub „Aktuaalne kaamera“, võibolla sellepärastki, et olen pikka aega selle meeskonda kuulunud. Teiste kanalite uudiseid nii väga ei jälgi. Endiselt kuulan huviga „Rahva teenreid“ ning Samosti ja Sildami saateid. Endiselt huvitab mind „Pealtnägija“, „Ringvaade“ on samuti alati taustaks lahti ka siis, kui tegelen muude asjadega.

Ainar Ruussaar. Hea ja halb tänases ajakirjanduses

Olen ajakirjanduses olnud üle 30 aasta, pikalt BNS-is ja Eesti Televisioonis, viimasel aastal Postimehe toimetuses.³

Hea on see, et toimetus on sotsiaalne üksus, kus on koos vanad ja noored, kellelt on väga palju õppida, kes suudavad kirjutada tehnoloogiast nii, et minagi suudan neid lugusid naudinguga lugeda. On suurepärane, et vanad ja noored taas koos on.

Sest ma mäletan 1990ndate algust kui olukorda, kus lehetoimetustes puudus sotsiaalne mälu, see oli tõeline probleem 1992–1993. Jõugud olid tänaval ja käis arvete klaarimine, keegi erastas endale Sillamäe sadama, ilma et sellest suurt kära tuli, Eestis löigati neere ja müüdi neid elundidoonoriäri käigus.

Laulva revolutsiooni aja Eesti ajakirjandus ei olnud klassikalises mõistes tasakaalus. Siiamaani häbenen oma lugu „Labidatega tapetud lootused“, mis rääkis Thbilisi sündmustest 30 aastat tagasi aprillis, kus ma ise ka kohal juhtusin olema. Kas see lugu oli tasakaalus? Ei, seal olid ainult ühe poole allikad.

Kui mina ajakirjanikuna alustasin, siis oli väga lihtne tööd teha. Ent kui keeruline on tänapäeva ajakirjanikel tööd teha, see on tappev. Tänapäeva ajakirjandustöö on nagu hiina kiirtoidu restoran. Sellepärast ongi see töö raske, et esimesena on vaja ära õppida, mis on soolane ja mis on magus, mis on kala ja mis on liha. Ja kus on AK uudised selles kõiges.

Mis on *online*-ajakirjanduse suurim mure: keel mandub. Kuidas saab pealkirjas olla kirjavigu? Postimehes rabas mind kõigepealt see, et ei tulnud vastust küsimusele: kes mu tekstid enne avaldamist üle vaatab? Ma lasen ise oma tekstid läbi spelleri ja kontrollin, see võtab rohkem aega, aga seda peab tegema. Teine asi, mis *online*'is häirib — sisu peab vahetuma. Aga sisu vahetumine ei tähenda seda, et ma peaksin kirjutama või lugema tekste, mis on täiesti mõtted.

Reklaamiosakond ei mahu sisse toimetuse uksest. Reklaamiosakond teeb oma asja ja toimetuse teeb oma asja, nende vahelt läheb piir. Toimetuse teeb head tööd ja reklaamiosakond müüb kassipildi sinna loo sisse. See on sellepärast nii, et toimetus ja reklaam ei saa kokku. Mind häirib, et kui teen kolm päeva ühte lugu, kus on viis allikat ja ma olen info saamiseks kohapeal käinud, ja siis näen tagasisides, et minu lugu üldse ei loeta. Aga loetakse kõrval

asuvat lugu „Kutsukene kaotas parema kõrva“. Mind tõesti häirib, et Postimehe soliidse kaubamärgi alt ilmuvad „kutsukene“ ja „kiisukene“.

Hästi oluline on, et kui tehakse viga ja esitatakse valeinfo, siis sellest tuleb rääkida.

Tarmu Tammerk. Ajakirjanduse olulised funktsioonid

Alustan tsitaadiga: „Täna on Eesti ajakirjandus sõltumatum ja professionaalsem kui kunagi varem. Iga avalikkuse jaoks oluline nähtus leiab varem või hiljem meedias kajastamist. Toimetusi ja ajakirjanikke ei saa ära osta. Reporterid ja toimetajad on piisavalt targad, et näha läbi manipulatsioone ja trikke.“ Millal seda öeldi?

Keegi saalist: See on nagu tänavuse aasta jutt, Hussarilt.

Tarmu Tammerk: Jaa, praegusesse sobib ka, aga see on Igor Rõtov, aastal 2004 Äripäeva Kirjastuses väljaantud „Ajakirjanduse 1550 võtmeisikut. Eesti meedialeksikon 2004“. Selliseid väga positiivseid hinnanguid on antud hiljemgi. Balti filmi- ja meediakooli meediakonverentsil novembris 2018 ütles Hans H. Luik, et Eesti ajakirjanduses on asjad ikka väga hästi.

Oma töö tõttu puutun ise rohkem kokku vigadega, etteheidetega, tasakaalustamatusega, mugavusallikatega, kustutamispalvetega, valede kustutamisnõudmistega ja nii edasi. Aga nüüd on võimalus sukelduda heasse ajakirjandusse, see on hõrk asi, kus on säravad ideed, ergas ja meisterlik tehniline teostus. Kindlasti kuuluvad hea ajakirjanduse juurde pealkirjad, mis ei eksita või mis ei sunni mind korduvalt klõpsima veebis.

Vaatame ajakirjanduse olulisi funktsioone: informeerimine, valvekoeraks olemine, arvamuspalsina toimimine.

Informeerimine kui ajakirjanduse funktsioon on minu arvates praegu heas seisus, operatiivne ja mitmekesine. ERR-i regionaalsete korrespondentide võrk on väga hea. Võibolla vaatajatele-kuulajatele kipuvad ühest regioonist pidevalt saabuvad uudised justnagu ühte väravasse minema, sest teises regioonis on lood teistmoodi ning kuskile vahele jäävad alad, kus nagu ei toimugi midagi. Jah, kindlasti annab seda teha paremini, kuid põhimõtteline võrgustik on ERR-il olemas.

Postimehe grupp laieneb tänu maakonnalehtedele, aga sellel on ohud. Kuulsin, et Saarte Hääli tuli

³ Alates juunist 2019 on Ainar Ruussaar olnud Kohtla-Järve riigigümnaasiumi õpetaja, humanitaarainete õppetooli juhataja. — *Toim.*

Postimehe grupi veebiväljaannete juurde, on endiselt eraldi väljaanne, aga asub ka Postimehe veebis. Kas see on hea? Jah, sest Saaremaa uudised jõuavad suure Postimehe lingi kaudu nüüd rohkem avalik-kuseni. Teisalt tekivad sõltumatuse probleemid. Kui Postimehe omanikul juhtub näiteks olema ärihuvi teha Saaremaale mingi äriettevõtte, kas siis Saarte Hääl kajastab seda adekvaatselt või mitte? Seal on grupimentaliteedi oht.

Maakonna-ajakirjanduse tulevik on minu meelest hästi oluline. Kui maakonnalehed nõrgenevad, siis tähendab see seda, et üleriigilistel meediakanalitel, kel ei ole kohapealseid korrespondente, jääb vähemaks informatsiooni, millele tuginedes ise lugusid teha. Avalikku debatti mõjutab see, kui tugevad on maakohtade poliitikud, otsustajad, majandusringkonnad.

Informeerimise koha pealt on kindlasti praegu, paar nädalat enne valimisi, ju lausa lust vaadata seda, kui rikkalik on valimiste kajastus. Me ei pruugi olla rahul iga saatega või looga või ka meediakanali lähenemisega mingile asjale. Aga põhimõtteliselt — keegi ei saa öelda, et informatiivses mõttes meil valimiste eel oleks mingisugune kallutatud õhkkond, teatud teemad vaikitakse maha, toimub manipuleerimine või mingi muu taoline asi. Kahjuks pole erameedias enam regulaarseid valimisdebatte nagu mõnel varasemal ajal, ma pean silmas majanduslikku kõrgaega.

Valvekoera funktsioon. Minu meelest on väga positiivne, et erinevalt 10–20 aasta tagusest ajast on uurivas ajakirjanduses täiesti olemas konkurents. Peale Eesti Ekspresi ja „Pealtnägija“ on meil „Radar“, on poliitikateemalised ajakirjanduslikud uurimistööd Postimehes, Päevalehes, Äripäevas. Õhtuleht on juba näidanud, et hakkab võtma uurivat ajakirjandust menüüsse, mitte ainult siis, kui võibolla leitakse ruumi ja võimalust.

Ajakirjandus kui arvamuspilts? Arvamusartiklid mõjutavad väga palju seda, kuidas mingil teemal arutelu edasi läheb. See on minu meelest hea, et kahe suurema ajalehe, Eesti Päevalehe ja Postimehe arvamusväljenduste ideoloogiline häälestus on erinev, vastastikku rikastav. ERR on teinud muudatusi oma ETV vestlussaadetes. „Esimese stuudio“ uuendused on hästi vastu võetud. Ajalehtede probleem on ülepaisutus. Ka uudisteajakirjanduses peab kõik olema suur või ootamatu. Vaata siia! Ära maga maha!

Üks suur proovikivi on valimisjärgne aeg, kui meil on uus poliitiline olukord. Ajakirjanduse töö on valimistulemusi mõtestada ja tõlgendada. Et ei

juhtuks nagu 2015. aastal, kui EKRE sai üllatusena Riigikokku ja nii mitmedki päris kaine olemisega ajakirjanikud sellest liigselt erutusid. Ajakirjanduse õigus ja kohustus on jälgida olukorda kainelt, mitte minna kaasa valimistulemuste eufooriaga või nende negatiivse hindamisega.

Kui lugesin eespool tsiteeritud Igor Rõtovi 2004. a hinnangut, et ajakirjanduses on kõik hästi, siis mõtlesin, kuivõrd on nüüdseks hea ajakirjanduse standardid muutunud. Väga vähe. Rahvusvahelistel meedia *ombudsman*’ide konverentsidel kuulen, et mitte kuskil pole ajakirjanduseetika eriti muutunud.

Arutelu pärast ettekandeid

Sulev Valner: Aeg-ajalt räägitakse, et kõik tõelised ajakirjanikud on Eesti ajakirjandusest tänaseks juba lahkunud. Eks oleme selles eas, et oskame rääkida, kuidas vanasti oli rohi rohelisem. Ainar, kui sa nüüd oled nooremate keskel, kas siis tunned, et oled päris ainus, kes sotsiaalset järjepidevust kannab?

Ainar Ruusaar: Tore on jälgida, kui kiiresti noored oma tööd teevad. Tunnen kadedust, nad lihtsalt jõuavad kiiremini, on väga aktiivsed. Minul on sotsiaalset pagasit, mida neil on vähe. Aga neil on energia ja kiirus, ka head oskused oma tööd teha. Ma ei ole nõus, et meil tänapäeval puuduvad Pandid ja Karemäed ja Talvikud. Pange nad konteksti, kus on tohutult kanaleid, tohutult tegevusi, tohutult killustunud auditoorium. Ma arvan, et killustunud auditooriumi tükki jaoks on oma Pandid ja Karemäed täiesti olemas. Me ei saa minna tagasi ühe kanali juurde.

Küsimus saalist: Kummas on parem kasvuturvas kasvamiseks, kas avaõiguslikus või eraajakirjanduses?

Ainar Ruusaar: Mul on mõlemaga kogemusi. Rahvusringhäälingus on noored ajakirjanikud justnagu kodus — kus on kõik korras, kus on ema ja isa, alati on valmis toit. Kui ema-isa on tööl, siis külmkapis on alati midagi, mida soojendada. Seal on kindlam ja soojem olla, seal on parem ennast arendada, on natuke rohkem aega. Erameedias on kogu aeg kiire, pead midagi tegema, kogu aeg pead tegema terakesi. Mõlemas kasvab võimsalt. Võib küsida nii, et kummas on lihtsam aega teenida, kas autoroodus või Scoutspataljonis? Sellises suures kontsernis nagu Eesti Meedia on pinged suuremad.

Tarmu Tammerk: Me näeme, et mõni ajakirjanik, kes on rahvusringhäälingus ennast justkui üles töötnud, maandub ootamatult erameediasse.

Seal arutatakse samu asju, aga mitte auditooriumi-põhiselt, vaid kasumipõhiselt. Ajakirjanikud lähevad erameediasse ja õitsevad. Nad ei kao ära. Väga tuttavad tegijad ERR-ist jätkavad täpselt sama käekirjaga, mille nad omandasid rahvusringhäälingus, said põhja alla ja nüüd õitsevad.

Ainar Ruussaar: Ühiskondlikus mõttes oli ETV+-i tegemine suur võit, saime väga head noored läänelikud vene ajakirjanikud.

Tarmu Tammerk: Mõni neist on tuntud ka eesti keelsele auditooriumile, teevad oma asju eesti keeles. Nad on hinnatud kolleegid ka uurivas toimetuses, tulevad oma heade ideedega välja.

Martin Šmutov: Viimastel aastatel pole esitatud auhindade nominentideks raadioid ...

Aimar Ruussaar: Olen sinuga nõus. Tele saab tähelepanu — mõõdetakse reitinguid ja skandaale, aga näiteks töö, mida teeb Taavi Libe hommikuti Vikerraadios, mis nõuab uskumatult palju pingutust, jääb tähelepanu alt välja.⁴ „Terevisioon“ ei anna mulle sellist säraküünla efekti nagu Taavi tegevus.

Maarja Lõhmus: Kuhu kuulub ajakirjandus? Klassikaliselt võib öelda, et ajakirjandus on kultuuri osa. Kui ajakirjandus on kultuuri osa, siis kuidas ta suhestub poliitika ja teiste teravate temadega?

Ainar Ruussaar: Jah, ajakirjandus on kultuur. Ajakirjandus toodab mälu, seletab ühiskonda — meeldib see või ei meeldi. Ajakirjanduse roll on selles, et eesti keel ei muutuks pudikeeleks, vaid oleks arusaadav ja korrektne. Aeg-ajalt kuulan komertskanaleid — oh, seda pehmet keelt ei peaks kasutama. Ajakirjanduse kultuuriroll on viia oma auditoorium selleni, et see, kes tarbib ajakirjandust, räägiks korrektses keeles. Kui suhtled inimesega, siis saad keele järgi aru, kas ta on tark inimene või mitte.

Andres Jõesaar: Kõik pidi hästi olema, aga kui kuulata Raadio 2-t pärast kella kuut õhtul, siis läheb meel kurvaks. Olgem ausad, Raadio 2 panust eesti keele allakäigis noorte seas ei saa alahinnata (kurb naer saalis). Ütleme, et see, mida üks inimene seal aastakümneid on teinud, on oma jälje jätnud noorte keelde (kurb naer saalis).

Repliik saalist: Sky Plusi kohta kehtib täpselt sama.

Sulev Valner: Ma resonanceeriks sellega, mida Tarmo välja tõi — olulised on piirkondlikud korrespondendid ja maakonnalehed. Siinsamas seltsis oleme muretsenud, et ei tea, kauaks lehti igasse maakonda

veel jätkub. Mul oli linna- ja vallajuhtidega äsja koosolek, kus president Kaljulaid ütles neile, et ärge solkige ajakirjandusturгу.⁵

Ainar Ruussaar: Meie meediajuhid ei ole veel päris täpselt aru saanud, kui oluline on kohalikkus, et tulebki iga päev pidevalt käia igal pool üle Eesti ja ka mujal.

Martin Šmutov: Tänavune (2019 — *Toim.*) Bonniereri preemia oli eriline selle poolest, et see oli puhas veebimeedia lugu, ERR-i portaalis avaldatud. Merilin Pärli alustas sellega ERR-i uudisteportaal — see oli täielik portaalilugu. Uus reaalsus on see, et ka *online*-portaalides on toimetajad, ja see, mis sealt tuleb, ei ole enam rämpsmeedia tasemel.

Kokkuvõtte 15.02.2019 EAAS-i koosolekul osalenute hulgas tehtud küsitlusest „Mis on hästi Eesti ajakirjanduses“ (koostanud Roosmari Kurvits)

Ringhääling ja *online*

- ERR-i ühiskonnasaadete püsimine olulise kanalina: „Aktuaalne kaamera“, „Suud puhtaks“, „Esimehe stuudio“ (eriti Johannes Tralla saatejuhina uues rollis), Samost ja Sildam Vikerraadios, „Poliitikaguru“ Kuku raadios
- Avaõiguslik televisioon on arutlevamaks muutunud.
- ERR-i uudisteportaal veebis ja eriti mobiilis avaneva müravaba tõsiseltvõetava uudisteallikana
- „Aktuaalse kaamera“ tõusutrendis vaadatavus
- „Aktuaalne kaamera“ kui usalduse müüja
- „Aktuaalse kaamera“ saatejuhid — tasakaalukad, rõõmsad
- Noorema põlvkonna pealekasv „Esimese stuudio“ Johannes Tralla ja Anna Pihl, „Pealtnägija“ Taavi Eilat, Kristjan Pihl ja Dmitri Pastuhhov, „Radari“ Ege Tamm ja Eeva Esse, „Aktuaalse kaamera“ reporter Maria-Ann Rohemäe USA-s
- Enamasti väga hea — „Pealtnägija“ ETV-s, „Plekktrumm“ ETV2-s, ETV-s
- Joonas Hellerma
- ERR-i korrespondentide võrk — unikaalne nähtus
- Vikerraadio populaarteaduslikud saatesarjad („Eesti lugu“, „Keelesaade“, „Müstiline Venemaa“, „Aja jälg helis“ jt) — mitmekesised, rahulikud, põhjalikud

⁴ Taavi Libe juhtis „Vikerhommikut“ kuni 2019. aasta augustini, seejärel asus tööle TV3-sse. — *Toim.*

⁵ Kersti Kaljulaid 2019. <https://tartu.postimees.ee/6522459/president-linna-ja-vallajuhtidele-maksuraha-eest-ajakirjanduse-laadset-toodetehes-tegelete-te-turu-solkimisega>.

- Rein Lang ja Väino Koorberg Kuku saates „Olu-korrast ajakirjanduses“
- Minu meelest teeb ülihead analüüsivad ja sünteesivad tööd SAPTK portaali objektiiv.ee, vaatamata sellele, et nad ajakirjanikest nende tegematajät-miste pärast üsna kurjasti kõnelevad. Ja Tallinna TV-st muidugi Andres Raid oma saadetega. Pea-vool ei pääse nende tegijatele minu meelest üldse ligigi.

Trükiajakirjandus

- Postimehe AK. Ka üldiselt Postimehe arvamusküljed
- Kultuuri käsitlevaid väljaandeid on juurde tulnud.
- Mõned Eesti Ekspressi uurivad artiklid, kus on tehtud tööd eri allikate kasutamisel ja jõutud lähedale mõne teema tegelikule olemusele (miks see tegelikult toimus)
- Rainer Kerge intervjuud Õhtulehes — intelligentsed, süvenenud, hästi komponeeritud
- Jaanus Piirsalu Venemaa-reportaazid
- „Juurikas“ Postimehe AK-s — vaimukas, täis kultuurivihjeid, žanriliselt variatiivne
- Stabiilselt väga hea — Mart Juur Postimehes
- Andrus Kiviräha vested ja arvamused. Vaatab päevaprobleeme eluterve huumori, talupojamõistuse ja absurditajuga. Mõnusalt eneseirooniline
- Maakonnalehtede püsimine vaatamata majanduslikult kitsastele oludele
- Lõuna-Eesti Postimehe tulek uue võimalusena piirkonna hääle tugevdamiseks (mille potentsiaal realiseerub küll veel osaliselt, väga kõikumise ajakirjanduslikult)

Laiemad trendid

- Vastuseis nupu- ja tootmispõhisele ajakirjandusele. Kuigi ERR-is on suuri ohumärke, et kvaliteet soovitakse asendada kvantiteediga.
- Ajakirjandusmaastiku tihe asustus ehk temaatilisest aspektist peaks absoluutselt iga eluala-huviala fanatt endale miskit apetiitset leidma.
- Ajakirjanduse tarbijaid jagub.
- Ajakirjandusharidust on võimalik heal tasemel kodumaal omandada.

- Eksisteerib konkurents.
- Sama teema käsitlevad erinevates väljaannetes-kanalites võivad olla üsna erinevad. Retsipiendil on valikuvõimalus!
- Arvamuste ja vaatenurkade paljusus kajastustes
- Endiselt eksisteerib (edukalt!) väljaandeid ja saateid, mille juured ulatuvad mitmete kümnete aastate taha.
- Tegijate seas on nii vanemaid kui värskemaid nägusid.
- Lõpuks ometi on (kogu) meedia aru saanud, et videotootmine on ülioluline. Vaadates ja kuulates mõistab inimene ju paremini kui lugedes!
- Ajakirjanikud tajuvad endid vabade ajakirjanikena, nende vabadus on ajakirjandusvabadus, sõnavabadus, arvamusevabadus, loomevabadus. Väga paljud ajakirjanikud teadvustavad oma kohustusi auditooriumi ja avalikkuse ees. Iseasi, kuidas nende igapäevatoos nende kohustuste kandmine õnnestub.
- Olen spordiajakirjanduses täheldanud, et ajakirjaniku ja kommunikatsioonispetsialisti suhted on paranenud. Ma ei mõtle, et ajakirjanikud tegutsevad suhtekorraldajate taktikepi järgi. Pigem omavaheline igapäevane suhtlus, et ala kajastus paraneks. Seda kõike juba rohujuurte tasandil — alates värskete piltide operatiivse jagamisega, lõpetades usalduse kasvamisega (sügavamate teemade jagamine).
- Noored hakkajad ja asjalikud ajakirjanikud + tudengid, nt TÜ bakatudentidelt ilmunud uuriavad, kriitilised lood
- Noored andekad tegijad paljudes kanalites, nii televisioonis (ETV) kui raadios (Vikerraadio, Raadio 2, Kuku) kui trükiajakirjanduses (Sirp, Müürileht, mõnevõrra ka Postimees, rohkem Eesti Päevaleht). Selle kõrval on samades kanalites ka palju pealiskaudset, šabloonsset ja lahmi-vat. Diferentseerumine nii kanalite kui tegijate lõikes on suur ja aina suureneb. Aga üldkokkuvõttes on rõõmustavat üsna palju. Oleks ilmselt rohkemgi, kui professionaalset-kollegiaalset meediakriitikat oleks rohkem. Praegu see peaaegu puudub.

MEEDIA OLUKORD JA ARENGUSUUNAD

Sissejuhatuseks 2019. aasta uuringule

Ragne Kõuts-Klemm, Halliki Harro

Meediat ja ajakirjandust on Eestis sotsioloogilise uurimistraditsiooni raames uuritud väga erinevatest vaatekohtadest juba alates 1960ndate keskpaigast.¹ Suuremad ja üldistavamad kokkuvõtted meedia olukorrast ja arengusuundumustest on aga harvad, veel vähem esineb püüdeid mõtestada muutusi komplekselt, s.t võttes arvesse kultuurilist, regulatiivset, majanduslikku ja vastuvõtu konteksti. Meedia ja kommunikatsiooni valdkond on praegusel kümnendil suures muutumises ja see tingib vajaduse eri tegurite omavahelised seosed põhjalikult avada.

2018.–2019. a. läbiviidud meedia olukorra ja arengusuundade uuring kaardistas Eesti meediavaldkonna olukorra ning pakkus kogutud andmetele tuginedes välja selle valdkonna võimalikke arengustenaariume. Kasutasime selleks nii ise kogutud kui ka sekundaarseid andmeid. Lisaks võtsime eesmärgiks sõnastada uuringu tulemusena põhimõtteid, mille alustele võiks Eesti meediapoliitika tugineda ja milliseid eesmärke seada. Meie eesmärk oli anda sisendit meediapoliitika kujundajatele ja panna alus meediavaldkonna süsteemsemale mõtestamisele. Lähtusime eeldusest, et meediapoliitika ei tähenda mitte üksnes meediavaldkonda korrastava õigusnormi väljatöötamist ja elluviimist, vaid ka andmepõhiseid otsuseid selle kohta, kas, milles ja mil määral on vaja meedia toimimisse sekkuda. See tähendab ka valdkonda puudutavate andmete regulaarse kogumise vajaduse väljaselgitamist ja põhimõtete kokkuleppimist.

Uuring valmis Tartu Ülikooli ja Tallinna Ülikooli teadlaste koostöös ning ühendab sel moel meediasüsteemis toimuva analüüsi klassikalise

ajakirjanduse ja meediainnovatsiooni uurijate lähened. Stsenaariumide kavandamisel osalesid kõigi suuremate meediaorganisatsioonide juhid ja meediaekspertid.

Uuring lähtus normatiivsest eeldusest, et meediavaldkonnas toimuv ja meedia regulatsioon peavad toetama a) kodanike informeeritust osalemaks demokraatlikus ühiskonnas, b) eesti keele ja kultuuri säilimist ja arengut ning c) avaliku võimu läbi paistvat teostamist. Ühelt poolt areneb meedia küll suuresti turuvaldkonna seaduste järgi. Teiselt poolt on Eesti kultuuri ja väärtusi kandev meedia üks olulisi institutsioone, mis oma infovalikutega toetab teiste institutsioonide toimimist. Avalikku infot vahendavad ja väärtust loovad meediaorganisatsioonid täidavad avaliku hüve loomisel tähtsat rolli. Sel põhjusel ei saa meediaäri käsitada tavalise ärina.

Meediavaldkonnas käsitletavate objektide defineerimiseks on mitu võimalust, sest meedia tähendab nii institutsiooni kui ka tehnoloogilisi vahendeid. Kõige kitsamalt saab meediaks nimetada levitehnoloogiaid, mis on suuremale osale elanikest kättesaadavad ja mille kaudu jõuab nendeni neile suunatud sisu (ajalehed, ajakirjad, televisioon, internet, ka tele- ja mobiilkommunikatsiooni kanalid). Laiemalt peetakse meedia all silmas aga neid inimeste osalusega ettevõtmisi, mis tegelevad süsteemset sisu loomise ja suunamisega meediasse kui vahendamistehnoloogiasse. Käesolevas uuringus määratleme meediat laiemas tähenduses.

Meedia on üldsusele suunatud ja üldsusele kättesaadava sisu loojate ja vahendajate tegevuse vahend ja väljund. Meedia hõlmab meedia ja kommunikat-

Artikli aluseks on uuringuaruanne kultuuriministeeriumi koduleheküljel — Ragne Kõuts-Klemm, Halliki Harro-Loit, Indrek Ibrus, Signe Ivask, Marten Juurik, Andres Jõesaar, Madis Järvekülg, Sten Kauber, Väino Koorberg, Silja Lassur, Urmas Loit, Külliki Tafel-Viia. Meediapoliitika olukorra ja arengusuundade uuring. Tartu ja Tallinn: Eesti Kultuurkapital, 2019.

¹ Signe Opermann, Peeter Vihalemm. Meedia ja ühiskonna seoste uurimine Eesti sotsioloogilise traditsiooni kontekstis. — Peeter Vihalemm, Marju Lauristin, Veronika Kalmus, Triin Vihalemm (Toim). Eesti ühiskond kiirenevas ajas: Uuringu „Mina. Maailm. Meedia“ 2002–2014 tulemused. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2017, lk-d 28, 43–45.

siooni infrastruktuure, avalikkusele kättesaadavat sisu ning selle loomisel osalenud toimijaid ja nende tegevust.

Ajakirjandus on üks meedia institutsiooni-dest, mis vahendab professionaalsetest kriteeriumidest lähtuvalt aktuaalset infot avalikuks kommunikatsiooniks.

Meediavaldkond on eriline valdkond, sest selle tegevus ja mõju ei ole piiratud ühe konkreetse teema või ühiskondliku sfääriga. Ühiskonnasüsteemist lähtuvalt vaadates kujutab meedia endast spetsiifilist avalikkuse institutsiooni, turumõistetest lähtuvalt aga samal ajal ka spetsiifilisi ettevõtteid. Meedia toimib ühelt poolt avaliku hüve loojana: see panustab rahvusriigi toimimiseks vajaliku ühise infovälja loomisesse, kodanike ühiskonnas osalemiseks vajaliku informeerimise, kultuuri ja keele uuenemisse jms. Teiselt poolt tegutseb meedia samal ajal ka turul (teenib tulu, võimaldab reklaamiklientidele kontakti meediatarbivatega jms). Meedia on kultuuri osa ja kujundaja. Meedia toimib regulatiivses kontekstis, mida kujundavad Euroopa Liidu ja Eesti seadused, järelevalve ja kohtupraktika. Ülereguleerimise vältimiseks on meedia klassikaliselt vastanud vastutuskohusluse instrumentide (*MAI, media accountability instruments*), sh eneseregulatsiooni rakendamisega.

Ülikeerukas nüüdisühiskonnas on klassikaline meediasüsteem muutunud komplekssemaks. Lisandunud on toimijaid, tehnoloogiaid ja sisuloome võimalusi. Meediasüsteem on muutunud komplekssemaks järgmiste protsesside tulemusel.

- **Info- ja kommunikatsioonitehnoloogia laialdane kättesaadavus on toonud turule rohkem sisuloojaid ja meediavaldkonnas tegutsejaid**, nii üksikisikuid, organisatsioone kui ka ettevõtteid; sisuloome ja -levitamisega tegelevad ka subjektid, keda seni meedia hulka ei liigitatud (ametkonnad, institutsioonid, individuaalsed sõnumiloojad jpt). Üha rohkemate osalejate ja huvipoolte ligipääs avalikule kommunikatsiooniruumile tingib ka nende suurema omavahelise konkurentsi info vastuvõtjate tähelepanu, aga ka sõnumite loomiseks vajalike ressursside pärast

(nii raha kui ka tähelepanu on piiratud ressurss ning mida rohkem osalejaid sellele konkureerib, seda vähem igaühele jätkub).²

- **Sotsiaalmeedia globaalne levik** on muutnud klassikaliste meediaorganisatsioonide positsiooni nii suhtluses auditooriumiga kui ka turul. Suur osa internetis loodavast ja levitatavast uudistesistust ei allu ajakirjanduslikule (toimeuslikule) faktikontrollile (nt erinevad foorumid ja blogijate postitatud sisu, sotsiaalvõrgustikes tavakasutajate poolt levitatav info ja õppevideote sisu). Interneti võimaldatud võrgustikuline kommunikatsioon väga erinevate toimijate vahel annab igale üksikule toimijale selles võrgustikus suurema vabaduse ja vastutuse. Rahvusriikide turgudel tegutsevad toimijad, kes ei allu rahvusriikide kontrollile; kommunikatsiooniruumi avanemine globaalse toimimissuutlikkusega meediale on toonud kaasa teravnenud konkurentsi nii vastuvõtjate tähelepanu kui ka ressursside pärast.
- **Ühiskonna meediastumine** (*mediatization*) on protsess, mille käigus meedia muutub üha iseseisvamaks ning teised institutsioonid peavad oma toimimises kohanema meedia loogikaga. Teisalt kasutavad eri institutsioonid meediat oma sõnumi edastamiseks ja nähtavuse saavutamiseks. Meediastumise taga on suuresti tehnoloogiline areng. Inimeste igapäevaelu korralduses on meedia- ja kommunikatsioonitehnoloogial üha suurem osakaal, sest see hõlbustab ja kiirendab mitmeid toiminguid. Meediatehnoloogia vahendab olulist osa nii riigi kui ka erasfääri pakutavatest teenustest ja ühiskonnas osalemise kanalitest. Teisalt on see tinginud ka avalike ja teiste institutsioonide kasvanud vajaduse olla meedia kaudu kontaktis kodaniku ja tarbijaga — võistelda inimese tähelepanu pärast teiste samadel eesmärkidel toimijatega.

Kokkuvõttes on meedia toimimise kontekst muutunud keerulisemaks ning konkurents eri toimijate vahel teravamaks. Sellest lähtuvalt sõnastasime fookusvaldkonnad, millega meediapoliitika kujundamisel tuleks tegeleda.

² Spetsiifiliselt loomemajanduse valdkonda kuulub filmi- ja videotootmine ning selle valdkonna olukord on kaardistatud Eesti Konjunktuuri Instituudi korraldatud 2018. aasta loomemajanduse uuringus, samuti on selles põhjalikult analüüsitud ringhäälingu olukorda (vt www.ki.ee/publikatsioonid/valmis/1_Eesti_loomemajanduse_olukorra_uuring_kaardistus.pdf). Selles aruandes (lk 74) sedastatakse: „Ringhäälingu suurimateks probleemideks on turu väiksuse ja auditooriumi jagunemise tõttu liialt väikesed turunišid ning osa Eesti tarbijate raskused uute tehnoloogiatega kohanemisel. Eesti eraringhääling on sõltuv reklaamirahadest, mille summad on piiratud ja mida peab aina enam jagama teiste meediakanalite, interneti ja sotsiaalvõrgustike vahel. Suurenev konkurents erinevate kanalite vahel toob kaasa orienteerumise meelelahutusele ja programme pealiskaudsuse.“

- Jätkata koostööd Euroopa Liidu institutsioonidega, et luua Eesti turul tegutsemiseks võrdsed konkrentsitingimused globaalsetele ja rahvuslikele meediaettevõtetele (globaalsete ettevõtete maksustamine, reklaamiraha väljaviimise kompenseerimine jms). Ettepanek on käsitada ka platvorme kirjastajatena ja selle alusel kohelda neid seadustes ja maksustamisel.
- Eestikeelse meediasisu loome vajab järgmise 10–15 aasta jooksul riigi ja avalikkuse kõrgendatud tähelepanu. Eesti meediasektor vajab suuremat koostööd konkureerimaks globaalsete meediaettevõtetelega, teisalt vajab meediasektor riigi tuge Eesti ühiskonda ja kultuuri arendava sisuloo konkrentsivõime tagamiseks. Selleks teeme ettepanekud:
  - + luua maksusoodustused eestikeelsele digitaalsele ajakirjanduslikule sisule, s.t langetada digiväljaannete ja digisisu ostude käibemaksu, jätkata paberväljaannete kojukande toetamist;
  - + algatada fonde ja luua programme, mis toetaksid konkrentsipõhiselt eestikeelset sisuloomet turutõrke valdkondades (nt kohaliku ajakirjanduse arenguhõppe programm veebiuundusteks ja auditooriumi uuringuteks, lapsi ja noori kõnetavad kvaliteetsed kodumaised formaadid ja sisu, kvaliteetne eestikeelne ja Eesti elu mitmekesiselt kujutav draamasisu, eksperimentaalsed ja innovaatilised demokraatiat ja kultuuriruumi mitmekesisust tugevdavad digitaalse meedia vormid, juurdlevat ajakirjandust toetavad ja ajakirjanike andmeanalüüsi oskusi edendavad programmid jms);
  - + leida võimalused toetada autonoomse ja ajakirjanduslikus mõttes professionaalse kohaliku meediasisu ning modereeritud aramusfoorumi loomist (nt raadioringhäälingu lubade väljaandmisel taastada loaliik „kohalik“, mitmekesisuse toetamiseks võimaldada alustavatele kogukondlikele raadiojaamadele inkubatsiooniperioodi, omavalitsusmeedia suurem koostöö eraõigusliku meediaga ja teavitustegevuste korrastamine, omavalitsusmeedia hea kommunikatsioonitava loomise toetamine, kogukonnameedia ja ERR-i koostöö motiveerimine);
- + tagada ERR-ile piisav rahastamine olemasolevate ja uute rollide täitmiseks. ERR-i uued rollid peaksid olema erameedia kvaliteetsisu agregeerija ning Eesti meedia ja kultuuriruumi innovatsioonisüsteemi koordinaator. Leida viise motiveerida suuri meediaettevõtteid ja ERR-i tellima senisest suuremat osa sisust sõltumatult sisutootjatelt ja Eesti autoritelt. ERR-i tellimispoliitikas peaks olema rõhk uuenduslikul sisul ja eksperimentaalsetel formaatidel. ERR-i puhul lahendada nende käibemaksuprobleem — leida võimalus lubada ERR-il sarnaselt erameediaga arvestada tagasi käibemaksu.
- Meediavaldkonda pidevalt monitoorida, et teha andmepõhiseid poliitikaotsuseid, sh tugevdada Tarbijakaitse ja Tehnilise Järelevalve Ameti (TTJA) meediaanalüüsi võimekust, teha koostööd Eesti meediainstitutsioonide ja ülikoolide uurimiskeskustega. Loobuda senisest praktikast, kus meediaettevõtte peab oma tegevusest aru andma mitmele asutusele (nt TTJA, Statistikaamet), ja luua ühine andmete esitamise süsteem. Tellida regulaarselt programmi- ja sisuanalüüsi (või luua selleks automatiseeritud seiretarkvara). Pidev monitooring aitab edendada ka meedia eneserefleksiooni ja meediakriitikat.
- Arendada riigi avaandmete pakkumist selleks, et luua kodumaisele meediasektorile uusi analüütilisi ja arenduslikke võimalusi (andmeajakirjandus jm spetsiifiline analüütiline tegevus ning Eesti elanike teavitamine).
- Luua ja rahastada elanike meedia- ja kommunikatsioonihariduse programme, mis on suunatud eri sihtrühmadele, lisaks alg- ja põhiharidusele suunata programmid spetsiifilistele, rohkem ohustatud elanikkonnarühmadele (vähekriitilised meediatarbivad, vanemaalised, vähem haritud jt).

Rahvusvahelised hinnangud Eesti meedia hetkeseisule

Ragne Kõuts-Klemm

Demokraatlikes riikides kehtiv idee meedia juhtrol- list ühiskonnas näeb vastukaaluks sellele, et meedia toimimisse ei sekkuta, meedial tervikuna vastutust ühiskonna ees. Sekkumise-mittesekkumise määra poolest riigid muidugimõista erinevad. Meedia ja poliitika vahekorra hindamisel aktsepteeritakse teadlaste hulgas üldjoontes Hallini ja Mancini pakutud liigitust aastast 2004,¹ mille järgi võib läänelikes ühiskondades meedia ja poliitika suhe olla kas liberaalne (nagu USA ja Suurbritannia), polariseerunud-pluralistlik (nagu mitu Vahemere-äärset riiki) või demokraatlik-korporatiivne (nagu Skandinaavia riikides). Endised sotsialistliku bloki riigid ei ole hästi sobitunud ühtegi neist kategooriatest, kuigi nende paigutamiseks on katseid tehtud.²

Paolo Mancini leiab ühes viimases analüüsis, et endistest sotsialismibloki riikidest „on Eesti kõige läänelikuma meediamudeli esindaja“.

Eesti meedia on võimeline paremini kui teised seisma vastu väliste toimijate (nagu nt poliitikud ja ärimehed) survele. Eesti meediasüsteem näib olevat juhitud ärihuvidest ja tarbijavajadustest, mitte poliitilisest agendast. [---] Meediaregulatsioon on arenenud mitteametlike tavade ja võrgustike mõju kaudu ning spetsiifilist meediaregulaatorit ei ole välja kujunenud. Eestis on Kesk- ja Ida-Euroopa riikidest kõige madalam klientelismi³ tase, isegi kui meediaressursside jagamist on mingil määral

mõjutanud pinge venekeelse vähemuse ja eesti- keelse enamuse vahel. (2015: 30–31).⁴

Parem olukord tuleneb ilmselt ajakirjanduse ajalooliselt tugevast rollist Eesti ühiskonnas. See on seotud ka lugemisoskuse varajase ja laia levikuga, professionaalset ajakirjandust on soodustanud ka akadeemilise ajakirjandushariduse pikk ajalugu.

Aga teiselt poolt osutab mõni rahvusvaheliselt võrdlev hinnang (nt pressivabaduse, meedia pluralismi monitooring) Eesti olukorra halvenemisele.

Pressivabaduse hinnang näitab, et Eesti olukord on viimase kümne aasta jooksul muutunud kriitilisemaks: Eesti püsis aastatel 2006–2012 riikide pingerea esikümnes, kuid on siis langenud teise kümnesse, olles siiski kõige kõrgema asetusega postsotsialistlik riik (vt joonis 1). Sõltumatu valitsusvälise organisatsiooni Piirideta Reporterid (Reporters Without Borders) iga-aastane hinnang annab sõnumi, et pressivabaduse seisund on Eestis endiselt hea, kuid muutunud keerulisemaks.

Seda on 2018. aasta raportis põhjendatud poliitilise ja majandusliku surve kasvuga kohalikule meediale ning suurenevate rahvusvaheliste küber- riskidega, mis on muu hulgas toonud kaasa ka häkkerite rünnakuid Eesti meediaettevõtete arvutisüsteemidele.⁵ Seevastu 2019. aasta raport rõhutas suurenevat majanduslikku survet ajakirjandusele, mistõttu väheneb ajakirjanike autonoomia.⁶

Artikli aluseks on peatükk 1.2 uuringuaruandest: Ragne Kõuts-Klemm, Halliki Harro-Loit, Indrek Ibrus, Signe Ivask, Marten Juurik, Andres Jõesaar, Madis Järvekülg, Sten Kauber, Väino Koorberg, Silja Lassur, Urmas Loit, Külliki Tafel-Viia. Meediapoliitika olukorra ja arengusuundade uuring. Tartu–Tallinn: Eesti Kultuurkapital, 2019. https://www.kul.ee/sites/kulminn/files/2019_meediapoliitika_olukord_arengusuunad_aruanne.pdf.

¹ Daniel Hallin, Paolo Mancini. Comparing Media Systems. Three Models of Media and Politics. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.

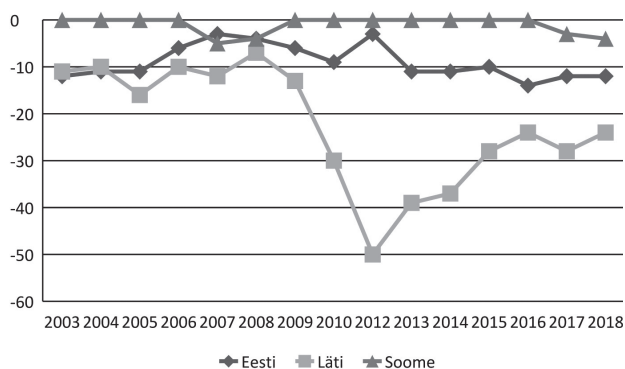
² Karol Jakubowicz. The Eastern European/Post-Communist Media Model Countries. — Georgios Terzis (Toim). European Media Governance: National and Regional Dimensions. Bristol, Chicago: Intellect Books, 2007, lk-d 303–313; Bogusława Dobek-Ostrowska. 25 Years after Communism: Four Models of Media and Politics in Central and Eastern Europe. — Bogusława Dobek-Ostrowska ja Michal Glowacki (Toim). Democracy and Media in Central and Eastern Europe 25 Years On. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2015, lk-d 11–45.

³ Eesti keeles väljendab mõiste tähendust ilmselt kõige täpsemalt sõna „onupojapoliitika“.

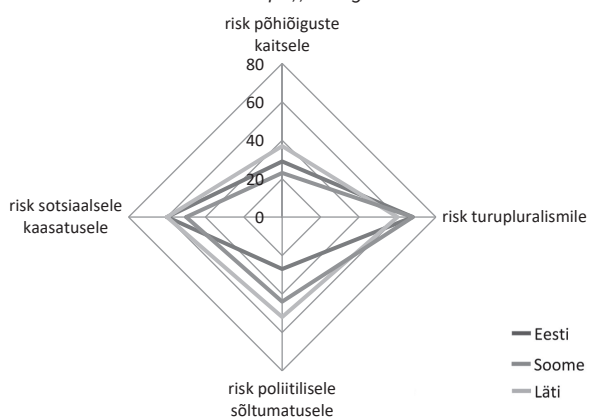
⁴ Paolo Mancini. The News Media between Volatility and Hybridization. — Jan Zielonka (Toim). Media and Politics in New Democracies. Oxford: Oxford University Press, 2015, lk-d 25–37.

⁵ <https://rsf.org/en/estonia>

⁶ *Ibid.*

Joonis 1. Eesti, Läti ja Soome asetus pressivabaduse indeksi alusel organisatsiooni Piirideta Reporterid pingereas 2003–2018. Allikas: <https://rsf.org/en>

Joonis 2. Meediapluralismi monitooringu (MPM 2017) riskihinnangud Eesti, Läti ja Soome meedia olukorrale neljas põhivaldkonnas.⁷

Peamisi riske meediavabadusele ja meedia mitmekesisusele jäädvustab ka rahvusvaheline meediapluralismi monitooring (MPM). See tugineb peamiselt vastavate maade eksperthinnangutele, mis omakorda lähtuvad nii meediavaldkonna statistilistes ülevaadetes kui ka ülevaadete avalikkuses arutletud teemadest ja sündmustest (kvalitatiivne osa). Meediapluralismi monitooring hindab nelja põhivaldkonda: põhiõiguste kaitse, turupluralism, poliitiline sõltumatus ja sotsiaalne kaasatus. Eesti, Soome ja Läti võrdluses hinnatakse riske Eestis nendes neljas dimensioonis pigem keskmiseks (vt joonis 2).

Meediapluralismi monitooringu 2017. a raporti kohaselt põhjustavad väiksemates riikides riskide kasvu globaalsed muutused majanduskeskkonnas. Selle tulemusel on rahvusriikide turgudel kasvanud meediaomandi kontsentreerumine ning kontsernide omanike (majandus- ja poliitilised) huvid võivad sekunda nii toimetuste kui ka iga üksiku ajakirjaniku autonoomiasse. Sisulisi valikuid tehes — näiteks milliseid teemasid ja sündmusi mis nurga all kajastada või milliseid kajastamata jätta — ei pruugi toimetused lähtuda mitte ajakirjanduslikest professionaalsetest kriteeriumidest, vaid ka suuromanike poliitilistest või majandushuvidest (nt otsus mitte käsitleda kriitiliselt meediaomaniku teisi tegevusi, otsus kritiseerida meediaomaniku konkurente tema muude majandustegevuse valdkondades, otsus luua toetatavat fooni teatavateks seadusmuudatusteks jms). Turul ei ole piisavalt teisi tugevaid toimijaid, kes pakuksid vastukaaluks vastupidiseid seisukohti ja/või vaatleksid toimuvat mitmekülgelt. Kontsentreerunud turul tekib monopol või oligopoolne turustruktuur.⁸

MPM-i alusel on Eestis kõige suuremas ohus turupluralism (vt tabel 1).

Meediapluralismi monitooringu hinnang Eesti meedia olukorrale tugineb ühelt poolt statistikale, kuid olulisemgi on ekspertide hinnang sellele, kas nii regulatsioone kui ka aset leidnud sündmusi arvestades esineb riske meedia toimimisele. Kui võrrelda eri riikide raporteid, selgub, et riskitaset hinnatakse tihti kõrgeks siis, kui riigis ei ole meediavaldkond reguleeritud. See on üpris kitsas lähenemine ega võta arvesse muid mehhanisme (nt eneseregulatsioon, kultuurikonventsioonid jms). MPM-i uuringumetoodika on saanud kriitika osaliseks.⁹ Üleüldine probleem on selles, et hindamiseks vajalikud andmed ei ole piisavalt kättesaadavad, samuti vajab uuringu metoodika ulatusliku digitaliseerimine ja platvormistumise tõttu täiendamist.¹⁰

Tõhusa mediapoliitika kujundamise aluseks saab olla aga ainult mitmekülgne info olukorra kohta, sest ainult põhjalike andmete alusel saab otsustada

⁸ Allikad: Andres Kõnno. Country Report: Estonia. — Monitoring Media Pluralism in Europe: Application of the Media Pluralism Monitor 2017 in the European Union, FYROM, Serbia & Turkey. European University Institute, Robert Schuman Centre for Advanced Studies, Centre for Media Pluralism and Media Freedom. http://cmpf.eui.eu/wp-content/uploads/2018/11/Estonia_MPM2017_country-report.pdf
Ville Manninen. Country Report: Finland. — *Ibid.* http://cmpf.eui.eu/wp-content/uploads/2018/11/Finland_MPM2017_country-report.pdf;
Anda Rozukalne. Country Report: Latvia. — *Ibid.* http://cmpf.eui.eu/wp-content/uploads/2018/11/Latvia_MPM2017_country-report.pdf

⁹ Oligopoolne turustruktuur tekib, kui turul tegutsevad teatud valdkonnas üksikud suured ettevõtted (nt mõeldakse nelja suurima ettevõtte turu osakaalu). Selline turujaotus võib tarbijale kaasa tuua mitmeid miinuseid: pakkumine ei ole piisavalt mitmekesine ja see võib tuua kaasa hinnatõusu; uute väikeste ettevõtete lisandumine on takistatud, sest suuretted võivad väikesed hõlpsasti üles osta või välja konkureerida. Võib näida, et üksikute suurte ettevõtete tegevusplaanid on omavahel kooskõlastatud, kuid mulje võib tekkida pigem sellest, et sarnased olukorras ongi lihtsam teiste tegevust prognoosida.

¹⁰ Vt nt V. Manninen. Country Report: Finland.

¹¹ MPM-i 2020. aasta andmekogumise ettevalmistuste käigus tehakse riskihinnangute indikaatoritesse olulisi täiendusi, võetakse arvesse digitaalmeedia põhjustatud oluliselt muutunud olukorda, vt <https://cmpf.eui.eu/media-pluralism-monitor/mpm-2020/>

Põhiõiguste kaitse* 29%	Turupluralism 68%	Poliitiline sõltumatus 27%	Sotsiaalne kaasatus 60%
Sõnavabaduse kaitse 6%	Meediaomandi läbipaistvus 50%	Meedia poliitiline sõltumatus 56%	Vähemuste ligipääs meediale 25%
Info saamise õiguse regulatsioonid 63%	Meediaomandi horisontaalne kontsentratsioon 83%	Toimetuse autonoomia 38%	Kogukondade ligipääs meediale ja kohalikule meediale 88%
Ajakirjanduslik professioniseerumine, standardid ja kaitse 24%	Omandi kontsentreerumine erinevate meedialiikide lõikes ja konkurentsi tagamine 88%	Meedia ja demokraatlik valimisprotsess 8%	Erivajadustega inimeste ligipääs meediale 52%
Meediaombudsmani/autoriteedi sõltumatus ja efektiivsus 3% (Eestis sellisena puudub)	Majandustegurite ja omaniku mõju sisuloomele 50%	Meediasektori ressursside riigipoolne reguleerimine või tugi 25%	Naiste ligipääs meediale 93%
Traditsioonilise meedia hõlmatus elanikkonnas ja ligipääs internetile 50%	Meedia elujõulisus 70%	Avaõigusliku meedia juhtimise ja rahastamise sõltumatus 8%	Meediapädevus 42%

Tabel 1. Meediapluralismi monitooringu (MPM) hinnang meedia olukorrale Eestis põhivaldkondade alakategoriates

* 0–33% — madal riskitase, 34–66% — keskmine riskitase, 67–100% — kõrge riskitase. Allikas: Andres Kõnno. *Country Report: Estonia*

sekkumise või mittesekumise vajaduse üle. Meediapoliitika teostamise esimene samm on koguda valdkonnas toimuvast regulaarselt infot. Poliitilist sekkumist (s.t regulatsiooni) on vaja rakendada vaid siis, kui „probleemid ja riskid on ilmsed ning poliitikavahendite kasutamine nende [riskide — R. K.] maandamiseks on väga suure tõenäosusega edukas“.¹¹

Picard ja Pickard¹² soovivad meediapoliitika kujundamisel lähtuda järgmisest seitsmest eesmärgist, mille saavutamist peab meediapoliitika toetama:

- 1) kodanike fundamentaalsed kommunikatsiooniõigused ja meediavabadus;
- 2) ligipääs meediale ja kommunikatsiooniteenustele;
- 3) meediastruktuuri ja meediasisu paljusus;
- 4) kodanike ja ühiskonna kaitse;
- 5) meedia läbipaistvus;
- 6) meedia majanduslik ja struktuurne areng;
- 7) õiglane ja efektiivne kommunikatsioonipoliitika otsustusprotsess.

Nende ettepanekute aluseks on ühiskonna kommunikatsioonivajadused, mille realiseerimisel tuleb pidada silmas sotsiaalse ja majandusliku kasu tasakaalu. Need lähtekohad on ka Euroopa Liidu meediaregulatsioonide aluseks. Nendele ettepanekutele

tuginevalt on meediapoliitika põhimõtteid asutud välja töötama näiteks Soomes,¹³ meediapoliitika uue kontseptsiooni vajadusele viitavad teisedki ühiskondlike muutustega silmitsi seisvad riigid, nagu näiteks Prantsusmaa.¹⁴ Lätis on alates 2016. aastast tehtud katsetusi uute meediapoliitika aluste ja regulatsioonide väljatöötamiseks, sest on näha, et praegused õigusaktid ei toeta turupaljusust ja toimetuslikku autonoomiat.¹⁵

Ka Eestis on vaja muutunud meediamaastikku uuesti mõtestada. Meediapoliitika väli on kompleksne ja seotud paljude teiste valdkondadega: esiteks kultuuripoliitikaga — meedia kui kultuuri osa, mis toetab keele ja kultuuri arengut; teiseks hariduspoliitikaga — hariv meediasisu; kolmandaks majanduspoliitikaga — meediaettevõtlus, meediasisu monetariseerimine — ja neljandaks julgeolekupoliitikaga — infovälja korrastatus. Seetõttu nõuab see laialdast koostööd eri osaliste vahel.

Eesti meediapoliitika eesmärgiks peaks olema toetada sellise meediamaastiku kujunemist, mis

- 1) võimaldaks elanike mitmekülgset informeeritust ja osalust ühiskonnas,
- 2) toetaks eesti keele ja kultuuri kestmist ning arengut,
- 3) toetaks avaliku võimu läbipaistvat teostamist.

¹¹ Robert Picard, Victor Pickard. *Essential Principles for Contemporary Media and Communications Policymaking: Report*. — Business of Journalism Media Policy. Reuters Institute for the Study of Journalism, 2017, lk 9. <https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/our-research/essential-principles-contemporary-media-and-communications-policy-making>

¹² *Ibid.*

¹³ Marko Ala-Fossi (Toim). *Media- ja viestintäpolitiikan nykytila ja mittaaminen: Loppuraportti*. — Liikenne- ja viestintäministeriön julkaisuja, 2018, nr 4. http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/160714/04_18_Media-%20ja-viestintäpolitiikan-nykytila.pdf?sequence=1&isAllowed=y

¹⁴ Jean-Baptiste Jeangène Vilmer, Alexander Escorcía, Marine Guillaume, Janaina Herrera. *Information Manipulation: A Challenge for Our Democracies*. Report by the Policy Planning Staff (CAPS) of the Ministry for Europe and Foreign Affairs and the Institute for Strategic Research (IRSEM) of the Ministry for the Armed Forces, Paris, August 2018. https://www.diplomatie.gouv.fr/IMG/pdf/information_manipulation_rvb_cle838736.pdf

¹⁵ Anda Rožukalne *Country Report: Latvia*. — *Monitoring Media Pluralism in Europe: Application of the Media Pluralism Monitor 2017 in the European Union, FYROM, Serbia & Turkey*. European University Institute, Robert Schuman Centre for Advanced Studies, Centre for Media Pluralism and Media Freedom. https://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/61146/2018_Latvia_EN.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Eesti meediaettevõtted

Ragne Kõuts-Klemm, Väino Koorberg

Meedia organisatsioonilisest ja sisulisest mitmekesisusest tulenevalt saab Eesti meediat klassifitseerida järgmiste tunnuste alusel.

Omandivorm: avalik meedia (nt Eesti Rahvusringhääling), sihtfinantseeritav meedia (nt SA Kultuurileht väljaanded, SA Tallinna Televisioon¹), meedia riigiasutuse/omavalitsuse ühe tegevusalana, mille kulud kaetakse selle asutuse eelarvest (nt kohalike omavalitsuste väljaanded), mittetulunduslik meedia (nt MTÜ Loodusajakiri, Tre Raadio ühing), osahingute ja aktsiaseltside vormis tegutsev meedia (AS Postimees Grupp,² AS Ekspress Meedia, OÜ Raadio Kadi), FIE-dest meediaettevõtjad.

Konvergensimäär: kõrgelt konvergeerunud üksused ehk kontsernid (hõlmavad eri platvorme ja tegevusalasid, nagu nt AS Postimees Grupp, AS Ekspress Grupp, aga ka Eesti Rahvusringhääling), keskmiselt või vähe konvergeerunud meedia, millel on mitu eri leviplatvormi (nt OÜ Raadio Kadi, OÜ Harjumaa Ühinenud Meedia), mittekonvergeerunud ehk ühekanaliline meedia (nt Eesti Kodanikuajakirjanduse Selts, OÜ Läänlane).

Auditooriumi hõlmatus / levi ulatus: piiriülese leviga meedia (nt Postimees Grupp ja Ekspress Grupp tegutsevad mõlemad ka teistes Balti riikides), üleriigilise leviga, regionaalse leviga, kohaliku leviga, hüperlokaalse leviga. Levi ulatuse põhjal on aga üksusi keeruline üheselt liigitada, sest konvergeerunud meedia mõni kanal võib olla suunatud kitsamale tarbijate grupile ja mõni kanal laiemale (nt Postimees Grupi kanalid Postimees ja Sakala).

Sisuloome: sisuloojad, kellel ei ole oma leviplatvormi (nt Filmimees Osahing), leviplatvorme omavad sisuloojad (enamik ajakirjandusorganisatsioone,

aga ka tele- ja raadiojaamad, nt ERR, Postimees Grupp), originaalsisu mitteleuvad sisuvõimendajad (leviplatvormid ja agregaatorid, nagu nt Telia Eesti AS, Elisa Eesti AS, Tele 2 Eesti Aktsiaselts) — aga ka nemad teevad katsetusi oma sisu luua (nt Telia avas 23. jaanuaril 2020 oma telekanali Inspira, Elisa ajaviitekanal pakub alates 2020. a 6. jaanuarist „aeglast televisiooni“ jms).

Keele alusel: eestikeelne meedia, venekeelne meedia, muukeelne meedia (seto, mulgi).

Meediaettevõtete üks tegevusalasid on ajakirjandus — aktuaalse info vahendamine avalikkusele lähtuvalt kokkulepitud professionaalsuse kriteeriumidest. Nüüdisajal on meediaorganisatsioonidel lisaks ajakirjandusele sageli teisi tegevusalasid.

Lisaks tegelevad avalikkusele suunatud sisu loomise ja vahendamise kommunikatsiooniettevõtteid ja -agentuurid (nt OÜ Agenda Public Relations (Agenda PR), OÜ Trendmark, OÜ Media House, Dentsu Aegis Network Estonia AS (Carat Eesti) jpt),³ aga ka mitteinstitutionaliseerunud autorid ja üksikud ettevõtlikud inimesed (blogijad, kodanikuaktivistid jt).

Meediaturu maht

Meediaturu mahtu hinnatakse peamiselt **reklaamituru** mahu alusel, sest reklaam on olnud Eesti eraõiguslike meediaettevõtete peamisi sissetulekallikaid, mis peab katma tegevuskulud.

Eesti reklaamituru maht oli 2018. aastal 104,3 miljonit eurot (võrdluseks Lätis 85,2 ja Leedus 116 miljonit eurot), mis on viimase majanduslanguse eelse perioodi mahust endiselt 6,2% madalam (2008. a oli Eesti reklaamituru maht 111,2 miljonit eurot).⁴

Artikli aluseks on peatükk 2.2.3 uuringuaruandest: Ragne Kõuts-Klemm, Halliki Harro-Loit, Indrek Ibrus, Signe Ivask, Marten Juurik, Andres Jõesaar, Madis Järvekülg, Sten Kauber, Väino Koorberg, Silja Lassur, Urmas Loit, Külliki Tafel-Viia. Meediapoliitika olukorra ja arengusuundade uuring. Tartu ja Tallinn: Eesti Kultuurkapital, 2019. https://www.kul.ee/sites/kulminn/files/2019_meediapoliitika_olukord_arengusuunad_aruanne.pdf

¹ Tallinna TV telepildi edastamine lõpetati linnapea otsusega 1. oktoobrist 2019.

² Alates 1. veebruarist 2019 kannab endine AS Eesti Meedia uut ärinime AS Postimees Grupp.

³ Vt ka Eesti Meediaagentuuride Liit (<http://www.emaliit.ee/>).

⁴ <https://www.err.ee/937348/uuring-eesti-meediareklaamiturug-kasvas-mullu-3-1-protsenti-104-3-miljonini>.

Ettevõtte	Käive (2017) eurodes	Käibe muutus 2016/2017	Trükimeedia ja veebikanalid	Telekanalid	Raadiojaamad
AS Postimees Grupp (AS Eesti Meedia) ⁵	32 108 987 ⁶	6,2%	Postimees, Postimees.ee (eesti, vene ja inglise keeles), Tartu Postmees, Järva Teataja, Pärnu Postimees, Sakala, Virumaa Teataja, Lõuna-Eesti Postimees, MaaElu, 60+	Kanal 2, Kanal 11, Kanal 12, MyHits, Veebi TV	Raadio Kuku, Raadio Elmar, Sky Plus, MyHits, Narodnoje Radio, DFM
AS Ekspress Meedia AS ⁷	18 832 331	1,5%	Eesti Päevaleht, LP Eesti Ekspress, Maaleht, Delfi.ee (eesti ja vene keeles), ajakirjad Kroonika, Eesti Naine, Anne ja Stiil, Oma Maitse, Tervis Pluss, Maa-kodu, Pere ja Kodu		
AS Äripäev	14 515 000	2,7%	Äripäev, Delovõje Vedomosti, Aripaev.ee (ja selle alamportaalid, nt ehitusuudised.ee, personaliudised.ee, Meditsiiniudised jt), ajakirjad National Geographic, Imeline Teadus, Imeline Ajalugu		Äripäeva raadio
AS All Media Eesti	13 963 721	0,8%	Buduuar.ee, Uudised.ee	TV3, TV6, 3+	
AS Õhtuleht Kirjastus ⁸	9 053 246	7,2%	Õhtuleht, Linnaleht, Naisteleht, Teleleht, Tiiu, Nipiraamat, Kodukiri, Eesti Ajalugu, Käsitöö, Kalale! Looduses ⁹ , Ristsõnaajakirjad, Ohtuleht.ee, rus.ohtuleht.ee, Toidutare.ee		
AS Mediainvest Holding ¹⁰	1 754 047	8,1%			Star FM, Power, Hit raadio, Raadio Volna
Eesti Rahvusringhääling	36 944 000	-8,3%	err.ee	ETV, ETV2, ETV+	Vikerraadio, Raadio 2, Raadio 4, Klassikaraadio, Raadio Tallinn
KOKKU: seitsme suurema meedia-ettevõtte kogukäive Eestis 2017	127 171 332 ¹¹				

Tabel 1. Suurimad konvergeerunud (mitmekanalilised) Eesti meediaorganisatsioonid ja -ettevõtted ja nende 2017. a majandustulemused

Allikas: Baltic Media Health Check 2017–2018, Äriregister, Maksu- ja Tolliamet

⁵ Uus ärinimi alates 1. veebruarist 2019 AS Postimees Grupp.

⁶ Toodud on Maksu- ja Tolliameti avalikus andmebaasis kättesaadavad andmed ettevõtte kvartaalsete käivete summana 2017. a kohta. Baltic Media Health Check 2017–2018 annab kogu Baltikumi turu käibenumbrid, mis oli 2017. a 95 639 000 eurot, vt ka <https://majandus24.postimees.ee/4512692/eesti-meedia-arikasum-kasvas-mullu-ligi-kolmandiku-7-1-miljoni-euroni>.

⁷ AS Ekspress Meedia kuulub kontserni AS Ekspress Grupp, millel on lisaks meediale Eestis oma raamatukirjastus, kojukandesüsteem, IT-arenduse ettevõtte ja trükikoda. Samuti kuulub Ekspress Grupile ka 50% AS Õhtuleht Kirjastusest, vt <http://www.egrupp.ee/ettevõtted>.

⁸ AS Õhtuleht Kirjastus kuulub 50% ulatuses AS Ekspress Grupile (alates 31. 05. 2019 on teine pool Alexela Grupp omanduses). Alates 1.06.2018 liideti AS SL Õhtulehega AS Ajakirjade Kirjastus. Firma uueks ärinimeks on AS Õhtuleht Kirjastus. Osa AS Ajakirjade Kirjastuse ajakirju (Anne & Stiil, Eesti Naine, Pere ja Kodu, Tervis Pluss, Oma Maitse ja Kroonika) annab alates 1.06.2018 välja AS Ekspress Meedia. AS Õhtuleht Kirjastus annab nüüd välja ajakirju Kodukiri, Käsitöö, Naisteleht, Nipiraamat, Kalale! Looduses ja haldab portaalid Toidutare.ee ja Kalale.ee, mida varem andis välja AS Ajakirjade Kirjastus (2017. a käive 9 124 658 eurot ja muutus 2016. a võrreldes -4%).

⁹ Alates veebruarist 2020 on ajakirjad Kalale! ja Looduses liidetud ajakirjaks Kalale! Looduses, mille väljaandjaiks on võrdse osalusega AS Õhtuleht Kirjastus ja Kirjastus Vesuuv OÜ.

¹⁰ AS Mediainvest Holding kuulub All Media Eesti alla.

¹¹ Eesti loomemajanduse käibeks on Eesti Konjunktuuriinstituut hinnanud 2015. aastal ringhäälingu ning video- ja filmitootmise valdkondades vastavalt 160,9 miljonit ja 75,8 miljonit eurot. Vt Eesti loomemajanduse olukorra uuring ja kaardistus, Eesti Konjunktuuriinstituut, 2018. — https://www.kul.ee/sites/kulminn/files/1_eesti_lm_olukorra_uuring_ja_kaardistus_yldosa.pdf

Võrreldes 2017. aastaga kasvas reklaamiturk kõigis Balti riikides — kõige rohkem Lätis (6%) ja kõige vähem Eestis (3,1%). Majanduskriisijärgsel perioodil on Eesti reklaamiturk taastunud kiiremini kui teistes Balti riikides.¹²

Eesti reklaamituru käibest suurima osa annavad televisioon (25%), internet (19%), ajalehed (16%) ja välimeedia (16%)¹³ (Kantar Emor 2019). Turuosa on enim kaotanud trükireklaam, kasvanud on internetireklaami, välireklaami ja kinoreklaami mahud. Eesti ekspertide Elvin Heinla, Siim Saare ja Britte Mandra sõnul on Eestis telereklaami hind erakordselt madal¹⁴ ning see seab takistusi ka teiste meediumide reklaamitulu võimalikule kasvule. Reklaamitulu pärast ei konkureeri Eestis avaõiguslik meedia, kuid konkurentsi pakuva turunduskanalina võib seda siiski käsitleda.

Elanikkonna jõukust silmas pidades oleks Eesti reklaamiturul ilmselt ruumi kasvada. Kui võrrelda reklaamikulutusi aastas ühe elaniku kohta Eestis ja Soomes, siis Eestis on see 77 eurot,¹⁵ Soomes 221 eurot (Soome andmed 2017. a. kohta).¹⁶ Soome reklaamituru kogumaht on 2012. aastast alates pigem vähenenud ning internetireklaami kasv pole kompenseerinud trükimeedia reklaami vähenemist viimase viie aasta jooksul.

Teise osa meediaettevõtete tulust annab maksev auditorium (lehetellimused, ajalehtede-ajakirjade üksikmüük, telepakettide tasud). Ka selle tulu osakaal meediaettevõtete kogutulust varieerub (nt üksikmüügile suunatud päevalehe puhul võib olla tellimuste ja üksikmüügi tulu suurem kui reklaamitulu). Kuigi auditoriumi jõukus on aja jooksul kasvanud, on interneti levik ja digitaalse sisu üha suurem kättesaadavus väga aeglaselt harjutanud auditoriumi sisu eest tasuma (pikka aega olid erameedia portaalide uudised veebis täiesti tasuta, samuti olid vabalevis lisaks avaõiguslikele kaks eratelekanalit). Eesti meediaettevõtted on püüdnud juurutada erinevaid

maksumudeleid ning teenida tulu ka digitaalse sisu müügit (maksumüürid üksikutele artiklitele, digiteellimused, tasuline juurdepääs täiendavale sisule teleportaalides), kuid selle osakaal ei ole kasvanud loodetud tempos.¹⁷ 2019. aasta jooksul astusid meediaettevõtted jõulisi samme, et digiteellimuste mahtu kasvatada, mis on toonud kaasa ka mõningat edu.¹⁸

Kolmas osa meediaettevõtte tulust on pigem juhuslik ja projektipõhine ning selle tähtsus varieerub ettevõtetelt. Sellise tulu hulka kuulub näiteks eri toetusfondidest saadud raha konkreetseteks tegevusteks või arendusteks (nt Digital News Initiative¹⁹), Euroopa Liidu struktuurifondide raha, riigi ja ametkondade teavitustegevusest laekunud tulu (nn eriprojektid, lisalehed või reklaamsisu) jms.

Eesti turg meediavaldkonnas on väike ja siinsel turul konkureerivad raha pärast globaalsed toimijad, Eesti eraõiguslikud meediakontsernid ning regionaalsel või kohalikul tasandil tegutsevad meediaettevõtted.

Suurimad meediaettevõtted

Suurimad Eestis tegutsevad meediaettevõtted on konvergeerunud, s.t neil on eri kanaleid ja platvorme: avaõiguslik Eesti Rahvusringhääling, eraõiguslikest suurimad on AS Ekspress Grupp ja AS Postimees Grupp, AS All Media Baltics.²⁰ Tegevusmahu poolest mõnevõrra väiksemad meediaettevõtted on AS Äripäev ja AS Õhtuleht Kirjastus (vt tabel 1).

Eesti üldauditooriumile suunatud meediaturg on suures osas jaotatud kahe eraomandis meediakontserni, Postimees Grupi ja Ekspress Grupi vahel. Samas iseloomustab kõiki konvergeerunud meediaettevõtteid suunatus ka spetsiifiliste huvidega auditoriumidele.

Võrdluseks: Konjunktuuriinstituudi ülevaates Eesti loomemajanduse sektorist on audiovisuaalse

¹² Kantar Emor. Baltic Media Health Check 2017–2018. — https://www.sseriga.edu/sites/default/files/inline-files/Baltic_media_health_check_2017-2018.pdf.

¹³ <https://www.err.ee/937348/uuring-eesti-meediareklaamiturk-kasvas-mullu-3-1-protsenti-104-3-miljonini>.

¹⁴ Vt <https://www.bestmarketing.ee/uudised/2017/06/29/eesti-internetireklaamiturult-lahkub-rahakiires-tempos>; <https://www.bestmarketing.ee/uudised/2019/03/05/eesti-telereklaam-on-vaga-odav>.

¹⁵ Kantar Emori pressiteade 19.02.2018. — <https://www.emor.ee/pressiteated/meediareklaamiturk-tegi-mullu-joulise-kasvu/>.

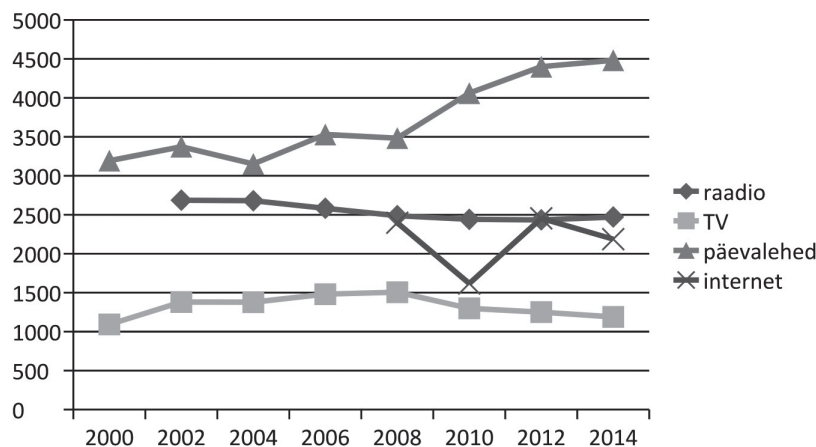
¹⁶ <https://www.statista.com/statistics/545583/annual-advertising-expenditure-in-finland-by-medium/>.

¹⁷ 5. jaanuaril 2019 avaldatud Postimehe aruandes lugejale toob Eesti Meedia levi- ja klienditeenindusdirektor Timmo Lilius välja, et digiteellimustest teenitav tulu moodustab kogu tellimustulust praegu alla kümne protsendi: „Seega ei saa veel öelda, et digiteellimused aitaksid meid vee peal hoida.“ — Postimees 05.01.2019.

¹⁸ Martin Šmutovi kinnitusel oli Õhtuleht Kirjastusel 2020. a jaanuaris üle 12 000 maksva digiteellija (see tähendab, et makstakse reaalselt ainult digitaalse lugemisõiguse eest). Peatoimetaja sõnul võiks see arv 2022. aasta lõpuks olla minimaalselt 20 000. Vt Martin Šmutov. Õhtuleht aastal 2020: kuidas kõnetame noori, teeme paremat ajakirjandust ja mis saab kommentaariumist? Õhtuleht, 31. jaanuar 2020. <https://www.oh tuleht.ee/990842/martin-smutov-oh tuleht-aastal-2020-kuidas-konetame-noori-teeme-paremat-ajakirjandust-ja-mis-saab-kommentaariumist>.

¹⁹ <https://newsinitiative.withgoogle.com/dnifund/dni-projects/>.

²⁰ Eesti äriregistris on ettevõtte registreeritud nime all AS All Media Eesti, mis omakorda kuulub AS All Media Baltics alla (viimane ei ole aga Eesti äriregistris registreeritud).

Joonis 1. Eesti meediasektorite kontsentratsioonimäär HHI alusel

Allikas: Jastramskis, Rožukalne, Jõesaar 2017.²¹

valdkonna ringhäälingu äriühingutena välja toodud 27 ettevõtet ja 7 mittetulundusühendust, filmi- ja videotootmise äriühinguid on kokku loetud 303 ja MTÜ-sid 31.²² Sektori kogutuluks hinnati 2015. aastal 136,7 miljonit eurot. Tabelis 1 toodud suurimate meediaetevõtete kogukäibega võrreldes on see umbes kümme miljonit eurot rohkem.

Tabelis ei kajastu üks olulisi uudissisu pakkuvaid ettevõtteid — Eesti venekeelse elanikkonna tähelepanu pärast konkureerib uudistemaastikul eelkõige telekanal PBK (Pervõi Baltiiski Kanal, Eesti äriregistris registreeritud kui BMA Estonia OÜ), mis toodab oma programmi eelkõige Lätis (Baltijas Mediju Alliansse). Osaliselt rahastavad Eesti elanikele suunatud sisu ka Eesti reklaamiandjad ja riigiinstitutsioonid või omavalitsused.²³ Kontsern annab välja ka Eesti turule suunatud venekeelset nädalalehte MK-Estonia.

Eesti meediaturu on viimasel kümnendil olnud omane konsolideerumine, eri kanalite ja platvormide koondumine suurematesse kontsernidesse. Suurimate käivetega ettevõtted hõlmavad meediaäri kogumahust kaaluka osa. Baltikumi meediaturu ülevaates järeldatakse, et kolmest Balti riigist on Eestis meediasektor endiselt kõige elujõulisem. Suurimad kontsernid Postimees Grupp ja Ekspress Grupp suudavad investeerida uutesse (digi)toodetesse ja sektori arendamisesse.²⁴

Teisalt on Eesti meediaturu kontsentratsioon Balti riikidest kõrgeim ja turul on kujunenud oligopoolne seisund,²⁵ 2000. aastate algusest alates on kontsentratsioon pigem kasvanud.²⁶ Valdkonni on kontsentratsioon kõrgeim päevalehtede puhul (kus see on järjekindlalt kasvanud), samuti on kontsentratsioon kõrge raadio puhul. Eesti teleturu kontsentratsioonimäär on mõõdukas, *online*-meedia puhul on kontsentratsioonimäära usaldusväärsete andmete puudumise tõttu võimatu üheselt hinnata (joonis 1).

Konvergeerunud meediaetevõtetele on Eestis iseloomulik multifunktsionaalsus, tegevusvaldkondi on laiendatud ka meediaga otseselt mitte seotud valdkondadesse (koolitused, konverentsikorraldus, kultuuriürituste korraldamine jms).

Tavapäraste sissetulekuallikate (sisu saatva reklaami ning tellimuste tulu) kahanemine on suunanud meediaetevõtteid sissetulekuallikaid mitmekesistama. Seeläbi on varem ajakirjandusele keskendunud ettevõtted arenenud kompleksseteks teabe- ja elamusvahendusetevõteteks, pakkudes uut teavet ja elamusi nii ajakirjanduslike žanrite kui ka kuulutusportaalide, koolituste, konverentside, kultuuriürituste jms kaudu. Kompleksne, kanalite, platvormide ning tegevusalade üleselt taotletav mastaabisääst, ristturundus ja kaubamärgiareendus toovad ettevõtetele uut stabiilsust, samas püstitavad ka küsimusi ajakirjandusliku ja mitteaajakirjandusliku tegevuse omavahelistest seostest.

²¹ Meedia horisontaalse kontsentratsiooni hindamiseks kasutatakse Herfindahli-Hirschmani indeksit (HHI), mis võtab arvesse vastavatele meediumidele kulutatud aja osakaalu kogu sektorile kulutatud ajast (päevalehtede puhul tiraažide osakaalu kogu päevalehtede tiraažis). Täpsemalt vaata meetodi selgitust Jastramskis jt 2017.

²² https://www.looveesti.ee/wp-content/uploads/2018/05/1._Eesti_loomemajanduse_olukorra_uuring_ja_kaardistus.pdf.

²³ <https://www.err.ee/648390/paasteamet-tellis-pbk-st-tuleohutusreklaami>; <https://www.err.ee/648348/ev100-ostis-ka-vene-propagandakanalist-pbk-reklaami>. Tallinna linna 2020. aastaks sõlmitud lepingute maht BMA-ga on ajakirjanduse andmetel 715 000 eurot. Vt <https://www.err.ee/1031676/kolvart-kaitstes-bma-lt-saadete-ostmist>.

²⁴ Baltic Media Health Check 2017–2018. Vt https://www.sseriga.edu/sites/default/files/inline-files/Baltic_media_health_check_2017-2018.pdf.

²⁵ Kui jätta ERR kõrvale ja arvestada ainult eraetevõtete, siis tulu ja auditoriumi tähelepanu jaguneb kahe suure kontserni — Postimees Grupi ja Ekspress Grupi kanalite vahel.

²⁶ Vt Deimantas Jastramskis, Anda Rožukalne, Andres Jõesaar. Media Concentration in the Baltic States. — Informacijos Mokslai, 2017, Vol. 77, lk-d 26–48.

Infokanalite olulisus ja usaldusväärsus

Ragne Kõuts-Klemm, Andres Jõesaar

Meediat ning ajakirjandust kui üht selle osa peetakse meediauuringutes üsna konsensuslikult demokraatliku ühiskonna möödapääsmatuks institutsiooniks. Ajakirjandus varustab selle liikmeid vajaliku infoga ning loob eeldused ühiskonnaelus osalemiseks. Elanike informeeritus sõltub nii sellest, milliseid kanaleid keegi info saamiseks kasutab, kui ka sellest, kui oluliseks ja usaldusväärseks saadavat infot peab. Mitmekesise meediapakumise tingimustes saab välja kujuneda suur hulk erinevaid „meediarepertuaare“, mis iseloomustab Eesti elanike meediakasutust ka praegu.¹

Meedia pole oluline kanal mitte üksnes päevauudiste, vaid igasuguse info saamiseks. Elanikkonna meediakasutus on viimase kümne aastaga oluliselt muutunud.

2010. aastal olid Eesti elanike viis kõige olulisemat info hankimise kanalit „Aktuaalne kaamera“ (ETV ja ETV2), „Reporter“ (Kanal 2), Postimees, TV3 uudised ja Delfi. Eesti- ja venekeelse elanikkonna pingerida erines: eestlaste kolm olulisemat olid „Aktuaalne kaamera“ (65% — väga oluline ja mõnevõrra oluline), „Reporter“ (55%) ja Postimees (47%); venekeelsete elanike seas peeti kõige olulisemaks infokanaliks PBK uudistesaadet „Vremja“ (76%), lisaks nimetas suhteliselt suur hulk vastajaid Eesti infoallikatest olulisena ka „Aktuaalset

kaamerat“ (35%) ja Raadio 4 (39%). Selline keelepõhine erinevus on olnud teada juba 1990. aastate algusest ning tuli taas esile ka Saar Polli 2014. aasta uuringust.²

2019. aastal Kantar Emori küsitluse andmetest selgub, et venekeelse elanikkonna infokanalite eelistuste pingerida on mõnevõrra muutunud ning allikate hulka on lisandunud venekeelne kanal ETV+³ (vt lähemalt Andres Jõesaare artiklit meediakasutuse ja usaldusväärse kohta käesolevas aastaraamatus, joonis 13).

Meedia mõju hindamisel, eriti just valeinformatsiooni leviku kontekstis, tuleb lisaks meediakanali olulisusele silmas pidada ka meediakanali usaldusväärset. Elanike usaldust mingi institutsiooni vastu saab tõlgendada kui hinnangut selle institutsiooni toimimise edukusele (kas institutsioon teeb seda, mida peaks inimeste arvates tegema). Usaldus meedia vastu on olnud nii Euroopas kui ka Eestis languses, ent Eestis usaldatakse meediat rohkem kui Euroopa Liidus keskmiselt (vt joonis 1).

Uuringud näitavad, et usaldus meedia vastu on seotud üldise usaldusega riigiinstitutsioonide vastu.⁴ Eurobaromeetri uuringu andmetel (november 2018) usaldavad rohkem kui pooled Eesti elanikest politseid (83%), sõjaväge (80%), riigiametkondi (64%), kohalikke omavalitsusi (63%), kohtusüsteemi

Artikli aluseks on peatükk 2.4.2 uuringuaruandest: Ragne Kõuts-Klemm, Halliki Harro-Loit, Indrek Ibrus, Signe Ivask, Marten Juurik, Andres Jõesaar, Madis Järvekülg, Sten Kauber, Väino Koorberg, Silja Lassur, Urmas Loit, Külliki Tafel-Viia. Meediapoliitika olukorra ja arengusuundade uuring. Tartu–Tallinn: Eesti Kultuurkapital, 2019.

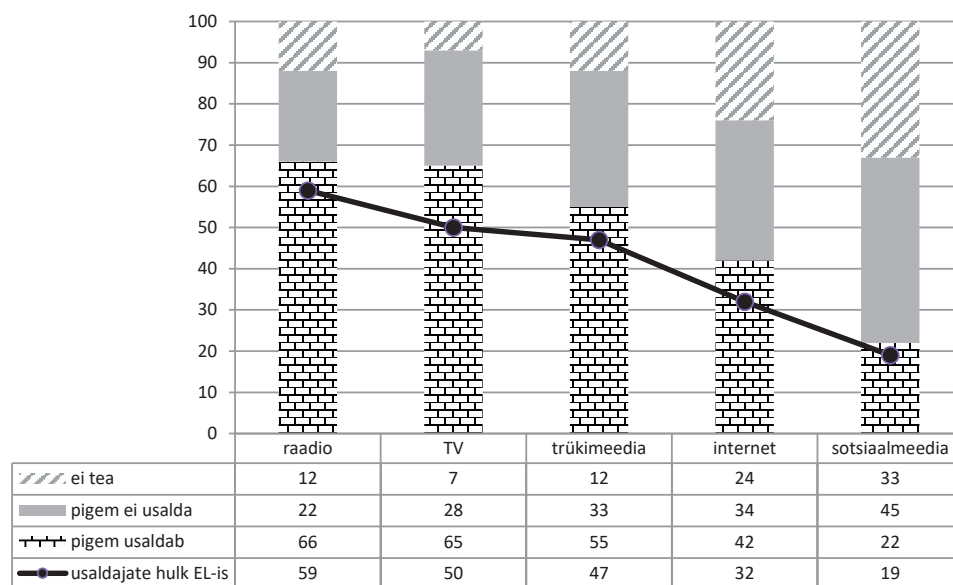
https://www.kul.ee/sites/kulminn/files/2019_meediapoliitika_olukord_arengusuund_aruanne.pdf

¹ Ragne Kõuts-Klemm. High Diversity in a Post-Socialist Nordic Country: News Repertoires in Estonia. — *Participations: Journal of Audience & Reception Studies*, 2017, Vol. 14, nr 2, lk-d 364–378. <https://www.participations.org/Volume%2014/Issue%202/18.pdf>

² Saar Poll. Päevakajalised sündmused ja erinevad infokanalid 2014. http://www.saarpoll.ee/UserFiles/File/AEF_aruanne_1_.pdf

³ Inimliku vea tõttu jäi Raadio 4 sellest loetelust välja. Samas selgus raadiojaamade kuulamist puudutava küsimuse vastustest, et Raadio 4 on venekeelse elanikkonna seas populaarseim raadiojaam ja seda kuulab regulaarselt 42% sihtauditooriumist.

⁴ Vt Ragne Kõuts, Peeter Vihalemm, Marju Lauristin. Trust in the Context of Audience Fragmentation. — *CM: Communication Management Quarterly*, 2013, Vol. 26, lk-d 77–102; Ainius Lašas, *A Daily Democracy: Politics, Media, and Democratic Culture*. — Jan Zielonka (Toim). *Media and Politics in New Democracies: Europe in a Comparative Perspective*. Oxford: Oxford University Press, 2015, lk-d 137–153.

Joonis 1. Usaldus meedia vastu Eestis 2018. a sügisel võrrelduna Euroopa Liidu keskmisega (%).
Allikas: Eurobarometer

„Aktuaalne kaamera“ (ETV ja ETV2) 93% „Seitsmesed“ (TV3) 72% Vikerraadio raadiouudised 70% „Reporter“ (Kanal 2) 56% Teiste eestikeelsete raadiojaamade uudised 48%	„Aktuaalne kaamera“ (ETV+) 63% PBK Eesti uudised 53% Raadio 4 uudised 46% „Sõnumid“ (RTR Planeta) 44% Venekeelsete telekanalite uudistesaadet „Vremja“ ja „Vesti“ 44% „Aktuaalne kaamera“ eesti keeles (ETV ja ETV2) 43%
--	---

Tabel 1. Televisiooni ja raadio uudistesaadet, mida usaldab üle 40% sihtrühma vastajatest
Allikas: Kantar Emor 2019

(61%), Euroopa Liitu ja valitsust (54%). Kõigi nende puhul on Eestis usaldajate hulk ligikaudu 10% suurem kui Euroopa Liidus keskmiselt. Sellist mustrit peetakse Kesk- ja Ida-Euroopa riikide hulgas erandlikuks ja esile tõstmist väärivaks ning selle põhjuseid omistatakse taasiseseisvumisel tehtud valikute adekvaatsusele uue riigisüsteemi ülesehitamisel, mille toetamisel oli ka meedial oma oluline roll.⁵

2018. a veebruaris korraldatud vaeuudisteteevälises eriuuringus (Flash Eurobarometer 464) küsiti märksa suurema hulga kanalite (lisaks traditsioonilistele meediumidele ka *online*-ajalehtede ning videojagamise veebikeskkondade ja taskuhäälingu) usaldamise kohta. Eesti vastanutest usaldas *online*-ajalehti 60%, sotsiaalmeediat ning suhtlusäppe 37%, videoportaale ja taskuhäälingut 28%. Viimaste puhul tuleb aga arvestada, et suhteliselt suur hulk vastanutest ei osanud hinnata oma usaldust nende kanalite vastu — sotsiaalmeedia ja suhtlusäppide usaldusvääruse kohta ei osanud midagi arvata 34% ning videoportaalide ja taskuhäälingu kohta 53% küsitluteest.⁶

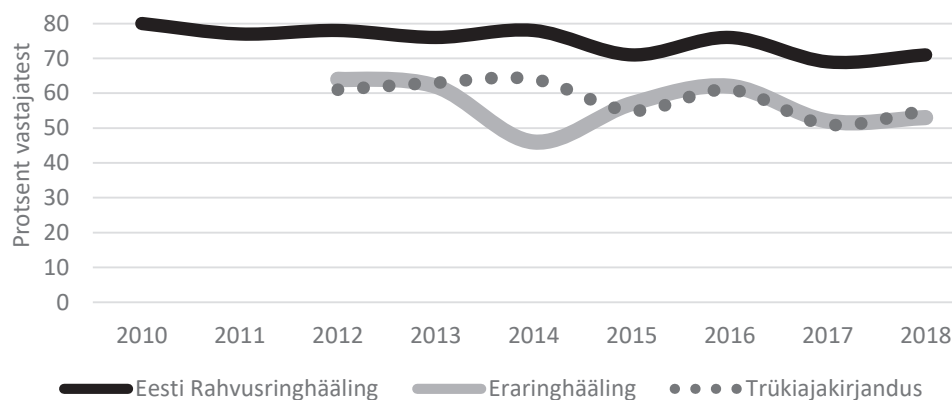
Raadio- ja telekanalitest usaldavad eesti- ja venekeelsed vastajad pigem avaõiguslike telekanalite uudiseid (vt tabel 1, samuti Andres Jõesaare artiklit meediakasutuse ja usaldusvääruse kohta käesolevas aastaraamatus).

Usaldus Eesti Rahvusringhäälingu vastu on olnud üldiselt kõrge, ehkki viimase kümne aasta jooksul aeglaselt langenud. Languse taga on meediausalduse üldine langus (joonis 2), samuti muutused eesti- ja venekeelse elanikkonna hinnangutes eri kanalite usaldusväärusele. Usaldus ERR-i kui institutsiooni vastu on aastatega muutunud sarnasemaks — kui 2013. aastal usaldas Turu-uuringute AS-i andmetel ERR-i 85% eesti- ja 55% venekeelsest vastajatest, siis 2018. aastal olid need näitajad Kantar Emori andmetel 76% ja 59%.

Uuringud näitavad, et meediausaldus ei ole omaette seisev nähtus — seda ei vähenda mingi skandaal või mõne teema ebaprofessionaalne käsitlemine. Meedia on usalduse välja teeninud ajaloolise arengu tulemusena. Näiteks Blöbaum viitab sellele, et meediausalduse eeltingimused on olnud

⁵ Vt Lašas, 2015, lk-d 148–149.

⁶ Flash Eurobarometer 464: Fake News and Disinformation Online. 2018. https://data.europa.eu/euodp/data/dataset/S2183_464_ENG

Joonis 2. ERR-i, eraringhäälingu ja trükiajakirjanduse usaldusväärsus 2010–2018
Allikas: Turu-uuringute AS, Kantar Emor

„pressivabadus, meediapluralism, ajakirjanduse autonoomia ja ajakirjanduse professionaalsus“.⁷

Usaldus meedia vastu käib käsikäes üldise usaldusega teiste inimeste vastu ühiskonnas ja usaldusega riigiinstitutsioonide vastu.⁸ Seega võib muret tunda mõlema puhul: kui on märgata usalduse vähenemist meedia vastu, siis võib seda tõlgendada

kui elanikkonna vähest usku sellesse, et meedia täidab oma rolli ühiskonnas hästi. Teiselt poolt, väga madalale langev usaldus poliitika, valitsuse, kohtusüsteemi ja teiste institutsioonide vastu võib viidata sellele, et meedia on süsteemi kui terviku toimimise kahtluse alla seadnud — ning võib sealtkaudu ka ise usalduse kaotada.

⁷ Bernd Blöbaum. Trust and Journalism in a Digital Environment. — Reuters Institute of Journalism Working Paper, 2014, lk 34. <https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/sites/default/files/2017-11/Trust%20and%20Journalism%20in%20a%20Digital%20Environment.pdf>

⁸ Vt Nikolaus Jakob. The Tendency to Trust as Individual Predisposition — Exploring the Association between Interpersonal Trust, Trust in the Media and Trust in Institutions. — Communications, Vol. 37, nr 1, lk-d 99–120; Jan Müller. Mechanisms of Trust: News Media in Democratic and Authoritarian Regimes. Frankfurt: Campus Verlag, 2013.

Eesti meediamaastik kümne aasta pärast: neli võimalikku arengustsenaariumi

Indrek Ibrus, Silja Lassur, Külliki Tafel-Viia

Stsenaariumide põhivalikud ja nende koostamise põhimõtted

Kuidas võiks Eesti meediamaastik välja näha kümne aasta pärast? Uuringu autorid ei püüa küll tulevikku ennustada, kuid selleks et olla valmis muutustele õigel ajal ja õigel moel reageerima, peame ometi kaaluma võimalikke suundumusi ning püüdma ette näha, millised probleemid võiksid nendega seoses üles kerkida ja millisel moel saaks probleeme ennetada, kahjulikke mõjusid leevendada ning ergutada eesti ühiskonna ja kultuuri püsijäämist toetavat arengut.

Seetõttu koostasime neli stsenaariumi, et ette kujutada võimalikke tulevikuolukordi ja vaadelda, kuidas Eesti meediamaastikul tegutsejad, nende seosed, aga ka muutused auditooriumis ja tehnoloogia areng meediavaldkonda mõjutavad. Lõpptulemusena valminud tulevikupildid peaksid andma poliitika kujundajatele parema lähtekohta, milliseid samme ja millises kombinatsioonis tuleks astuda, et suunata arengut soovitud suunas.

Stsenaariumide ajaperspektiiv on kümme aastat. See tähendab, et meie tulevikupildid kirjeldavad aastat 2030.

Stsenaariumide konstrueerimisel kasutati nelja variandiga struktuuri. See on üks levinumaid stsenaariumide ülesehitusi ja kujutab endast kahe telje ristamisel moodustunud nelja ruutu. Kaheks teljeks valitakse uuritava teema suhtes kõige muutlikumad ja/või seda enim mõjutavad trendid. Nõnda saab kontsentreeritumalt ja keskendunumalt tuletada

tegevusi, mis võiksid tulevikuarengut positiivselt mõjutada. Sageli koostatakse nn puhaste variantide tüüpi ehk selgelt erinevatest algtingimuskombinatsioonidest tuletatud stsenaariume. Just stsenaariumide „puhtad variandid“ annavad tugevama heuristilise efekti, neid koostades ja analüüsid ilmnevad selgemini eri arenguteede võimalikkus ja tegelikkuse toimimise mehhanismid. Üldjuhul ei lähe „puhtad“, s.t kindlate algtingimuste põhjal koostatud stsenaariumid kunagi ennustatud kujul täide — tegelikkus on tavaliselt „puhaste“ stsenaariumide segu.¹

Stsenaariumide konstrueerimiseks on telgedele asetatud arengusuundumused, mida seniste teadmistega valguses saab kõige vähem prognoosida — pole teada, kuidas areng selles vallas võib kümne aasta jooksul kujuneda. Areng kummaski suunas on enam-vähem võrdselt tõenäoline ning sõltub erinevate asjaolude esilekerkimisest.

Need teljed on

- **konvergens/koondumine versus killustumine/mitmekesisustumine;**
- **globaalsuse domineerimine versus lokaalsuse domineerimine.**

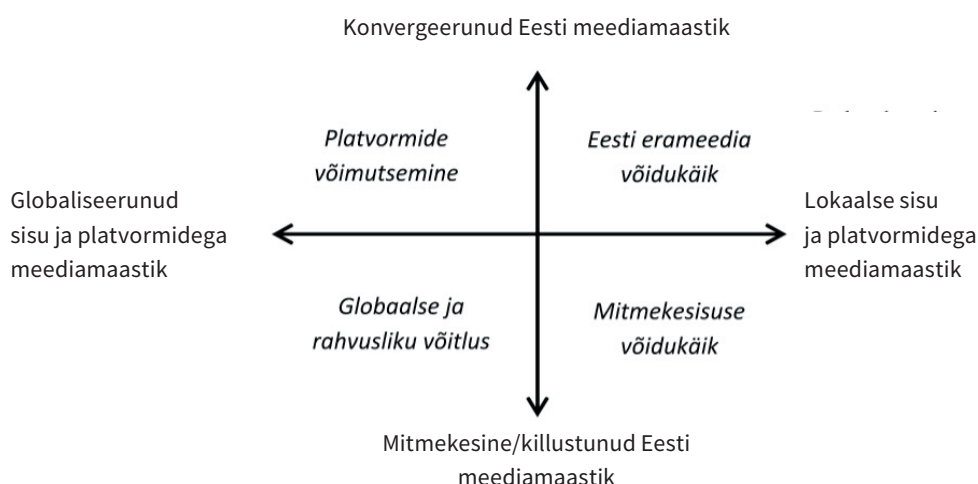
Telg **konvergens/koondumine — killustumine/mitmekesisustumine** määratleb, kas Eesti meediamaastikul tegutsejate mitmekesisus suureneb või väheneb ning milline saab tulevikus olema meediavaldkonna (äri)line struktuur.

- **Koondumine** võib tähendada tegutsejate arvu vähenemist; kui olemasolevate meediamajade

Artikli aluseks on 4. peatükk uuringuaruandest: Ragne Kõuts-Klemm, Halliki Harro-Loit, Indrek Ibrus, Signe Ivask, Marten Juurik, Andres Jõesaar, Madis Järvekülg, Sten Kauber, Väino Koorberg, Silja Lassur, Urmas Loit, Külliki Tafel-Viia. Meediapoliitika olukorra ja arengusuundade uuring. Tartu–Tallinn: Eesti Kultuurkapital, 2019.

https://www.kul.ee/sites/kulminn/files/2019_meediapoliitika_olukord_arengusuunad_aruanne.pdf

¹ Garri Raagmaa, Erik Terk (Toim). Eesti tulevikustsenaariumid: Üleriigiline territoriaalmajanduslik planeering „Eesti 2010“. Tartu–Tallinn: Eesti Tuleviku-uuringute Instituut, 1997.

Joonis 1. Neli meedia arengutsenaariumi

hulk ei muutu (ei vähene), siis jaotub meediaturg nende vahel selgemini (ettevõtted ei tegutse mitte kõikides meediasfäärides, vaid keskenduvad mõne(de)le).

- **Killustumise** all peame silmas tegutsejate arvu suurenemist. See tähendab muuseas ka näiteks telekommunikatsiooniettevõtete jõulisemat sisenemist turule nii platvormi pakkujate kui ka sisutootjatena, samuti eri meediamajade tegevusspektri laienemist (nt sisenemine eri meediavaldkondadesse, oma tegevuse laiendamine uutesse ärivaldkondadesse). Samuti märgib killustumine nišiväljaannete arvu märkimisväärset kasvu.

Telg **globaalsuse (sisu + platvormide) domineerimine** — **lokaalsuse (sisu + platvormide) domineerimine** määratleb, kas tulevikus domineerivad siinsel turul globaalsed platvormid ja/või üleilmastunud sisu või on juhtroll lokaalsete (sh üleriiklik, kohalik) sisupakkujate ja platvormide käes (kes on piisavalt tugevad, et pakkuda globaalsetele tegutsejatele konkurentsi). Sõltuvalt muudest arengutest on sel teljel võimalikud mitmesugused kombinatsioonid, näiteks tugevad globaalsed platvormid — tugevad lokaalsed sisutootjad jne.

Neid telgi ristates joonistati välja neli Eesti võimalikku tulevast meediaaastikku (joonis 1).

Lisaks telgedel kujutatule on stsenaariumide koostamisel arvesse võetud järgmisi globaalseid trende.

- Majanduse areng — kuna majandus on juba aastaid kasvanud, siis võib ennustada, et järgmise kümne aasta jooksul tekib tõenäoliselt mingi

langusperiood. Lahtiseks jääb, kui suur majanduslangus tuleb ning millisel määral suudetakse selle mõju leevendada.

Stsenaariume koostades lähtusime eeldusest, et vertikaalteljest vasakule jäävaid stsenaariume mõjutab majandusolukorra halvenemine ning parempoolsetes on majanduse olukord valdavalt hea.

- Tehnoloogia areng — eeldame, et tehnoloogiline areng jätkub; parema majandusolukorra korral kiiremini, halvemates tingimustes aeglasemalt.
- Sotsiaal-kultuuriline trend — eelseisvatel aastatel võib eeldada sotsiaalkultuuriliste „sõdade“ tugevnemist/aktualiseerumist. See mõjutab meediaaastikku, suurendades vajadust regulatsiooni tugevdada ning on ühtlasi tõukeks EL-i riikide koostööle globaalsete platvormide mõjuvõimu ohjeldamiseks.

Stsenaariumide esitamine on üles ehitatud järgmise kava järgi:

- stsenaariumi lühikirjeldus;
- stsenaariumi lähte-eeldused / käivitumise eeldused;
- stsenaariumi kulg ning põhitegutsejate ja -muutujate (sh erameediamajad, ERR, ajakirjaniku elukutse, tarbijad/auditoorium, seadused/regulatsioon) käitumine;
- stsenaariumide plussid ja miinused, mis põhinevad Eesti meediamajade esindajate ja poliitika-kujundajate ühisarutelul, kus osalejad jagunesid nelja laudkonda ning iga laudkond hindas ühe stsenaariumi plusse ja miinuseid.

Stsenariumide kirjeldus

Stsenarium „Platvormide võimutsemine“

Stsenariumi lühikirjeldus

Eesti meediamaaistikul domineerivad välisriikide teenusepakkujad, eelkõige globaalsed platvormid (Amazon, Google, Facebook jt), kes aga ei võta vastutust Eesti infovälja kvaliteedi eest. Eesti meediaettevõtted ei suuda platvormide vastu konkureerida, Euroopa Liit ja Eesti riik aga ei suuda platvormiomanikega läbi rääkida. Tihe konkurents on Eesti meediamaaastiku tegutsejate hulgas kaasa toonud koondumisi ja „kadusid“. Sõltumatu meedia tugipunktina nähakse ERR-i, kuid see ei suuda innovatsiooni juhtida, sest halvenev makromajanduslik olukord ei luba tal investeerida (tehnoloogilistesse) uuendustesse. Olukorrast võidab pigem kosmopoliitsem tarbija (diginomaadid), kellele keel ei ole võõrkeelse sisu tarbimisel takistuseks ning kes naudib paremat ligipääsu rahvusvahelisele sisule ja rahvusvahelistel platvormidel pakutavale. Auditorium nõuab rohkem meelelahutuslikku, mitte informeerivat sisu.

Lähte-eeldused / käivitumise eeldused

See stsenaarium lähtub eeldusest, et üldine majandusolukord halveneb. See tähendab, et Eesti era- ja avalike meediaorganisatsioonide võime arendustesse investeerida väheneb, konkurents nende vahel aga tiheneb. Stsenaarium saab teoks, kui rahvusvaheline koostöö globaalsete platvormide ohjeldamise nimel ei toimi, mistõttu globaalsed platvormid saavad veelgi tugevamaks. Reklaamiraha liigub jätkuvalt Eesti meediasektorist välja, lisaks võtavad globaalsed platvormid oma osa vahendustasudena ning hõivavad tarbijaid uusi uudis- ja sisuteenuseid käivitades.

Stsenaariumi kulg ning põhitegutsjate ja -muutujate käitumine

Selles stsenaariumis on globaalsed meedia- ja kommunikatsioonigrupid tõusnud Eesti meediaettevõtete kõrvale peamiseks tegutsjateks. Edukalt digitehnoloogiat kasutades suudavad (suured) levitajad — globaalsed platvormid — saada auditoriumiga edukamalt kontakti ja seda rahaks teha. Nad pakuvad järjest mitmekesisemat sisu, tehniliselt võimekamat platvormi ja omavahel üha rohkem integreeritud teenuseid. Tarbijale on saanud tavapäraseks valida lisaks Eesti meediasisule ka YouTube'i, Netflix'i, Amazoni, Disney+-i jt rahvusvaheliste pakkujate sisu.

Eesti meediaorganisatsioonide tulu on veelgi vähenenud. Reklaamiraha liigub jätkuvalt Eesti meediasektorist välja. Lisaks sirutavad globaalsed

platvormid käe ka otse tarbija rahakotti: nad küsivad Eesti meediaettevõtelt nende platvormi kaudu müüdava sisu ja teenuste eest üha suuremat vahendustasu, samuti on nad käivitanud ise uusi uudisteenuseid (nt Google News Eesti). Eesti meediaettevõtted ei ole leidnud uusi viise sisu eest raha küsida, digitellimuste käive on kasvanud, aga liiga aeglaselt. Et konkurentsitihedamal turul ellu jääda ja riske hajutada, püüavad Eesti meediaettevõtted oma tegevusvaldkonda veelgi mitmekesistada ning nõnda kompenseerida globaalsetele platvormidele kaotatud turgu ja tarbijaid. Välis- ja ühe suure meediaettevõtte kadumist Eesti turult. Kasvab risk, et kahjumlikult tegutsenud Eesti meediaettevõtete vastu tekib huvi mõnel sellisel investoril, kes soovib kasutada olukorda oma poliitiliste huvide elluviimiseks ning arendab meediaorganisatsioonist nõnda oma mõjutuskanali.

Välismaise toodangu ülekaal turul tihendab oluliselt konkurentsi Eesti sisutootjate vahel; mitu neist on sunnitud oma tegevuse lõpetama; osa ka koonduma.

Globaalsed platvormid vahendavad peamise osa reklaamist ja teenivad peamise osa reklaamitulust. Kuna platvormid haldavad ka tarbijate suurandmeid, on see muutnud reklaamiturgu: domineerib kas väga personaliseeritud / otseturundusel põhinev või täiesti automatiseeritud reklaam.

Meediaettevõtete, sisu- ja reklaamitootjate kõrval võivad sellest stsenaariumist telekommunikatsiooniettevõtted, ühelt poolt vahendajana (pakudes globaalsetele platvormidele infrastruktuuri, et Eesti tarbijaskonnani jõuda), teiselt poolt otsekontaktist tarbijaga (see võimaldab neil tarbijale ise sisu pakkuda).

ERR-ile on selle stsenaariumi puhul antud tasa-kaalustav roll juhuks, kui Eesti erameedia positsioon nõrgeneb, ning eriti siis, kui lisaks peaks halvenema ka üldine majandusolukord. ERR on siin eesti(keelse) meedia arendamise keskne kants, mis tõmbab ligi professionaalseid ajakirjanikke jt sisutootjaid. ERR-i maine on valdkonna tegijate seas endiselt kõrge ning teda hinnatakse ka tööandjana. Samas ei luba kitsad majandusolud ja globaalsete platvormide mõjuvõim ERR-il täita meedias innovaatori rolli, sh investeerida (piisavalt) ka digiplatvormi arendusse. Kitsad majandusolud võivad viia ka poliitilise otsuseni lubada ERR-il taas reklaami müüa ning teenida lisaraha tasuliste sisuteenustega. Inimeste silmis on ERR eeskätt usaldusväärse uudissisu pakkuja; meelelahutusliku sisu vallas ei

PLUSSID	MIINUSED
+ Meediamaastik muutub rahvusvahelisemaks	– Meediamaastik tervikuna jääb rumalamaks
+ Keeleoskus (eriti inglise keele oskus) paraneb	– Raha läheb suuresti Eestist välja
+ Kohaliku ajakirjandusliku sisu tootmine säilib, sest globaalsed platvormid pole sellest huvitatud	– Meediasisu mitmekesisus väheneb
+ Heade tehnoloogiliste tööriistade rohkus	– Eesti keele roll väheneb
+ ERR-ile suhteliselt soodne, hea positsioon eestikeelse sisu tootmiseks	– Ühiskondliku debati ruum aheneb

Tabel 1. „Platvormide võimutsemise“ stsenaariumi plussid ja miinused meediamajade esindajate ja poliitikakujundajate 13.03.2019 toimunud arutelu põhjal

suuda ERR globaalsete meediainstitutsioonide laia valikuga konkureerida. Seetõttu väheneb ERR-iga kontaktis oleku aeg ja kahaneb kontaktis olijate arv (ERR-i mõju infoväljal väheneb).

Selle stsenaariumi puhul kasvab (eeskätt teistes riikides toodetud) meelelahutusliku meediasisu osakaal; auditooriumi valikuvõimalused laienevad. Uudistesisu vallas konkureerivad Eesti tootjate kõrval uued globaalsed sisutootjad, Eesti päritolu meediasisu hulk pigem väheneb. See omakorda loob soodsama pinnase valeinfo levikuks, auditooriumi „mullistumiseks“ ja ühiskonna üldise sidususe vähenemiseks.

Globaalsete platvormide võidukäigu tõttu tähendab see stsenaarium eelkõige digitaalse sisu laimat levikut. Juhul kui halvenenud majandusolud ei luba riigil enam paberväljaannete kojukannet toetada ning karmistuvad keskkonnanõuded tõstavad oluliselt paberi ja seega ka paberväljaannete hinda, võib see seada paberlehtede väljaandmise küsimärgi alla. Välistatud ei ole seegi, et päevalehtede väljaandmine paberkujul lõpeb; alles jäävad (ning omandavad seetõttu eksklusiivsema staatuse) ajakirjad, nädalalehed, nädalalõpuväljaanded.

Globaalsete platvormide võidukäigust võidab kindlasti hea keeleoskuse ja kosmopoliitse hoiakuga auditoorium. Keelebarjääri vähendab ka automatiseeritud tõlkesüsteemide areng ja levik. Meelelahutusliku sisu suurem pakkumine ja kättesaadavus võib kasvatada sellist tarbijaskonda, kes hoolib järjest vähem uudistesistust. Ohtliku tendentsina võib see kaasa tuua üleüldise informeerituse vähenemise.

Globaalsete platvormide mõjuvõimu suuremine tõstatab teravalt andmekaitse teema. Riigid püüavad korduvalt andmekaitse regulatsiooni tugevdada, aga see ei pruugi tõenäoliselt õnnestuda: riigid ja eri piirkonnad ei suuda teha piisavalt koostööd, et globaalsete meediainstitutsioonide tegevust ohjata.

Stsenaarium „Eesti erameedia võidukäik“

Stsenaariumi lühikirjeldus

Eesti meediamaastikku iseloomustavad tugevad erameediaettevõtted ning koondunud ja eksportida suutvad sisutootjad. Kuna erameedia pole mitte ainult edukas, vaid ka sotsiaalselt vastutustundlik ning teenib laiemat avalikku hüve, on ERR-i roll meelelahutusvaldkonnas märkimisväärselt vähenenud, samuti on piiratud ERR-i tegutsemist digiplatvormil. Rahvusringhäälingu tegevuse keskmes on väiksemaid/spetsiifilisemaid auditooriume kõnetavad valdkonnad. Professionaalse, kvaliteetse ja tehnoloogiliselt uueneva meedia sisu ja teenuseid varjutab see, et meediaorganisatsioonide tegevus on mõneti liiga palju suunatud välisurule (nad näevad seal võimalust auditooriumi kasvatada). Samuti kaasneb oligopoolse turuga oht, et sisu muutub ühetaolisemaks.

Lähte-eeldused / käivitumise eeldused

See stsenaarium eeldab, et hea majandusolukord on kasvatanud nii tarbijate võimet meediasisu eest maksta kui ka reklaamiandjate panust meediareklaami. Majanduskasv lubab suurendada ka meediavaldkonna riiklikku rahastust. Meediaettevõtted suudavad paremini koguda ja analüüsida kasutajaandmeid ning on leidnud uusi viise, kuidas nende andmetega kaubelda eetilisel sobival viisil nii Eestis kui ka rahvusvaheliselt. Euroopa riigid (sh Eesti) on suutnud üheskoos vastu seista globaalsete meediainstitutsioonide domineerimisele. See tähendab, et senisest rohkem jääb reklaamiraha Eesti turule ja meediamajadele. Globaalsete platvormide positsiooni on nõrgendanud ka sagenenud kultuuri-sõjad, vaeuudiste levik ning kasutajaandmete kuritarvitamise juhtumid, mistõttu on Euroopa Liit andmete kasutamist seadustega piiranud. Üldise jõukuse kasv kasvatab nii Eesti reklaamiturgu kui ka meediatarbimist ning seetõttu suureneb ka meedia seltis veedetava aja hulk. Tarbijad on valmis maksta nii erinevat tüüpi sisu, erinevate meedialahenduste kui ka nutiseadmete eest.

PLUSSID	MIINUSED
<ul style="list-style-type: none"> + Turul on raha, mis tagab läbipaistvad ärimudelid ja seeläbi ka usaldusvärsuse + Avaõiguslik ja erameedia on paremini tasakaalus. Mõlemal on väga selge funktsioon + Facebook ja Google turul ei domineeri, saab keskenduda rahvusliku ajakirjandus-äri arendamisele + Toetust saab ka venekeelne erameedia (riigipoolse erameedia toetamise laines) + Riik soodustab (väikesi) sisutootjaid (nende suuremaks kasvamist) + Tugevad ja suured meediafirmad 	<ul style="list-style-type: none"> – ERR-i rolli vähenemine, aga erameedia ei pruugi tahta või suuta ERR-i funktsioone täita – Järelevalve ja toetusmehhanismide keerukus – Sisu mitmekesisuse vähenemine tulenevalt erameedia oligopoolsest seisundist – Meedia poliitilise kontrolli oht

Tabel 2. „Eesti erameedia võidukäigu“ stsenaariumi plussid ja miinused meedia- majade esindajate ja poliitika- kujundajate 13.03.2019 toimunud arutelu põhjal

Stsenaariumi kulg ning põhitegutsejate ja -muutujate käitumine

Eesti tugevad erameediamajad pakuvad nii uudiste kui ka meelelahutuse valdkonnas väga mitmekesist ja professionaalset sisu ning pühenduvad oluliselt ka laiema avaliku hüve teenimisele. Seda on soodustanud riigi toetuspoliitika põhimõtete muutmine: riik on sisse seadnud mitmesuguseid otsetoetusi, tellib sisu senisest rohkem ka eraettevõtetele ning aitab jõuliselt suurendada meediavaldkonnas tegutsejate ekspordivõimekust. Seetõttu on meediamajade tegevus eri valdkondade vahel vähem killustunud, samuti on kasvanud uudistesisu osakaal meediafirmade toodangus. Firmad püüavad laiendada tegevust rahvusvahelisele turule — seda nii lähiriikidesse investeerides kui ka arendades koostööd lähipiirkonna meediamajade ning globaalsete platvormidega.

Tugevate meediamajade kõrval tegutsevad ka tugevad sisutootjad. Kasvanud käive ja riikliku toetusraha täiendav suunamine erasektorisse on suurendanud meediamajade võimet sisuloome teenust sisse osta. Olulise tõuke selleks andis uus seadus, mis nõuab, et otsetoetuste saaja ostaks sisu sõltumatult tootjatelt. Ekspordi arendamise riiklikud meetmed on soodustanud ka sisutootjate koondumist, mistõttu kasvab ka nende professionaalsus ja innovatsiooni- võimekus.

Turu tõusulainest soovivad osa saada ka telekommunikatsiooniettevõtted, kes sisenevad turule uute sisuteenustega. Kuna riik innustab meediaorganisatsioone oma võimekust kasvatama, on telekommunikatsiooniettevõtted meelsasti valmis meediaorganisatsioonidega koostööd tegema. Meedia näeb selles võimalust uusi teenuseid arendada.

(Tehnoloogilist) innovatsiooni veavad „suured“ tegijad, kes suudavad tehnoloogilistesse arendustesse investeerida. Majanduse hea olukord toetab mitme uue katkestusliku tehnoloogia võidukäiku (hologrammid, 5K video, liitreaalsus, painduvad ja venitatavad ekraanid, sensorid ja kasutuskogemust suurendavad/muutvad liidesed jpt), ka tarbijad on valmis uusi tehnoloogiaid proovima ja kasutama. Suurekraaniliste seadmete ja ka eri nutiseadmete kasutamine kodudes kasvab. Tarbijad hindavad digitaalset sisu ja on selle eest nõus järjest rohkem maksma (mh kasvab ka „premium“-kliendiks olemise soov, mis soodustab digiplatvormide ja -sisu arendust). Ent kuna innovatsiooni veavad suured tegijad, tuleb väga eksperimentaalseid uuendusi ette pigem harva.

Kuna erameedia pakub üha professionaalsemat ja mitmekesisemat meelelahutuslikku ja uudissisu ning teeb seda samal ajal palju efektiivsemalt kui ERR, tõuseb üha teravamalt küsimus, milline on rahvusringhäälingu uus roll. Arutelud ja vaidlused viivad selleni, et ERR-i tegevust otsustataksegi kokku tõmmata: edaspidi tegutseb ERR peamiselt väiksemaid/ spetsiifilisemaid auditooriume kõnetavates valdkondades. Kodumaise meelelahutussisu hulk ERR-is väheneb, lisaks piiratakse ERR-i tegutsemist digiplatvormidel (ning kaalutakse isegi selle täielikku lõpetamist).

Sellest stsenaariumist võidab eeskätt tehnoloogia- ja digialtim tarbija — eeskätt seetõttu, et ta suudab kõike pakutavat tarbida. Samas ei kaota ka „traditsioonilisem“ meediatarbija, sest uute lahenduste kõrval jääb alles nii lineaarne ringhääling (selle maht tänasega võrreldes siiski väheneb) kui ka paberkuul päevaleht (tõsi, paberleht kallineb oluliselt paberi hinnatõusu tõttu).

Stsenaarium „Gloaalse ja rahvusliku võitlus“
Stsenaariumi lähte-eeldused / käivitumise eeldused
 Stsenaarium eeldab, et globaalne majandusolukord on üldiselt stabiilne, aga majandus siiski ei kasva märkimisväärselt. Tehnoloogia areng on soodustanud Eestis globaalsete tegijate tegevuse laienemist. Samas pole EL ja Eesti suutnud globaalset platvormi tõhusalt maksustada, mistõttu reklaamiraha

Stsenaariumi lühikirjeldus

See stsenaarium kirjeldab tänase olukorra jätkumist, aga seda mitmes aspektis võimendatuna. Globaalsete platvormide võidukäik ja domineerimine jätkub ja neid tuleb juurde. Ka Eesti tegijate hulk kasvab tänu tehnoloogilisele võimekusele, eelkõige väikeformaate kasvu tõttu. Tugevneb aga Eesti ja globaalsete meediavaldkonna tegutsejate võitlus raha ja inimeste tähelepanu pärast. Eesti meediaettevõtted kas lagunevad funktsioonipõhisteks üksusteks või laiendavad märkimisväärselt oma tegutsemisvaldkonda. Meediaettevõtted teevad omavahel (k.a ERR-iga) koostööd pigem vähe.

liigub Eestist välja. Riik viljeleb meedia puhul väga liberaalset mittesekumispoliitikat.

Stsenaariumi kulg ning põhittegevuste ja -muutujate käitumine

Meediavaldkonnas tegutseb globaalsete, rahvuslike ja kohaliku tasandi tegutsejate mitmekesine kooslus. Eelkõige lähtub nende tegevus tarbijast, sest globaalsete platvormide algoritmid lubavad talle läheneda ja sisu pakkuda väga personaalselt. Konkurents tekib ka väga spetsialiseerunud niššides. Tehnoloogia areng, kiire ja kvaliteetne internetiühendus ning kogu Eesti ja globaalsete tegijate oskus suunata sisu täpselt ka niššitarbijale on meedias tegutsejate ringi märkimisväärselt laiendanud. Võidukäiku teevad videoblogid, taskuhäälindud jm väikekanalite meediavormid. Samas ei pruugi nende eluiga olla pikk, sest neid rahastavad põhiliselt tellijad ning väikese meediaüksuse üks-kaks tegijat ei suuda tarbija huvi kaua köita.

Tarbija tähelepanu otsides konkureerivad Eesti tegutsejad globaalsete platvormide ja sisutootjatega, keda tuleb järjest juurde; iga suur sisutootja püüab arendada oma platvormi (Disney+ jt). Konkurents

turul on väga spetsialiseerunud ja järjest horisontaalsem: tähelepanumajanduses ei konkureeri omavahel mitte üksnes meediakontsernid, vaid ka erinevad tegevussuunad/-niššid, k.a globaalsed ja spetsialiseerunud väiketegutsejad.

Selleks et konkurents püsida, seisavad suured Eesti meediakontsernid valiku ees, kas jaguneda järjest rohkem tegevuspõhisteks gruppideks (pole välistatud, et mõni neist otsustab osa tegevusvaldkondi ka üle parda visata, sest ühistöö ei too kaasa mastaabi- ja/või mitmekülgussäästu) või laiendada tegevusvaldkonda märgatavalt (meediakontsernidest saavad kompleksed teabe- ja elamusvahendustevõtted, kus ajakirjandus on üks valdkond paljude muude alade kõrval).

Sisutootjad arendavad eelkõige väikeformaate (taskuhäälind, kohalik raadio, videoblogid jms) ja tegelevad projektipõhise produktsiooniga. Kiirus ja paindlikkus annavad kireval maastikul eelise ellu jääda. Suureneb projektijuhtide/vahendajate roll, kes suudavad üksiktegijaid kokku viia ja tellijatele vahendada. Kohalikud tootjad viivad hulga projekte ellu koostöös rahvusvaheliste partneritega, sest tehnoloogia võimaldab eri riikides tegutsevatel ettevõtetel üheskoos sisu toota. Samas jäävad siinsed tegutsejad võitluses globaalsete platvormidega ikkagi alla või neile tuginema. Sestap ei ole ka struktuurses vaates oodata Eesti meediasektori rahvusvahelise positsiooni olulist paranemist.

Jätkub võitlus reklaamitulu, aga ka reklaamituru uute ärimudelite pärast. Globaalsete platvormide võidukäigu tõttu valitseb turgu täiesti automatiseeritud, aga ka äärmiselt isikustatud reklaam. Uudsusest küllastunud turgudel (*novelty bundling markets*) on hästi suur roll vahendaja-/mõjutajakesksel turundusel (*influencer marketing*). Lõviosa reklaamirahast läheb globaalsetele platvormidele.

Riik sekkub endiselt vähe meediamaastiku kujundamisse ning seetõttu ERR-i positsioon selle stsenaariumi puhul ei tugevne. Kehvad majandusolud ei võimalda ERR-ile anda lisaraha. Ka ei ole ERR-il ressursi ning erameediaal motivatsiooni omavahel koostööd teha. Niimoodi omavahel konkureerides muutub rahvusmeedia nõrgemaks

PLUSSID	MIINUSED
+ Niššitootjate võidukäik ehk palju väiketegijaid/ettevõtjaid	– Nõrgeneb eestikeelne ühine inforuum
+ Igale tarbijale oma teenus	– Vähem kvaliteetset eestikeelset meediasisu

Tabel 3. „Gloaalse ja rahvusliku võitluse“ stsenaariumi plussid ja miinused meediamajade esindajate ja poliitikakujundajate 13.03.2019 toimunud arutelul põhjal

ja globaalsetel ettevõtetel on veelgi lihtsam turul domineerida. Konkurentsi tihenedes kritiseerivad erameediamajad aeg-ajalt häälekalt ERR-i rahastamist ja ERR-i tegevust meelelahutuse valdkonnas, eriti digiplatvormidel. ERR-i roll on pakkuda usaldusväärset uudistesisu ja vahendada ühiskonnale olulisi sündmusi.

Siin-seal ilmuvad kohalikud paberlehed. Kohalike meediaväljaannete toetamiseks on ka EL-is kasutusele võetud meetmeid (nt EL-i ääremaastumise meede), sest võitlus ääremaastumise vastu on Euroopa Liidus endiselt aktuaalne. Tarbija valikuvõimalus küll kasvab, kuid see ei pruugi kaasa tuua kvaliteetsemat meediasisu. Rohke välismaise sisu tarbimisel tulevad appi tõhusad masintõlkeprogrammid. Pakkumisest küllastunud meediamaastikul tulevad paremini toime nooremad inimesed.

Stsenaarium „Mitmekesisuse võidukäik“

Stsenaariumi lähte-eeldused / käivitumise eeldused
Stsenaarium eeldab, et globaalne majandusolukord on hea ning seetõttu läheb stabiilselt hästi ka Eesti majandusel (ettevõtted on tugevad ja ekspordivõimelised). EL-i riigid on üheskoos suutnud ohjata globaalseid platvorme, mistõttu rohkem (reklaami) raha jääb Eesti turule, samuti saab Eesti riik tagasi osa maksutulust (käibemaks). Eesti on ühtlaselt varustatud infotehnoloogilise infrastruktuuriga

Stsenaariumi lühikirjeldus

See stsenaarium käivitub üleüldise meediastumise trendi laineharjal, mida soosib digitehnoloogia jätkuv areng ja kättesaadavus. See tähendab, et eri vormis ja formaadis meedia on põimunud väga erinevatesse eluvaldkondadesse. Sisupakkujatele tähendab see ühtaegu nii mitmekesisuse õitsengut kui ka armutut konkurentsi, tarbijale aga valikute paljusust (n-ö igapähele midagi), ent ka seda, et üha keerulisem on eristada „õiget“ ja „valet“ informatsiooni, professionaalset ja hobiajakirjandust..

(laialdaselt on kasutusel fiiberoptilised kaablid, 5G-võrk, lairibainternet jms), mistõttu tarbijal on kõikjal ligipääs kiirele internetile. Seetõttu on märgatavalt kasvanud sisu kättesaadavuse ja jagamise

kiirus, suurenenud mitteformaalsed ja detsentraliseeritud sisujagamisvõimalused ning saanud võimalikuks kiire üleminek paberväljaannetelt digiväljaannetele.

Stsenaariumi kulg ning põhitegutsejate ja -muutujate käitumine

Tehnoloogiliste võimaluste paranemine toob Eesti meediamaastikul kaasa tegutsejate spektri laienemise (sh kasvab nišiajakirjandus/-meedia), mis ühtlasi tähendab ka konkurentsi kasvu.

Eesti meediamajadel läheb majanduslikult paremini, sest reklaamitur ja digitellijate arv kasvavad ning tänu globaalsete platvormide ohjamisele jääb Eestisse ka rohkem reklaami- ja tellimuste raha. Seetõttu saab professionaalsetele ajakirjanikele maksta väärilist tasu. Ent kuna turul tegutsejaid on palju, pole võitlus paremate tegijate pärast kuhugi kadunud. Professionaalseid ajakirjanikke püütakse hoida meediamaja palgal, sest nemad annavad ettevõttele konkurentsielise. Meediamajade ülejäänud töötajad on töö kas osakoormusega või projektipõhiselt ning osutavad teenust korruga mitmele väljaandele, kanalile, projektile (põhjus on selles, et kõik tööandjad peavad konkureerima parimate tegijate pärast ja püüavad neid enda juurde meelitada huvitavamate projektidega, paindlikuma tööajaga, parema töökeskkonnaga jne).

Turule tulevad ka uued suured tegijad — telekommunikatsiooniettevõtted — oma sisuteenuseid pakkuvate platvormidega. Enamiku sisust ostavad nad eri tootjatelt sisse (nõnda ei pea investeerima (video)sisu tootmiseks vajalikku infrastruktuuri).

Sisuturul on väga palju pakkujaid, sest tehnoloogia võimaldab sisu toota peaaegu igal pool ja igapähele. Seetõttu levivad eriti uued väikeformaadid (vlog-kanalid, *multichannel networks* jms), mida on eriti hea tarbida väikesel ekraanil ja võrgus. Uued väikesed tegijad toodavadki eri platvormidele suurema osa sisust. Osa väiketootjaid koondub grupi mõne suurema sisubrändi või platvormi juurde. Üha olulisemaks saab projektijuht/vahendaja, kes

PLUSSID	MIINUSED
+ Info hästi mitmekesine	– Fake news oht, sest pakkujaid on väga palju ning kontrolli keerulisem saavutada
+ Info lihtsasti kättesaadav	– Reklaamitur ebakindel
+ Avatud majandussektor — igaüks saab siseneda	
+ ERR on kompetentsikeskus	
+ Rahvusliku meedia usaldusväärsus kõrge	

Tabel 4. „Mitmekesisuse võidukäigu“ stsenaariumi plussid ja miinused meediamajade esindajate ja poliitikakujundajate 13.03.2019 arutelu põhjal

suudab üksiktegijaid kokku viia ning pakkujatele/tellijatele vahendada.

Uued väiketegijad laiendavad ja mitmekesistavad põhiliselt meelelahutusliku ja kunstilise sisu spektrit, aga hakkavad pakkuma ka uut laadi (nt hariduslikku või tervishoiuvalast) sisu. Samuti võib nišivaldkondades oodata uudistesisu pakkumist. Võib eeldada, et meelelahutusliku, tarbijaväärtusega ja uudistesisu piir muutub üha hägusemaks (ka tarbijal on seda piiri järjest keerulisem eristada). Seetõttu suureneb taas professionaalse analüütilise/uuriva ajakirjanduse roll ja väärtus. Võib eeldada, et pärast sisupakkumise mitmekesistumise plahvatuslikku kasvu leiab sisutootjate seas siiski aset teatud spetsialiseerumine. Professionaalset analüütilist/uurivat ajakirjandust suudavad teha ainult tugevamad ning ajakirjandusliku sisu nišši ei ole igaühel asja. Päevakajaline uudisinfo jääbki suurte meediamaajade ja ERR-i edastada.

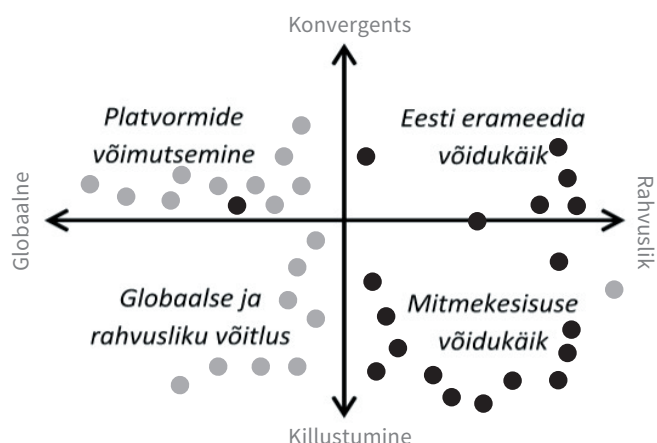
ERR-i positsiooni tugevnemist toetab vajadus professionaalse ja analüütilise uudistesisu järele

olukorras, kus erameedia konkureerib üha rohkem tarbija tähelepanu pärast. Majanduse hea olukord võimaldab teha poliitilise otsuse suurendada ERR-i rahastamist, et tõsta organisatsiooni tehnoloogilist võimekust ja suurendada tema koordineerivat rolli Eesti meediamaastikul. Seetõttu saab ERR katsetada uusi, innovatiivseid formaate (sh ristmeediaformaate või interaktiivseid telesaateid, mis mitmekesistavad lineaarset televisiooni ja raadiot). Kvaliteetdraama ja eksperimentaalsemate sisuformaate aktiivse tellijana annab ERR järsult hoogu Eesti audiovisuaalse sisu tootjatele, kellel õnnestub nii mitmesuguseid uuenduslikke formaate ja sarju ka ekspordida. Samasugune efekt on olnud ka digitaalsete formaatide vallas, kus ERR toimib kui Eesti digitaalse, ristmeediale ja interaktiivse sisuarenduse innovatsioonisüsteemi koordinaator. See omakorda on tutvustanud paljusid mänguarendajaid jt meediavaldkonna idufirmasid ka välismaal.

Kui *online*-ülekandeid leidub kõigil platvormidel, siis ristmeediale ja sündmuslike suurformaate

Tabel 5. Neli stsenaariumi võrdlevalt

Muutuja	Platvormide võimutsemine	Eesti erameedia võidukäik	Globaalse ja rahvusliku võitlus	Mitmekesisuse võidukäik
Eesti majanduse olukord	Kehvem	Parem	Kehvem	Parem
EL-i tasandi koostöö	Nõrk	Tugev	Nõrk	Tugev
Tegutsejate hulk	Väike	Väike	Palju	Palju
Kes „ruulib“?	Globaalsed platvormid	Suured Eesti meediaettevõtted (ja sisutootjad)	Mitte keegi	Pigem mitte keegi
ERR-i roll	Tasakaalustav	Väike	Üks teiste seas	Innovaator
Riigi sekkumine	Keskmine	Tugev	Nõrk	Tugev
Rahvusliku meedia mitmekesisus	-	+	+ -	++
Meelelahutusliku ja uudissisu osakaal	Meelelahutus domineerib	Tasakaalus	Uudissisu vähe	Sisu segunemine, lisandub kvaliteetsisu
Kust tuleb raha	Otse tarbijalt, maksuraha vähe	Eri allikatest (reklaam, telekom, tarbijad), avaliku raha osakaal oluline	Valdavalt tarbijalt, riigi raha vähe	Globaalsetelt platvormidelt, reklaamist, tarbijatelt, avaliku raha osakaal kasvab
Globaalse/rahvusliku meedia suhe	70/30	30/70	80/20	50/50
Rahvusliku meedia seisund	Hääbuv, taanduv	Võimekas, arengujõuline	Alistuv, veeteeriv	Elujõuline
Stsenaariumi illustreeriv meem :-)				

Joonis 2. Eelistatud (must täpp) ja kõige tõenäolisem (hall täpp) stsenaarium meediamajade esindajate ja poliitikakujundajate arutelu põhjal

(sh spordiülekandeid, mille edastamise õigusele konkureerivad suured meediamajad kõrvuti telekommunikatsiooniettevõtetega) suudavad toota ja edastada vaid suured meediamajad.

Päevalehtede põhiauditoorium tarbib sisu digitaalselt. Igas maakonnas on lisaks veel digitaalseid uudiseid vahendavad platvormid. Riik toetab kohalike uudiste tootmist. Paberlehed on kindlustanud end eksklusiivsemas nädalalehe formaadis.

Tarbija valik on tänu suurele pakkumisele lai. Samas eelistab ta põhikanalite ja platvormidena siiski eestikeelseid ja Eesti ettevõtete edastavaid kanaleid. Suur hulk erinevaid formaate peaks andma igale vanuserühmale võimaluse tarbida sisu talle sobival kujul (lineaarne TV, mobiiliformaat jt). Välismaist sisu eelistatakse tarbida Eesti platvormide vahendusel (globaalseid platvorme on turul liiga palju (Netflix, Amazon, Disney+ jne), et tarbija jaksaks neid kõiki osta, kohalik platvorm teeb globaalsest sisust valiku Eesti kontekstist lähtuvalt). Pakutava sisu suur valik on kaasa toonud auditooriumi killustumise.

Hinnang stsenaariumide realiseerumisele ja ettepanekud meediapoliitika kujundamiseks

Meediamajade esindajate ja poliitikakujundajate arutelu lõpus paluti osalejatel hinnata, milline tulevikustsenaarium võiks nende arvates kõige tõenäolisemalt tõeks saada ning millist arengut nad ise kõige rohkem soosiksid. Iga osaleja sai kaks „mummu“: roheline, et tähistada tema meelest kõige tõenäolisemat, ning punane, et tähistada kõige soovimatut arengut. Lisatud jooniselt (vt joonis 2) on näha, et juba toimivaid protsesse arvesse võttes peavad arutelus osalejad tõenäolisemaks pigem vasakpoolseid stsenaariume, kus domineerivad globaalsed

platvormid. Soovitud tuleviku meediamaastrit kujutab endast pigem parempoolsete stsenaariumide kombinatsiooni, kus juhtots on Eesti meediaettevõtete käes.

Mida teha, et liikuda tõenäolisemate stsenaariumide juurest soovitud stsenaariumide poole? Arutelul osalejad pakkusid välja aspekte, millele tuleks keskenduda, et stsenaariumide positiivseid külgi toetada ning võimalikke ohte ja negatiivseid mõjusid leevendada või ära hoida. Olulisemad ettepanekud saab jagada nelja gruppi.

1. Väga oluline on jätkata koostöös Euroopa Liidu institutsioonidega **globaalsete platvormide survestamist**, sh leida vajalikud lahendused globaalsete platvormide maksustamiseks.
2. **Meediasektori toetamine.** Olulisel kohal on meedia maksusoodustused. Siin saaks alustada digiväljaannete käibemaksust, et digiväljaandeid koheldaks võrdselt paberväljaannetega. Ettepanek on ka platvormid lugeda kirjastajateks ning nõnda neid käsitada seadustes ja maksustamisel. Samuti nähti endiselt väga olulisena vajadust doteerida paberväljaannete kojukannet.
3. **Rahvusringhäälingu arendamine.** Ühelt poolt leidsid osalejad, et ERR-ile oleks vaja raha juurde anda, kuid teiselt poolt rõhutati vajadust leida ERR-ile õige rahastamise ja toimimise mudel. Samuti leiti, et ERR-ile tuleks panna ülesanne teha erameediaga koostööd (ERR võiks asuda esile tõstma ja võimendama ka erameedia toodetud kvaliteetset sisu).
4. Väga olulise aspektina toodi välja vajadus **parandada eesti keele õpet ja elanike meediaharidust.**

Mitu pakutud sammu on hõlpsasti realiseeritavad, teised nõuavad laiapõhjalist ja pikemaajalist koostööd eesmärkide saavutamiseks.

AJAKIRJANDUSHARIDUS

Millist ajakirjandusõpetust Eesti vajab: ülikoolid *versus* praktikud

Ülevaade EAAS-i koosolekust 10. aprillil 2019

Ragne Kõuts-Klemm. Tartu Ülikooli õppekavadest

Magistrikava¹ on uus — ajakirjanduse ja kommunikatsiooni ühendatud õppekava. Bakalaureusekava,² samuti ajakirjandus ja kommunikatsioon koos, on töös aastast 2000. Seda kava on tihti muudetud, aga õppekava eesmärki ja õppimise olemust mitte. Igal aastal on täpsustatud ainete sisu ja pädevusi.

Uue magistrikava järgi õpib praegu esimene lend. On ennatlik anda hinnanguid, kui hästi sellise komplekti kokkupanek on õnnestunud. Esimesed märgid lubavad ennustada, et magistrikava kõnetab hästi juba ajakirjanduses ja kommunikatsioonis töötavaid üliõpilasi. Mõlemad kavad on eesti keeles, valdkonna lõpetajad peavad oskama ennast hästi eesti keeles väljendada, seepärast ei kaalu me ingliskeelse õppe sisseviimist.

Alusmoodulid ja suunamoodulid on kõigile ühised ja üldisema suunitlusega, käsitletakse ühiskonna, ajakirjanduse ja kommunikatsiooni põhialuseid. Pärast seda toimub spetsialiseerumine, saab valida kas ajakirjanduse või kommunikatsiooni eriala, neid on hoitud lahus, et kujundada vastavat identiteeti. On ka praktikad, need on erinevad — ajakirjanikud lähevad toimetustesse reporteritööd tegema. Kui varem toimus praktika kohalikus ajalehes, siis praegu nii ei ole. Üliõpilane arutab õppejõuga, milliseid oskusi ta vajab, ja ühiselt otsustatakse praktika koht. Üsna väheks on jäänud juhtumeid, kus üliõpilane läheb praktikale ega tule tagasi, vaid jääb kohe tööle. Ülikooli kavadest on ajakirjandus ja kommunikatsioon üks väiksema väljalangevusega õppekavasid. Oleme üsna õnnelikud selle üle, kuidas õpilased selle õppe läbivad.

Ajakirjanduse erialamoodulitest. Praktilise ajakirjanduse moodulite oluline osa on reporteritöö kõikvõimalikel platvormidel, kus ajakirjandus praegu töötab — praktilised töövõtted, tööetika. Spetsiifilisemalt harjutakse kuulamist ja intervjuerimist. Valikained näevad ette, et õpilane võib käia ka välismaal ja õppida seal pädevusi, mida meie ei õpeta.

Õpiväljundid ei ütle väga palju selle kohta, kes see inimene on, kes ajakirjanduse eriala lõpetab. See sõnastab ideaali, mida ajakirjanduse õppija võiks osata.

Magistrikava on teise loogikaga üles ehitatud. Kõige olulisem tegur on see, et magistriõpe ei ole meie õppurite jaoks mitte põhitegevus, vaid kõrvaltegevus, *ca* 99% töötab täiskohaga, õppimas käivad nad töö kõrvalt. Kui Bologna õpetussüsteem algas, püüdsime teha ka magistrantide päevaõpet, aga see ei tulnud välja. Oleme üle läinud sessioonõppele, kus kaks korda kuus neljapäevast pühapäevani käivad magistrandid Tartus, enamiku tööst teevad iseseisvalt, õppejõududel on pigem suunav roll.

Miks me ajakirjanduse ja kommunikatsiooni magistrikavad liitsime? Ajakirjanduse magistrihuviliste ring kuivas kokku, vähema kui kümne sisseastujaga ei pea ülikool õigeks õpetust võimaldada. See on põhjus, miks me seda sammu kaalusime. Nägime plusse ja miinuseid. Üks plusse, mis julgustas seda sammu tegema, oli see, et kui magistrandid on töötavad inimesed, kes on juba omandanud oma identiteedi, siis ei saa meie roll olla enam identiteedi toetamine, vaid oskuste ja teadmiste toetamine igapäevase töö selles osas, millest tundub, et midagi jääb puudu. Praegu on meil põnev mitmekesine õppijaskond.

¹ Vt <https://ois2.ut.ee/#/curricula/196938/version/2020/details>.

² Vt https://www.is.ut.ee/pls/ois/!tere.tulemast?naita_ka_alternatiive=1&naita_ka_alternatiive=1&leht=OK.L.PU&id_a_oppekava=5102&kordi_pealehel=2&systeemi_seaded=13,1,12,1,&viida%20kaudu=1&session=0

Kuidas me uue kava üles ehitasime? Määrasime neli sammast, millele ajakirjanduse ja kommunikatsiooni õpe peaks tuginema: teooria, ühiskonna ning kommunikatsiooni ja ajakirjanduse analüüs; praktiline ajakirjandus; praktiline kommunikatsioon; andmeanalüüs.

Igas moodulis on kohustuslik alus, millelt hakatakse liikuma, edasi on juba üliõpilaste vajadustel, huvidel ja võimalustel põhinevad valikud. Nende tegemisel on oluline meie toetus. Tegelikult on valikud olnud hästi läbi mõeldud, juba õppekavale astudes on meil palve, et kandidaadid mõtleksid läbi ja analüüsiks oma vajadusi, et selle põhjal edasi mõelda, kas meil on üldse neile võimalusi pakkuda. Nüüd lubatakse individuaalaineid juba 30% ulatuses, peaaegu igaühel on individuaalne õppekava.

Kokkuvõtteks, kogu õpetamise loogika on, et teoreetiline ja praktiline osa peavad olema tasakaalus. Praktika on toetatud teooriaga, praktikakoht ei ole ainuke, kus üliõpilased praktikaks teadmisi saavad. On ka aineid, mida õpetavad ajakirjanduskogemusega inimesed. See ei lähe lihtsalt. Pole lihtne tulla ja hakata oma töökogemust mõtestama nii, et see toetaks üliõpilase õppimist. See eeldab suurt lisatööd.

Kuna meil pole õnnestunud täpselt määratleda, mis oskused ajakirjanduse eriala lõpetajal peaks olema, siis tahame oma õppijaid toetada sellega, et nad arendaksid endas eneseanalüüsi oskust ja võimekust muutustega kohaneda. Ühiskond muutub kiiresti ja on vaja olla valmis pidevaks enesetäiendamiseks.

Milles erineb eneseanalüüs bakalaureuse- ja magistriõppes? Bakalaureuseõppe kolmest aastast ei piisa, et tugevat selgroogu kasvatada, et kriitilistes olukordades oma väärtuste juurde jääda. Näeme, et magistriõppes on huvid ja püüdlused palju kindlamad, ettekujutused eriala võimalustest ja oma võimetest selgemad.

Meie õpe toetab üliõpilase initsiatiivi, tudengid on nõudlikud, annavad õppekavale ja õppejõudele kriitilisi hinnanguid. Nad on aktiivsed, teevad veebiportaali 4dimensioon.org ja tegutsevad Meediaklubis. Aga pole lihtne leida tasakaalu praeguse meedia ja selle vahel, mida ajakirjanikul võiks tulevikus vajada.

Rein Veidemann: Ma ei näe siin õppekavas ja õpiväljundites ühtki kultuurikomponenti, mis paneb imestama. Küsimus on, kas ajakirjanduse ajalugu loetakse üldise Eesti ajaloo kontekstis või alustatakse tõesti Wildest, Masingust jne. Õppekava

kokkuvõttes öeldakse, et eesmärgiks on sotsiaalteaduslike oskuste ja mõtteviisi kujundamine, aga juba lähimal ajal peab lisanduma kultuuriökoloogiline mõtteviis. Ajakirjandus on osa kultuurist, me näeme seda ja seda peaks olema õpetuses rohkem. Kolmandaks, kuna näeme, mis meil praegu meedias tervikuna toimub, siis kirjutavate ajakirjanike kõrval on tekkinud esinevad ajakirjanikud. Kõigil kirjutavatel väljaannetel on veebiportaalid, kus intervjueritakse ja esitatakse arvamusi. Ma ei tea, kas niisugust õpetust ja kursust ajakirjanikele praegu loetakse. Ma ei tea, kas Tartu Ülikoolis veel loetakse sissejuhatust Eesti kultuurilukku, mida ka mina kunagi lugesin ja kus olid läbi võetud kõik perioodid, sealhulgas oli sees Eesti kirjanduslugu. Kas Eesti kultuurilugu tervikuna enam ei loeta?

Ragne Kõuts: Eraldi on Eesti ajakirjandusajalugu, mis on kõigile kohustuslik. Eesti kultuurilugu on valikaine.

Rein Veidemann: Kuna kõik on liikunud veebi, siis kas retoorikat ka loetakse, kõneõpetust ja kõnekunsti ajalugu ning kõnekunsti põhilisi võtteid ja oskusi? On küll kommunikatsioon, aga kommunikatsioonist eraldi on ju retoorika.

Ragne Kõuts: Retoorika oli vahepeal õppekavast väljas, sügisest on kavas valikainena.

Küsimus saalist: Millised on tuleviku vajadused? Kuidas olete neid mõtestanud?

Ragne Kõuts: Küsimus on, kui täpselt peab lõpetaja vastama tööandja ootustele. Lähtume sellest, et ajakirjanik peab olema autonoomne, ei tohi tööturu vajadusi üksüheselt järgida. Mõtleme, et ajakirjanik peaks olema tugeva selgrooga, mitte minema kaasa tänaste moevooludega. Tuleks olla multitalent ja igaüks peaks saama arendada oma tugevaid külgi.

Marica Lillemets: Olen ammu mõelnud, et omal ajal, kui me tegime Academia Peegelianae eetikakoodeksi, olid ajakirjanike põhiarusaamad oma tööst päris ühtsed. Seejärel aga, kui Aune Pasti eestvõttel hakati rääkima ajakirjanikest ja PR-inimestest, läks ajakirjanike jaoks olukord käest ära. Kõik on segamini. Segadust hakkas näitama ka ajakirjandus, kui polnudki enam vahet, kas tegemist on on pressiteate või uudisega. Pressiteateid hakati avaldatama koos trükivigadega. Praegu näen ministeeriumis, kui vähekriitiline on ajakirjandus PR-tekstide suhtes.

Kas selline koodeksi ümbertegemine on ikka jõus või on see tagasi õigeks parandatud? Ajakirjanikud peavad olema selgelt eristatud. PR-tegijad seisavad grupihuvide eest ja ajakirjanikud üldhuvide eest.

Ragne Kõuts: Ma ei tea seda eetikakoodeksi asja.³

Repliik saalist: Vahepeal on asi läinud nii käest ära, et ei saa enam aru, kas PR või ajakirjandus.

Andres Jõesaar. Tallinna Ülikooli õppekavadest

Räägin üldisemalt — kellel on õppekavade vastu lähem huvi, see saab internetist vaadata.⁴ Põhiküsimus ajakirjanduse õpetuses on: kui palju on meil ajakirjanikke vaja ja kes peaks sellega tegelema?

Tallinna ajakirjandusõpetus on palju noorem kui Tartus. Meie eripäraks on, et õpetamine toimub ilma riigi rahalise toetuseta, pigem riigi toetuse puudumise kiuste. Meile on korduvalt antud teada, et selline korralagedus tuleb lõpetada. Nn Oki raport⁵ on üks dokumentidest, mis on olnud diskussiooni aluseks, selle järgi peaks ajakirjandus olema koondunud ühte kohta. Igasugune raiskamine oleks vale.

Leiame, et ajakirjanduse õpetamise vabadus peaks olema suurem. Eelmisel sügisel pidasime aktiivseid läbirääkimisi halduslepingute teemal, haldusleping on dokument, millega riik esitab õppetellimuse. Haridusministeerium oli nõus arutama võimalust, et Tallinnas oleks ajakirjanduse õpetus nn kaasvastutusel. Selleks on ainult üks tingimus: kaasvastutusega peab olema nõus Tartu Ülikool. Haarasime sellest õlekõrrest kinni, asusime läbirääkimisele sõbralikus ja konstruktiivses õhkkonnas. 7. novembril 2018 toimus üks suurematest koosolekutest koos Tartu Ülikooliga, kus kavandasime ühiseid õppekavasid, õppejõudude vahetusi, doktorikooli aineid jm — kõik tundus helge. Mis sellest sai? Tartu Ülikooli senat oli ühehäälselt selle plaani vastu. Sellega oli selgelt öeldud: ajakirjanduse õpetamist Tallinnas Tartu Ülikool ei tole reeri, me ei saanud kaasvastutust. Loomulikult on Tartu Ülikooli senatil õigus selliseid otsuseid vastu võtta.

Kontaktid ja koostöö siiski toimuvad nagu ennegi. Meil on ühised uurimisprojektid. Koostöö rohujuure tasandil liigub natuke teisel tasandil, kui see ametlikult ja kõrgelt oleks ülikoolide vahel toimunud. Kõik liigub edasi, kuni raha jätkub. Kui

surve ülikooli eelarvele on sama tugev, nagu see on olnud, siis jääb osa plaanidest realiseerimata. Me pole võimelised investeerima ülikooli omateenitud vahenditest vastutusvaldkondadest väljaspool olevate õppekavade edasiarendamiseks. Tänaseks raha on, ka järgmiseks ja ülejäämiseks aastaks. Aga õppetunnid oleme finantssurve käest saanud. Katsusime magistrikava organiseerida nii, et õppekavade ühisosa oleks enne spetsialiseerumist võimalikult suur. Selle tagajärg oli, et kui panime kokku eesti- ja ingliskeelsed õppekavad, siis tudengid ei olnud sellega rahul, et ingliskeelsete ainete maht läks liiga suureks. Täiesti õigustatud kriitika. Tegime nii seepärast, et eelarves polnud raha, et lugeda kahes keeles eraldi, ingliskeelsed õppekavad toovad raha sisse, nendest loobuda me ei saa.

Teine õppetund puudutab nüüdismeedia magistriõppekava. Meie nägemus oli, et seal saaksid üliõpilased õppekava läbimiseks valida kombinatsioone viiest moodulist. Aga see asi ei õnnestunud. Seal said ajakirjanduse ja televisiooni moodulites kokku ajakirjanduskogemusega inimesed ja need, kellel see kogemus puudus. Varem omandatud teadmiste ja oskuste ebaühtlus tekitas õppetöös pingeid. Kuidas tekitada olukorda, et keegi ei tunneks end vales kohas olevat? Tulemus oli, et nüüdismeedia õppekavale võtame sel aastal (2019) vastu vähendatud variandis, ainult meediamajanduse ja meedia-kultuuri suunal. Plaanis on jätkata eesti keeles aine „Telereži ja toimetamine“ õpetamist, millel on suur osa loo jutustamise oskuste omandamisel. Inglisekeelse magistriõppe tasemel on 2020. aastal kavas avada uus õppekava „Screen Media and Innovation“ („Ekraanimeedia ja innovatsioon“), mis sisaldab samu elemente, mis on ka Tartu õppekavas magistritasemel sees.

Meie lähenemine tugineb probleemipõhisele õppele, esimesel semestril tegeldakse kaardistamise ja avastamisega, seejärel uurimisega, sealt edasi liigutakse prototüüpimisele, lõpuks projekti loomisele — lahenduse väljapakumisele.

Eelmisest aastast on meil on avatud ka doktoriõppekava „Audiovisuaalkunstid ja meediauurinud“. Praegu on meil siin seitse doktoranti õppimas,

³ 1980. a loodud Academia Journalistica eetikakoodeks (hilisema nimega Academia Peegelian koodiks) on jäänud endiseks. Pärast seda, kui 1996. a avati teine eriala, avalikkussuhted ja teabekorraldus, loodi sellest lähtudes teise eriala tudengitele omaette koodiks, millele esimesed kursused kevaditi alla kirjutasi 1997–2002. Ajakirjandustudengid kirjutasi endiselt alla oma koodiksile. Kuna ülikooli reformi järel loodi bakalaureuseõppes ajakirjanduse ja kommunikatsiooni ühine õppekava, ei ole alates 2003. aastast tudengid enam eetikakoodeksile alla kirjutanud. Nüüd on mitu ettepanekut eetikakoodeksile alla kirjutamist jätkata. — *Toim.*

⁴ Vt <https://www.tlu.ee/erialad?f%5B0%5D=degree%3A21&f%5B1%5D=degree%3A181&f%5B2%5D=department%3A102>.

⁵ Gunnar Okk. Eesti ülikoolide, teadusasutuste ja rakenduskõrgkoolide võrgu ja tegevussuundade raport. Lõppraport, august 2015. — https://www.riigikantselei.ee/sites/default/files/riigikantselei/strateegiaburoo/eutarkvt_loppraport.pdf.

sügisel 2019 on plaan neli-viis juurde võtta. See õppekava kuulub kunstide valdkonna alla, ajakirjandusega kokkupuute ulatus sõltub doktorantide koosseisust.

Ajakirjandusega on meil kõige rohkem on seotud bakalaureuseõpe, kus ajakirjandus ongi täiesti eraldi-seisev õppekava. Meie seda PR-iga kokku viinud ei ole ega kavatsengi viia. PR ja imagoloogia, reklaam ja suhtekorraldus on meil eraldi õppekava. Ajakirjandusel ja PR-il on paar ühisainet, ühiskonnatundmise ja kultuuritundmise ained, edasi on teed põhimõtteliselt lauslahus.

Kuidas ajakirjandusõppekaval läheb? Välishindamine on selja taga — saime väga kõrge hinnangu. Tööandjad toovad esile praktilisust, kuid ajakirjanduslikult väga hea loo jutustamise oskusest on vajaka. Ajakirjandusliku loo jutustamine on eraldi oskus, mida tuleb õpetada ja õppida. Ühe põhioskusena tuleb igale poole nüüd ajakirjandusliku loo jutustamise oskus sisse.

Välishindamise kõige suurem etteheide oli see, et meie tudengid ja õppejõud ei suundu vähemalt üheks semestriks välismaale. Hea meelega lähevad välismaale need tudengid, kes on oma raha eest õppimas ja kes ongi siin välismaalased, aga viimaseid me ei taha siit ära saata. Aga Eesti tudengite välismaale saatmine on suur probleem. Kuigi kohti on küllaga, lepinguid on sõlmitud nii Euroopas kui ka väljaspool. Aga mis motiveeriks välisõppeks Eesti tudengit, eriti magistritasemel, kes töötab juba niikuinii? Ma arvan, et 99,9% on põhimotiiviks töö — jätta töökoht ja minna välismaale praktikale, seda huvi ma ei näe.

Praktilisus. Ajakirjandusõppe vajalikele ainetele toome juurde uued tehnoloogiad, mille märksõnadeks on mobiilsus, virtuaalsus, visuaalsus. Meil on oma virtuaalreaalsuse laboratoorium, neid oskusi ja teadmisi anname edasi töötubade ja projektide abil. Ristmeedias jagame Tartuga õppejõude ja kompetentsi. Ristmeedia on tudengitele meelepärane. Edukas õppeaine on interdistsiplinaaraine „ELU“, milles saavad osaleda vähemalt kolmelt eri õppesuunal tulevad tudengid, et oma tegelikke probleeme lahendada. Ajakirjandustudengid on sellesse väga aktiivselt hõlmatud.

Kuhu liigume? Ajakirjanduse ellujäämine on suures osas uuriva ajakirjanduse ellujäämine masstootmise ajal, mis survestab ajakirjandust olema pealiskaudne. Kuidas tuua kriitilise mõtlemise õpetust bakalaureuse tasandile? Me tahame, et juba bakalaureuse tasandil osataks mõelda kriitiliselt, selleks et uuriva ajakirjanduse lugusid teha.

Meie oluliseks õpetussuunaks on kultuuriandmed, üldse igasugused andmed, ka suurandmed. BFM-i eestvedamisel tuli meile megaprojekt 2,6 miljoni euro eest viieks aastaks, et tegelda kultuuriandmete ja metaandmete analüüsiga. See on tihe-dalt seotud ka ajakirjandusõpetusega.

Mis on raske? Raskuseks on töö allikatega, kriitiline mõtlemine, mida selleks vaja. Rasked on ka intervjuerimistehnikad, mis tunduvad ju pealtnäha lihtsad, aga paraku põrkame kogu aeg tõsiasjale, et nende oskuste omandamine on keeruline. Siin peame oluliselt edasi arenema.

Kokkuvõtteks jäägu kõlama sõnum, et ajakirjandusõpetus võiks Eestis eksisteerida vähemalt kahes ülikoolis.

Barbi Pilvre: Kontingent on meil hea ja õpihimu on suur. Meie eeliseks on, et õppijatel on praktika ja töö võimalus peaaegu et kõrvalmajas. Meie tasulisel õppel on järjekord ukse taga. Lööb välja, et eestlane eelistab töö kõrvalt koolis käia, Priit Hõbemägi ajakirjandusõpetuse suunajuhina tunneb praktilist ajakirjandust ise väga hästi.

Andres Jõesaar: Konkurss ajakirjandusõppesse on väga suur, pigem eelistame väikestes rühmades õpetamist.

Hagi Šein: Meie õpetuse fookuses on meeskonnatöö hoiak ja professionaalne teekond, mille algus on koos õppimine ja koos millenigi jõudmine. See hoiak on võib olla kõige olulisem, praktikas see ongi põhiküsimus. Meil esitavad projektid tõsise väljakutse, nendes osaledes oskavad õppijad üksteist hinnata ja kollektiivselt töötada, mis on ringhäälingu ja filmi puhul üks põhiasju.

Kuidas jätkata? Bologna-suund viib selleni, et ülikool on endast välja viskamas seda, mis ülikoolile omane, ja alles jääb kassikool — õpetatakse selgeks kindlad trikid-oskused, aga ei enam. Kultuuri-tundmine on ajakirjanduses kõige alus. Meil on õppekavas eraldi ajakirjanduskultuur ja digikultuur. Ajakirjanduskultuur kui õppeaine võimaldab õpetada seda ülitähtsat osa, mis muidu kipuks praktikas tagaplaanile jääma.

Neid inimesi, kes kultuuriaineid suudavad õpetada, pole Eestis väga võtta. Kuidas õpetada ringhäälingu-kultuuri, kui endal ei ole ringhäälingu kogemust? Praktiliste oskuste üldistus läheks õpetuses kaduma. Tuleb ressursse koondada, et Eesti meistrite varasem kogemus tõuseks kultuuris esile. Kohalik kogemus on kõige alus ja kultuur seisneb nende asjade õpetamises, mis on kultuuris olemas olnud. Võiks kultuurivälja praktikute ressursid õpetuseks rohkem kokku panna.

Martin Šmutov. Praktiku vaade ajakirjandusõpetusele

Olen Eesti suurima päevalehe Õhtuleht peatoimetaja. Käin igal pool jala, kodust tööle ja töölt koju jalutades olen selle teema peale pidevalt mõelnud. Vaatasin Tartu Ülikooli õppekavasid, bakalaureuse- ja magistrikava, olen ise lõpetanud nelja-aastase bakalaureuse, mis on nüüdseks võrdsustatud magistriga.

Ajakirjanikud on erinevate survete meelevaldas, aga suudavad neile üldiselt hästi vastu panna. Bakalaureuse õppekava vaadates — kus on ained, mis aitaksid olla vaimselt vastupidav? Kus on need ained, mis tugevdavad eesmärgikindlust?

Milles on ajakirjandusõppijad teistsugused võrreldes üldpopulatsiooniga? Minu meelest näevad ajakirjanikud laia pilti, suudava mõelda kastist väljas ja viia kokku otsi, mida teised ei märkaks. Ajakirjanikel on oskus leida informatsioonirägastikust kõige täpsemad liinid. Kuid ajakirjanikel on viletsad oskused, mis puudutavad ajakasutust, tööde lõpetamist, tähtaegadest kinnipidamist ja keerukate otsuste tegemist. Ajakirjanike tähelepanu on kerge kõrvale juhtida, neil on tihti raske peas toimuvat vaigistada, nad muretsevad tulevikuotsuste ja minevikus tehtu pärast. Saan põhiliselt reflekteerida enda pealt, aga see ärevus, mis on seotud mineviku otsustega, mis mõjutavad tänast päeva, on ajakirjanikel väga tõsine. Kus on õppekavas need punktid, mis aitavad ärevusega toime tulla, ajakasutust parandada ja keskenduda?

Tulin ülikooli aastal 2000. Olin äksi ja lootust täis ja ei usu, et tänapäeval on teisiti. Tulen ülikooli, mida ma esimese asjana saan? Võtan ette õppekava ja näen: sissejuhatus kvantitatiivsetesse meetoditesse. Minu kursusel oli noormees, kes teisel-kolmandal päeval lükkas stuudio ukse lahti ja küsis: mehed, kus on kaamera, ma tahan õppima hakata. Selline õppekava tapab igasuguse ajakirjandusliku entusiasmi, tapab julguse, tapab nooruse uljuse ja kõik muu, mis on olnud see algpõhjus, et ajakirjandust on õppima tulnud. Kui alguseks õpid mingeid meetodeid selle asemel, et võtta kaamera ja tegutseda, siis entusiasm kukub lonti nagu miinitabamuse saanud tankitoru. Siin on ka põhjus, miks ei liiguta edasi bakast magistrisse, sest siis saad sellisama kogemuse lihtsalt uuesti, ent ei taha seda negatiivset kogemust uuesti.

On tõsi, et baka millegipärast selgroogu ei kasvata. Mis takistab? Õpetage magistrikursus bakas

ja vastupidi. Inimesed tulevad teile õppima kirjutamise ja loomise pärast, kõige laiemas mõttes loomingulise huviga, aga teie võtate neid tappa teooriate ja meetoditega. Olen seda asja eelmisel koosolekul ka öelnud.⁶

Mäletan oma esimest tööpäeva Postimehes. Ia Mihkels ja Vahur Kalmre olid mu esimesed ülemused, Ia tõi mulle mu tehtud töö tagasi. Räägelt punane, proovi uuesti. Esimene toimetatud töö võibki olla üleni punane. Halb on siis, kui tuled ülikoolist välja ja sul ei olegi oskust teha ajakirjandust, su töö tehakse täiesti ümber.

Olen kuulnud ütlust, et ülikooli asi ei ole sind ette valmistada esimeseks töökohaks, ülikooli asi on sind ette valmistada viimaseks töökohaks. Võibolla on töökeskkonna nõudmised muutunud? Võibolla ei õpetaks esimese ainaena 5 ainepunkti mahus „Akadeemilist enesejuhtimist“? Nii oli see minuaegses õppekavas. 130 tundi läks selle õppimisele, kuidas ülikoolis õppida. Loovkirjutamise kursuse eest sai 4 ainepunkti, seda õpetati 26 tundi vähem. Kokku oli bakalaureuse õppekavas loovaineid alla 10%. Halloo, see pole õige proportsioon ajakirjanikele. Taas kord, 18-aastane maailmaparandaja tuleb ülikooli, loovust ja ideid täis, tahab kaamerat, aga talle öeldakse, et mine kvantitatiivsete meetodite sissejuhatusse. 90% tegeldakse õpetuses millegi muu kui loovusega.

Keda me ootame tööle ajakirjandusse? Number üks tähtsusetult on loovus. Ilma loovusega ja kireta pole mõtet tulla ajakirjandusse tööle. Ma tahan teha, ma tahan teha teistest paremini, ma pean saama oma võimaluse. Number kaks: erinevad kirjaoskused, kiirkiri, mikrofonikasutus, keelteoskus. Number kolm: entusiasm. Number neli: uudishimu. Ei näe kavas, mis innustaks õppima ja lugema, sealhulgas välismeediat lugema ja selle üle arutama. Vaja on õpetada inimesed sotsiaalselt lugema ja märkama, analüüsima. Number viis: julgus teistest erineda ja julgus eksida. Kus on kursused, mis lubab eksida? Kus on sellised kursused, kus üliõpilased võiksid teha trikke, mis on ohtlikud, aga õpetaksid ja aitaksid edasi? Number kuus: reflekteerimine. Kuidas läks, mis läks hästi ja mis halvasti? Kuidas teha paremini? Meil on aega treenida, et teha paremini ja veel-veel paremini. Number seitse: ujuda vastuvoolu ja mõelda kastist välja. Sellest oli juba juttu, aga kuidas seda õpetatakse? Number kaheksa: eneseiroonia. Idee võiks olla, et ei saa lasta end mõjutada sellest, mida teised arvavad või mida kusagilt teistelt

⁶ Martin Šmutovi sõnavõtt 13. veebruaril 2019 „Mis on ajakirjanduses hästi“ arutamisel.

kuuled. Number üheksa: oskus oma tööd koordineerida, oskus õppida vigadest, analüüsida. Number kümme: loovus, jälle loovus. See ongi kõige tähtsam, aga sellele pühendatakse napid 10%. See ei ole piisav.

Barbi Pilvre: Võib olla nii, et õppekavad ja tege-lik õpetamine on kaks eri asja.

Martin Šmutov: Aga meile õpetati näiteks intervjuerimist niimoodi, mis ei olnud eluline, meil ei olnudki päris intervjuerimise õpetust.

Ragne Kõuts: Nüüd oleme alates esimest kursusest igal semestril pannud ka mingi loovaine.

Martin Šmutov: See see ongi, et asi tervikuna ei ole loov, aga ajakirjandusõpetus peaks olema ka ise loov.

Erik Roose. Praktiku vaade ajakirjandusele

Minu jutt on ühelt poolt 23-aastase staažiga meediajuhi vaade, teiselt poolt väga aktiivse igapäevase meediatarbija vaade. Ise olen majandusharidusega.

Näen ajakirjandusõpetuse erinevusi selles, et Tallinnas on rohkem audiovisuaalsust ja Tartus rohkem teooriaid. Kõik kuulnud mõtted olid väga veenvad, ma laiendan Rein Veidemanni mõtet kultuurist.

Mis on maailmas toimunud? Tänapäeva noored ei taha lugeda, see on neile orgaaniliselt keeruline. Samas on need lapsed, kes loevad, kogunud endale hea vundamenti. Inimene võib olla kaitseliitlane või õppida meditsiini, aga baas, mis tal on saadud lugemisest, on fenomenaalne. Visuaalse monteerimise oskus on tänapäeval algoskus, juba enne kooli teevad paljud lapsed valmis oma „teosed“.

Palgamaksjana ütlen, et keskmise ajakirjaniku professionaalsus ja teadmine kultuurist ja sellest, mis on maailmas juhtunud, on üsna kesine. Seda ei asenda see, kui öeldakse, et meil on palju toimetajaid. Me kõik tahame kuulata huvitavaid inimesi, kes on ka kiire reageeringuga. Sind ei aita see, kui keegi kõrvalruumis asja teab, sa pead ise olema teadja. Kui sa ei tea, kes on Aristoteles, on asi halb. Sedalaadi teadmine peaks olema igal ajakirjanikul. Kui seda ei ole, siis see paistab välja. Kui ma näen, et intervjueritav ületab mäe kõrguselt intervjuerijat, siis on mul kahju palka välja maksta. Üldkultuuriline koolitus peab paranema, asi ei saa nii edasi kesta. Võibolla on see juba gümnaasiumi küsimus.

Olen rääkinud aastaid, et Eesti ajakirjanike arusaamine sellest, kuidas majandus töötab, on erakordselt nigel. Ajakirjanik ei oska majandusprotsesse

näha. Kutsume Andres Suti rääkima. Üks küsib, millest ta eriti aru ei saa, teine räägib, millest tema aru ei saa. Aivar Reinapi ja Toomas Mattsoniga arutasime, et head majandusajakirjanikku ei leia kuidagi. Peatoimetaja ikka leiame, aga spetsialiseeritud oskusi on vaja õppida.

Peep Kala: Kuidas läheme igasse valdkonda süvitsi, kui ajakirjanikul puuduvad süvendatud teadmised põhivaldkondadest: majandusest, õigusest, politoloogias? Siin peaks meediaorganisatsioon anda lisamotivatsiooni. Olen kokku puutunud, et kui ajakirjanikud kirjutavad või räägivad majandusest, siis peab pärast palju asju klaarima.

Ajakirjanike psühholoogiline ettevalmistus, millest rääkis Martin Šmutov, on järjest olulisem teema. Kuidas sellega psühholoogiliselt toime tulla, et ei kujuneks sisemist tsensuuri või teistpidi, sisemist trotsi? Psühholoogia ei ole lühikese vinna küsimus. Ajakirjanikutöö stressitase on kõrge, see on elukutsete stressirohkuse edetabelis neljandal kohal päästja, politsei ja demineerija järel.

Rein Veidemann: Tahan akadeemilist ajakirjandust kaitsta. Mis puudutab ainet „Akadeemiline enesejuhtimine“, siis see on öudse nimega küll, aga kui hakkame mõtlema gümnaasiumihariduse praegusele tasemele, on see omal kohal. Enamik nendest, kes tulevad õppima humanitaariat, ei tea Jaan Krossi peamisi teoseid. Paul Ariste sissejuhatuses keeleteadusesse õppisime kõik koos hääldama nime „de Saussure“.

Ajakirjanike haavatavus tuleneb sellest, et nendel endal on suur sisemine ebakindlus. Ajakirjanike enesekindlus baseerub sellel, kuivõrd on nad kultuuriliselt isiksusena ette valmistatud. Aga kui oled mutrina lülitatud üldisesse nuputootmise konveierisse, ei kerki küsimust isiksusest.

Tarmu Tammerk: Milline kriitika on puhtalt poliitiline kriitika ja mis on sisuline kriitika? Kõigepealt kiputakse guugeldama, kes on kritiseerija ja kaebaja, selle asemel et püüda aru saada, milles on viga ja kust on see tulnud.

Erik Roose: Kuidas on Eesti ajakirjandus jõudnud selleni, et on üle võtnud loosungi: kui sa ei ole meie poolt, oled meie vastu? Ajakirjanik ei pea iga kord võtma positsiooni, ta võib olla ka neutraalne. Selleks oskuseks on vaja ka ettevalmistust. Lihtsamaks tulevikus ei lähe.

**ÜLEVAATED 2019. AASTA
BAKALAUREUSETÖÖDEST**

Tööaeg ja tööväline aeg uudistetoimetuse ajakirjanike silme läbi

Anna Teele Orav

Uuris ajakirjanike tööaega ja töövälise aega. Paljud ajakirjanikud, kellele oma töö teemat tutvustasin, vastasid, et töövälisest ajast rääkides peame eeldama, et see ajakirjanikel üldse olemas on. Olles kolm kuud ajakirjanikuna töötanud ja selle aja sees mõned ületunnid teinud, võin oma kogemuse põhjal öelda, et tööväline aeg on igati olemas, lihtsalt selle täpsed piirid varieeruvad. Ega ajakirjandust valigi oma erialaks erilised rutiinarmastajad ja kellapõrnitsejad. Mis rutiini saabki olla töös, mis sõltub päevasündmustest ja sellest, millal keegi sinuga rääkida või kohtuda saab? Just nende kahe teguri tõttu on ka mõned minu tööpäevad õhtusse veninud, sest lugu ei saa enne kirjutada, kui allikalt on kogu info käes.

On selge, et ajakirjaniku tööaega ei piiritle kindlad raamid, näiteks kontoriklassikaks saanud vahemik kella üheksast viieni. Seda võib ilmselt kinnitada iga praegu Eestis töötav ajakirjanik. Kairi Janson (2017) on oma bakalaureusetöös „Maakonnalehtede ajakirjanike tunnetatavad tööülesanded“ põgusalt puudutanud ka ajakirjanike tööaega. Töö vastavas peatükis räägib üks ajakirjanik:

Aga töövälise aega mul ei ole, mul on kogu aeg tööaeg. Ajakirjanik ei saa olla seitse tundi või viis päeva nädalas, ajakirjanik ongi elustiil. See ei ole mingisugune tundide värk.¹

Kadri Külaotsa magistriritöös (2017)² räägib oma kogemusest üks 25-aastane ajakirjanik, kes ütles, et ta tegi ühes kuus vabadel päevadel töötades 48 ületundi, sealjuures lugemata neid tunde, mille võrra ta iga päev kauem tööl oli. Ta kirjeldas, et kasvav töötempo ja kiirus läksid vastuollu ajakirjanduse maailmaparandusliku rolliga.

Oma töös võtsin vaatluse alla uudistetoimetuse ajakirjanikud, sest neil on suurem oht läbi põleda kui teistel, kuna uudistetoimetuse ajakirjanikud peavad olema eriti kiired ja paindlikud, sest nende töö on ettearvamatu ja sõltub täielikult päevasündmustest. Samuti on uudistetoimetuses tööjõu voolavus suurem kui teistes toimetustes. See hinnang põhineb nii vestlustel ajakirjanikega, kellele näib, et uudistereporterid püsivad sellel tööl keskmiselt kaks-kolm aastat, kui ka Postimehest ning Delfist ja Eesti Päevalehest küsitud andmetel, mis näitavad, et uudistereporterite keskmine ettevõttes töötamise staaž on neli aastat. Tahan oma tööga juhtida tähelepanu sellele, et kui juhtkond soovib, et toimetuses töötaksid head ajakirjanikud, kes teeksid oma tööd järjepidevalt hästi, tuleb jälgida, et nad ei pingutaks üle ega teeks endale liiga.

Oma töö eesmärgi saavutamiseks intervjuerisin semistruktureeritud intervjuu meetodil 12 uudistetoimetuse ajakirjanikku, kelle hulgas oli võrdselt mehi ja naisi ning lühema ja pikema staažiga ajakirjanikke. Viis intervjueritavat töötasid avalikus meedias ehk Eesti Rahvusringhäälingus ning seitse intervjueritavat erameedias. Üks pikema staažiga intervjueritav lahkus kaks kuud pärast mulle antud intervjuud töölt ajakirjandusest ning suundus kommunikatsioonivaldkonda.

Minu uurimisküsimused olid järgmised.

1. Kuidas kirjeldavad uudistetoimetuse ajakirjanikud oma töövälise aega?
2. Kuidas erineb tööaeg ning tööväline aeg lühema ja pikema staažiga ajakirjanike seas?
3. Kuidas hindavad ajakirjanikud oma töö mõju tervisele ja eraelule?

Artikli aluseks on 2019. a juunis Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituudis kaitstud bakalaureusetöö (juh Signe Ivask).
Vt <http://hdl.handle.net/10062/64091>.

1 Kairi Janson. Maakonnalehtede ajakirjanike tunnetatavad tööülesanded. Vt <https://dSPACE.ut.ee/handle/10062/56717>.

2 Kadri Külaots. Nädalalehe ajakirjanike tööruutiinid ning stress Eesti Ekspressi ja Maalehe näitel. Vt <https://dSPACE.ut.ee/handle/10062/56879>

Peamised tulemused

Jaotasin intervjueeritavad alla viieaastase ja üle viieaastase staaži põhjal kaheks ning analüüsin ka tulemusi sellele vastavalt. Intervjueeritud **kahe-teistkümnest ajakirjanikust üheksa tegelevad töövälisel ajal tööülesannetega**, olgu selleks siis tööülesannete jätkamine või lõpetamine, järgmiseks päevaks ettevalmistamine või uute lugude teemade otsimine. Tööaega ning töövälise aega eristasid selgelt kaks ERR-i tele- ja raadioreporterit, kes töötavad täpse graafiku järgi kellast kellani. Lisaks neile tões veel kolm reporterit, et töövälise aeg algab neil siis, kui nad toimetusest ära lähevad. See tähendab aga siiski, et **kaheteistkümnest reporterist seitse ei erista selgelt tööaega ja töövälise aega**.

Intervjueerisin viit **alla viieaastase staažiga ajakirjanikku**, kellest kolm ütlesid selgelt, et täidavad töövälisel ajal tööülesandeid, milleks on peamiselt uute lugude jaoks ideede või materjali otsimine ning ka järgmiseks tööpäevaks ettevalmistamine. Üks intervjueeritav ei öelnud selgelt välja, et ta täidab tööülesandeid töövälisel ajal. See, et ta siiski seda teeb, järeldus sellest, kuidas ta rääkis oma töökoormusest ja vabast ajast. Seega **viiest intervjueeritavast neli täidavad tööülesandeid töövälisel ajal**. Ükski ajakirjanikest ei öelnud, et tal on töö juures kindel rutiin, millest ta kinni saab pidada. Ajakirjanike igapäevane keskmiste töötundide arv varieerus 7-st 12-ni. Ajakirjanikud tõid välja, et nad üldiselt ei tee plaane pikalt ette, sest teavad, et nende töö on ettearvamatu.

Intervjueerisin seitset **üle viieaastase staažiga ajakirjanikku**, kellest kaks töötavad kellast kellani konkreetse graafiku järgi. Nemad ütlesid, et nad töövälisel ajal tööd ei tee. Ülejäänud viis intervjueeritavat tegelevad töövälisel ajal nii tööülesannetega kui teemade otsimisega (üks neist küll tões, et viimasel ajal püüab ta lugude teemasid tööajal leida). Ajakirjanike igapäevane keskmiste töötundide arv varieerus 7-st 14-ni. Mõned ajakirjanikud vastasid, et nad ei täida töölepinguväliseid ülesandeid, teised ütlesid, et ajakirjanduses ei saa kõiki tööülesandeid lepingus ära kirjeldada ning hea ajakirjanik ei aja näpuga lepingus järke. Neli ajakirjanikku seitsmest ütlesid, et töövälise aeg on siis, kui nad majast välja lähevad ja kui neil on vaba päev, neist kaks töötavad konkreetse graafiku järgi. Kolm ajakirjanikku seitsmest töövälise aega tööajast selgelt ei eristanud.

Paljud ajakirjanikud tõid välja, et nad hoiavad end meedias toimuvaga töövälisel ajal kursis. Mõned

tunnevad, et neilt eeldatakse kõikide päevakajaliste sündmustega kursis olemist eelkõige seetõttu, et neile võib järgmisel tööpäeval langeda ülesandeks eelmise päeva sündmustest tõukuvalt lugu teha. Üks ajakirjanik tõi välja, et tal on lepingus kirjas „piiramatu tööaeg“, mistõttu ta peab kogu aeg tööks valmis olema. Kaks ERR-i raadioreporterit ütlesid samuti, et neil on lepingus nõutud valmisolek uudisväärtuslike sündmuste kajastamiseks vajadusel ka nädalavahetusel. Paljud tõid välja sisekohusetunde: kui nad märkavad töövälisel ajal uudiseid, siis kas nad kajastavad neid ise või annavad kolleegile teada. Mõni nimetas seda kohusetundeks, mõni kutsehaiguseks, mõni liigitas selle ajakirjanduse kui elustiili alla.

Tulemustest selgus, et tööaja ning töövälise aja kirjeldamine lühema ja pikema staažiga ajakirjanike seas **oluliselt ei erine: viiest neli** alla viieaastase staažiga ajakirjanikku ning **seitsmest viis** üle viieaastase staažiga ajakirjanikku teevad töövälisel ajal tööd, mis on üsna ligilähedased tulemused. Samas eristasid **seitsmest kolm** üle viieaastase staažiga ajakirjanikku piiri tööaja ning töövälise aja vahel ning alla viieaastase staažiga **viiest** ajakirjanikust **üks** väitis, et tal on piir tööaja ning töövälise aja vahel ehk tema tööd koju kaasa ei võta. Sellest võib justkui aimata, et kogenumatel ajakirjanikel **võib** olla piir tööaja ning töövälise aja vahel selgem, kuid kaks kogenumat ajakirjanikku kolmest, kes nii väitsid, töötavad graafikupõhiselt, mis on minu hinnangul palju suurem tegur töövälise aja ning tööaja vahelise piiri tajumisel kui ajakirjaniku töökogemus aastates.

Ma ei täheldanud suuri erinevusi lühema ja pikema staažiga ajakirjanike tööaja kirjeldustes. Keskmiseid igapäevaseid töötunde hindasid mõlema grupi ajakirjanikud üsna sarnaselt, mõlemast grupist tõid ajakirjanikud välja ka rutiinipuu-duse ning ajasurve.

Käsitlesin intervjuudes ka töö mõju tervisele ja eraelule. **Kaheteistkümnest ajakirjanikust seitse ütlesid selgelt, et ajakirjanikutöö on muutnud nende eluviisi ebatervislikumaks**. See väljendub peamiselt ebaregulaarses ja ebatervislikus toitumises, unehäiretes ja spordiga mitte tegelemises. Konkreetse graafiku järgi kellast kellani töötavad raadioreporter R_5 ja telereporter R_7 ütlesid, et töö ei ole muutnud nende eluviisi ebatervislikumaks. Kaheksa intervjueeritavat kaheteistkümnest tõid välja, et neil jääb töö tõttu vähem aega lähedastega veetmiseks. Üks reporter, kes vastas, et tal ei jää töö

tõttu vähem aega lähedastega koosolemiseks, töi põhjenduseks, et lähedastega suhete hoidmine on alati olnud tema jaoks prioriteet. Reporter R_7, kel on pikad, kuni 14-tunnised tööpäevad ja üle nädala vaheldumisi kolm ja neli vaba päeva, ütles, et tänu sellele on tal töö- ja eraelu vahel tasakaal. Paljud ajakirjanikud andsid teada, et nad ei tee plaane pikalt ette, sest teavad, et töökohustused võivad ette tulla.

Esitasin intervjuudes ka küsimusi uudise kvaliteedi ja ajasurve seoste kohta, millele üldiselt vastati, et ajasurve tõttu kvaliteet kannatab. Vastustest järeldus, et allikate kättesaamine ning ajasurve on otseselt seotud — mida kauem peab reporter ootama, et allikalt infot saada, seda kauem läheb tal loo valmistamisega aega, või kui tal seda aega ei ole, peab ta tegema loo kiirustades, mis tekitab stressi ja pinget.

Peamised järeldused

Minu tööst selgus, et ajakirjanikud ei erista tööaega ja töökoormust. Kuna uudistetoimetuse reporteril valmib keskmiselt üks lugu päevas, siis on tema töötulemus otseselt nähtav ja kohe nõutav. Paljud intervjuueeritavad ütlesid, et nende ülemus ei jälgi, kui kaua nad tööd teevad, sest oluline ei ole mitte töö tegemiseks kulutatud aeg, vaid töö tulemus — see, et lugu läheks trükki või eetrisse õigel ajal. Ajakirjanikud samastavad töökoormuse ja tööaja — tajusin suhtumist, et kui koormus on suur, siis ei ole parata, et töö ära tegemiseks läheb ka kauem aega. Suure töökoormuse põhjusena toodi välja vähesed ressursid — vähe tööjõudu ja raha. Samas on ilmselge, et üks toimetus ei jõua kajastada kõike uudisväärtuslikku, mis juhtub. Miks siis on meediaväljaannetel nii kõrged nõudmised oma töötajate suhtes?

Üheks põhjuseks on majanduslik surve. Era-meedia püüab Facebooki ja Google'iga konkureerides ellu jääda ning teeb suures osas oma valikuid lähtuvalt sellest, mis on ettevõttele tulus. Eesti Rahvusringhääling jällegi näeb end erameedia konkurendina ning soovib seda arengut jätkata, tuues oma 2019. a eelarvestrateegias välja, et konkurents tähelepanu pärast on suur ja kasvab jätkuvalt; ERR-il on kohustus ja vajadus säilitada mõjukat positsiooni ühiskonnas. Niisugune olukord on viinud selleni, et meediaväljaanded tunnevad, et peavad, nui neljaks, kajastama kõike seda, mida kajastavad konkurendid, ning tegema seda paremini ja kiiremini. Selle eesmärgi saavutamine tundub absurdne, kuid niisugune see toimetuste

poliitika enam-vähem on. See on absurdne seetõttu, et parem ehk kvaliteetsem on pöördvõrdelises seoses kiiremaga. Kuid toimetused on valinud kiirema kajastamise tee. Minu töö tulemustest selgub, et tegelikult ei ole sellega rahul ükski ajakirjanik. Kõik ajakirjanikud vastasid, et ajasurve mõjutab uudise kvaliteeti ning kui nad saaksid, pühendaksid ühele loole rohkem aega selleks, et lugu tuleks parem. Samuti töid ajakirjanikud välja, et eelistaksid teha ühte lugu korraga, mitte mitut, nagu see on tegelikult. Üks ajakirjanik tõi ka välja, et kiirustamine on loo potentsiaali raiskamine ning see teeb teda kurvaks.

Kaheteistkümnest intervjuueeritavast ainult kaks (ERR-i tele- ja raadioreporter) töötavad kindla graafiku järgi — nad ei tee töövälisel ajal tööd ega tunne, et nende töökoormus oleks liiga suur. Mõlemad leiavad, et töö- ja eraelu vahel on tasakaal ning et töö ei ole nende eluviisi oluliselt ebatervislikumaks muutnud. Minu hinnangul on see oluline tulemus ning suurepärase alus edasisteks uuringuteks. Selle põhjal võib oletada, et graafikupõhiselt töötavatel ajakirjanikel on asjad tööaja ja töövälise aja eristamisega korras ning nad ei võta tööd koju kaasa. Samas on ka neil reporteritel võimalus töövälisel ajal teemasid otsida ja lugusid ette valmistada, seega võis see olla ka pelgalt kokkusattumus, et just need kaks ajakirjanikku töövälisel ajal tööd ei tee.

Kaheteistkümnest intervjuueeritavast kaks ütlesid, et teevad päevas keskmiselt üle kümne tunni tööd. Kuna see teeb ühe tööpäeva kohta üle 50 tunni tööd, siis on see tegelikult seadusevastane. Eesti töölepingu seaduses on kirjas, et ületunnitöö peab olema kokku lepitud tööandja ja töötaja vahel ning ületunnitöö hüvitamisel rahas tuleb maksta 1,5-kordset töötasu või hüvitada see vaba ajaga ületunnitöö ajaga võrdses ulatuses. Seadusest selgub, et tööaeg võib olla kuni 52 tundi nädalas juhul, kui see on tööandja ja töötaja vahel kokku lepitud ja ei ole „töötajale ebamõistlikult kahjustav“. Kui ajakirjaniku, ühiskonna valvekoera ja neljanda võimu esindaja tööaeg on seadusega vastuolus, siis tuleb tõdeda, et see on veidi irooniline. Samas selgus intervjuudest, et paljud ajakirjanikud ei tea kuigi täpselt, mis nende lepingusse on kirjutatud. Selles kontekstis ei tule tegelikult üllatusena, et ületunnid ei ole ajakirjaniku kui töötaja ning toimetuse juhi kui tööandja vahel kokku lepitud. Pigem selgus intervjuudest, et tegemist on sõnatu kokkuleppe ja eeldusega, mille juured asuvad uskumuses, et ajakirjandus on elustiil ning ajakirjanik tuleb olla ööpäev läbi.

Selgus, et paljud intervjueeritavad ei saa ületöö eest rahalist tasu. Erameedia toimetustes tasustatakse ajakirjanikke vabade päevade pakkumisega, ERR-is tasustatakse rohkem tehtud nii-öelda tüki kaupa ja tüki hinnaga, aga kui ettenähtud tööle kulub rohkem aega, siis seda ei tasustata. Siinkohal võib küsida: miks peakski? On ilmselge, et ülemus soovib, et tema töötajad oleksid efektiivsed ja produktiivsed. Kuid siin tuleb jälle mängu töökoormus. Kui end juba tõestanud staažikas ajakirjanik teeb ületunde, siis on loogiline järeldada, et asi ei ole mitte ajakirjanikus, vaid tema liigeses töökoormuses. Üks ERR-i reporter üles ka intervjuus, et neil on ressursi vähe ning seetõttu „lihtsalt kõik teevad rohkem“. Seega ei sõltu ületöötamine vaid isikuomadustest ja isiklikest valikutest, vaid ka toimetuse töökultuurist ja poliitikast. Seost toimetuse töökultuuri ning ajakirjanike ajakasutuse vahel on vaja edaspidi kindlapeale uurida.

Reporter R_1 jõudis koos oma ülemusega järeldusele, et see „elukutse päevaplaan ei toeta seda, et inimene saaks korralikult süveneda“. Samal ajal leiti, et ajakirjanikele just süvenemise eest palka makstaksegi. Ma seaksin selle väite kahtluse alla, sest see on vaid ideaalis nii — tegelikult makstakse palka lihtsalt töö äratagemise eest ja süvenemiseks just kuigi palju aega ei jäeta.

Siinkohal tsiteerin ühte intervjueeritavat:

R_5: Eks muidugi, jah, võiks olla vähem tööpäevi ja töötunde, et saad rohkem ise elada ja perele elada, aga noh, see on igal pool niimoodi. Inimese vastu on küllaltki ebaõiglane see praegune tööruut maailmas. 21. sajand — väga palju asju saaks teha teisiti, aga me ikka kõik rabame nagu hobused kuskil põllumajandusajastul.

Sellest järeldub, et reporterile R_5 ei tundu mitte ainult ajakirjanike, vaid üldse tänapäeva inimeste töökorraldus ebaõiglane ning tema hinnangul ei peaks nii palju rabama. Kuna minu intervjueeritavad rõhutasid, et nad eelistaksid teha rahus ühte lugu korraga, siis usun, et nad kirjutaksid alla ka sellele tsitaadile.

Kokkuvõte ja diskussioon

Ajakirjanike tööruutmi ning seeläbi tööaja suurimaks määrajaks on tähtajad. Toimetuste üldine poliitika on, et kui juhtub miskit uudisväärtuslikku, tuleb seda kajastada võimalikult kiiresti. See põhimõte on aga üha enam vastuolus tegeliku olukorraga:

inimesed loevad vaid uudiste pealkirju või kui loevadki uudist, siis keskmiselt vaid 38 sekundit (selline arv veebiuudiste lugemisest on mul meeles Postimehe toimetuse *live*-ekraanidelt juunist 2018). Milleks siis uudise kirjutamisega suurt vaeva näha, kui inimesed seda põhjalikult ei loe?

Näib, et toimetustes ongi lahendusena võetud hoiak: kui inimesed tahavad saada materjali 38 sekundi jagu, siis teemegi kiiresti ja lühidalt. Ehk on ajakirjanike suure töökoormuse taga toimetuse soov pakkuda auditooriumile suuremat lugudevalikut? Sest mida suurem valik auditooriumil on, seda suurem on tõenäosus, et lugudel on kokkuvõttes ka rohkem klikkijaid või ostjaid. Aga nii ei pruugi alati olla, sest infomüra võib rohkem peletada kui lugema kutsuda. Viimasel ajal on hakatud hindama „aeglast ajakirjandust“, mille üheks näiteks Eestis on ajakiri Edasi.org. Samas ei keskendu see ajakiri uudismeediale ning uudis ei saakski oma olemuselt olla aeglane, sest mis oli uudis täna, pole seda enam homme. Või äkki mõne inimese jaoks siiski on? Paljud inimesed on otsustanud, et nad ei tarbi enam meediat, sest nad tahavad oma infovälja üleliigsest müra puhastada hoida.

Minu tööst selgus, et ajakirjanikud soovivad, et rõhk oleks kvaliteedil, mitte kvantiteedil. Tegelikult soovib seda ju ka lugeja. Probleem peitub, vähemalt veel praegu, meedia ärimudelites, mis katsetavad uusi viise, kuidas ellu jääda. Üks neist on maksümüür, mis on Eestis tegelikult juba tasapisi kanda kinnitamas. Alguses inimesed küll kurtsid, kuid nüüd (ütlen seda lähtuvalt isiklikust kogemusest toimetuses) on sellest tasapisi saamas arvestatav tuluallikas; tõsi küll, mitte nii arvestatav kui reklaamitulud. Ent kui ajakirjanik kirjutab väga hea ja populaarse loo, võib ta sellega teenida sisuliselt kuupalga või enamgi. Majanduslik tulu läheb küll esialgu otseselt ettevõttele, kuid mõjutab ka ajakirjaniku staatust ja edasisi võimalusi.

Selleks et väga häid ja populaarseid lugusid kirjutada, tuleb süveneda. Ajakirjanikud on väitnud, et kiirus on vastuolus ajakirjanduse maailmaparandusliku rolliga. Kiirustades ei saa ajakirjanik olla tõlgiks teiste elualade esindajate ja auditooriumi vahel, ei saa esitada ammendavat informatsiooni, öelda lugejale, mida see uudis suuremas pildis tähendab. Ehk jääbki üle vaid loota, et aeglane ajakirjandus tuleb aeglaselt ja jäädavalt, kujuneb toimivaks ärimudeliks ning katab praeguse meedia uute lahendustega nagu soe tekk.

Eesti spordiajakirjanike kogemused tagasi- ja edasisidega

Ott Pluum

Sissejuhatus

Selleks et saada edukaks spordiajakirjanikuks, on vaja nii isiklikku huvi, teadmisi kui ka oma tööst tingitud pidevat valmisolekut. Paraku võivad püüdlikul ajakirjanikul üle tööaja ja nädalavahetusel töötades tekkida lisapinged, eriti veel siis, kui ta ei saa toimetusest või väljastpoolt tagasi- või edasisidet, millest võib kujuneda teadmatust tehtud töö kvaliteedist ja mis võib aidata kaasa läbipõlemisele.

Eesti spordiajakirjanike tööruutiini on lähimenevikus uurinud Laura Kalam¹ ning läbipõlemist Virgo Siil,² kelle töödes on viiteid pingete ning ületöötamisega seotud probleemidele, mis vajavad edaspidi veelgi rohkem tähelepanu.

Oma bakalaureusetöös uurisin Eesti spordiajakirjanike kogemusi tagasi- ja edasisidega — kuidas nad seda ise mõistavad ning mida selle saamiseks teevad. Intervjuude tulemusi analüüsisin David A. Kolbi kogemusliku õppimise mudeli abil.³

Eestis on küllalt vähe spordiajakirjanikke ja nad ei püsi tihti oma erialal, s.t vahetatakse toimetusi või lahkutakse spordiajakirjandusest. Seetõttu tahtsin teada, kas edasi- ja tagasiside olemasolu või puudumine võib olla üks põhjustest, miks spordiajakirjanikud eriala või toimetusi vahetavad

ja kas see mõjutab nende töökultuuri ja -kvaliteeti.

Teoreetilised lähtekohad

Spordiajakirjanduse eesmärk

Spordiajakirjanduse eesmärk on sama, mis massimeedial üldiselt: informeerimine, kommenteerimine, harimine ja meelelahutamine. Hea spordiajakirjanduse juures peetakse oluliseks kontekstist lähtuvat, neutraalset ja tasakaalustatud kajastust, eri spordialade ja sportlaste esindatust, õpetlikele ja sotsiaalsetele külgedele keskendumist spordi kajastamisel, ajakirjaniku enda peegeldamisvõimet ning ühiskondlikult võrdset käsitlust.⁴

Tagasi- ja edasiside

Tagasiside on üks olulisemaid tegureid, mis mõjutab ajakirjanike õppimisvõimet ja arengut. Tegemist on informatsiooniga ajakirjaniku tegutsemise, töö või staatuse kohta. Tagasiside võib olla nii positiivne kui ka negatiivne, aga lõpptulemusena muudavad mõlemad töö efektiivsemaks, aitavad seada ja täita eesmärke.⁵

Edasisidet ja tagasisidet eristab aeg. Tagasiside on suunatud juba minevikus toimunud tegudele, kuid edasiside õppimisele praegusel hetkel või on abiks

Artikli aluseks on 2019. a juunis Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituudis kaitstud bakalaureusetöö (juh Signe Ivask). Vt <http://hdl.handle.net/10062/64096>.

¹ Laura Kalam. Spordiajakirjaniku töö Eesti Päevalehe, Postimehe ja Õhtulehe sporditoimetuste näitel. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool, ühiskonnateaduste instituut, 2015. Vt <http://hdl.handle.net/10062/46729>. Vt ka artiklit: Laura Kalam. Spordiajakirjaniku töö Eesti Päevalehe, Postimehe ja Õhtulehe sporditoimetuste näitel. — Indrek Ude, Peeter Vihalemm (Toim). Eesti Akadeemilise Ajakirjanduse Seltsi aastaraamat, 2015. Tartu: Eesti Akadeemiline Ajakirjanduse Selts, 2016, lk-d 56–61.

² Virgo Siil. Spordiajakirjanike läbipõlemist soovivad, ennetavad ja tõrjuvad tegurid pikemal pingeperioodil. Bakalaureusetöö, Tartu Ülikool, ühiskonnateaduste instituut, 2017. Vt <https://dspace.ut.ee/handle/10062/55531>.

³ David A. Kolb. Management and the Learning Process. — California management review. 1976, Vol. 36, nr 3, lk-d 21–31.

⁴ Gavin Weedon. Where's All the 'Good' Sports journalism? Sports Media Research, the Sociology of Sport, and the Question of Quality Sports Reporting. — International Review for the Sociology of Sport. 2018, Vol. 53, nr 6, lk 651.

⁵ John Hattie, Helen Timperley. The Power of Feedback. — Review of Educational Research, 2007, Vol. 88, nr 1, lk 86.

⁶ Marshall Goldsmith. Try Feedforward Instead of Feedback. — Journal of Quality and Participation, 2003, Vol. 26, nr 3, lk-d 38–40. Vt <https://www.hrbartender.com/images/GoldsmithFeedforward.pdf>.

tulevikus töö tegemisel.⁶ Edasisidet võib mõista kui juhendamist, kus ei anta juhiseid üksnes järgnevateks töödeks ja parandusteks, vaid õpetatakse, kuidas jõuda ise vastusteni ja kuidas ennast arendada.⁷ Edasisidet antakse enamasti vestluse käigus või koosolekul.⁸ Tagasiside, varasema tegevuse hinnang ja analüüs, võib olla suunatud ka tulevikule ning sel juhul võib seda kirjeldada ka edasisidena, mis annab suuna paremini eesmärke saavutada.

Uuringud on näidanud, et tagasi- ning edasiside on ajakirjanike töös praegu alakasutatud ressursid.⁹ Positiivne edasiside peaks toimuma usaldusväärses keskkonnas, kus mõlemad pooled on selleks valmis.¹⁰

Tänapäeval on tagasi- ja edasiside vorme ajakirjanike jaoks rohkem kui kunagi varem. Verbaalne tagasiside hõlmab põhiliselt veebilehtedel avaldatud artiklite kommentaare, e-kirju ning sotsiaalmeediakajastusi, kus kommenteeritakse ja jagatakse artikleid.¹¹ Lisaks on verbaalset tagasisidet võimalik saada kolleegidelt ja toimetuse juhtidelt, samuti oma sõpradelt ja tuttavatelt. Mitteverbaalne tagasiside on enamasti statistiline ning hõlmab informatsiooni veebilehe külastajate kohta, näiteks külastamiste arv ja veebilehel oldud aeg.¹² Viimastel aastatel on vaatamiste jälgimine muutunud üheks tööruutiini osaks.

Signe Ivask¹³ toob oma doktoritöös välja, et Eesti toimetustes on edasi- ja tagasiside saamine puudulik. Kuid seda on väga vaja, et tulla toime muutustega, luua efektiivne tööruutin, mõista kaastöötajate ootusi ning seda, kuidas toimetuse hindab ajakirjanike tööd.

D. A. Kolbi kogemusliku õppimise mudel

Ajakirjanikel on ka võimalus iseendale tagasisidet anda ning oma töid kriitiliselt vaadelda, kuid see sõltub isiku enesekontrollist ja tahtmisest tagasisideks ressursse kulutada.¹⁴ Oma töös sain intervjuude abil analüüsida spordiajakirjanike eneseanalüüsi võimet ja õppimise toimimist Kolbi kogemusliku

õppimise mudeli abil. D. A. Kolbi mudeli ring koosneb neljast osast:¹⁵

- kogemus,
- kogemuse peegeldamine ja analüüsimine,
- kogemuse mõtestamine ja järelendus,
- uue teadmise katsetamine.

Mudelisse on võimalik siseneda igas punktis, kuid vajalik on näidatud suuna järgimine ning kõikide punktide täitmine.

Meetod ja valim

Andmete kogumiseks viisin läbi kaheksa semistruktureeritud intervjuud kaheksa Eesti spordiajakirjanikuga viiest toimetusest. Semistruktureeritud intervjuu jättis võimaluse küsida lisaküsimusi ning vajadusel kalduda teemast kõrvale, et paremini mõista intervjuueeritava kogemusi.

Kaheksast intervjuust seitse toimusid näost näkku ja üks telefoni teel. Keskmise intervjuu kestis 32 minutit. Pärast intervjuude transkribeerimist kasutasin induktiivset kontentanalüüsi, et teha üldistusi Eesti spordiajakirjanike tagasi- ja edasiside kogemustest ning uurida nende arvamust tagasi- ja edasisidest. Lisaks uurisin, kas D. A. Kolbi mudel Eesti spordiajakirjanike seas toimib ning kas ja kuidas ajakirjanikud ennast analüüsivad.

Otsustasin jätta valimi anonüümseks ning viidata neile vaid demograafiliste indikaatorite abil. Et säilitada intervjuueeritavate täielik anonüümsus, ei lisanud ma intervjuude transkriptsioone töö lisadesse. Otsus tulenes sellest, et spordiajakirjanikel oleks võimalus rääkida vabamalt ning vajadusel olla oma toimetuse suhtes kriitilisem. Valimi keskmine vanus oli 31 aastat ning kõigil oli spordiajakirjanikuna vähemalt kolm aastat töökogemust. Ükski ajakirjanik ei olnud oma toimetuses juhtival positsioonil.

⁷ Signe Ivask. Communication Between Editors and Reporters: Feedback and Coaching in Estonian Dailies' Newsrooms. — KOME: An International Journal of Pure Communication Inquiry, 2019, Vol. 7, nr 1, lk-d 24–41.

Vt http://komejournal.com/files/KOME_SI_Estonian%20dailies%20newsrooms.pdf.

⁸ M. Goldsmith, 2003.

⁹ Signe Ivask. The Role of Routines, Demands and Resources in Work Stress among Estonian Journalists. Doktoritöö meedia ja kommunikatsiooni alal. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2018. Vt <https://dspace.ut.ee/handle/10062/62768>.

¹⁰ Valerie Shute. Focus on Formative Feedback. — Review of Educational Research, 2008, Vol. 78, nr 1, lk-d 153–189. Vt <https://doi.org/103102/0034654307313795>. Viidatud S. Ivask, 2018 kaudu.

¹¹ Jane B. Singer jt. Participatory Journalism: Guarding Open Gates at Online Newspapers. Chichester: Wiley, 2011.

¹² J. Hattie, H. Timperley, 2007, lk 86.

¹³ S. Ivask, 2018.

¹⁴ J. Hattie, H. Timperley 2007, lk 94.

¹⁵ Vt Astrid Gynnild. Developing Journalism Skills through Informal Feedback Training. — Jan Fredrik Hovden, Gunnar Nygren, Henrika Zilliacus (Toim). Becoming a Journalist: Journalist Education in the Nordic Countries. Gothenburg: Nordicom, 2016, lk 323.

Tulemused

Tagasi- ja edasiside mõistmine

Intervjueritud spordiajakirjanikud tajusid ja mõistsid tagasi- ja edasisidet väga erinevalt. Kõik spordiajakirjanikud väitsid, et nad saavad seda eri sisenditest ja allikatest, kuid nende kirjeldatud tagasi- ja edasiside olid pigem hinnangud ja pealiskaudsed arvamused, konstruktiivse tagasiside kirjeldusi oli vähe. Aga spordiajakirjanike arengu jaoks on vaja just konstruktiivset tagasi- ja edasisidet, et nad saaksid seda analüüsida ja oma töös kasutada. Kaheksast spordiajakirjanikust seitsme intervjuudest selgus, et nende jaoks on tagasiside väljendid „hästi kirjutatud“ või „see oli jama“, mis on tegelikult hinnangud ning milles puudub arengut abistav informatsioon. Enim konstruktiivset tagasisidet saadi kaaskolleegidelt loo valmimise ajal. Siiski pidid spordiajakirjanikud nõu või abi saamiseks tihti ise kolleegide poole pöörduma.

Nooremad spordiajakirjanikud, kes on vähem aega toimetuses töötanud, mõistsid tagasi- ja edasisidet laiemalt ja defineerisid selle olemust täpsemalt. Näiteks kirjeldati, kuidas nad alustava ajakirjanikuna tundsid toimetuses töötavate kolleegide toetust, mis aitas neil paremini spordiajakirjandusmaailma sisse elada.

Samas ei osanud vanemad spordiajakirjanikud kirjeldada olukordi, kus neid aidati või õpetussõnu jagati. See näitab, et tegelikult ei mõisteta konstruktiivse tagasi- ja edasiside tähendust ning ei osata enda jaoks mõtestada, millest oleks töös kasu ja millest mitte.

Motivatsioon saada tagasi- ja edasisidet

Motivatsioonis tagasi- ja edasisidet saada oli ajakirjanike seas suuri erinevusi. Vanemad ja kogenumad spordiajakirjanikud sõnasid intervjuudes, et tegelikult nad ei otsi seda. Kahel juhul väideti, et nad ei vaja pidevat tagasi- ja edasisidet, sest enda arvates mõistavad nad toimetuse soove ja tunnevad enda tööd hästi ning praegune tagasi- ja edasiside on nende jaoks piisav.

Nooremad spordiajakirjanikud, kes on töötanud sporditoimetustes alla viie aasta, rääkisid, et nad tahaksid palju rohkem tagasi- ja edasisidet ning mitte ainult kindlate lugude näitel, vaid rohkem spordiajakirjanduse ja ajakirjanduskultuuri kohta üldiselt — kuidas tehakse head spordiajakirjandust —, et nõuannete abil ka ise oma töid paremini analüüsida ja arened. Lisaks toodi välja, et kolleegide käest ei julge-

tagi tagasi- või edasisidet küsida, kuna arvatakse, et kõigil toimetuse liikmetel on enda töödega kiire, ning seetõttu ei soovita teisi segada. Proovitakse ise võimalikult hästi hakkama saada, kuigi vahel tunnetatakse vajadust saada juhendamist. Samuti ei anta toimetuses kriitilist tagasisidet, see jäetakse enda või teiste kolleegide teada, sest see võib tuju rikkuda ja konflikte tekitada ning seetõttu seda ise ei otsitagi.

Väljaspool toimetust pöörduvad spordiajakirjanikud tagasi- ja edasiside jaoks enim interneti poole, kus jälgitakse oma artiklitega seostuvat diskussiooni Facebookis ja teistel veebikülgedel. Aga samas on loobunud uudisportaalide kommentaariumide lugemisest, sest ajakirjanike arvates ei ole seal isikliku arengu jaoks midagi kasulikku.

Tagasi- ja edasiside allikaks loeti veel tuttavaid sportlasi ning ka toimetuse juhti ja keelekorrektorit.

Klikid

Klikid mõjutavad toimetuste tööd ja spordialade kajastust. Sellel on ka suur äriiline mõju, kuna klikkide arvust sõltuvad toetused ja reklaamiraha. Kuigi klikid kujutavad endast statistilist tagasiside vormi, millega edastatakse vaid arvandmeid, panevad need ajakirjanikke ning toimetusi analüüsima ka avaldatud lugude sisu, pealkirju ja mõtet. Kõik intervjueritavad tunnistasid, et klikid on nende jaoks üks tähtsamaid tagasi- ja edasiside vorme. Intervjuudest selgus, et toimetused peavad loo uudisväärtusest olulisemaks klikkide hulka, statistiline tagasi- ja edasiside on spordiajakirjanike jaoks üks olulisemaid stiimuleid. Samas öeldi ka, et klikid on ärilise funktsiooni tõttu muutunud spordiajakirjandust kontrollivaks teguriks, mille tähtsus järjest suureneb, ning selle tõttu kannatab objektiivne ja tasakaalukas spordiajakirjandus.

Tagasi- ja edasiside mõju töökindlusele ja arengule

Kõik spordiajakirjanikud nõustusid, et noorele alustavale ajakirjanikule on suurem toimetuse antav tagasi- ja edasiside oluline edasiviiv ja arendav tugi. Samas vihjasid pikema tööstažiga spordiajakirjanikud, et nende jaoks on praegune tagasi- ja edasiside maht piisav — nad teavad hästi, kuidas oma tööd teha.

Üks intervjueritav tõi murekohana välja rääkiva spordiajakirjanduse ja otseülekanDED. Ta väitis, et selles valdkonnas puudub juhendamine täielikult. Spordiajakirjanikud peavad ise õppima otseülekanDED kommenteerima, mis toob kaasa kvaliteedilanguse.

Vähene tagasi- ja edasiside sporditoimetustes tuleneb ka inimeste puudusest, kes suudaksid kolleegide juhendada või aidata. Elatakse tähtaegade rütmis ja töötempo on sporditoimetustes järjest suurenenud.

Töökindluse pärast aga ükski intervjuueeritav muret ei tundnud. Üldiselt mõistetakse, mida toimetus nendelt ootab.

Kuidas D. A. Kolbi kogemusliku õppimise mudel toimib

Et Kolbi mudel täielikult toimiks, peab kogemuse mõtestamine läbima kõik neli faasi.

Esimene faas, kogemus, mis tähendab loo kirjutamist või otseülekannet, toimib kõigi spordiajakirjanike puhul.

Teist faasi, refleksiooni ja tagasisidet, mõtestavad spordiajakirjanikud erinevalt. Kolbi mudeli toimimine katkeb paljude jaoks juba teises faasis, kuna tehtud tööle ei otsita ega koguta teadlikult tagasi- ja edasisidet.

Kolmas faas tähendab kogutud tagasi- ja edasiside ning refleksiooni mõtestamist. Kolmandat faasi rakendati spordiajakirjanike töös vähe ning enamasti ei analüüsitud ennast teadlikult, vaid märgati alles hiljem oma töö kitsaskohti, milleks võis olla näiteks kehahoiak kaamera ees või vanade väljendite kasutamine.

Neljas faas on uue teadmise rakendamine. Kuigi spordiajakirjanikud võisid läbida teise ja kolmanda faasi, siis uusi teadmisi enamasti ei rakendatud, sest ei tunnetatud analüüsitud informatsiooni või varasema kogemuse olulisust tuleviku jaoks.

Kaheksast spordiajakirjanikust analüüsis enda tehtud töid teadlikult vaid üks ja tema puhul töotaski Kolbi kogemusliku õppimise mudel kõige paremini. Põhjus, miks spordiajakirjanikud oma tööd ei analüüsi, seisneb enamasti piiratud ajaresursis või teadmatuses, kuidas seda teha, lisaks veel vähene tagasi- ja edasiside või eneseanalüüsi oskus. Seetõttu võib öelda, et tegelikult Kolbi mudel Eesti spordiajakirjanduses praegu ei toimi.

Kokkuvõte

Intervjuudest selgus, et Eesti spordiajakirjanduses on tagasi- ja edasiside saamine ning andmine puudulik. Spordiajakirjanikud ei ole enda jaoks tagasi- ja edasisidet sisuliselt mõtestanud, ei ole analüüsinud, mis oleks nende töös kasulik ning mis neid ja kogu toimetust arendaks.

Enim määratleti tagasi- ja edasisidena oma tööga seostuvaid hinnanguid, aga see ei ole enamasti konstruktiivne tagasiside. Hinnangute toel on raske ennast analüüsida ja edasi areneda. Kõige enam andis toimetuses tagasi- ja edasisidet mõni kolleeg, kes suuremate lugude õnnestumiseks juhendas. Paraku ei soovita toimetustes jagada kriitilist tagasi- ja edasisidet, millest õppida ning mida analüüsida. Nooremad ja väiksema tööstaaziga spordiajakirjanikud nõustusid väitega, et nad sooviksid rohkem kriitilist ja konstruktiivset tagasisidet, kuid ise seda ei otsita, sest ei soovita teisi kolleegide tülitada. Vanemad spordiajakirjanikud aga väitsid, et nad saavad piisavalt tagasi- ja edasisidet ning rohkem ei vaja seda. Peamise põhjusena, miks kolleegide piisavalt ei juhendata ega tagasisidega toetata, toodi välja kiire töötempo ning ajanappus.

Samas ei tajuta, et tagasi- ja edasiside puudumine mõjutaks töökindlust, ning kõik mõistavad, mida toimetus neilt ootab.

Suurimaks ajakirjandusliku töö mõjutajaks on muutunud klikid, mille jälgimine on spordiajakirjanike arvates juba üks nende töö osa. Klikid aga ei anna konstruktiivset tagasi- ja edasisidet loo sisu või kvaliteedi kohta, vaid nende jälgimine ja jahimine suurendab ajakirjanduses ärilise lähemisviisi võimu ja piirab võimalusi teema valikul ja loo kirjutamisel.

D. A. Kolbi mudel Eesti sporditoimetustes toimiks küll, kuid puuduliku tagasi- ja edasiside ning eneserefleksiooni tõttu funktsioneerib see praegu minimaalselt. Samuti ei analüüsita oma tööd teadlikult, mistõttu võib Eesti spordiajakirjanduse areng olla pärsitud.

Postimehe kaalutluskohad surmavisuaalide jäädvustamisel ja avaldamisel kahe kaasuse põhjal

Kadri Kuulpak

Surm on igapäevaelu osa, mis tekitab nii isiklike kui ka avalikke reaktsioone. Nüüdisaegses vahendatud ühiskonnas võib meil olla vähem isiklikku leinakogemust, kuid uudiste kaudu saame surma kohta teavet iga päev, seda ka visuaalide — fotode ja videote kaudu. „Surmavisuaali“ kasutan töös katusterminina fotode ja videote kohta, mis kujutavad inimest suremis- või hukkumismomendil, vahetult enne või pärast seda.

Surmavisuaalid tekitavad ajakirjanikkonnas arutelusid selle üle, kas, kus ja kuidas peaks avaldama fotosid surmast ja surnukehadest. Lewise¹ sõnul algatavad sellised fotod ja videod ajakirjanikkonnas arutelusid nende avalikustamise vajalikkuse ja laiemalt ajakirjanduseetika üle. Just sellised arutelud Postimehe toimetuses, teisalt lugejate kirjallikud ja suulised sooviavaldused surmavisuaale mitte avaldada, tekitasid soovi uurida, mille alusel ajakirjanikud otsustavad, kas surnukeha jäädvustada ja see materjal hiljem avaldada või mitte. Tõepoolest, surmavisuaalide kasutamises pole kunagi selgust olnud.²

Seda kinnitab ka minu kogemus uudisteajakirjanikuna. Puutusin veebitoimetaja-reporterina iga päev kokku olukordadega, kus pidin otsustama, kas ja mida lugejatele näidata. Veebimeedias tuleb sageli otsus teha kiiresti ja üksi. Bakalaureusetöö tõukubki suuresti minu enda töökogemusest veebiajakirjanikuna, mil sain kõnesid lugejatelt, kes palusid näiteks liiklusõnnetuse uudise galeriist mõne võika foto eemaldada. Mõistsin, et toimetuses puuduvad ühised arusaamad, kuidas sellistele palvetele vastata.

Aruteludes ajakirjanike vahel jõutakse ikka ja jälle tõdemuseni, et polegi n-ö õiget vastust küsimusele, kas ja kuidas elu pahupoolt visuaalselt kajastada.

Bakalaureusetöös uurisin, millest lähtus Postimehe toimetuse kahe surmaga lõppenud sündmuse kajastamisel. Seejuures ei uurinud ma visuaale endid, s.t nendel kujutatut ja nende paigutust lehes. Uurisin toimetuse liikmete põhjendusi õnnetusjuhtumite pildile või videole püüdmisel ja avaldamisel. Jäin Postimehe-keskseks, sest töötan selles väljaandes ega saa osaleda teiste toimetuste töös. Valisin kaasused, mille puhul sisingi uurijana teadsin, et need tekitasid küsimusi nii lugejates kui ka toimetuses. Just avalikkuse ja ajakirjanike endi halvaks-paneva reaktsiooni tõttu soovisingi teada, miks need avaldati ja mida avaldamise puhul kaaluti. Sisingi uurijana tean ka, et eetiliste otsuste langetamisele töötab vastu ärioloogika — surmavisuaalid kutsuvad uudistele klikkima. Teisalt tuleb otsused langetada kiiresti ja püüda uudis avalikustada enne konkurente. Uurimusküsimused olid järgmised.

1. Missugused aspektid olid toimetuses kaalukaasil visuaalide avaldamisel?
2. Mis mõjutab toimetuse liikmeid otsustusprotsessides?

Valimis olid uudise „Fotod ja videod: politsei lasi Vabaduse väljakul noaga vehkinud mehe maha“ (31.10.2017) juures ilmunud foto (foto 1) ja video ning uudise „Galerii: leinajad jätsid mõrvatud Natasjaga hüvasti“ (19.04.2018) juures ilmunud foto

Artikli aluseks on 2019. a juunis Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituudis kaitstud bakalaureusetöö (juh Signe Ivask).
Vt <https://dspace.ut.ee/handle.net/10062/64086>.

¹ Helen Lewis. How Newsrooms Handle Graphic Images of Violence. — Nieman Reports, 5.01.2016, nr 70, lk-d 30–36.

Vt <http://niemanreports.org/articles/how-newsrooms-handle-graphic-images-of-violence>

² Halliki Harro-Loit, Kadri Ugur. Representation of Death Culture in the Estonian Press. — Estonian Journal of Archaeology, 2011, Vol. 15, nr 2, lk-d 151–170. Vt www.kirj.ee/public/Archaeology/2011/issue_2/arch-2011-15-2-151-170.pdf

Foto 1. Nuga kui asitõend (Postimees 31.10.2017), autor Liis Treimann

Allikas: Fotogalerii „Politsei tulistas Tallinnas Vabaduse väljakul noaga vehkinud meest“

(foto 2). Viisin läbi intervjuud fotograafide Liis Treimanni ja Ilja Smirnoviga. Kuna Smirnovi emakeel on vene keel, siis intervjuu läbiviimisel ja tõlkimisel palusin abi Põhjaranniku ajakirjanikult Teet Korsenilt. Veel tegin intervjuud fototoimetuse juhi Erik Prozesega, reporterite Kadi Raali, Karel Reisenbuki ja Uwe Gnadenteichi ning küljetoimetaja Ellen Laagusega, ehk kõikidega, kes osalesid analüüsitava visuaalide avalikkuse ette jõudmises. Kokku tegin seitse intervjuud.

Vabaduse väljaku kaasus

Oktoobris 2017 tulistas politsei Tallinnas Vabaduse väljakul teenistusrelvast kahe noaga vehkinud paljajalu liikunud meest, kes sai raskelt vigi ja viidi haiglasse, kus ta suri. Treimanni foto (foto 1) pärjati 2017. aastal nii parima uudisfoto kui ka aasta pressifoto tiitliga.

Lehes ilmus sündmust kajastava uudise juures neli fotot, mis kujutasid narratiivselt sündmuste käiku (foto 2). Esimesed kaks visuaali

OOTAMATU RÜNNAK. 33-aastase paljajalgse noormehe rünnakule ei eelnenud ühtki ahvardust või dialoogi politseinikega.

Mehe surmas paarilist julgestanud politseiniku ainus lask

33-aastase noormehe surma taga on paljud inimesed, kes on selle sündmuse kohta avaldanud erinevaid arvamusi. Kõik need inimesed on aga ühes meel: 33-aastase noormehe surma taga on politsei tegevus. Kõik need inimesed on aga ühes meel: 33-aastase noormehe surma taga on politsei tegevus.

Mis on teada Jaanus Käärmannist?

Jaanus Käärmann (33) oli õnnelik ja terve mees, kes elas koos oma naise ja kahe lapsega. Ta oli aktiivne inimene ja armastus spordiga. Tema surm oli tõeline traagöödia. Politsei tegevus selle suhtes on olnud väga keeruline ja tekitab palju küsimusi.

Politsei: koolitame inimesi tulistama rindkerre

Politsei tegevus selle suhtes on olnud väga keeruline ja tekitab palju küsimusi. Koolitamine inimesi tulistama rindkerre on üks võimalik viis selle probleemi lahendamiseks. See võib aidata vältida sarnaseid sündmusi tulevikus.

Ühevanused: tuntumad juhtumid, kui politseinik on inimese tulistanud

Ühevanused on tuntumad juhtumid, kui politseinik on inimese tulistanud. Need juhtumid on alati väga keerulised ja tekitab palju küsimusi. See võib aidata vältida sarnaseid sündmusi tulevikus.

Foto 2. Kuvatõmmis Vabaduse väljaku juhtumi kajastusest Postimehes

Allikas: Postimehe PDF-i keskkond

Foto 3. Leinajad jätsid mõrvatud Nastasjaga hüvasti (Postimees 19.04.2018), autor Ilja Smirnov
Allikas: Fotogalerii „Leinajad jätsid mõrvatud Nastasjaga hüvasti“

Foto 4. Kuvatõmmis Kohtla-Järvel mõrvatud Nastasja matustest kajastusest Postimehes
Allikas: Postimehe PDF-i keskkond

gi sonni mängis sin rooni tinte võrrand inimesed peavad alkoholiaktsiisipoliitikat ebakon-

Jagus ka kiitust – hindene viis pani SDE juhi tegevusele iga viies vastaja.

tar neid tugevaid toetajaid väga väheks jäänud.»

Uuringuexpert tõi näiteks 1990. aastate alguse, mil oli vaja teha samasuguseid julgeid otsuseid. Nii ei olnud tollal toetus ka Mart Laari juhitud valitsusele rahva seas suur-

sipointika kaanab tulevikus ka positiivset vilja ning mõne aasta pärast hinnatakse seda teisti.» ütles ta.

Praegu aga on valitsuse aktsiisipoliitika ajanud inimesed kas puhtpraktilistel kaalutlustel või emotsionaal-

natous vatusamalt kui taime- nas keskmisest suuremat pal- ka saavatele inimestele. «See on ka põhjus, miks toetus Ees- ti Konservatiivsele Rahvaerakonnale Lõuna-Eestis ja maa- asulates nii jõuliselt kasvab.» kommenteeris uuringuexpert.

sotsi-erakonnakaastlane, välisminister Sven Mikser. Osinovski ise lubas eile ERRile, et uus tervise- ja tööminister on teada järg- mise nädala lõpuks. Sotside ministrivaliku kaheks peamiseks favori-

kogu sotsiaalkomisjoni es- mehest Helmen Kütit. Väidetavalt ütles Jesse talle pakutud ametikohas ära. Parteitu riigiametnik soovivad seda infot nädal algul kinnitada ega ümber lükata. PM

Keskonnaministeeriumi serverite ruum läks põlema

Keskonnaministeeriumi infotehnoloogiaosakonna serveribaasis puhkes eile põleng, mistõttu on teadmata ajaks rivist väljas ka maa-ameti kaardirakendused.

Põhja päästekeskuse presiesindaja teatel said päästjad väljakutse Tallinnas Mustamäe teel asuvasse majja kell 11.19.

Keskonnaminister Siim Kiisleri sõnul oli olukord tõsi- ne, kuna põlengupaigas asuvad muu hulgas maa-ameti serverid. «Mõjutatud saavad kõik riigi infosüsteemid, mis kasu- tavad maa-ameti kaardinfot, ning mingil määral kõik keskkonn

valdkonna infoteenused,» ütles ta.

Kiisleri sõnul on võimalik, et põleng sai alguse tagavara toiteallika ehk UPSi süsteemist.

Ministeerium teatas eile õhtul, et nad püüavad rivist väljas olevad haldusala e-teenused taastada järkjärgult. Esmalt ka- vatseb infotehnoloogia keskus saada tööle keskkonnad emhise ja ilmateenistus.ee ning haldus- alasisesed e-teenused. Infoteh- noloogia keskuse direktor Marko Arula ütles, et suure tõenäo- susega ei läinud tulekahju käi- gus kaotsi olulisi andmeid, sest need on varundatud. BNS

Leinajad jätsid Nastjaga hüvasti

Eile saadeti viimsele teele nädala- vahetusel Kohtla-Järvel mõrvatud 15-aastane Nastasja Alljärv. Matuseremoonia toimus ma- tusebüroo lgavik saalis, neiu maeti Kohtla-Järve Raudi kalmis- tule.

Tema noahaavadega surnu- keha leidis pühapäeva hommikul vana õmbusvabriku kõrvalt ju- huslik möödakäija. Sama päeva õhtul pidas politsei Narvas kinni neiu endise poiss-sõbra ning kaks päeva hiljem taotles Viru ringkonnaprokuratuur Viru maa- kohtlul 18-aastase noormehe vahi alla võtmist. PM

FOTO: ILJA SMIRNOV

on kuvatõmmised pealtnägijate tehtud video- test, kus esimesel on näha meest Vabaduse väl- jaku poole liikumas, teisel lamab ta maas pärast seda, kui on politseilt kaks lasku rindkerre saa- nud. Pisematel piltidel on näha politseid ja kiirabi töötamas.

Kohtla-Järvel mõrvatud neiu kaasus

Tegemist on möödunud 2017. aasta aprillis Kohtla- Järvel mõrvatud 15-aastase Nastasja ärasaatmisega, kelle teadaolevalt tappis tema poiss-sõber (fotod 3 ja 4).

Andmete kogumise ja töötamise meetod

Uurimisküsimustele vastamiseks kasutasin semi- struktureeritud süvaintervjuude meetodit. Intervjuu on sobiv meetod, sest võimaldab vahendada mõtteid, hoiakuid, seisukohti, teadmisi ja tundeid. Kuna töö käsitleb surmavisuaalne, sobib intervjuu meetodina ka seetõttu, et võimaldab uurida raskeid või õrnu teemasid. Lisaks sobib intervjuu meeto- dina siis, kui kõne all on vähe uuritud valdkond ning soovitakse põhjalikku teavet: näiteks võib paluda seisukohta põhjendada ja vajaduse korral saab kasu- tada lisaküsimusi.³

Intervjuu esimeses osas keskendusin intervjuue- ritava rollile visuaali avaldamisel ja sellele, mida ta

³ Meri-Liis Laherand. Kvalitatiivne uurimisviis. Tallinn: Sulesepp, 2008.

üleüldse protsessist mäletab. Edasi uurisin, kuivõrd saab intervjueeritav otsustes kaasa rääkida ja milles seisnesid visuaalide ümber toimunud arutelud. Veel küsisin asjaosaliste hinnangut materjali avaldamise ja hankimise protsessile. Samuti huvitas mind, kas foto või video said lugejatelt või toimetusest tagasisidet. Üks intervjuu kestis keskmiselt 50 minutit.

Andmete analüüsiks kasutasin kvalitatiivse sisuanalüüsi meetodit. See osutub tavaliselt vajalikuks siis, kui huvipakkuva nähtuse kohta pole piisavalt teooriaid või uurimisandmeid.⁴ Selle meetodi puhul peab uurija endale aru andma, et tema hoiakud võivad uuringu tulemusi mõjutada.

Esmalt transkribeerisin helisalvestused arvu- tisse. Intervjuude lugemisel otsisin nendevahelist ühisosa ja märkisin üles korduvad teemapunktid. Seejärel asusin tulemusi programmis MAXQDA kodeerima. See võimaldab eri intervjuude vaates jõuda väljavõteteni, mis räägivad samast kontseptsioonist, teemast või sündmusest.⁵ Lähtuvalt tööstruktuurist ja uurimisküsimustest jaotasin koodid suurematesse kategooriatesse. Kategooria koondab korduvaid mustreid, mis ilmnevad andmeanalüüsi käigus.⁶

Tulemused

Intervjueeritavate väitel maksab Postimehe toimetuses fotoosakonna juhi Erik Prozese sõna. Teda tajutakse toimetuses arvamusiidrina. Prozese seisukoht on, et pressifotograafias peaks kõiki teemasid kajastama kompleksi- ja klišeede vabalt ning laiapindselt. Prozes ütleb, et ükski teema ei tohiks olla tabu. Surmavisuaalide avaldamist õigustab kõige laiemas mõttes soov muuta maailma natukenegi paremaks paigaks. Selleks aga ei saa teema sõnul kõike „roosa vaabaga üle tõmmata“.

Prozes kritiseerib, et ajal, mil *online*-väljaannetes domineerivad massigaleriid, mille vahele saab panna reklaami ja mis toidavad ärimudelit, on vähenenud visuaalne kirjaoskus, fotograafide suutlikkus ühe pildiga midagi öelda. Tema sõnul tuleks mõelda sellele, kuidas tugeva sõnumiga fotosid paremini esile tuua.

Üldiselt tajuvad ajakirjanikud, et avalikkus on hakanud surmavisuaalidele valulikumalt reageerima. Intervjueeritavate sõnul võib see tuleneda nii sotsiaalmeediast, kus on teretulnud pigem positiivsed

sõnumid, kui ka sellest, et kuritegevuse ja surmaga lõppenud õnnetuste arv kahaneb pidevalt — seega pole inimesed harjunud meedias häirivat sisu nägema. Küljetoimetaja Ellen Laagus tõi välja, et kui 1990ndatel avaldati „hullumeelseid“ asju, siis tänapäeval ta ei kujuta ette, kes pooldaks laibapiltide avaldamist.

Küll aga nähakse selliste visuaalide avaldamata jätmises ohtu hoida inimesi ebarealistlikus mullis. Kajastamata jätmises nähakse vastuolu ajakirjanduse rolliga kajastada kõike, mis maailmas toimub, nii head kui ka halba. Avaldamise kasuks räägivad inimeste distsiplineerimine, moraalne ettevalmistamine elu ootamatustega toimetulekuks ja empaatia kasvatamine.

Intervjueeritavate jaoks ei erine surmaga lõppenud juhtumite kajastamine teiste sündmuste kajastamisest. Ajakirjanikud rääkisid, et nende teistel elualadel töötavad tuttavad peavad neid sageli kalestunuks. Intervjueeritavad sõnasid, et kui nad elaksid oma hinges iga surmajuhtumit üle ja loeksid sinna juurde kõiki toimetusse saabuvaid kommentaare, siis ei peaks nad ajakirjanikuna nädalatki vastu. Nad samastasid ennast kiirabi- ja päästetöötajatega, kes suudavad hukku kõrval enesekaitseks nalja visata. Ajakirjanikuna töötamine eeldab tugevat närvikava.

Avaldamist puudutavate otsuste tegemine on läinud üha kiiremaks ja otsused jäävad sageli ühe, parasjagu tööl oleva uudisajakirjaniku kanda. Fotograafid saavad pilte toimetusse otse sündmuskohalt, aastad tagasi toimus kõik palju aeglasemalt. Töötempo kiirenemine sunnib ajakirjanikke kiiremini otsuseid tegema, mistõttu ei jõuta oma tegevust mõtestada.

Lisaks ajasurvele mängib otsuste langetamisel rolli ka väljakujunenud rutiin, mille üheks osaks on majanduslik surve — mõlema vaadeldud juhtumi puhul toodi välja, et uudis kogus palju klikke ning et leht peab müüma. Seda ilmestas kõige paremini reporter Kadi Raal, kes rääkis, et kui kuulis Nastaja mõrvast, siis teadis kohe, et järgmised kolm nädalat on „klikimagnet“ olemas, ja kujutas ette, millised „miljon“ jätku tuleb sündmusest kirjutada. Samas pidas ta olukorda paratamatuks, sest kui ei kajasta Postimees, pöörduvad inimesed konkurentväljaande poole ja sel juhul kaotab meedia- maha reklaamiraha.

⁴ *Ibid.*, lk 190.

⁵ *Ibid.*, lk 188.

⁶ Tony Harcup, Deirdre O'Neill. What Is News? Galtung and Ruge Revisited. — *Journalism Studies*, 2011, Vol. 2, nr 2, lk-d 261–280.

Tööharjumusi on intervjuueeritavate sõnul mõjutanud ka sotsiaalmeedia. Toimetuse otsustest fotod avaldada või avaldamata jätta sõltub üha vähem, sest fotod ja videod levivad sotsiaalmeedias nagooni. Ühismeediat peetakse üheks põhjuseks, miks inimesed ei ole ajakirjanduses avaldatud surmavisuaalide suhtes vastuvõtlikud. Sotsiaalmeedias, mis on disainitud positiivsete sõnumite massidesse minekuks, on foto roll teisenenud: fotofiltrite abil saavad inimesed endast sellise mulje jätta, nagu hing ihkab. Seejuures nähakse vastutust foto vaatamisest tekkinud tunnete ees lasuvat lugejail — kui ei meeldi, ära vaata.

Fotograafid, reporterid ja küljetoimetaja oskavad enda kogemusest esile tuua juhtumeid, millega on mindud üle piiri. Näiteks kahetses Erik Prozes Tallinna ringteel traagilises liiklusõnnetuses hukkunud ärimehes avaldatud fotot. Ta n-ö pikseldas hukkunu näo ära ja see avaldati Äripäevas nädala fotona. Oma eksimusest sai ta aru siis, kui just sellest fotost häiritud allikas keeldus temaga suhtlemast. Reporter Karel Reisenbuk rääkis juhtumist, kui avaldas fotogalerii parklas lamavast mehest. Hiljem selgus, et fotodel olnud isik tegi enesetapu, aga enesetappudest üldiselt ei kirjutata. Küljetoimetaja Ellen Laagus rääkis, et kui tuntud Tallinna ärimees Mait Metsamaa lasti kortermajas maha, jõudsid lehte fotod verisest trepist. Ta ütles, et häbeneb selle foto ilmumist.

Missugused aspektid olid toimetuses kaalukausil visuaalide avaldamisel?

Uudisväärtuskriteeriumid. Mõlema sündmuse puhul põhjendasid toimetuse liikmed sündmuste kajastamist uudisväärtuskriteeriumitega **erakordsus ja lähedus**. Ka Harcup ja O'Neill⁷ on väitnud, et surmajuhtumite kajastamist toetab mitu uudisväärtuskriteeriumit. Vabaduse väljaku sündmuse puhul oli oluline, et see leidis aset **avalikus kohas**. Otsuses sündmust sellisel kujul kajastada rõhuti ka **avalikule huvile**, mida defineeriti selle kaudu, et sündmusest räägiti palju. Avalikku huvi, täpsemalt ülekaalukat õigustatud vajadust isikliku leinahetke jäädvustamiseks tuleb kaaluda ka pressifotograafide liidu eetikakoodeksi⁸ alusel. Kuigi avaliku huvi

osakaalu arutati, on tulemuste põhjal raske hinnata, kas see oli ülekaalukas.

Lahkunu ja lähedaste väarikuse austamine vs. avalikkuse õigus teada. Töös käsitletud kaasuste puhul nimetati mõlemat aspekti. Eriti ilmses see Nastasjast näoga fotode avaldamisel. Fototoimetuse juht Prozes ütles, et need ei olnud tüdruku ega tema perekonna au ja väarikust riivavad, reporter Raal aga just sellepärast neid avaldada ei soovinud. Mõlema juhtumi puhul rõhutati, et lähedased ei avaldanud soovi visuaalide eemaldamiseks. Arvestades, et Ellen Laagus poleks ideaalis avaldanud lehes fotosid maas lamavast mehest ja Kadi Raal poleks ideaalis avaldanud fotosid lahtisest kirstust ning et lähedastega ei räägitud matustel pildistamise asjus läbi, võib öelda, et toimetuse jaoks kaalus avalikkuse õigus teada üles lahkunu ja lähedaste väarikuse austamise.

Need, kes olid avaldamise poolt, arutlesid edasi selle üle, **kuidas sündmust on kujutatud**. Seoses hukkunu väarikuse austamisega toodi välja, et Vabaduse väljakul mahalastu polnud äratuntav, lehes ilmusid temast fotod, kus ta lamas näoga maa poole, Kohtla-Järve juhtumi puhul argumenteeriti, et Nastasjat kujutati esteetiliselt. Silcocki, Keithi ja Schwalbe⁹ arvates peab uudismeedia kaaluma avaldatavate fotode süüdsust ja maitsekust. Fishman¹⁰ on märkinud põhjusena, miks fotosid surnutest sageli ei avaldata, et need ei vasta „heale maitsele“ — ei ole pole esteetilised ega mõju meeli rahustavalt. Fotod surnutest võivad põhjustada füüsilist või moraalselt kahju. Tagantjärele kahetses küljetoimetaja Vabaduse väljaku juhtumist fotode avaldamist, kus oli näha hukkunut, ja reporter Kadi Raal kahetses Nastasja nägu kujutavate fotode avaldamist. Seega võib järeldada, et toimetuse seisukohalt tähendab hea maitse fotot, millel pigem ei näidata surnukeha.

Arvestamine laiema avalikkusega. Morse¹¹ ütleb, et kuna inimesi võivad karmid fotod ärritada, tuleb surnukeha või suremismomenti kujutavate visuaalide avaldamisel arvestada laiema avalikkusega, lugejatega. Kuigi vaadeldavate juhtumite kommentaarides seati kahtluse alla materjalide avaldamise eetilised ja ajakirjanike moraal, ei mõjutanud see toimetust midagi maha võtma või

⁷ T. Harcup, D. O'Neill, 2011.

⁸ Vt Eesti pressifotograafide eetikakoodeks, 2011. <http://www.epfl.ee/wordpress/epfl-dokumentid/eetika>.

⁹ Carol B. Schwalbe, Burton Silcock, Susan Keith. Visual Framing of the Early Weeks of the U.S.-Led Invasion Of Iraq: Applying The Master War Narrative To Electronic And Print Images. — Journal of Broadcasting and Electronic Media, 2008, Vol. 52, nr 3, lk-d 448–465.

¹⁰ Jonathan M. Fishman. Death Makes the News: How the Media Censor and Display the Dead. New York: New York University Press, 2017.

¹¹ Tal Morse. Covering the Dead: Death Images in Israeli Newspapers — Ethics and Praxis. — Journalism Studies, 2014, Vol. 15 nr 1, lk 101.

avaldamata jätma. Vabaduse väljaku juhtumi galeriis võib näha, et mõne tunnistaja nägu on ära hägustatud, kuid ohvreid, nii nuga-dega kõndinud meest ega ka 15-aastase Nastasja identiteeti ei püütud varjata. Samuti pole videote ega fotogaleriide juures lugejat hoiatavat märget. Intervjuudest selgub, et Postimehe praktikas eemaldatakse visuaal ainult siis, kui see häirib lähedasi. Tavalugeja kõne või kommentaar ajakirjanikke oma otsust ümber hindama ei pane. Niisiis võib analüüsitud kaasuste puhul öelda, et laiem avalikkusega ajakirjanikud ei arvestanud.

Avalikkuse vs. tarbija teenimine. Lugejatega mitteamvestamist õigustab Harcupi ja O’Neill¹² järgi surmavisuaalide mõju kasvatada inimestes solidaarsust ja seada kahtluse alla valitsuse võimekus inimesi kaitsta. Nii nähti Vabaduse väljakul nuga-dega vehkinud mehe mahalaskmise video avaldamises võimalust algatada diskussioon psüühika-häiretega inimeste olukorra ja politsei töömeetodite üle. Nastasja matuste kajastamisel nähti võimalust ühiselt leinata ja juhtida tähelepanu Ida-Virumaa probleemidele. Seda seisukohta kinnitavad erinevad uuringud, mille kohaselt on meedial oluline roll avaliku leina laiendamises.¹³ Ka Lewis¹⁴ viitab sellele, et aeg-ajalt tuleb sundida inimesi niisuguseid visuaale vaatama. Analüüsitud kaasuste puhul ei saa öelda, millest ajakirjanikud eeskätt lähtusid. Kuna Vabaduse väljaku juhtumi puhul rõhutati selle erakordsust, võib öelda, et selle puhul kaalusid klikid mõju üles. Nastasja juhtumi puhul pole see aga nii selge, arvestades, et reporter Raal nimetas kajastust „majanduslikult kasulikuks meediatsirkuseks“.

Mis mõjutab toimetuse liikmeid otsustusprotsessides?

Ajakirjanikud tajuvad piiranguid, mis sunnivad neid langetama otsuseid, millega nad isiklikult ei nõustu. Singer¹⁵ rõhutab, et kõik-müügiks-ajastul peavad ajakirjanikud aru saama oma individuaalsete ja autonoomsete valikute tähtsusest ja tehtud otsuste mõjust. Aga uurimistulemustest selgub, et avaldamisprotsessi viimased lülid — lehes küljetoimetaja ja veebis reporter — kahetsevad otsust

avaldada hukkunuid kujutavad visuaalid. Erandiks on Vabaduse väljaku sündmuse video, mille avaldamist pidas toimetuse õigeks konsensuslikult. Sõna „lüli“ ei ole siinkohal juhuslik. Võib järeldada, et **otsused, mida hiljem kahetsetakse, sünnivad just seetõttu, et keerulised, eetikaküsimusi hõlmavad otsused võetakse vastu üksi.**

Meediamajanduslik mõju. Vastuolu reporteri isikliku veendumuse ja foto galeriis avaldamise vahel käsitleb Keeble,¹⁶ kelle arvates piiravad ajakirjaniku isiklikku vabadust ettevõtte ärihuvid. Surmavisuaalide klikkide arvukus toodi välja mõlema kaasuse puhul ja see oli peamine põhjus, miks Kadi Raali sõnul fotod Nastasjast üldse tehti. Avatud kirstu foto avaldamist lehes nimetas küljetoimetaja Ellen Laagus kollaseks uudishimuks. Aga Vabaduse väljaku juhtumi puhul leidis ta, et inimesed oleksid olnud pettunud, kui nad oleksid lehes näinud pelgalt graafikut sellest, kus mees maha lasti. Sellest juhtumist kirjutatud uudis osutus Postimehe 2017. aasta loetuimaks lookiks. Esitati ka arvamus, et kui klikid on juba käes, võib visuaali lähedaste säästmiseks ju hiljem maha võtta. Kovachi ja Rosenstiel¹⁷ arvates peavad ajakirjanikud teenima usaldusväärset teavet vajavat avalikkust, mitte tarbijaid, kes janunevad järjekordse meediatoote järgi. **Toimetuse otsustusprotsessid lähtuvad praegusel juhul pigem ettevõtte ärihuvidest, mitte avalikkuse teenimisest.**

Ajasurve ja vastutuse edasilükkamine. Colemani ja Wilkinsi sõnul tähendab ajakirjanikuks olemine midagi enam kui olla võimeline ümberpööratud püramiidi tehnikas uudist kirjutama — ajakirjanikuks olemise juurde käib oma tegevuse moraalsuse mõtestamine. Kuid protsessis osalejail pole üldiselt aega, et mõelda — lihtsalt tegutseda. Tajutav kohustus visuaalid kiiresti üles saada puudutab kõiki lülisid: tehnoloogilised võimalused, millesarnaseid aastaid tagasi veel polnud, võimaldavad fotograafidel fotosid saata otse kaamerast. Sellisel juhul selekteeritakse välja eelkõige tehniline praak ja sisuline otsustamine jääb toimetusele. Reporteeri ja küljetoimetaja seisukohast teeb otsuste langetamise raskeks see, et sündmuse põhjused võivad

¹² T. Harcup, D. O’Neill, 2011.

¹³ Jean Seaton. *Carnage and the Media: The Making and Breaking of News about Violence*. London: Allen Lane, 2005.

¹⁴ H. Lewis, 2016.

¹⁵ Jane B. Singer. *The Socially Responsible Existentialist: A Normative Emphasis for Journalists in New Media Environment*. — *Journalism Studies*, 2006, Vol. 7, nr 1, lk-d 2–15.

¹⁶ Richard Keeble. *Ethics for Journalists*. New York: Routledge, 2001.

¹⁷ Bill Kovach, Tom Rosenstiel. *The Elements of Journalism: What Newspeople Should Know and the Public Should Expect*. New York: Crown Publishers, 2001.

selguda alles hiljem, aga see ei mõjuta (esimese hooga) avaldamist. Tajutavat töötempo kiirenemist ilmestab reporteri kirjeldus, kes lausa jooksis, et Vabaduse väljaku tulistamist filminud allikalt video kätte saada. Sealjuures vaatasid mõlemad reporterid materjali alles siis, kui see oli juba ilmunud. Niisiis lükkavad sündmuse jäädvustajad ja kohapeal info hankijad otsustamise neile, kes on parasjagu toimetuses. Samas ei tunne ka foto avaldajad ennast vastutavana. **Lõplik vastutus visuaalide nägemise eest langeb hoopis lugejaile, kel on võimalus ka kõrvale vaadata.** Samas tunnistati, et see eeldaks märguannet, et mõni foto võib olla häiriv, kuid analüüsitud kaasustes sellist teadet ei tuvastatud.

Sotsiaalmeedia. Ajakirjanikud tajuvad, et nende otsustest sõltub üha vähem — kui nemad ei avalda, näevad inimesed visuaale sotsiaalmeedias ikkagi. Küll aga tõdetakse, et sellisel juhul on juba parem, kui inimesed jagavad toimetuse filtrist läbi käinud sisu, mitte visuaale üksi ilma kontekstita. Tegelikult pole põhjust tunda, et ajakirjanike valikutest midagi ei sõltu. Singer¹⁸ toob välja vastupidise — sotsiaalne vastutus muutub üha olulisemaks ajal, mil igal inimesel on võimalik avaldada ajakirjanduslikke materjale. Sealjuures rõhutab Singer, et ajakirjaniku ülesanne ei ole pelgalt infot vahendada, vaid teha seda vastutustundlikult. Siiski võib öelda, et **ajakirjanikel puudub kindlus selles, et nende roll muutub infoajastul üha tähtsamaks.**

Kokkuvõte

Tööst koorus välja kolm suurt omavahel konkureerivat kaalutluskategooriat: **raha (klikid), väärtused ja eetika ning mõju ühiskonnale.** Teisisõnu kaalutleti, mis on fotode avaldamise materiaalne, mittemateriaalne ja ühiskondlik kasu.

Tulemustest nähtub, et need tegurid on ajakirjanike jaoks erineva kaaluga ehk toimetuse liikmete eetikatumetus varieerub. Ühel juhul lähtutakse ärihuvidest, teinekord šokeeritakse auditoriumi õilsal eesmärgil. Seda ilmestas kõige paremini Nastasja juhtum, kus reporter ja fototoimetuse juht nägid asju risti vastupidiselt. Üks ütles, et selline foto ei riiva lähedaste ja hukkunu väarikust, on esteetiline ja võimaldab kogu riigiga leinata ning juhib tähelepanu Ida-Virumaa mõnuainete tarvitamise kõrgele määrale. Teise, sama toimetuse liikme silmis ei peaks just hukkunu ja lähedaste väarikuse kaitseks fotot avaldama.

Kokkuvõttes on raske öelda, mis osa ajakirjanike selgitustest on siirad põhjendused, mis osa ebaeetiliste valikute õigustused.

Aga olukorras, kus toimetuse liikmed lähtuvad otsuste langetamisel erinevatest aspektidest ja puudub ühine arusaam, mida surmavisuaalidega taotletakse, jõuab lugejateni informatsioon läbimõtlematult. Ometi peaks surmavisuaalide jäädvustamine ja avaldamine olema hästi läbimõeldud, sest need võivad inimestes põhjustada moraalselt ja füüsilist ebamugavust. Analüüsitud kaasused on erakordsed ja neist kirjutasi kõik väljaanded. Ei ole välistatud, et tulevikus leiab aset midagi võrdväärselt traagilist või veel hullemat, kuid selle sündmuse kajastamiseks pole plaani. Juba nende kaasuste puhul kahetses oma tegu kaks inimest. Tasub mõelda, kas oleks võimalik ja vajalik luua süsteem, mille abil kõik lülid tunneksid, et neil on teadmised, vabadus ja tugi, et avaldamise üle otsustada.

Toe puudumise all pean silmas olukorda, kus ajakirjanikud on otsustusprotsessides üksi, aega mõtlemiseks pole ja lihtsalt tegutsetakse. See on mõttekoht juhtidele: kiirust ja kvaliteeti ei saa korraga taotleda. Ehk määrabki tänapäeval ajakirjanduse kvaliteedi see, mida otsustatakse mitte avaldada. Ühe kaalutluskohana tõin välja eetika ja väärtused. Kuna ajakirjanike eetika ja väärtustega seostuvad põhjendused olid sedavõrd vastukäivad, võib küsida, kas sellest mitte ei kooru välja hoopis laiem teema. Julgen väita, et väärtuse mõiste Eesti avalikus arutelus on tänini täpselt sõnastamata. Samuti pole märke sellest, et Eestis mõistetakse üleüldse vajadust ühiste väärtuste järele — olgu siis religioossete või mitte.

Tulemustest nähtub, et surmavisuaalide avaldamisel jääb sageli peale eesmärk raha teenida: saada inimesi uudisele klikkima või rohkem lehti müüa. Siseringi uurijana tean, et uudistetoimetuses jälgitakse lugejate arvu ja see on peamine mõõdik loo edu või ebaedu määramisel. Uudised negatiivsetest sündmustest, eriti õnnetusjuhtumitest, saavutavad suure lugejaskonna. Sellest tulenevalt tunnevad ajakirjanikud, et nende käed on seotud — justkui ei saa avaldamata jätta. Siit tõstatub iga meediamaja kimbutav küsimus: kumb oli enne, kas nõudlus või pakumine, ja kui surmavisuaalid toovad palju klikke, siis kas neid visuaale peaks selle pärast avaldama?

Praegusel juhul tajuvad ajakirjanikud, et neil pole võimalik öelda, et me enam ei avalda, sest nõudlus on suur ja selle jätmine teise pakkuja,

¹⁸ J. B. Singer, 2006.

konkurentväljaande rahuldada tähendaks suurt reklaamiraha kaotust. Sellest tulenevalt võib öelda, et auditoorium dikteerib sisu. Ka lõplikku vastutust visuaalide mõju eest nähakse olevat lugejail, kel on võimalus mitte vaadata.

Siinkohal tasub toimetusel mõelda, kas lugejaid tasuks potentsiaalselt häirivate visuaalide nägemise eest hoiatada. Mõningal juhul seda tehakse, kuid rutiinne praktika puudub. Tulles tagasi teooriast välja koorunud tõdemuse juurde: kõik-müügiks-ajastul peavad ajakirjanikud selgelt aru saama oma individuaalsete ja autonoomsete valikute tähtsusest ja nende mõjust.

Lisaks auditooriumi suurele rollile visuaalide avaldamisel kandub talle ka osa vastutusest nende mõju suhtes. Vabaduse väljaku juhtumi galeriis võis näha, et mõne tunnistaja nägu oli hägustatud, aga ohvreid, nii nugaodega kõndinud meest ega ka 15-aastase Nastasja identiteeti varjata ei püütud. Samuti polnud videote ja matusegalerii juures lugejat hoiatavat märget. Potentsiaalselt traumeeriva materjaliga kokkupuutumise vältimiseks polnud seega midagi tehtud. Omamoodi soodustab visuaalide avaldamist ka ühismedia. See teeb visuaalide levimise ajakirjanikest sõltumatuks, mis tekitab tunde, et nende individuaalsetest otsustest ei sõltu midagi. Meediateooria ütleb aga vastupidist: infoajastul ajakirjanike kui väravavahtide roll suureneb.

Selgelt joonistus välja, et fotoosakond oli põhjendustes idealistlik: šokeerivate visuaalide kaudu soovitakse mõnele olulisele probleemile tähelepanu juhtida ja selle nimel ollakse valmis n-ö üle sõitma hukkunu, lähedaste ja auditooriumi tunnetest. Kogu küsimus taandub ikkagi sellele, kumb kaalutus osutub tugevamaks, kas ajakirjanike kohustus ümberringi toimuvat kajastada või sündmuste keskele sattunute väärikut austada. Vastust sellele küsimusele pole, kuid võib arutleda, kas lugeja jaoks eetikapiire ülevad visuaalid ei tekita hoopis selle teema eemale tõrjumist. Sama efekti võib tekitada ka ülidetailne tekst millestki ebameeldivast, kuid foto mõju on kohesem, tugevam.

Seda, kas langetatakse „õige“ otsus, ei saagi hinnata. Äärmisel juhul võib tagantjärele hinnata surmavisuaali avaldamise põhjendatust näiteks selle kaudu, kui suur oli selle mõju. Ometi suutis just Treimanni sümbolfoto, mis oli klassikaline alternatiiv n-ö laibafotole, saada Vabaduse väljaku traagilise sündmuse meeldejäävaks märgiks. Sealjuures oli konkurentväljaandes ka fotosid, kus oli näha surnukeha. See justkui õigustab allegooriliste fotode eelistamist vereloiku või inimest ennast kujutavatele fotodele. Sellekohase arvamuse esitas ka fototoimetuse juht Prozes, kelle sõnul nõuab sümbolfotode tegemine pildilist meisterlikkust ja (nagu Treimann välja tõi) aega.

Arutelu kujundamine uudisteportaali arvamuskülgedel tselluloositehase juhtumi näitel

Maria Johanna Kull

2017. aasta jaanuaris tõusis avalikkuse ette Est-For Investi soov rajada Eestise tselluloositehas, mis kutsus esile laiema ühiskondliku arutelu. Kuigi algul valitsus toetas tehas ja algatati riiklik eriplaaneering, siis avaliku arutelu lõpuks otsustati eriplaaneering lõpetada ja tehas Tartu piirkonda mitte rajada. Minu bakalaureusetöö uurimisülesanne oli selgitada, milliseks kujunes arutelu Eesti meediaportaali arvamuskülgedel tselluloositehase debati ajal — millisena nägid arvamustoimetajad ise oma rolli ning millised olid kaalutlused ja tööpraktikad arvamuskülgedel ja kirjutajaid valides. Täpsemalt otsisin vastuseid järgmistele uurimisküsimustele.

1. Kuidas muutus aramusartiklite avaldamise arvas ja väljaannete võrdluses ERR-i, Postimehe, Tartu Postimehe ja Eesti Päevalehe arvamuskülgedel tselluloositehase debati käigus?
2. Milline oli autorite hoiakute ja rollide jaotus ilmunud aramusartiklites?
3. Millisena tajuvad enda osakaalu arvamustoimetajad seoses debattidega arvamuskülgedel?
4. Millised olid arvamustoimetajate kaalutlused artiklite avaldamisel?
5. Millised olid arvamustoimetajate tööprotsessid tselluloositehase debatis?

Uurimisküsimustele vastamiseks viisin esmalt läbi tselluloositehase kohta ilmunud arvamuskülgedel sisuanalüüsi ja seejärel intervjuerisin kõigi portaali (ERR, Postimees, Tartu Postimees ja EPL) vastutavaid arvamustoimetajaid, kokku tegin neli intervjuud. Kahe meetodi kombineerimine oli vajalik selleks, et nii saada ülevaade avaliku arutelu kujunemisest arvamuskülgedel kui ka mõista

põhjuseid, miks arvamustoimetajate perspektiivist arutelu selliseks kujunes — millised olid arvamustoimetajate teadlikud või mitteteadlikud otsused arvamuskülge haldamisel.

Arutelu faasid

Jagasin tselluloositehase rajamisega seotud protsessi kuueks faasiks tähtsamate sündmuste/otsuste põhjal, mis muutsid olukorda ja seega võisid ka mõjutada avaliku arutelu käiku: avalikustamise faas, asukohaga seostamise faas, elanike mobiliseerumise faas, vastuseisu faas, protesti kasv (kulminatsioon) ja lõpplahendus. Lühidalt sellest, millised sündmused on neile faasidele iseloomulikud ja kes olid iga faasiga peamiselt seotud.

1. Plaani avalikustamine 30.01.2017–10.05.2017.

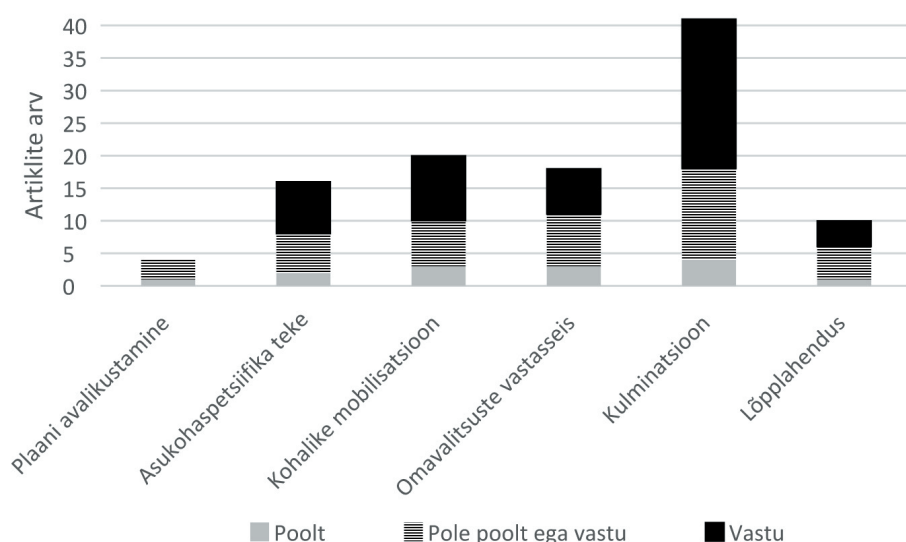
Uuritava juhtumi alguseks pidasin 30. jaanuari 2017, kui puidurafineerimistehase arendaja Est-For Invest esitas rahandusministeeriumile taotluse algatada eriplaaneering Suur-Emajõe jõgikonda. Avalikkus sai projektist teadlikuks ja algas esmaste seisukohtade kujundamine, esimene aramusartikkel ilmus 1. märtsil Tartu Postimehes (Kuno Kasak. „Puidutehas Tartu külje alla: kas Emajõe ja Peipsit saab kaitsta?“).

2. Asukohaspetsiifika kujunemine

11.05.2017–17.01.2018.

Valitsus otsustas 11. mail 2017 algatada riigi eriplaaneeringu koostamise Est-For Investi puidurafineerimistehase rajamiseks Emajõe piirkonda. Selle põhjal ennustati tehase tõenäolist asukohta Tartu lähedal, erinevad huvigrupid hakkasid aramusartikleid kirjutama, teadlaste, aktivistide, arendajate jt

Joonis 2. Tselluloositehase debati autorite hoiakud ajaperioodide lõikes

tähelepanu koondumise seoses sündmuste arenguga ja vajadusega inimesi informeerida, aga ka toimetusse saabuvate kaastööde arvu kasvu.

Postimehe portaalis (postimees.ee ja tartu.postimees.ee) oli arvamuskirjade avaldamine debati algusest kuni lõpuni ühtlasem kui Eesti Päevalehe portaalis. Kõige rohkem artikleid avaldati kohalike elanike mobilisatsiooni faasis, kui algas allkirjade kogumine tehase vastu. Postimehe toimetaja põhjendas seda teadliku tegevusega — nad informeerisid oma lugejaid arutelu algusest saadik ja seega ei koondunud artiklid vaid kulminatsiooni aega. Seevastu Eesti Päevalehes ilmus võrreldes teiste arutelu faasidega oluliselt rohkem artikleid avalike protestide perioodil, enne avaldati Päevalehe portaalis tselluloositehase debati teemalisi arvamuskirju vähe. Intervjuust ilmnes, et EPL-i portaalis arenes debatt pigem toimetusevälise aktiivsuse mõjul ja artiklite avaldamine sõltus toimetaja sõnul sellest, kui palju artikleid toimetusse saadeti, mitte toimetuse enda tegevusest. ERR-i portaalis avaldati arvamuskirju debati jooksul ühtlaselt vähe. Avaldatud artiklite arv ajaperioodide kaupa on näha joonisel 1.

Domineeris tehasevastane hoiak

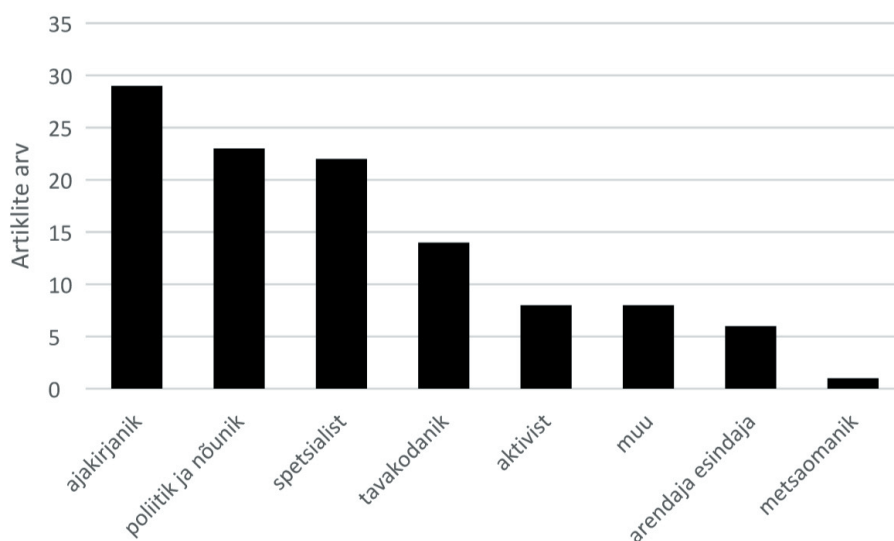
Tselluloositehase debati käigus ilmunud arvamuskirjades domineeris läbivalt tselluloositehasevastane hoiak, millele ei jäänud palju alla ka neutraalne hoiak, kuid oli vähe artikleid, mis oleks tehase rajamist pooldanud. Debatis osalenud autoritest 52 olid

	Poolt	Pole poolt ega vastu	Vastu
Plaani avalikustamine	1	3	0
Asukohaspetsiifika teke	2	6	8
Kohalike mobilisatsioon	3	7	10
Omavalitsuste vastuseis	3	8	7
Kulminatsioon	4	14	23
Lõpplahendus	1	5	4
Kokku	14	43	52

tehase vastu, 43 polnud poolt ega vastu ja 14 olid tehase poolt. Sarnase jaotuseni autorite hoiakutes jõudsid ka Sommer ja Maycroft,² kes uurisid teadlaste kirjutatud artikleid USA ajalehtede arvamuskülgedel, mille seas domineerisid samuti negatiivse hoiakuga artiklid, veidi vähem oli neutraalseid ja veel vähem positiivseid hoiakuid. Hoiakute jaotusest võiks järeldada, et arutelu oli tehase vastaste poole kaldu, kuid siinkohal peab pidama meeles, et kõik arvamuskirjad ei pruugi võrdselt pälvida auditooriumi tähelepanu ja arvamust avaldatakse ka teistel platvormidel, näiteks samade väljaannete uudiste rubriigis. Seega ei saa arvamuskirjade ilmumise arvu põhjal teha arutelu tasakaalustatuse kohta lõplikke järeldusi. Autorite hoiakute jaotus debati eri ajaperioodide kaupa on näha joonisel 2.

Ametialadest oli autorite seas rohkem ajakirjanikke (26% autoritest), spetsialiste (20%) ja poliitikuid ning nende nõustajaid (21%). Sommer ja Maycroft on välja toonud, et arvamuskirjades

² Bob Sommer, John Maycroft. *Influencing Public Policy: An Analysis of Published Op-Eds by Academics*. — *Politics & Policy*, 2008, Vol. 36, nr 4, lk-d 586–613.

Joonis 3. Tselluloositehase teemal kirjutatud arvamuskülgede autorite rollid

Ajakirjanik	Poliitik	Spetsialist	Tavakodanik	Aktivist	Muu	Arendaja	Metsaomanik
29	23	23	14	8	8	6	1

avaldamine on üks kindlmaid viise, kuidas teadlased saavad seadusloomega seotud arutelu mõjutada³, mis võis olla ka põhjuseks, miks teadlased (minu uurimuses spetsialistide kategooriasse liigitatud) olid arvamuskülgede kirjutamisel aktiivsed. Teine põhjus võis olla selles, et arvamustoimetajad küsisid artikleid ekspertidelt ja kirjutajaid valides pidasid asjatundlikkust üheks kriteeriumiks, mis soodustaski spetsialistide suurt esindatust debatis. Spetsialistide suur osakaal näitab, et arvamustoimetajad suutsid täita endale seatud eesmärgi ehk kaasaata asjatundlikke inimesi ja niiviisi tagada arutelu informatiivsus ja hariduslik väärtus.

Poliitikute osakaal debatis oli samuti suur. Nende motivatsiooni artikleid kirjutada võis toetada asjaolu, et arvamustoimetajad tähtsustasid avaldamist kaalutledes kirjutajate tuntust ja mõjukust.

Ajakirjanike suur esindatus võis tuleneda arvamustoimetajate tööpraktikast küsida kolleegidelt arvamuskülgeid, aga ka nende kirjutatud lugude eelistamisest, samuti ajakirjanike oskusest vastata arvamuskülge avaldamise kriteeriumidele.

Kuna tavakodanikud saavad arvamusküljel vähem sõna kui ajakirjanikud, spetsialistid ja poliitikud, siis järelikult peab ka Eestis paika seisukoht,⁴

et arvamuskülge on kõlapind pigem privilegeeritud, sõnaosavale vähemusele kui kõigile ühiskonnaliikmetele. Lisaks selgus nii minu intervjuudest arvamustoimetajatega kui ka varasematest uuringutest,⁵ et lugejakirjades avaldatud seisukohti ei peeta nii tähtsaks kui arvamuskülgeid, ja seega oli tavakodanikel debatis vähem kaalu.

Hoiakute ja rollide jaotus oli väljaannete võrdluses sarnane, mis võis tuleneda sellest, et toimetajate rollitaju, kaalutlused ning tööprotsessid ei erinenud üksteisest kuigi palju, ja lisaks öeldi veel, et teiste väljaannete tegevust ei võeta oma töös otsuseid langetades otseselt arvesse ja seega ei tehtud teadlikke samme teistest arvamuskülgedest eristumiseks.

Autorite rollide jaotus tselluloositehase debatis on näha joonisel 3.

Arvamustoimetaja roll: artiklite vahendaja, ent ka harija

Arvamustoimetajad mõtestavad oma tegevust vahendajana ja väljastpoolt tulevate artiklite välja- valijana, mis avaldus kõige selgemalt Eesti Päevalehes. Tööülesandeid kirjeldades ilmnes, et initsiatiivi näidati ja debatti kujundati informeerimise, harimise

³ *Ibid.*

⁴ Vt nt Karim H. Karim. Press, Public Sphere, and Pluralism: Multiculturalism Debates in Canadian English-Language Newspapers. — Canadian Ethnic Studies, 2008, Vol. 40, nr 1, lk-d 57–78; Karin Wahl-Jorgensen. Playground of the Pundits or Voice of the People?: Comparing British and Danish Opinion Pages. — Journalism Studies, 2004, Vol. 5, nr 1, lk-d 59–70.

⁵ Marisa Torres de Silva. Newsroom Practices and Letters-to-the-Editor: An Analysis of Selection Criteria. — Journalism Practice, 2012, Vol. 6, nr 2, lk-d 250–263.

ja rahuliku arutelu tagamise eesmärgil, mis ilmetas vastutuse tajumist ühiskonna ja auditooriumi ees. Järelkult ei seisnenud arvamustoimetajate roll vaid vahendamises — nad tunnetasid end arutelu aktiivsete kujundajatena. Uuringud on näidanud, et arvamustoimetajate kirjeldused oma rollitäitmisest võivad erineda sõltuvalt küsimuse püstitusest — oma rolli võidakse nimetada vahendamiseks, aga samas konkreetsema küsimuse puhul kirjeldatakse seda kui sekkumisi arutelu arenemisse.⁶ See annab põhjust arvata, et tegelik rollitäitmine ehk see, kuidas arvamustoimetajad päriselt oma tööd teevad, võib mõnevõrra erineda intervjuudes esitatud väidetest.

Arvamustoimetajad tunnetasid oma rolli pigem lepitajatena ja rahuliku arutelu tagajatena kui konflikti õhutajatena. Laiemas ühiskondliku arutelu kontekstis mõtestasid toimetajad arvamuskülge pigem väheolulisena, nähes seda kõrvalkanalina, kuhu kõik arvamused ei jõua ja kus avaldatud artiklid ei pruugi alati loetud saada ega otsustele mõju avaldada. Samas kirjeldati arvamusküljel tehtavat tööd ka kui „suurt rahvuslikku ülesannet“, mis näitas arvamuskülje pidamist oluliseks ja mõjukaks.

Oluliseks peetakse ühiskonna „loomulikku reaktsiooni“

Selgus, et arvamustoimetajad peavad debati tasakaalustatust oluliseks, kuid nende silmis kaalub selle üles ühiskonna „loomulik reaktsioon“ ehk kui toimetusse saadetakse palju artikleid ühe arutelupoole kaitseks, siis võiks see arvamustoimetajate arvates kajastuda ka avaldatud artiklites. Debati kulgemisse sekkumist tajuti kunstlikuna, välja arvatud siis, kui oli vaja pakkuda vastulause võimalust inimesele, keda arutelu otseselt kritiseeriti.

Töö eesmärkidena nägid arvamustoimetajad eelkõige lugejate eelistustega arvestamist, informeerimist ja harimist, aga ka tulemuslikkust, et palju artikleid saaks avaldatud ja erinevad arvamused oleks esindatud. Seega olid toimetuseväliste poolte (auditooriumi) huvid arvamustoimetajate jaoks oluline kaalutus, ja kuna toimetajate sõnul olid tselluloositehasevastased artiklid lugejate seas populaarsemad, võis see viia suurema hulga tehasevastaste artiklite avaldamiseni. Seejuures ei

täheldatud muude toimetuseväliste poolte mõju toimetuse otsustele, kuigi mainiti suhtekorraldajate ja tselluloositehase arendajate mõjutuskatseid.

Konkurentsikaalutlustest selgus, et soovitakse olla auditooriumi (nii lugejate kui ka kirjutajate) seas eelistatumad kui teised väljaanded, kuid täpsemaid teguviise selle saavutamiseks esile ei toodud ja üldiselt öeldi, et otsuste langetamisel teiste väljaannete tegevusega ei arvestata. Seejuures oli hoiakute ning rollide jaotus vaadeldud väljaannetes läbivalt sarnane, üksteise tegevust ei proovitud tasakaalustada Eesti arvamuskülgede kui laiema aruteluplatvormi kontekstis. Ka see võis mõjutada debati tulemust.

Artiklite valiku peamised kriteeriumid olid seotud uudisväärtustega, millele lisandusid stiil, argumenteeritus ja selge seisukoha sisaldamine. Ka teised uuringud⁷ on näidanud, et arvamustoimetajad hindavad artiklite avaldamise kriteeriumitena uudisväärtusi, kirjutamise kvaliteeti, argumenteeritust ja teksti konkreetset. Kirjutajate valikul peeti silmas autori tuntust, asjatundlikkust ja positsiooni otsustajana, mis valikukriteeriumitena soodustasid ajakirjanike, spetsialistide ning poliitikute arvamuste suuremat esindatust arutelus. Sarnastele kriteeriumitele kirjutajate valikul viitasid arvamustoimetajad ka teistes eespool viidatud uurimustes.

Ajakirjanikud ja spetsialistid kujundavad arutelu nii avalikult kui ka avalikkuse eest varjatult

Intervjuudest selgus, et arvamustoimetajate töö on peamiselt artikleid vastu võtta ja välja valida, mitte niivõrd omal initsiatiivil artikleid küsida ning debatti tekitada. Kui artikleid ise tellitigi, siis kolleegidelt ja asjatundjatelt, lisaks küsiti nendelt ka nõu, et saada ühiskonnas toimuvast laiem pilt ning teha keerulisemate küsimuste lahendamisel teadlikke otsuseid. Toimetusse jõudnud artiklitele tehakse sageli faktikontrolli, kuid tselluloositehase debati puhul kaheldi selle tõhususes, sest kontrolli vajavad väited nõudsid eksperditeadmisi.

Arvamustoimetuste töökorralduses on kindlaks määratud koosolekud, mida kasutatakse nõu ja soovitude saamiseks ning avatud diskussiooniks kolleegidega. Aga enamjaolt sõltub töökorraldus ajast ja olukorrast — toodi ka välja töö kaootilisust, mis

⁶ Thomas Hanitzsch, Tim P. Vos. Journalistic Roles and the Struggle over Institutional Identity: The Discursive Constitution of Journalism. — *Communication Theory*, 2017, Vol. 27, nr 2, lk-d 115–135.

⁷ T. Kenichi Serino. Setting the Agenda: The Production of Opinion at the Sunday Times. — *Social Dynamics*, 2010, Vol. 36, nr 1, lk-d 99–111; Neil Thurman. Forums for Citizen Journalists? Adoption of User Generated Content Initiatives by Online News Media. — *New Media & Society*, 2008, Vol. 10, nr 1, lk-d 139–157.

on kooskõlas Signe Ivaski doktoritöös⁸ tehtud järeldusega, et ajakirjandustoimetustes puuduvad tõhusad tööruutiinid.

Nii selguski, et arvamuskülje kujundamises toetavad toimetajate tööprotsessid teiste ajakirjanike ja asjatundjate osalemist.

Kokkuvõte

Tselluloositehase debatis avaldati enim artikleid kulminatsiooni, avalike protestide toimumise perioodil, milles oli nii toimetuseväliseid (artiklite saatmise aktiivsus) kui -siseseid põhjusi (toimetuse tähelepanu koondumine). Arutelu käigus domineerisid tehasevastane ja erapooletu hoiak, mida esindasid peamiselt ajakirjanikud, spetsialistid ja poliitikud, kasutades väiteid tehase kahjulikkusest keskkonnale ja kritiseerides tehase rajamisega seotud otsustusprotsesse. Spetsialistide ja ajakirjanike arvamuste oluline esindatus debatis oli tingitud nende enda aktiivsusest, mida toetasid arvamustoimetajate kaalutlused ning tööprotsessid, kus pöörduti nimetatud gruppide poole artiklite küsimiseks või nõu saamiseks. Poliitikute arvamuste esile pääsemist soodustas samuti poliitikute endi aktiivsus

ja kriteeriumid, mille alusel artikleid avaldamiseks valiti. Debatis jäid nii arvuliselt kui ka kaalukuselt tagaplaanile tavakodanike arvamused, vähe oli ka näiteks keskkonnaaktivistide ja arendajate artikleid.

Arutelu kujundamisel oli arvamustoimetajate jaoks olulisem debati käigu vahetu kajastamine, mitte selle ümberkujundamine suurema tasakaalustatuse tagamiseks. Artiklite väljavalimisel olid olulisteks kaalutlusteks uudisväärtuslikkus, faktipõhisus, argumenteeritus, stiil, loetavus ja autori asjatundlikkus ning positsioon ühiskonnas (tunetus, arvamuse mõjukus). Arvamustoimetajad iseloomustasid oma rolli pigem vahendaja kui aktiivse sekkujana, kuid siiski avaldus ka nende initsiatiiv eesmärgiga muuta arutelu harivamaks ja informatiivsemaks.

Seega võib uurimusest järeldada, et kui inimene soovib Eestis oma arvamust kõlama panna, siis ligipääs arvamusküljele on teatavate kriteeriumite täitmisel olemas ja sihipärase tegevuse abil on võimalik ka eri hoiakute osakaalu debatis suuresti mõjutada. Seejuures on ligipääsu võimalus suurem ajakirjanikel, spetsialistidel ja poliitikutel, kelle seisukohtade avaldamist arvamustoimetajate kaalutlused ning tööprotsessid soosivad.

⁸ Signe Ivask. The Role of Routines, Demands and Resources in Work Stress among Estonian Journalists. — Doktoritöö meedia ja kommunikatsiooni alal. Tartu Ülikooli sotsiaalteaduste instituut, 2018.

Valdo Pandi bibliograafia

Annaliisa Post

Valdo Pant, Eesti üks kõigi aegade tuntuimatest ja armastatuimatest raadio- ja teleajakirjanikest, sündis 21. jaanuaril 1928. aastal Põlvamaal Valgjärve vallas. Aastatel 1945–1948 töötas ta Kohtla-Järve 1. Keskkoolis õpetajana. Pandi ajakirjanikukarjäär algas 1940ndate lõpus, kui ta tegi kaastööd ajalehtedele Säte ning Viru Sõna. 1948. aastal kolis ta Tallinna ja alustas Eesti Raadios tööd korrespondendina. Ehkki Valdo Pant tegi oma esimese telesinemise juba Eesti Televisiooni teisel saatapäeval 1955. aastal, alustas ta Eesti Televisioonis tööd alles 1966. aastal.

Rahva südamesse on Valdo Pant läinud oma meisterlike reportaažide ning raadio- ja telesaadete, millest kõige populaarsem on „Täna 25 aastat tagasi“. Eesti Rahvusringhäälingul on olemas Valdo Pandi tööde käsikirjad, kuid telekraanile jõudnud materjalist on säilinud vähe, mistõttu tuleb Pandi isiksuse tundma õppimiseks toetuda tema kaasaegsete mälestustele.

Postimehe läbiviidud küsitlusest selgus, et just Valdo Pant on kõigi aegade parim saatejuht¹ ning 1999. aastal valiti ta 20. sajandi saja suurkuju hulka. Saatesarja „Täna 25 aastat tagasi“ režissöör Mai Uus on öelnud, et Valdo Pant kõneles nagu noor jumal.² Vahur Kersna on Valdo Pant nimetanud võluriks ja ületamatuks jutustajaks, kelle vaim hõljub telemaja kohal siinemaani.³

Valdo Pandist on elulooraamatu kirjutanud Ene Hion⁴ ning fragmentaariume Voldemar Lindström.⁵ Samas vajab uurimist Valdo Pandi pärand — mida

on tema ajakirjanikutöös läbi aegade väärtustatud, millist eeskujut on ta andnud kolleegidele ning mida oleks temalt õppida tänapäeva ajakirjanikel. Selle teema põhjalikumaks uurimiseks annab aluse Valdo Pandi bibliograafia koostamine.

Bibliograafia kui organiseeritud informatsioon lihtsustab vajaliku teabe leidmist ja hoiab kokku otsimisele kuluvat aega.⁶ Niisiis võimaldab minu bakalaureusetöö huvilistel kiiremini jõuda asjakohaste materjalideni, mille on Valdo Pant ise kirjutanud ja mida on tema kohta kirjutatud ning mis kannavad kultuurilist ja ajaloolist väärtust.

Väga hea bibliograafia koostamise eelduseks on, et isik, kellest kirjutatakse, on huvipakkuv ning tema elu ja tegevus kajastub võimalikult palju kirjatsõnas — ta on ise palju kirjutanud ning temast on räägitud arvukalt ka teiste autorite töödes.⁷ Siiski on ajakirjanduses tegutsenud isikute bibliograafiaid koostatud vähe ning suur osa neist on ilmunud eelmise sajandi lõpus. Samas leian, et ajakirjanike — eriti nende, kes on oma loominguga silma paistnud ja rahva seas austatud — bibliograafiade koostamine oluline, sest see annab võimaluse paremini mõista nende tegevust ja selle väärtust.

Varem on Valdo Pandist diplomitöö kirjutanud Aarne Rannamäe,⁸ kes on oma töös vaadelnud nii Pandi loomingut kui ka tema kohta kirjutatud. Pandi personaalbibliograafia on diplomitööna koostanud Sirje Sepamäe.⁹ Minu bakalaureusetöö on jätk sellele tööle, andes ülevaate Valdo Pandi kohta enne 2019. aastat trükiajakirjanduses ja Eesti

Artikli aluseks on 2019. aasta juunis Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituudis kaitstud bakalaureusetöö (juh Signe Ivask).
Vt <http://hdl.handle.net/10062/64097>.

¹ Priit Pullerits. Kes on Eesti kõigi aegade parimad telesaatejuhid? — Postimees: Arter, 2010, 9. oktoober.

² Maire Aunaste, Margus Müil. Valdo Pant — ajakirjanik ja härrasmees. — Nädal, 1998, 26. jaanuar.

³ Madis Jürgen. Vahur Kersna: Et paigal püsida, tuleb kõvasti joosta! — Eesti Ekspress, 2005, 21. juuli.

⁴ Ene Hion. Valdo Pant — aastaid hiljem. Tallinn: Maagiline Ruum, 2013.

⁵ Voldemar Lindström (Koost). Kas mäletad?: Fragmentaarium piltide, proloogi ning epiloogiga. Tallinn: Vali Press, 2001; Voldemar Lindström (Koost). Elu kui mäng: Mikrofoni, süsta, süstlaga, süstlata. Põltsamaa: Vali Press, 2018.

⁶ Arlene G. Taylor, Daniel N. Joudrey. The Organization of Information. Westport: Libraries Unlimited, 2009, lk 2.

⁷ Mall Jõgi. Bibliograafia kui biograafia. — Keel ja Kirjandus, 1991, nr 8, lk-d 503–504.

⁸ Aarne Rannamäe. Eesti Televisiooni kommentaatori Valdo Pandi osa Eesti telepublitsistika arengus. Diplomitöö. Tartu Riikliku Ülikooli žurnalistika kateeder, 1981.

⁹ Sirje Sepamäe. Valdo Pandi personaalbibliograafia. Diplomitöö. E. Vilde nim. Tallinna Pedagoogilise Instituudi raamatukogunduse ja bibliograafia kateeder, 1989.

Rahvusringhäälingu veebiportaalis ilmunud eesti-keelsetest artiklitest, Eesti Rahvusringhäälingu raadio- ja telesaadetest, filmidest, raamatutes ilmunud artiklitest ja üliõpilastöödest. Kasutatud kirjanduse nimekiri sisaldab ka Valdo Pandi tööde nimestikku ja talle antud preemiate loetelu.

Bibliograafiad piirduvad enamasti trükisõnas ilmunuga, mis tähendab, et kajastused raadios ja televisioonis on välja jäänud, aga minu töös on vaatluse all nii trüki-, veebi-, raadio- kui ka teleajakirjandus, samuti filmid.

Välja on jäänud veebiajakirjanduses ilmunud artiklid, sest ilmnes, et need dubleerivad suuresti trükiajakirjanduses ilmunut. Siiski olen kaasanud Eesti Rahvusringhäälingu veebiportaalis ilmunud artiklid.

Bibliograafia mugavamaks kasutamiseks olen kirjed jaotanud alateemade ehk meediumide kaupa. Valdo Pandi loomingu puhul olen eristanud trükiajakirjanduse, peatükid raamatutes ja kogumikes, draamateosed, raadiosaated ning filmid ja telesaated. Valdo Pandi kajastamise olen jaotanud trükiajakirjanduseks, ERR.ee veebiartikliteks, raamatuteks, üliõpilastöödeks, raadiosaadeteks ning filmideks ja telesaadeteks.

Bibliograafia koosneb 776 kirjest, milles on välja toodud autor, pealkiri, ilmunisandmed ja märkused. Kõik artiklid, mis on illustreeritud foto või muu visuaaliga Valdo Pandist või temale kuulunud esemetest, on eraldi märgistatud ning märkusena olen välja toonud lisainfo illustratsiooni kohta.

Valdo Pandi loomingu puhul olen lisanud Pandi rolli teksti valmimisel. Tele- ja raadiosaadete ilmutamisajana olen enamasti esitanud ainult aasta (võimalusel ka esmaetri kuupäeva).

Valdo Pandi looming

Bibliograafias on Valdo Pandi loomingu kohta 259 kirjet: 47 trükiajakirjanduses ilmunud artiklit, 11 raamatut ja kogumikes ilmunud teksti, 16 draamateost, 71 raadiosaadet ning 114 telesaadet ja filmi.

Kõige varasem bibliograafiasse kaasatud trükiajakirjanduses ilmunud artikkel pärineb 1956. aastast. Samas on Valdo Pant oma märkmetes kirjutanud, et ta tegi 1947. ja 1948. aastal kaastööd

ajalehtedele Säde ning Viru Sõna.¹⁰ Seejuures pole teada, kas artiklite all on autori nimi välja toodud. Paraku ei õnnestunud käesolevat bibliograafiat koostades ühtegi Pandi artiklit leida, ehkki vaatsin üle tema mainitud kuupäevadel ning nendele järgnenud ja eelnenud nädalatel ilmunud ajalehed.

Trükisõnas kirjutas Pant peamiselt ajakirjandusest ja sõjast. Ajakirjandust puudutavatest tekstidest on minu hinnangul märkimisväärsim kirjutis kogumikus „Fakt. Sõna. Pilt“ 1965. aastal ilmunud „Žanriskaalast saateskaalani, definitsioonist reportaažini“,¹¹ mis sai 1981. aastal jätku artikliga „Eesti Raadio dokumentaalsete elavsaadete žanriskaala 1965“¹². Neid kasutatakse ajakirjandusõppes siiani.

Pandi loodud žanriskaala olulisusest on kirjutanud Juhan Peegel,¹³ kes toonitas eelkõige reportaaži iseloomustust:

Rõhutaksin seda, et Pant on siin äärmiselt nappides ridades suutnud edasi anda reportaaži kõige olulisemaid tunnuseid, mida me paraku ei leia tänapäevalgi meie tarkades ajakirjandusõpikuis, kus mitte uba, vaid terakest tuleb otsida sõnavahu sügavustest.

Pant on kirjutanud näidendeid, estraadietendusi, operetilibretosid, balletilibreto, samuti kuuldemängu. Samas pole teada, kui paljud nendest päriselt etendusid. Enim meediakajastust on saanud Pandi näidend „Avarii“, mille lavastas Ilmar Tammur 1963. aastal Eesti Draamateatris. Pant osales ka mitmel võistlusel, näiteks üleliidulisel ooperi-, balleti- ja muusikaliste komöödiade libretode ja stsenaariumide võistlusel sai ta kuuenda koha balletilibreto „Koit ja Hämarik“ eest ning žürii soovitas tal libretoga tööd jätkata.

Valdo Pant osales raadios rohkem kui 70 saatesarjas ja üksiksaates. Kõige varasem kirje Pandi raadiotegevusest pärineb 1948. aastast. Raadios tegi Valdo Pant üksiksaateid, saatesarju, intervjuusid ja raadiomänge. Lisaks pikematele reportaažidele tegi ta ka lühemaid, mis on bibliograafiast välja jäänud.

Bibliograafiasse on kaasatud ka 1963. aastal salvestatud saade metsavendadega, mida eetrisse ei lubatud. Salvestis leiti 2015. aastal vana raadiomaja keldrist, kui raadiomaja enne remonti tühjaks tehti.

Filmidest tegi Valdo Pant enim dokumentaalfilme, kuid lisaks nendele on ta teinud ka anima-

¹⁰ Tiit Kimmel. Pandi varajased kirjutised. — E-kiri Annaliisa Postile, 2019, 29. aprill.

¹¹ Valdo Pant. Žanriskaalast saateskaalani, definitsioonist reportaažini. — Fakt. Sõna. Pilt: Artikleid ja uurimusi ajakirjanduse ajaloo, teooria ning praktika alalt II. Tartu : Tartu Riiklik Ülikool, 1965, lk-d 88–107.

¹² Valdo Pant. Eesti Raadio dokumentaalsete elavsaadete žanriskaala 1965. — Fakt. Sõna. Pilt: Artikleid ja uurimusi Eesti ajakirjanduse ajaloost X. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool, 1981, lk-d 76–83.

¹³ Juhan Peegel. Valdo Pant ajakirjanduslikus ajas. — Käsikiri Eesti Rahvusringhäälingu muuseumis.

	Trükiaja- kirjandus	Raama- tud	Üliõpilas- tööd	Raadio	Filmid, TV	Kokku
Trikkel, Ivar	6	4		6		16
Kulli, Jaanus	16					16
Lään, Vello	3	2	1	4		10
Aarma, Jüri	8					8
Kersna, Vahur	1				6	7
Talvik, Mati	2				5	7
Linna, Reet					7	7
Lauri, Lembit	1	1		4		6
Pajula, Ene	5	1				6
Viivik, Allar	6					6

Tabel 1. Kümme kõige rohkem Valdo Panti kajastanud autorit

muusika- ja mängufilme. Lisaks on Pant kirjutanud stsenaariume, mis aga pole filmiks saanud.

Televisiooniski oli Panti looming mitmekülgne, näiteks tegi ta sõjasaateid, mälumänge ja reportaaze. Mälumängudes astus Pant üles nii saatejuhi, kohtuniku, küsimuste koostaja kui ka samuti võistkonna liikmena. Lisaks Panti kuulsamaile saatesarjale „Täna 25 aastat tagasi“ käsitles ta sõjatemaatikat sarjades „Kas mäletad?“, „Sõduritee pole asfalt“ ja „Sõduritee üle Oderi“.

Valdo Panti looming oli väga mitmekesine, ta jõudis ligi 30 aastat kestnud ajakirjanikukarjääri jooksul teha väga palju. Seejuures tundub mulle, et Panti pelgalt ajakirjanikuks nimetada pole piisav, sest ta jõudis oma põhitöö kõrvalt kirjutada draamatekste ja filmistsenaariume. Märkimisväärne on ka asjaolu, et kogu selle töökuse juures polnud Panti looming keskpärase — teda on tunnustatud peaaegu igas valdkonnas ning tema žanrijaotusele viidatakse veel tänapäevalgi.

Valdo Panti kajastamine

Bibliograafiasse jõudnud 517 tekstist on 333 (ligi kaks kolmandikku) pärit trükiajakirjandusest, 20 ERR.ee uudisteportaalist, 30 raamatutest või kogumikest, 9 üliõpilastöödest, 64 Eesti Rahvusringhäälingu raadiosaadetest ning 61 filmidest või Eesti Televisiooni telesaadetest.

Trükiajakirjanduses ilmunud artiklid on minu hinnangul ka kõige paremini andmebaasidest leitavad, sest tekstivastusprogrammid võimaldavad otsida artikleid märksõnade abil ning artiklite otsimiseks on olemas mitu eri andmebaasi, seega oli tõenäosus leida võimalikult palju tekste suur. Samas sain Eesti Rahvusringhäälingu puhul lähtuda vaid nende enda andmebaasis olevast informatsioonist.

Lisaks tuleb silmas pidada, et televisiooni ja raadiosaadete puhul on vaatluse all vaid Eesti Rahvusringhäälingu kanalid. Kui bibliograafiasse oleks kaasatud ka teiste telekanalite ja raadioprogrammide sisu, oleks eri meediumide vahekord tasavägisem.

Valdo Panti on kajastanud kokku 278 autorit, kellest 15 on seda teinud mitmes meediumis. Seejuures on Vello Lään kajastanud Panti neljas meediumis: kolm artiklit trükiajakirjanduses, kaks raamatut, neli raadiosaadet ning üliõpilastöö. Kolmes meediumis on Panti kajastanud Ivar Trikkel, Indrek Treufeldt ja Lembit Lauri. Kuna mainitud autorid paistavad silma mitmekülgse lähenemisega, saab nende puhul rääkida pühendumisest ja asjatundlikkusest.

209 autorit (75%) on avaldanud vaid ühe teksti Pandist, seega on Panti kajastamine enamasti juhuslik, puudub järjepidevus. Osalt saab seda põhjendada sellega, et Pandist kirjutamiseks ja rääkimiseks annavad põhjust enamasti mitmesugused sündmused, mis tähendab, et autorid on eri žanrite esindajad. Lisaks on Valdo Pandist juttu tulnud intervjuude käigus. Sellistel juhtudel ei pruukinud Panti kajastamine intervjuueerija eesmärk olla, vaid intervjuueeritav on ise Panti meenutanud või tsiteerinud.

Kõige rohkem on Valdo Panti kajastanud tema endine kolleeg Ivar Trikkel ja Õhtulehe kultuuriajakirjanik Jaanus Kulli. Trikkel on uurinud raadioajakirjanduse ajalugu, samuti on ta Panti endine kolleeg, mistõttu pole kajastuste suur arv üllatav. Lisaks Trikkelile on Pandist rohkelt kirjutanud ja rääkinud ka teised Panti-aegsed ajakirjanikud, näiteks Vello Lään ja Mati Talvik.

Kuna Õhtuleht on avaldanud Pandist trükiajakirjanduses enim artikleid, pole Jaanus Kulli jõudmine

	Trüki- ajakirjandus	ERR.ee	Raamatud	Üliõpilas- tööd	Raadio	Filmid, TV	Kokku
1931–1940	1						1
1941–1950	0						0
1951–1960	7						7
1961–1970	61		5	1	3	2	72
1971–1980	39		3		6	1	49
1981–1990	13		1	3	13	5	35
1991–2000	19		5		7	8	39
2001–2010	97	1	7		14	20	139
2011–2018	96	19	9	5	21	25	175

Tabel 2. Valdo Pandi kajastamine aastakümnete kaupa

Trikkeli kõrval esikohale samuti suur üllatus. Kulli on Öhtulehes kajastanud suursaadete juubeleid ja teinud intervjuusid Pandi endiste kolleegidega. Seejuures on tähelepanuväärne, et Kulli on Pandist kirjutanud alates 2004. aastast, kuid Trikkeli kajastused pärinevad eelmisest sajandist.

Vaadates ka teisi autoreid tabelis 1, ilmneb, et korduvalt Valdo Panti kajastanud autorid on vanemaalised ajakirjanikud, kellel on isiklik side Pandiga ja/või kes on intervjuueerinud Pandi endiseid kolleege.

Valdo Panti on kajastatud kokku 60 eri aastal. Esimene kajastus pärineb 1939. aastast, kuid järjepidev Valdo Pandist rääkimine ja kirjutamine algas 1957. aastal, pärast mida on olnud vaid üksikud aastad — 1960 ja 1973 —, mil Panti ei ole kajastatud.

Valdo Panti kajastati palju 1960ndatel, mil ta alustas tööd Eesti Televisioonis, kuid järgneval kahel kümnendil kajastuste arv langes. Samas on alates 1980ndatest kajastuste arv suurenenud. See näitab, et ehkki Pant on juba aastakümneid surnud, on endiselt põhjust teda meenutada.

Silmapaistvalt kasvas tekstide arv 2000ndatel, kui kajastuste arv suurenes võrreldes 1990ndatega 100 võrra. Seejuures suurenes oluliselt trükiajakirjanduses ilmunud tekstide arv. See tuleneb ilmselt ka sellest, et käesoleva sajandi tekstid on paremini andmebaasides kirjeldatud ning ülesleitavad. Samas pole bakalaureusetöös ühtegi kirjet trükiajakirjanduses ilmunud artiklitest aastatel 1989–1993 ja 1995–1996. Aga kuna sellesse perioodi jääb nii Pandi 65. sünniaastapäev kui ka 20 aasta möödumine Pandi surmast, on väheusutav, et ükski trükiväljaanne kumbagi teemat ei käsitlenud. Seega

võib arvata, et andmebaasides olev informatsioon on puudulik.

Nii 2013-ndal kui ka 2018. aastal oli kokku 42 kajastust. 2013. aasta suur kajastuste arv on ilmselt seotud Ene Hioni raamatu „Valdo Pant — aastaid hiljem“ ilmumisega. Raamatust kirjutati trükiajakirjanduses ning räägiti nii televisioonis kui ka raadios. Lisaks tehti intervjuusid Ene Hioni ja Pandi endiste kolleegidega. Samuti tähistati 2013. aastal Valdo Pandi 85. sünniaastapäeva ja püstitati mälestuskivi Saverna valda.

2018. aastal möödus 90 aastat Valdo Pandi sünnist, mis andis põhjust tema elu ja tegevust kajastada. Nii oli ETV2 eetris 21. jaanuaril 2018 Valdo Pandi teemaõhtu. Näidati Valdo Pandi saateid ja filme ning tema 70. sünniaastapäevaks valminud saadet „Mõeldes Valdo Pandile“.

Rohkelt kajastusi oli ka 2016. aastal, mil tähistati ringhäälingu 90. sünnipäeva. Näiteks oli Vikerraadio eetris saatesari „Ringhääling 90“, kus räägiti mitmel korral ka Pandist. Lisaks möödus 40 aastat Valdo Pandi surmast.

Vaadeldes kajastusi kuude kaupa, näeme, et jaanuaris on Valdo Pandist räägitud palju rohkem kui teistel kuudel. See on seotud sellega, et jaanuaris on Valdo Pandi sünniaastapäev. Sel puhul on Valdo Pandist tehtud ülevaatlikke artikleid ning vesteldud tema endiste kolleegide ja abikaasa Elsa Pandiga. Lisaks on Valdo Pandi sünniaastapäeva puhul korraldatud üritusi ja näitusi, mida on kajastatud ajakirjanduses. Ka raamat „Valdo Pant — aastaid hiljem“ ilmus jaanuaris.

Seega on Valdo Pandi kajastamine tugevalt seotud Pandi sünni- ja surma-aastapäevaga ning talle

pühendatud teoste ilmumisega. Seejuures on tähelepanuväärne, et Valdo Pandi kajastuste arv ei ole ajas vähenenud, vaid hoopis suurenenud. See näitab, et teda peetakse endiselt oluliseks isikuks Eesti ajakirjanduses ning tema loomingut väärtustatakse.

Kokkuvõte

Valdo Pandi loometegevus oli väga mitmekülgne. Ehkki ta on eelkõige tuntud kui ajakirjanik, jõudis ta ajakirjanikutöö kõrvalt kirjutada filmistsenaariume, draamateoseid ja raamatuid. Vanim Pandi loomingukohta bibliograafiasse kaasatud kirje pärineb 1948. aastast. Ka tema teised varased kirjutised oleks oluline üles leida.

Esimene kirje Valdo Pandi kohta pärineb 1939. aastast, ent järjepidevast kajastamisest saab rääkida alates 1957. aastast. Alates 1980. aastast on kajastuste arv olnud tõusuteel, kõige suurem on see olnud käesoleval kümnendil. Seejuures on kolm suurima kajastusega aastat — 2013, 2016 ja 2018 — samuti sellest kümnendist. Tekstide ilmumiskuudest paistab silma Pandi sünnikuu jaanuar.

Analüüsidest tekstide ilmumisaega ilmnes, et Valdo Pandi kajastamine on olnud tugevalt seotud tema sünniaastapäevaga. Nii paistis aastate võrdluses silma, et tekstide arv suurenes, kui Valdo Pandil oli ümmargune sünniaastapäev. Lisaks suurenes kajastuste arv, kui linastus mängufilm „Kohtumine tundmatuga“ ning ilmus elulooraamat „Valdo Pant — aastaid hiljem“. Tekstide arvu kasvu on põhjustanud ka Eesti Televisiooni, ringhäälingu ja suursaadete juubelid.

Valdo Pant oli suurepärase tele- ja raadioajakirjanik, kes on Eesti ajakirjandusele palju andnud ning kellelt on praegustel ja tulevastel ajakirjanikel palju õppida. Kuna minu töö keskendus eelkõige bibliograafia koostamisele ja andsin nimestikku kaasatud tekstidest vaid üldsõnalise ülevaate, tuleks teha põhjalikum artikkel sisuanalüüs. See võimaldaks mõista, mida on eri aegadel Valdo Pandis väärtustatud ja miks ta oli rahva seas niivõrd populaarne. Pikemat uurimist väärrib ka Valdo Pandi looming ja stiil, näiteks milline oli tema keelekasutus ja küsitlemistehnika.

VARIA

Lõpetajad ja lõputööd ajakirjanduse ja kommunikatsiooni erialal Tartu Ülikoolis 2019. aastal

Peeter Vihalemm

2019. aastal lõpetas Tartu Ülikooli bakalaureuseõppe ajakirjanduse ja kommunikatsiooni erialal 40 inimest, veidi rohkem kui 2018. a (36), samal tasemel varasemate aastatega (2017. a 45, 2016. a 42). Ajakirjanduse ja/või kommunikatsiooni erialal 63 aasta jooksul (1957–2019) vähemalt kolmeaastase bakalaureusehariduse saanute koguarv oli 2019. a lõpuks 1572.

Ka magistrikaadi saanute arv, 28 inimest, oli 2019. a veidi suurem kui 2018. a (25), samal tasemel varasemaga (2017. a 32, 2016. a 30). Uusi ajakirjandusmagistreid oli seitse, kommunikatsioonijuhtimise magistreid 21. Ajakirjanduse või kommunikatsiooni juhtimise alal on 27 aasta jooksul (1993–2019) magistrikaadi saanud 420 inimest.

Doktoritöid meedia ja kommunikatsiooni alal kaitsti 2019. a kolm, samapalju kui aasta varem. Kokku on instituudis/osakonnas ettevalmistatud doktoritöid 23 aasta jooksul (1997–2019) kaitstud 44.

- 11. jaanuaril 2019 kaitses oma doktoritööd Signe Ivask — „The Role of Routines, Demands and Resources in Work Stress Among Estonian Journalists“ („Rutiinide, nõudmiste ja ressursside roll Eesti ajakirjanike tööstressis“, juh Kadri Ugur, vt <https://dspace.ut.ee/handle/10062/62768>). Ülevaade sellest tööst on toodud EAAS-i aastaraamatus 2018.
- 2. juulil 2019 kaitses oma doktoritööd Karmen Palts — „Lastevanemate ja õpetajate vaheline kommunikatsioon Eesti esimese kooliastme näitel“ (juh Halliki Harro-Loit ja Veronika Kalmus, vt <https://dspace.ut.ee/handle/10062/63870>).
- 11. novembril 2019 kaitses oma doktoritööd Tiit Männiste — „Elukestev õpe ühiskonna pöörde-

aegadel“ (juh Peeter Vihalemm ja Marju Lauristin, vt <https://dspace.ut.ee/handle/10062/65478>).

Magistritööga lõpetas 28 uuest magistrist 15 (54%). Ülejäänud lõpetasid kas magistrieksami või praktilise magistriprojektiga. 2018. a oli magistritööga lõpetanute osakaal väiksem (40%), 2017 palju suurem — 72%. Seitse kaitstud magistritööd (47% töödest) seonduvad ajakirjanduse ja meediaga (vt nimekirja allpool, tööde digitaalsed täistekstid on kättesaadavad TÜ sotsiaalteaduskonna raamatukogus, aadressid on toodud pealkirjade juures). Aasta varem oli ajakirjanduse ja meediaga seonduvate magistritööde osakaal veidi väiksem (40%).

40-st bakalaureuseastme lõpetanust kaitses 28 bakalaureusetöö (70%) ja 12 tegi lõpueksami (30%). Ka varasematel aastatel on eksamitegijate osakaal olnud samal tasemel — 2018. a 30%, 2017. a 33%, 2016. a 36%.

Ajakirjanduse ja meediaga seonduvad bakalaureusetööd (22) moodustasid kaitstud töödest enamiku (79%), 2018. a oli nende osakaal 80%, 2017. a 70%, 2016. a 78%.

Selles aastaraamatus on esitatud ülevaated viiest bakalaureusetööst (Maria Johanna Kull, Kadri Kuulpak, Anna Teele Orav, Annaliisa Post, Ott Pluum).

Ajakirjanduse ja meediaga seonduvad magistritööd 2019

- Linda Eensaar. Juutuberite video sisu analüüsi meetoodika (juh Marju Himma-Kadakas, <https://dspace.ut.ee/handle/10062/64203>).
- Kristjan Karron. Jalgpalli klubivahetusuudiste läbipaistvus ja tõesus English Premier League'i

kajastuste näitel (juh Halliki Harro-Loit, <https://dspace.ut.ee/handle/10062/64214>).

- Paula-Helena Kask. Õpilaste-õpetajate interaktsioon ja õpetaja eneseesitlus sotsiaalmeedias: Eesti põhikooli- ja gümnaasiumiastme õpilaste arvamused ja kogemused (juh Andra Siibak, <https://dspace.ut.ee/handle/10062/64218>).
- Mirjam Nutov. Eesti vabakutseliste ajakirjanike profiil ja selle muutus tööturul (juh Marju Himma-Kadakas, <https://dspace.ut.ee/handle/10062/64209>).
- Kadri Org. E-kaasamine Eestis: riigiasutuste ja poliitikute veebisisu analüüs (juh Andra Siibak, <https://dspace.ut.ee/handle/10062/64215>).
- Allan Rajavee. Juutuberite vastastikmõjulise loomestruktuur (juh Marju Himma-Kadakas, <https://dspace.ut.ee/handle/10062/64207>).
- Helerin Rauna. Sotsiaalmeediast ajutiselt loobunud tudengite väljajäämishirmu (FOMO) ilmingud (juh Andra Siibak, <https://dspace.ut.ee/handle/10062/64217>).

Ajakirjanduse ja meediaga seonduvad bakalaureusetööd 2019

- Henry-Laur Allik. Konvergensti praktikad Eestis kolme meediamaja näitel (juh Marju Himma-Kadakas, <http://hdl.handle.net/10062/64021>).
- Taavi Audo. Kuni kuueaastase tööstaažiga erialase kõrgharidusega ajakirjanike rolli ja autonoomia tunnetus (juh Signe Ivask, <https://dspace.ut.ee/handle/10062/64023>).
- Margit Bastig. Kuidas kujutatakse naisi Eesti kaitsevaldkonnas läbiviidavates kampaaniates? (juh Tiia-Triin Truusa, <https://dspace.ut.ee/handle/10062/64025>).
- Katri-Helena Kaasik. Korruptsioonikuritegude kajastamine ajakirjanduses: eetilised otsustuskohad kahe juhtumi baasil (juh Halliki Harro-Loit, <https://dspace.ut.ee/handle/10062/64056>).
- Christelle Konsa. Loomkuulsuste kujutamine sotsiaalmeedias kuulsate Eesti Instagram-koorte

näitel (juh Mari-Liis Madisson, <https://dspace.ut.ee/handle/10062/64060>).

- Maia-Johanna Kull. Arutelu kujundamine uudisteportalide arvamuskülgedel tselluloositehase juhtumi näitel (juh Ragne Kõuts-Klemm, Triin Viha-lemm, <https://dspace.ut.ee/handle/10062/64078>).
- Kadri Kuulpak. Postimehe kaalutluskohad surmavisuaalide jäädvustamisel ja avaldamisel kahe kaasuse põhjal (juh Signe Ivask, <https://dspace.ut.ee/handle/10062/64086>).
- Kaarel Kõvatu. Noored kui kõneisikud ajakirjanike jaoks 2018. aasta noortekampade kajastuses (juh Ragne Kõuts-Klemm, <https://dspace.ut.ee/handle/10062/64061>).
- Joanna Laast. Üliõpilaste praktikad ja motivatsioon nutiseadmetest uudiste jälgimisel (juh Ragne Kõuts-Klemm, <https://dspace.ut.ee/handle/10062/64087>).
- Mari Liiver. Mikrokuulsuste meediarepresentatsioon traditsioonilise meedia veebiväljaannetes Eesti juutuuberite näitel (juh Külliki Seppel, <https://dspace.ut.ee/handle/10062/64107>).
- Priit Liiviste. Vaenlase kuvand eestikeelse ajakirjanduse uudistekstides Vene-Jaapani sõja ajal (1904–1905) (juh Ene Selart, <https://dspace.ut.ee/handle/10062/64088>).
- Liisa Johanna Lukk. Perekonnanavalikult internetis: (video)blogijate sisuloomepraktikad ja laste kaasamisega seonduvate eetiliste dilemmaide mõtestamine (juh Maria Murumaa-Mengel, <https://dspace.ut.ee/handle/10062/64089>).
- Marget Miil. 9–13-aastaste Eesti noorte vaatamiseelistused YouTube'is ja eetiliselt probleemse sisu tõlgendamine (juh Maria Murumaa-Mengel, <https://dspace.ut.ee/handle/10062/64090>).
- Anna Teele Orav. Tööaeg ja tööväline aeg uudistetoimetuste ajakirjanike silme läbi (juh Signe Ivask, <https://dspace.ut.ee/handle/10062/64091>).
- Ott Pluum. Eesti spordiajakirjanike kogemused edasi- ja tagasisidega (juh Signe Ivask, <https://dspace.ut.ee/handle/10062/64096>).

- Annaliisa Post. Valdo Pandi bibliograafia (juh Ene Selart, <https://dspace.ut.ee/handle/10062/64097>).
- Kirsi Pruudel. Tervise ja fitnessi sotsiaalmeedia mõjuisikute käsitlused tervisest (juh Marko Uibu, <https://dspace.ut.ee/handle/10062/64098>).
- Priit Pärnapuu. Ministeeriumide pressiteated ERR-i, Postimehe ja Delfi uudisvoos 2015–2018 (juh Ragne Kõuts-Klemm, <https://dspace.ut.ee/handle/10062/64092>).
- Mari-Liis Päären. Eesti kaitseväge struktuuriüksuste sotsiaalmeedia kasutamise praktikad (juh Tiia-Triin Truusa <https://dspace.ut.ee/handle/10062/64094>).
- Birgit Remiküll. Peaministrikandidaatide eraelu esiletõstmine 2019. aasta Riigikogu valimiste ajal (juh Külliki Seppel, <https://dspace.ut.ee/handle/10062/64027>).
- Kätriin Viru. Eesti teismeliste tüdrukute komertskoostööle orienteeritud tähelepanu püüdmise strateegiad sotsiaalmeedias (juh Maria Murumaa-Mengel, <https://dspace.ut.ee/handle/10062/64103>).
- Liselle Õnneleid. Teismeliste tagasiside juutuberite stilistiliste töövõtete kasutamisele ajakirjanduses (juh Marju Himma-Kadakas, <https://dspace.ut.ee/handle/10062/64089>).

Tallinna Ülikoolis 2019. aastal ajakirjanduse ja meedia alal kaitstud magistritööd

Barbi Pilvre

Tallinna Ülikooli Balti filmi, meedia, kunstide ja kommunikatsiooni instituudis kaitsti 2019. aastal 12 ajakirjandusealast magistritööd. Samas on enamik töödest ajakirjandusega seotud kaudselt ja paigutuvad kommunikatsiooni ja ajakirjanduse piirimaile — uuritakse mingite eluvaldkondade, asutuste või ametkondade tegevuse kujutamist meedias ja sellest tekkivat kuvandit, mainet. Üks töö puudutas venekeelset meediat ja uuris auditooriumi, üks töö oli sotsiaalmeedia kasutuse teemal. Tuleb mainida, et Tallinna Ülikoolis kaitstud uurimused on seotud kahe õppekavaga: need on lõppeva kommunikatsiooni õppekava ja jätkuva nüüdismeedia õppekava tööd.

Täielikult paigutub ajakirjanduse valdkonda nüüdismeedia magistrandi **Ann Trummali** magistritöö „Eesti meediasüsteemi poliitiline polariseerumine ajalehe Postimees näitel“, milles ta uurib, kas poliitiline polariseerumine on täheldatav ka Eesti meediasüsteemis. Täpsemalt — kas Postimees Grupi omanik mõjutab Postimehe arvamustoimetuse tööd, milline see mõju on ning kas ja milliseid parempopulistlikke ideid on ajalehes esitatud. Töö raames viidi läbi 12 eksperdiintervjuud kuue väljaande arvamustoimetajate ja/või peatoimetajatega. Tulemustele konteksti loomiseks uuriti populismi ilminguid 2018. aastal Postimehes ilmunud 166 arvamusartiklis. Autori hinnangul on Eesti meediasüsteemis täheldatav poliitiline polariseerumine. Intervjuudest selgus, et Postimehe omanik Margus Linnamäe mõjutab toimetuse tööd eelkõige personalivalikutega ning muudab väljaannet konservatiivse maailmavaate ja erakonna Isamaa häälekandjaks. Autori järeldus on, et Eestis toimuv avalik arutelu on selgelt mõjutatud meediajuhtide ja/või ajakirjanike poliitilistest eelistustest.

Birgit-Helis Heinsalu käsitleb magistritöös „Raudteeühenduse Rail Baltic meediakommunikatsiooni kriitika“ Rail Balticu kajastust kahe aasta vältel (2017–2018) meediamonitooringu keskkonna Station.ee vahendusel. Autor analüüsis kontentanalüüsi kasutades 76 artiklit ning saadet (Postimees, Äripäev, Eesti Päevaleht, Eesti Rahvusringhääling, Delfi portaal, Kuku Raadio, Vikerraadio). Meediakajastustes kerkisid teemadena esile Rail Balticu mõju inimesele, loodusele ja majandusele ning projekti väärtus ning tasuvus, seda nii positiivses kui ka negatiivses võtmes. Rail Balticu meediakommunikatsioon oli valitud perioodil valdavalt positiivne. Kõneisikud olid Rail Balticu projekti poolt argumente esitanud 43 korral (57% koguvalimist). Nendes oli rõhutatud, et Rail Baltic võimaldab Eestile ja Baltimaadele kiiret ühendust Euroopaga nii reisijate- kui ka kaubaveoks ning et tegemist on keskkonnasõbraliku raudteeühendusega. 19 kajastust (25%) olid oponentide argumentid. Negatiivsed aspektid puudutasid projekti maksumust ning tasuvust. 18% koguvalimi artiklitest ja raadiosaadetest olid tasakaalustatud, sest mõlema poole esindajad said meedias sõna. Peamisteks pooltargumente esitanud kõneisikuteks olid projekti koordinaator Kristjan Kaunissaare, poliitik ning uuritud perioodi majandus- ja taristuminister Kadri Simson, ajakirjanik Andres Reimer ning ettevõtja Valdo Kalm. Projektile esitasid enim vastuväiteid ettevõtja Karli Lambot, majandusteadlane Endel Oja ja poliitik Artur Talvik. Autor järeldab, et ajakirjanikud suhtuvad skeptiliselt informatsiooni, mida jagavad suhtekorraldajad, sest suhtekorraldajate ülesanne on esindada organisatsiooni ning kajastada seda meedias positiivses valguses. Autori hinnangul näeb suhtekorraldaja ajakirjanikus võimalust tähelepanu võita, kuid peab arvestama asjaoluga, et

ajakirjaniku huvid ei pruugi sobida organisatsiooni huvidega.

Anet Tomašpolskaja „LHV Group’i uute aktsiate avaliku esmaemissiooni kommunikatsioonimeedias“ selgitas, kas LHV IPO kommunikatsiooniplaan leidis aktsiate märkimise perioodil 2.–16. maini 2016 trüki- ja *online*-meedias rakendust. Analüüs toetus Freemani sidusrühma ning Luoma-Aho ja Vosi teemadeareeni teooriale ning arusaamale, et pankade kommunikatsioon põhineb ka meedias suhtlusel sidus- ja sihtrühmadega. Uurimistöö valimi moodustasid LHV aktsiate märkimise perioodil ilmunud LHV panka mainivad kajastused. Autori hinnangul kinnitasid analüüsi tulemused, et LHV IPO kommunikatsioon jõudis organisatsiooni

sihtgruppideni, hõlmates teemaareene, ideid, probleeme ning arutelusid, mis olid seotud nii organisatsiooni enda kui ka tema sidusrühmadega. LHV IPO-kajastusest pool toimus tehnilise info areenidel, kus peamisteks teemadeks olid aktsia hind, emissiooni maht ning võimalik tootlus, peamisteks kõneisikuteks pangajuhid Erki Kilu ja Erkki Raasuke. Analüüsitud andmetest järeltas autor, et LHV panga IPO kommunikatsiooniplaan leidis rakendust. Uurimus sobib autori hinnangul erialaseks sisendiks suhtekorraldajatele ja turundajatele, kes töötavad pangandussektoriga tihedalt kokku puutuvate sidusrühmadega ja vastutavad avalikkusele suunatud sõnumite konstrueerimise ning strateegilise kommunikatsiooniplaani teostamise eest.